

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΑΔΗΛΩΤΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
ΚΑΙ «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Επιμέλεια
Απόστολος Καψάλης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

ΑΔΗΛΩΤΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Επιμέλεια:
Απόστολος Καψάλης

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Εισαγωγή	11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

<i>Εννοιολογικά στοιχεία σχετικά με την μετανάστευση</i>	21
--	----

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

<i>Η ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης</i>	43
--	----

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

<i>Μετανάστες εργαζόμενοι και οικονομική ανάπτυξη</i>	97
---	----

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΣΟΡΙΔΑΣ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

<i>Ο ρόλος της μετανάστευσης στις μεταβολές του εργατικού δυναμικού και στη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα</i>	137
--	-----

ΣΑΒΒΑΣ ΡΟΜΠΟΛΗΣ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΓΚΑΒΟΣ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΟΓΛΟΥ

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Στοιχεία απασχόλησης των μεταναστών 169
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΡΗΤΙΚΙΔΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το νομικό καθεστώς που διέπει την μετανάστευση στην Ελλάδα ... 191

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.1.

Παρατηρήσεις της ΓΣΕΕ στο σχέδιο Νόμου «Είσοδος, διαμιογή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια» 194
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΓΣΕΕ

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.2.

Ο Νόμος 3386/2005: το “νέο” θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση 210
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.3.

Αξιολόγηση των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική 229
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Συνδικαλιστικό κίνημα και μετανάστευση 251

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.1.

Ο ρόλος των συνδικάτων στην ένταξη των μεταναστών 253
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.2.

Τα εργατικά συνδικάτα και η μετανάστευση 262
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

*Διαχείριση των διακρίσεων στην απασχόληση: ο ρόλος
της εργοδοτικής πλευράς* 329
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

*Αντί επιλόγου: Αδήλωτη απασχόληση και μεταναστευτική
πολιτική* 385
ΠΕΤΡΟΣ ΛΙΝΑΡΔΟΣ-ΡΥΑΜΟΝ

ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική 393
Ξενόγλωσση 406

Πρόλογος

Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα δεν αντιμετώπισε το μεταναστευτικό φαινόμενο ως ένα ακόμη «ιδιαίτερο» ζήτημα, ή πολύ περισσότερο, ως ένα ειδικό «πρόβλημα» των σύγχρονων κοινωνιών. Παρά το γεγονός ότι τα σύγχρονα ρεύματα μαζικής εισροής μεταναστών προς την Ελλάδα αιφνιδίασαν, τόσο τις αρμόδιες αρχές, όσο και το σύνολο της κοινωνίας, τα ελληνικά συνδικάτα υιοθέτησαν εξ αρχής και διατηρούν έως και σήμερα μια εντελώς διαφορετική αντίληψη για την μετανάστευση.

Για την ΓΣΕΕ το φαινόμενο της μετακίνησης πληθυσμών από χώρα σε χώρα αποτελεί ένα από τα πολλά συμπτώματα της διεθνοποίησης των οικονομιών μέσα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο παγκόσμιο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον. Οι χώρες αποστολής μεταναστών μετατρέπονται σε τόπο προορισμού και το αντίστροφο. Σε κάθε περίπτωση και σε κάθε χρονική στιγμή εκδήλωσης του φαινομένου η αναζήτηση εργασίας με απώτερο στόχο ένα ποιοτικότερο επίπεδο διαβίωσης αποτελεί διαχρονικά την κινητήριο δύναμη για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς.

Αυτή και μόνο η θεμελιώδης παραδοχή στάθηκε αρκετή, ώστε τα ελληνικά συνδικάτα, όχι μόνο να εντάξουν άμεσα τους οικονομικούς μετανάστες στις τάξεις των οργανώσεών τους, αλλά, επιπλέον, να συμπεριλάβουν οριστικά τα ζητήματα, που σχετίζονται με την μετανάστευση, στα πλαίσια των ειδικών παραδοσιακών τους καθηκόντων. Η εργασία και η κοινωνική ασφάλιση των μεταναστών εργαζομένων δεν εμπίπτει στο περιεχόμενο μιας -

κατά κυριολεξία- ανεξάρτητης μεταναστευτικής πολιτικής, αλλά (θα έπρεπε να) αποτελεί μια ειδική πτυχή της συνολικής πολιτικής για την απασχόληση.

Οι διατυπώσεις και το σύστημα απόδοσης αδειών εργασίας και διαμονής θα μπορούσαν να καθορίζονται, ενδεχομένως, με επάρκεια από τους υπεύθυνους για την άσκηση της Δημόσιας Διοίκησης της χώρας. Ωστόσο, οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για την νομότυπη διαμονή και εργασία των μεταναστών στην χώρα τελούν σε άμεση σχέση με τις στρατηγικές και τις οικείες πολιτικές των υπευθύνων για την χάραξη της πολιτικής για την απασχόληση.

Ημέριμνα για την οργάνωση της «προσφοράς» των μεταναστευτικών εργατικών χεριών, την μείωση του αριθμού των ανεπίσημων μεταναστών και την εξασφάλιση της κοινωνικής τους ένταξης με όρους ισονομίας και ισοπολιτείας, συνθέτουν την μια όψη του νομίματος. Η άλλη όψη συνίσταται στην ουσιαστική καταπολέμηση της ιδιαίτερα διευρυμένης αδήλωτης εργασίας στο επίπεδο της ελληνικής οικονομίας συνολικότερα.

Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν οι πρόσφατες έρευνες του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και σε αυτή την θέση εστιάζεται η παρούσα έκδοση, η οποία προστίθεται σε μια σειρά σχετικές μελετητικές εργασίες του επιστημονικού φορέα του συνδικαλιστικού κινήματος. Παράλληλα με την παρακολούθηση της επικαιρότητας μέσα, κυρίως, από το περιοδικό έντυπο της *Ενημέρωσης*, η έκδοση αυτή αποτελεί μια ακόμη μελετητική προσέγγιση των ζητημάτων της μετανάστευσης στην χώρα μας.

Η έκδοση αυτή του ΙΝΕ αποτελείται από εννέα κεφάλαια, στα οποία αναλύονται τα ποσοτικά και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, που αφορούν στους οικονομικούς μετανάστες της χώρας. Ορισμένα από αυτά τα κείμενα έχουν συνταχθεί με αποκλειστικό σκοπό

την συμπεριλήψή τους στην έκδοση αυτή, ενώ τα υπόλοιπα έχουν συνταχθεί από τους επιστημονικούς συνεργάτες του Ινστιτούτου με οποιαδήποτε αφορμή στα πλαίσια της διαρκούς και ενδεδειγμένης παρακολούθησης των πολιτικών, που καθορίζουν τις συνθήκες διαβίωσης των οικονομικών μεταναστών.

Απώτερος στόχος αυτής της έκδοσης είναι η ουσιαστική συνεισφορά του συνδικαλιστικού κινήματος στην δημόσια συζήτηση γύρω από το φαινόμενο της μετανάστευσης με συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικών, για την άρση όλων των εμποδίων αναφορικά με την πλήρη κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Με την ελπίδα να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και όσοι συνετέλεσαν στην δημιουργία αυτής της έκδοσης επαναλαμβάνουν την αφοσίωσή τους στην μελέτη και στην αναζήτηση των κατάλληλων μέτρων, για την αντιμετώπιση του συνόλου των προβλημάτων, που βιώνουν εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες μισθωτοί και οι οικογένειές τους στην Ελλάδα.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Στις αρχές Αυγούστου 2005 ψηφίστηκε ένας ακόμη Νόμος σχετικά με την μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας. Πρόκειται για τον Νόμο 3386/2005¹, με τον οποίο η Πολιτεία, και με την φιλοδοξία να θεσπισθεί ένα νέο καθεστώς για τους αλλοδαπούς που ζουν και εργάζονται στην χώρα μας, αναθεώρησε το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, καταργώντας τον προηγούμενο Νόμο 2910/2001.

Στον νέο Νόμο², ο οποίος φέρει τον τίτλο “*Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια*”, ρυθμίζονται αναλυτικά οι όροι χορήγησης άδειας διαμονής για τους υπηκόους τρίτων χωρών που πρόκειται να εισέλθουν στην χώρα, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αυτών, καθώς επίσης και η διαδικασία απόκτησης άδειας διαμονής για τους αλλοδαπούς, οι οποίοι βρίσκονταν στην Επικράτεια κατά την ψήφιση του Νόμου³, χωρίς όμως να έχουν στην κατοχή τους τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα.

Η διαδικασία αυτή γνωστή, επίσης, ως “*τρίτη ευκαιρία νομιμοποίησης*” ή ακόμα και ως “*αμνηστία*”, αφορά για άλλη μια φορά αποκλειστικά, σχεδόν, στους οικονομικά ενεργούς αλλοδαπούς, δηλαδή, στους

1. ΦΕΚ 212 Α', της 18/23.8.2005. Για μια πρώτη κριτική από την πλευρά των συνδικάτων βλ., Καψάλης Απόστολος, “*Ο Νόμος 3386/2005: το “νέο” θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση*”, (Υποκεφάλαιο 6.2. της παρούσας έκδοσης).
2. Ο Νόμος αυτός με την σειρά του τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με έναν νέο Ν. 3536/2007 (ΦΕΚ 42 Α', της 23/02/2007) με τον οποίο, μεταξύ άλλων, δόθηκε μια ακόμη ευκαιρία στους ανεπίσημους αλλοδαπούς να αποκτήσουν νόμιμο καθεστώς διαμονής στην χώρα.
3. Στην πραγματικότητα, όμως, οκτώ τουλάχιστον μήνες νωρίτερα, δηλαδή πριν την 31^η Δεκεμβρίου 2004.

απασχολούμενους, δεδομένου ότι οι προϋποθέσεις χορήγησης και, κυρίως, ανανέωσης της άδειας διαμονής είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας και μέσω αυτής, με την απόδειξη ελάχιστης κατ' έτος ασφαλιστικής κάλυψης.

Οι συνήθεις οπτικές γωνίες αξιολόγησης οποιασδήποτε νομοθετικής πρωτοβουλίας της Πολιτείας είναι πολλές. Για την περίπτωση, ειδικότερα της μεταναστευτικής πολιτικής, ως αφετηρία για κριτική μπορούν να αποτελέσουν, ο βαθμός εναρμόνισης της με την κοινοτική νομοθεσία, το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ελληνική έννομη τάξη, η αποτελεσματικότητα των διοικητικών διαδικασιών που προβλέπονται, η προσαρμοστικότητα των νέων ρυθμίσεων στις κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες βρίσκονται στην βάση της νομοθετικής ρύθμισης ή, τέλος, η συμβατότητα τους με τις πραγματικές ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας στόχου.

Αυτοί είναι οι άξονες παρατήρησης και σχολιασμού, οι οποίοι έχουν χρησιμοποιηθεί, κατά κύριο λόγο, από όλους τους επιστημονικούς ή πολιτικούς φορείς στην Ελλάδα από το 1990 έως σήμερα, είτε κατά το στάδιο της νομοπαρασκευαστικής περιόδου, είτε μετά την υιοθέτηση κάποιου νομικού κειμένου σχετικά με την μετανάστευση.

Όσοι μέχρι σήμερα παρακολούθησαν στενά το φαινόμενο της μετανάστευσης και παρενέβησαν, με την μία ή την άλλη ιδιότητα, στα ζητήματα που προέκυψαν κατά την υλοποίηση των οικείων πολιτικών⁴, στήριξαν την ανάλυση και τις προτάσεις τους στις προηγούμενες κατευθυντήριες γραμμές, άλλοτε εστιάζοντας σε μία από αυτές και άλλοτε επιχειρώντας μια συνολική αποτίμηση της νέας νομοθετικής πρωτοβουλίας.

---

4. Κόμματα, συνδικάτα, μεταναστευτικοί σύλλογοι και κινήσεις, κρατικοί φορείς.

Εκείνη, όμως, η πλευρά η οποία δεν έχει επαρκώς διερευνηθεί στα δεκαπέντε χρόνια της πρόσφατης εκδήλωσης του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα, είναι αυτή που αφορά στην αξιολόγηση του θεσμικού πλαισίου με βασικό γνώμονα την αποτίμηση των συνεπειών της παρουσίας εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών στην οικονομία και στην απασχόληση της χώρας. Με άλλα λόγια, και παρά το γεγονός ότι το τελευταίο πεδίο έχει αποτελέσει, αυτοτελώς, αντικείμενο αρκετών επιστημονικών μελετών, πολύ σπάνια (και σε καμία περίπτωση σε ολοκληρωμένη μορφή) δεν έχει χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο προκειμένου για μια λεπτομερή κριτική του νομικού πλαισίου που διέπει τους όρους και τις προϋποθέσεις διαμονής και εργασίας των μεταναστών της χώρας.

Έτσι, οι βασικοί λόγοι για την ανάληψη της παρούσης μελετητικής εργασίας εκ μέρους του επιστημονικού φορέα του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος είναι οι εξής τέσσερις:

- A) Το μέγεθος του φαινομένου της μετανάστευσης στην ελληνική περίπτωση και η επιμονή του νομοθέτη στον συσχετισμό της επίσημης διαμονής με την απόδειξη επαγγελματικής δραστηριότητας. Η σύνδεση των δύο αυτών παραμέτρων, ανεξάρτητα από την κριτική, η οποία μπορεί να ασκηθεί σχετικά με αυτή την επιλογή, βασίζεται στην αναντίρρητη πραγματικότητα της μαζικής απασχόλησης των μεταναστών, με ποσοστά επί του συνόλου της πληθυσμιακής τους ομάδας υψηλότερα από τα αντίστοιχα του γηγενούς πληθυσμού.
- B) Η μονιμοποίηση του φαινομένου στην Ελλάδα. Δεκαπέντε χρόνια έπειτα από την πρώτη εμφάνιση των σύγχρονων επί-μεταναστευτικών ροών δεν μπορεί πλέον να γίνεται λόγος για ένα παροδικό φαινόμενο, αλλά για μια νέα παγιωμένη πραγματικότητα στην ελληνική κοινωνία με σημαντικές μελλοντικές προεκτάσεις.

- Γ) Η κρισιμότητα των σχετικών νομοθετικών κειμένων που υιοθετούνται κατά καιρούς προκειμένου για τον καθορισμό της ποιότητας ζωής ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού και κατά συνέπεια, προκειμένου για την πορεία του συνόλου της οικονομικής και κοινωνικής πορείας της χώρας.
- Δ) Η ύπαρξη ενός ικανοποιητικού αριθμού επί μέρους επιστημονικών μελετών, οι οποίες εστιάζουν στις επιπτώσεις της μετανάστευσης στην ελληνική οικονομία, την αγορά εργασίας, την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα. Ασφαλώς, το σχετικό επιστημονικό έργο δεν είναι ανάλογο αυτού που έχει τελεσθεί σε άλλες χώρες με μακροχρόνια παράδοση στην υποδοχή μεταναστών. Δοθέντων, όμως, των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής περίπτωσης και του μικρού χρονικού διαστήματος που μεσολάβησε από την διάθεση των πρώτων αξιοποιήσιμων ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων (μόλις το 1997 στην πραγματικότητα), το υπάρχον επιστημονικό έργο μπορεί, χωρίς υπερβολή, να χαρακτηριστεί επαρκές για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Άλλωστε, οι νομοθετικές και πολιτικές εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά, κυρίως, οι πρόσφατες κοινωνικές εκρήξεις, που σημειώθηκαν σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες εξαιτίας λανθασμένων χειρισμών κατά το παρελθόν πάνω στο ευαίσθητο ζήτημα της αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού στις τάξεις των μεταναστών δεύτερης και τρίτης γενιάς, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη για την πρόληψη αντίστοιχων καταστάσεων και στην χώρα μας. Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, συνεπές στα παραδοσιακά του καθήκοντα προαγωγής και διασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών εργασίας και διαβίωσης για το σύνολο του πληθυσμού, οφείλει να παρέμβει εγκαίρως και να προσπαθήσει να δημιουργήσει καθολικές συνθήκες κοινωνικής συνοχής και ευημερίας.

Σε αυτό, ακριβώς, το πλαίσιο εντάσσεται και η παρούσα μελέτη. Μέσα από την παρουσίαση των βασικών πορισμάτων της σχετικής

ελληνικής και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, θα επιχειρηθεί η αποτίμηση της παρουσίας του μεταναστευτικού πληθυσμού την τελευταία δεκαπενταετία στην ελληνική οικονομία και την απασχόληση, με σκοπό την διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων βελτίωσης του υφιστάμενου νομικού πλαισίου, στην κατεύθυνση της εναρμόνισης των βασικών επιδιώξεών του με την οικονομική πραγματικότητα της χώρας.

Έτσι, η παρούσα έκδοση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ αποτελεί μια επιλογή κειμένων, τα οποία συντάχθηκαν από τους επιστημονικούς συνεργάτες και συμβούλους του κατά την παρακολούθηση του ζητήματος της μετανάστευσης, είτε με αποκλειστικό σκοπό την συμπερίληψη των κειμένων στην έκδοση αυτή, είτε με οποιαδήποτε άλλη αφορμή στα πλαίσια εκπόνησης του μελετητικού και ερευνητικού τους έργου.

Το **Πρώτο Μέρος** είναι αφιερωμένο στις διασπάσεις που έχει λάβει η μετανάστευση στην Ελλάδα και περιλαμβάνει κείμενα στα οποία, με τη βοήθεια των διαθέσιμων ανά περίπτωση ερευνών ή μελετών, επιχειρείται μια αξιολόγηση της εικοσαετούς, σχεδόν, παρουσίας εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών στην χώρα.

Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Εννοιολογικά στοιχεία σχετικά με την μετανάστευση» γίνεται μια προσπάθεια αποσαφήνισης των προσδιοριστικών όρων που χρησιμοποιούνται στην βιβλιογραφία προκειμένου για το υποκείμενο της μετανάστευσης. Εκτός από την παρουσίαση του συνόλου των συναφών αυτών όρων και την χρήση τους στην ελληνική περίπτωση, αναλύονται οι πλέον πρόσφατες προσπάθειες σε κοινοτικό επίπεδο για την υιοθέτηση ενός κοινού επίσημου ορισμού του «μετανάστη».

Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Η ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης» επιχειρείται η απάντηση τριών βασικών

ερωτημάτων, καθοριστικών για την χάραξη μιας μακροπρόθεσμης μεταναστευτικής πολιτικής. Τα ερωτήματα αυτά είναι α) πόσοι είναι οι μετανάστες στην Ελλάδα, β) ποια είναι η σχέση επισήμων-ανεπισήμων μεταναστών και γ) ποιες οι διαγραφόμενες τάσεις του φαινομένου της μετανάστευσης στην χώρα.

Το τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Μετανάστες εργαζόμενοι και οικονομική ανάπτυξη» είναι αφιερωμένο στην διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησης των μεταναστών στα οικονομικά μεγέθη της χώρας μέσα από τα συμπεράσματα των διαθέσιμων επιστημονικών ερευνών, καθώς, επίσης, και στην προσπάθεια να δοθούν ολοκληρωμένες απαντήσεις σε ορισμένα διαδεδομένα στην κοινωνία επιχειρήματα αναφορικά με την αρνητική επίδραση των μεταναστών στην εργασία και τα εισοδήματα των γηγενών εργαζομένων.

«Ο ρόλος της μετανάστευσης στις μεταβολές του εργατικού δυναμικού και στη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα», είναι ο τίτλος του τέταρτου κεφαλαίου, στο οποίο εξετάζονται: α) η επίπτωση της εισροής των μεταναστών για το μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού της χώρας, β) η συμβολή των αλλοδαπών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού και γ) ο ρόλος της μετανάστευσης στην μακροχρόνια βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Στο πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο «Στοιχεία απασχόλησης των μεταναστών» αναλύονται, σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας τα στατιστικά δεδομένα που αφορούν στους μετανάστες και ειδικότερα η ποσοστιαία συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό, στην απασχόληση και στους ανέργους της χώρας. Επιπλέον, επιχειρείται μια αποτύπωση της διαχρονικής εξέλιξης του μεταναστευτικού πληθυσμού κατά την περίοδο 1998-2006.

Στην συνέχεια, στο **Δεύτερο Μέρος**, με βάση τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές, όπως αυτές αποτυπώνονται σε εργασιακό και οικονομικό επίπεδο, επιχειρείται αφενός, η κριτική της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής και αφετέρου, η διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων για την βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου, με στόχο μια μεταναστευτική πολιτική προσαρμοσμένη στις σύγχρονες απαιτήσεις, όπως τις αντιλαμβάνεται, ασφαλώς, το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα.

Το έκτο κεφάλαιο τιτλοφορείται «Το νομικό καθεστώς που διέπει την μετανάστευση στην Ελλάδα» και περιλαμβάνει τρία επί μέρους υπό-κεφάλαια. Το πρώτο, περιλαμβάνει τις παρατηρήσεις της Γραμματείας Οικονομικών Μεταναστών της ΓΣΕΕ με αφορμή το σχέδιο του εν ισχύ σήμερα Νόμου 3386/2005, το δεύτερο, μια συνοπτική παρουσίαση των βασικών ρυθμίσεων που εισήχθησαν με το νέο νομικό καθεστώς και το τρίτο, την σημερινή αξιολόγηση του, έπειτα από δύο περίπου χρόνια υλοποίησης.

Το έβδομο κεφάλαιο με τίτλο «Συνδικαλιστικό κίνημα και μετανάστευση» αποτελείται από δύο υπο-κεφάλαια. Το πρώτο από αυτά αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο των συνδικάτων στο ζήτημα της ένταξης των μεταναστών. Το δεύτερο είναι αφιερωμένο στην μελέτη αφενός, της συνολικότερης στάσης που υιοθέτησε το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα απέναντι στους μετανάστες από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα και αφετέρου, της εμπιστοσύνης που έδειξαν και δείχνουν οι ίδιοι οι μετανάστες μισθωτοί προς τα ελληνικά συνδικάτα.

Στο όγδοο κεφάλαιο με τίτλο «Διαχείριση των διακρίσεων στην απασχόληση: ο ρόλος της εργοδοτικής πλευράς», γίνεται μια συνοπτική επισκόπηση των πολιτικών καταπολέμησης των διακρίσεων από την εργοδοτική πλευρά σε ευρωπαϊκό επίπεδο, επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση των στάσεων και των αντιλήψεων

των ελλήνων εργοδοτών και προτείνονται ορισμένες δράσεις που θα μπορούσαν να αναλάβουν οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις της χώρας στην κατεύθυνση της πρόληψης διακριτικών συμπεριφορών στην εργασία.

Στο ένατο κεφάλαιο με τίτλο «Αδήλωτη απασχόληση και μεταναστευτική πολιτική» συνοψίζονται -Αντί επιλόγου- τα βασικά πολιτικά συμπεράσματα που προκύπτουν από το σύνολο των κειμένων της έκδοσης αυτής, με ιδιαίτερη έμφαση σε μια ποιοτική σύζευξη ανάμεσα στα δεδομένα της μετανάστευσης στην Ελλάδα και στους οικονομικούς και αναπτυξιακούς στρατηγικούς στόχους της χώρας στην σύγχρονη συγκυρία.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της συνολική ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1

Εννοιολογικά στοιχεία σχετικά με την μετανάστευση⁵

Είναι αυτονόητο ότι από την πλευρά του συνδικαλιστικού κινήματος ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, συνήθως, στα διαθέσιμα στοιχεία ή πονήματα, τα οποία αφορούν, ιδίως, στην εργασιακή και οικονομική διάσταση του μεταναστευτικού φαινομένου στην χώρα μας.

Εντούτοις, είναι γεγονός ότι, η συζήτηση γύρω από κάποια ζητήματα εννοιολογικής φύσης και ειδικότερα σχετικά με τον καθορισμό ενός κοινά αποδεκτού ορισμού του μετανάστη (1) αποδεικνύονται εξαιρετικά σημαντικά και επίκαιρα, τόσο για την μελέτη, όσο και για την ρύθμιση του μεταναστευτικού φαινομένου (2).

1. Το πεδίο του ορισμού της έννοιας του «μετανάστη»

Σε ό,τι αφορά το πεδίο εφαρμογής του νέου νομοθετικού πλαισίου, όπως ακριβώς προκύπτει και από το γράμμα του Ν. 3386/2005, οι διατάξεις του αφορούν αδιακρίτως στους αλλοδαπούς και, συγκεκριμένα, σε όλους τους υπηκόους τρίτων χωρών, ανεξάρτητα από την επαγγελματική τους δραστηριότητα.

Στο πρώτο άρθρο του Νόμου παρατίθενται οι απαραίτητοι ορισμοί αυτών των εννοιών. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι **αλλοδαπός** “είναι το φυσικό πρόσωπο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ή δεν έχει ιθαγένεια” και ότι **υπήκοος τρίτης χώρας** “είναι το φυσικό πρόσωπο που δεν έχει ελληνική ιθαγένεια ούτε την ιθαγένεια άλλου κράτους-

5. Του Απόστολου Καψάλη, 2006.

μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 1 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας”.

Προκειμένου, όμως, για το μεταναστευτικό φαινόμενο, στον Τύπο ή στον καθημερινό και πολιτικό λόγο, δεν χρησιμοποιούνται συχνά οι συγκεκριμένοι όροι. Αντ’ αυτών, για λόγους τυπικούς, αλλά και ουσιαστικούς, γίνεται χρήση των λέξεων **“μετανάστης”**, **“οικονομικός μετανάστης”**, **“μετανάστης εργάτης”**, **“ξένος εργάτης”** ή άλλων όρων.

Κατά συνέπεια, στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να γίνουν ορισμένες διευκρινίσεις, ώστε να αρθούν τυχόν συγχύσεις ή παρανοήσεις μεταξύ συναφών όρων, οι οποίοι, όχι μόνον είναι ευρέως καθιερωμένοι στο επιστημονικό ή κοινό λεξιλόγιο, αλλά, επιπλέον, χρησιμοποιούνται παράλληλα από τον νομοθέτη σε διαφορετικά σημεία ακόμα και του ίδιου νομικού κειμένου.

Επιπρόσθετα, η παράλειψη της απαραίτητης αυτής εννοιολογικής διασάφησης έχει καταστήσει, εν τέλει, ανακριβείς και επισφαλείς πολλές φιλόδοξες -κατ’ αρχήν- επιστημονικές μελέτες γύρω από την μετανάστευση, ακριβώς γιατί το πεδίο έρευνας παραμένει αδιευκρίνιστο ή δυσδιάκριτο, με αποτέλεσμα η ποιοτική του αξιοποίηση να μην είναι η μεγαλύτερη δυνατή.

Σε αυτή την περίπτωση, τα εξαγόμενα συμπεράσματα στερούνται αξιοπιστίας σε σημαντικό βαθμό δεδομένου ότι, είτε δεν προκύπτει σαφώς το περιεχόμενο τους, είτε αυτά τα συμπεράσματα διαφοροποιούνται καθοριστικά ή και ανατρέπονται εξ ολοκλήρου ανάλογα με το ακριβές νόημα που αποδίδεται στην υπό διερεύνηση ομάδα-στόχο. Κρίνεται, έτσι, απαραίτητο να προσδιοριστούν αναλυτικά εκείνες οι έννοιες, οι οποίες σχετίζονται, είτε με το στοιχείο της αλλοδαπότητας ως νομικό χαρακτηρισμό, είτε με την

μετακίνηση απόμων από μια χώρα στην άλλη ως κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο.

Σε ό,τι αφορά στην έννοια του αλλοδαπού (καθώς επίσης και στις προϋποθέσεις κτήσης και απώλειας της συναφούς ιδιότητας) αυτή καθορίζεται από το περιεχόμενο, το οποίο θέλει να της αποδώσει το κάθε κράτος, όπως συμβαίνει και στην ελληνική περίπτωση. Καθοριστικό στοιχείο για τον χαρακτηρισμό ενός προσώπου ως αλλοδαπού αποτελεί η **ιθαγένεια**, η οποία ορίζεται ως η νομική σχέση, η οποία συνδέει ένα φυσικό πρόσωπο με ένα κράτος.

Σύμφωνα με τον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας⁶, η ελληνική ιθαγένεια αποκτάται με πέντε τρόπους⁷, εκ των οποίων η γέννηση είναι πρακτικά ο πιο διαδεδομένος από αυτούς. Στο άρθρο 1 του εν λόγω Κώδικα ορίζεται ότι «1. Το τέκνο Έλληνα ή Ελληνίδας αποκτά από την γέννησή του την ελληνική ιθαγένεια. 2. Την ελληνική ιθαγένεια αποκτά από την γέννησή του και όποιος γεννιέται σε ελληνικό έδαφος, εφόσον δεν αποκτά με τη γέννησή του αλλοδαπή ιθαγένεια ή είναι άγνωστης ιθαγένειας».

Συγγενή έννοια προς εκείνη του αλλοδαπού φυσικού προσώπου στο ελληνικό δίκαιο αποτελεί αυτή του αλλογενούς, η οποία αντιπαραβάλλεται με εκείνη του ομογενούς⁸. Ο **αλλογενής** διακρίνεται σε αλλογενή αλλοδαπό, δηλαδή, στην πραγματικότητα σε αλλοδαπό με την έννοια, η οποία περιγράφηκε ανωτέρω, και σε αλλογενή ημεδαπό, σε φυσικό πρόσωπο το οποίο έχει ελληνική ιθαγένεια, είναι επομένως ημεδαπός πολίτης.

6. Νόμος 3284/2004, ΦΕΚ 217 Α'.

7. Με την γέννηση, την αναγνώριση, την υιοθεσία, την κατάταξη στις ένοπλες δυνάμεις (για τους ομογενείς αλλοδαπούς) και την πολιτογράφηση.

8. Πρακτικά η έννοια του αλλογενούς δεν έχει πλέον καμία σημασία. Σχετικά με αυτούς τους όρους βλ. Παπασιώπη-Παιιά Ζωή, «Δίκαιο καταστάσεως αλλοδαπών», εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 4-11.

Ο **ομογενής** είναι αλλοδαπός, αλλά συνδέεται με το ελληνικό έθνος με κοινή γλώσσα και θρησκεία, με κοινές παραδόσεις και κυρίως με την κοινή ελληνική εθνική συνείδηση. Ο Έλληνας νομοθέτης εξισώνει σε πολλές περιπτώσεις τον ομογενή με τον ημεδαπό, ή ορθότερα του επιφυλάσσει ευνοϊκότερη μεταχείριση σε σχέση με τον (αλλογενή) αλλοδαπό, ιδίως σε ό,τι αφορά στο καθεστώς διαμονής, εργασίας ή ακόμη και απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας.

Όσοι αλλοδαποί έχουν την ιθαγένεια ενός κράτους-μέλους, με βάση, βέβαια, τις προϋποθέσεις που το κάθε κράτος-μέλος έχει θέσει για την απόκτησή της, καλούνται **«κοινοτικοί αλλοδαποί»** σε αντιδιαστολή με τους **«εξω-κοινοτικούς αλλοδαπούς»** ή αλλιώς **«υπηκόους τρίτων χωρών»**, όπως αυτοί ορίζονται στο σχετικό με το πεδίο εφαρμογής άρθρο του Ν. 3386/2005. Στην περίπτωση των υπηκόων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται συχνά λόγος για την **«ευρωπαϊκή ιθαγένεια»**, η οποία απασχόλησε πρόσφατα την επικαιρότητα με αφορμή την Έκθεση του Ιταλού ευρωβουλευτή Τζούστο Κατάνια.

Για την περίπτωση της Ελλάδος, όπως ήδη ειπώθηκε, ο τίτλος του τελευταίου Νόμου αναφέρεται σε υπηκόους τρίτων χωρών, δεδομένου ότι δεν εφαρμόζεται σε όλους ανεξαιρέτως τους αλλοδαπούς. Όμως, στο κείμενο του Νόμου χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση και οι όροι «μετανάστης» ή σπανιότερα «αλλοδαπός», μολονότι τις περισσότερες φορές αυτός του «υπηκόου τρίτης χώρας».

Ενδεικτικά, το διυπουργικό Όργανο το οποίο συστήνεται ονομάζεται Επιτροπή Παρακολούθησης της **Μεταναστευτικής** Πολιτικής, ενώ σε κάθε Περιφέρεια συστήνεται μια Γνωμοδοτική Επιτροπή **Μετανάστευσης**. Παράλληλα, σε ένα και μόνο άρθρο, στο άρθρο 17, γίνεται διαδοχικά μνεία σε **υπηκόους τρίτων χωρών**, μέλη διοικητικών συμβουλίων και σε **αλλοδαπό** υπαλληλικό προσωπικό. Τέλος, η υπηρεσία, η οποία είναι αρμόδια για την εξέταση της

αίτησης για την χορήγηση της άδειας διαμονής σε κάθε Περιφέρεια, ονομάζεται Υπηρεσία **Αλλοδαπών και Μετανάστευσης**⁹ ή για συντομία απλά Επιτροπή Αλλοδαπών.

Παρ' όλα αυτά, όπως όλοι όσοι δεν είναι έλληνες πολίτες δεν αντιμετωπίζονται σε νομικό επίπεδο ως αλλοδαποί, έτσι και όλοι οι αλλοδαποί ή οι υπήκοοι τρίτων χωρών δεν είναι και δεν θα έπρεπε να θεωρούνται μετανάστες. Ποιος όμως είναι μετανάστης; Η διευκρίνιση της σύγχυσης, η οποία παρατηρείται στον Νόμο εξαιτίας της συρροής κατά την χρήση των διαφορετικών όρων, έχει τεράστια ουσιαστική σημασία.

Ετυμολογικά στα λεξικά της ελληνικής γλώσσας το ρήμα **μεταναστεύω** προέρχεται από το αρχαίο ρήμα **ναίω**, που σημαίνει κατοικώ, και την πρόθεση **μετά**, με την οποία υποδηλώνεται η αλλαγή τόπου (κατοικίας). Έχει δε επικρατήσει σήμερα η μετανάστευση να νοείται ως η αλλαγή της χώρας διαμονής, ενώ συνώνυμες με την ευρεία έννοια του όρου «μεταναστεύω» θεωρούνται και οι λέξεις μετοικώ (παραγ. μέτοικος) ή αποδημώ (παραγ. αποδημία, αποδημητικός).

Στο λεξιλόγιο άλλων γλωσσών, όπως η γαλλική, χρησιμοποιούνται σύνθετες λέξεις για να υποδηλώσουν την ακριβή διάσταση της μετοίκησης και πιο συγκεκριμένα την αποχώρηση από ή την εγκατάσταση σε μια χώρα. Έτσι, παράλληλα με το ρήμα *migrer* που σημαίνει μεταναστεύω και τα παράγωγά του (*migrant*, *migration*) χρησιμοποιούνται αφενός, το ρήμα *immigrer*, δηλαδή μεταναστεύω σε μια χώρα (*immigré*, *immigration*) και *émigrer*, δηλαδή μεταναστεύω από μια χώρα (*émigration*).

Στην ελληνική γλώσσα δεν απαντώνται ανάλογοι τύποι, δηλωτικοί της κατεύθυνσης της αποδημίας ενός προσώπου, μολονότι δεν θα

---

9. Για παράδειγμα άρθρο 15 περίπτωση 2 παρ. γ.

ήταν αδύναμο να χρησιμοποιούνται εξίσου αντίστοιχες σύνθετες λέξεις. Για παράδειγμα, οι αποδημητικές ροές από την χώρα προέλευσης ή καταγωγής θα μπορούσαν να χαρακτηρίζονται **από-μεταναστευτικές** και οι μετακινήσεις στην χώρα προορισμού ή υποδοχής **επί-μεταναστευτικές**.

Στο ελληνικό νομικό πλαίσιο, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τους αλλοδαπούς ή τους υπηκόους τρίτων χωρών, δεν προβλέπεται σαφής ορισμός της έννοιας του μετανάστη, παρά το γεγονός ότι αυτή χρησιμοποιείται συχνά. Στο σχέδιο του προηγούμενου Ν.2910/2001, είχε προβλεφθεί ο εξής ορισμός: *«Μετανάστης είναι ο υπήκοος τρίτης χώρας εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης ή ανιθαγενής, ο οποίος εισέρχεται και εργάζεται νόμιμα στο Ελληνικό έδαφος με σκοπό την βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης για ορισμένο χρονικό διάστημα, μεγαλύτερο των τριών μηνών»*. Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή στην Γνώμη¹⁰, την οποία εξέδωσε σχετικά, επισημαίνει ότι ο προτεινόμενος ορισμός δεν είναι πλήρης και προτείνει να προστεθεί η λέξη «*διαμένει*» μετά την λέξη «*εισέρχεται*» και πριν την φράση «*και εργάζεται νόμιμα*».

Ο σχετικός ορισμός τελικά παραλείφθηκε εντελώς από το τελικό κείμενο του Νόμου 2910/2001 και παρέμεινε μόνον αυτός του αλλοδαπού. Σε κάθε περίπτωση, όμως, και ο προτεινόμενος ορισμός ήταν προβληματικός γιατί, ακόμη και στην περίπτωση που συμπληρωνόταν σύμφωνα με τις υποδείξεις της ΟΚΕ, ήταν πιθανό ότι θα δημιουργούσε πολλά ερμηνευτικά προβλήματα, ιδίως, σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του Νόμου.

Και αυτό γιατί η νομιμότητα της εισόδου και της εργασίας δεν αφορούν παρά μια μικρή μειοψηφία του εν λόγω πληθυσμού, ενώ σε κάθε περίπτωση η απόδοση της ιδιότητας του μετανάστη δεν εξαρτάται από το επίσημο ή μη καθεστώς, το οποίο διέπει την

10 Γνώμη 38, της 7ης Φεβρουαρίου 2000.

είσοδο και την διαμονή του σε μια χώρα. Είναι προφανές ότι ο εμπνευστής του προηγούμενου ορισμού δεν εννοούσε παρά τους φορείς οργανωμένων διακρατικών μεταναστευτικών ροών και για τον λόγο αυτό αναφέρεται και σε ελάχιστο όριο προκαθορισμένης διάρκειας διαμονής.

Με την ευκαιρία της θέσπισης του εν ισχύ Νόμου 3386/2005, η ίδια Επιτροπή, στις προτάσεις της επί του σχεδίου του Νόμου¹¹, αναφέρει ότι παράλληλα με τον ορισμό του υπηκόου τρίτης χώρας, «*στις διατάξεις για την άδεια για εξαρτημένη εργασία και ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί και ο διεθνώς καθιερωμένος όρος “οικονομικός μετανάστης”*». Συμπεραίνεται, επομένως, ότι κατά την κρίση και της ΟΚΕ, ο συγκεκριμένος όρος αποτυπώνει καλύτερα την ιδιότητα του υπηκόου τρίτης χώρας για την περίπτωση εκείνου του προσώπου, για τον οποίο συνδέονται άρρηκτα η μετακίνηση στην χώρα υποδοχής με την άσκηση μισθωτής ή ανεξάρτητης επαγγελματικής δραστηριότητας.

Σε σχέση με την αναφορά της ΟΚΕ στην διεθνή καθιέρωση του εν λόγω όρου δεν μπορεί παρά να γίνει αυτόματα η παραπομπή στον αντίστοιχο ορισμό που έχει υιοθετήσει ένας οργανισμός που εξειδικεύει την δράση του στο μεταναστευτικό φαινόμενο. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, λοιπόν, **οικονομικός μετανάστης** είναι το πρόσωπο, το οποίο εγκαταλείπει το τόπο συνήθους διαμονής του, για να μετακινηθεί εκτός της χώρας καταγωγής, προκειμένου να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του¹².

Μετανάστης εργαζόμενος είναι αυτός, ο οποίος ανεξάρτητα από τον αρχικό λόγο μετακίνησής του από μια χώρα σε μια άλλη, εισέρχεται και παραμένει σε χώρα της οποίας δεν έχει την υπηκοότητα και στην επικράτεια της οποίας προσφέρει ή αναζητά μισθωτή εργασία, είτε

11. Γνώμη 133, της 11ης Ιουλίου 2005.

12. IOM, World Migration 2003, p.10-11.

υπό νόμιμο, είτε υπό παράνομο καθεστώς εισόδου, παραμονής ή/και εργασίας¹³. Τέλος, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης αποδίδει την ιδιότητα του «**διεθνούς μετανάστη**¹⁴» σε ένα πρόσωπο, το οποίο «*διαμένει σε ένα ξένο κράτος για μια παρατεταμένη περίοδο*».

Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι σαφής και ενιαίος ορισμός για τον μετανάστη είναι πολύ δύσκολο να δοθεί ακόμα και από φορείς εξειδικευμένους στις μετακινήσεις πληθυσμών. Είναι, όμως, εξαιρετικά αναγκαίο να επιχειρηθεί κάτι τέτοιο, ώστε να μπορεί να υπάρξει ένα ελάχιστο επίπεδο συνεννόησης, ιδιαίτερα, ανάμεσα σε αυτούς, οι οποίοι έχουν θεσμικά την υποχρέωση να ρυθμίζουν τις μορφές εκδήλωσης του φαινομένου σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή.

Άρα, όταν ο βασικός λόγος μετανάστευσης ενός ατόμου από την χώρα καταγωγής του είναι η αναζήτηση εργασίας με σκοπό την βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης, άρα και της ποιότητας της ζωής του, πρόκειται για **οικονομικό μετανάστη**. Όταν αυτό το πρόσωπο εγκαθίσταται σε μια άλλη χώρα και προσπαθεί ή και καταφέρνει τελικά να υλοποιήσει τον αρχικό σκοπό της μετακίνησης του, ακολουθώντας τις καθορισμένες νόμιμες οδούς ή όχι, τότε γίνεται λόγος για **μετανάστη εργαζόμενο** ή για **μετανάστη μισθωτό**. Στην ίδια, όμως, κατηγορία θα πρέπει να υπαχθεί και αυτός, ο οποίος -ανεξάρτητα από τον αρχικό σκοπό μετακίνησης- διαμένει τελικά σε μια άλλη χώρα και απασχολείται ως μισθωτός.

Έτσι, δεν πρόκειται για ένα τυπικό ζήτημα, εάν, δηλαδή, θα προστεθεί ή θα παραλειφθεί σε κάποιο νομικό κείμενο ο ένας ή ο

13. Ορισμός ο οποίος υιοθετείται από τον Ληξιοκριώτη Ιωάννη στο «Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα», εκδ. Σάκκουλα, 1998. Παράβαλε και τον αντίστοιχο ορισμό του IOM, στο World Migration 2003, p.10-11 «*a person engaging in a remunerated activity in a country of which he/ she is not a national, excluding asylum seekers and refugees*».

14. «Migrant international», βλ. σχετικά «Etat de la migration dans le monde en 2000», Organisation Internationale pour les Migrations, 2000, p.3-5.

άλλος ορισμός του μετανάστη πλάι σε αυτόν του αλλοδαπού ή του υπηκόου τρίτης χώρας. Αντιθέτως, είναι θέμα αμιγώς ουσιαστικό, με ποιο τρόπο, δηλαδή, θα ρυθμιστούν, τελικά, οι έννομες σχέσεις, οι οποίες γεννώνται: με γνώμονα την απουσία της ελληνικής ιθαγένειας ή με κριτήριο την μετανάστευση ενός προσώπου για την άσκηση οικονομικής (μισθωτής κατά κύριο λόγο) δραστηριότητας.

Επιπλέον, η επιλογή του ενός ή του άλλου όρου, εκτός από την σημασία της για την χάραξη και την υλοποίηση των οικείων πολιτικών, υποδηλώνει πολλές φορές και το ιδεολογικό ή πολιτικό υπόβαθρο της τοποθέτησης του χρήστη απέναντι στο φαινόμενο της οικονομικής μετανάστευσης. Η σταδιακή αντικατάσταση του χαρακτηρισμού «ξένοι ή αλλοδαποί εργάτες» με τον όρο «μετανάστες», συνεπάγεται ιστορικά δύο σημαντικές εξελίξεις¹⁵.

Πρώτον, συμπεραίνεται ότι γίνεται κατανοητή η μονιμότητα της διαμονής των μεταναστών στην χώρα υποδοχής και ότι δεν πρόκειται, πλέον, για μια παροδική ή ενδιάμεση κατάσταση. Κατά συνέπεια, η ορολογική αυτή αντικατάσταση σημαίνει ότι περνάμε από μια νομική κατηγορία σε έναν, μάλλον, οικονομικό όρο, άρα από την περιγραφική διαδικασία στην προσέγγιση με στόχο μια παρέμβαση επωφελή για το σύνολο του πληθυσμού.

Δεύτερον, η ποιοτική αυτή γλωσσική μετεξέλιξη αντανακλά ενδεχομένως και την προδιάθεση αυτού που αναφέρεται σε «μετανάστη» ή σε «ξένο ή αλλοδαπό» εργαζόμενο, δηλαδή την επιθυμία του να αποτελέσει η σχετική συζήτηση, είτε αφετηρία για την λήψη περιοριστικών και αμυντικογενών μέτρων απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους, είτε έναυσμα για την εξεύρεση ενδεδειγμένων λύσεων για την κοινωνική ένταξη τους.

15. Σχετικά με αυτή την ανάλυση δεσ Nancy Green, Οι δρόμοι της μετανάστευσης, εκδ. Σαββάλας, 2004, σελ. 69-72 και 120 επομ.

Έτσι, υποστηρίζεται¹⁶ ότι οι όροι «ξένος» και «λαθρομετανάστης» σε κάποιες χώρες χρησιμοποιούνται περισσότερο από την δεξιά (κυρίως, όμως από την άκρα δεξιά) προκειμένου να τονιστεί η έννοια του μη ανήκειν στο κράτος-έθνος, ενώ ο όρος «μετανάστης» από την αριστερά, ώστε να τονιστεί η εργασιακή διάσταση και η υπαγωγή του μετανάστη στην ευρύτερη έννοια της εργατικής τάξης.

2. Η ανάγκη υιοθέτησης ενός κοινού επίσημου ορισμού του «μετανάστη»

Σε διεθνές επίπεδο καταβάλλεται μια μεγάλη προσπάθεια να δοθεί ένας ενιαίος, κοινώς αποδεκτός και εφαρμόσιμος ορισμός της έννοιας του «μετανάστη», ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εξαγωγή συγκρίσιμων στατιστικών στοιχείων. Η ανάληψη αποτελεσματικών πολιτικών για την αξιοποίηση των μεταναστευτικών ροών και την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης των μετακινούμενων πληθυσμών αποδεικνύεται στην πράξη εξαιρετικά δυσχερής, όσο η ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης δεν είναι επακριβώς καθορισμένη.

Κατά γενική ομολογία τα στατιστικά στοιχεία για την διεθνή μετανάστευση είναι ανεπαρκή, επειδή συλλέγονται σε εθνικό επίπεδο, αλλά ούτε η αρμόδια υπηρεσία είναι πάντα η ίδια σε κάθε χώρα, ούτε οι μέθοδοι και οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται είναι κοινοί. Για τον λόγο αυτό, ακόμη και ο ορισμός που αναφέρθηκε προηγουμένως για τον **διεθνή μετανάστη** χρειάστηκε να συμπληρωθεί και να ανανεωθεί πολλές φορές μέχρι σήμερα¹⁷.

Σύμφωνα με τον αυθεντικότερο ορισμό της η μετανάστευση προϋποθέτει οριστική φυσική μετακίνηση από τον έναν τόπο στον

---

16. R. D. Grillo, «Ideologies and institutions in Urban France, the Representation of Immigrants», Cambridge University Press, Ch. 8, cited in Nancy Green ό.π. σελ. 120.

17. Βλ. σχετικά IOM, World Migration, 2003, pp. 293-302.

άλλο και, σε ότι αφορά στην διεθνή μετανάστευση, προϋποθέτει η μετακίνηση αυτή να πραγματοποιείται ανάμεσα σε δύο διαφορετικές χώρες. Το πρόβλημα για έναν παγκόσμιο ορισμό του διεθνή μετανάστη είναι, ποια κριτήρια θα τεθούν, ώστε να εξακριβωθεί το οριστικό της μετακίνησης από μια χώρα σε μια άλλη.

Έπειτα από μια σειρά τροποποιήσεων και συμπληρώσεων, στην Αναθεωρημένη Σύσταση των Ηνωμένων Εθνών για τις Στατιστικές της Διεθνούς Μετανάστευσης αναφέρεται ότι «διεθνής μετανάστης είναι το πρόσωπο το οποίο μετακινείται από την χώρα της συνήθους διαμονής του για μια περίοδο άνω του ενός έτους (12 μηνών), έτσι ώστε η χώρα προορισμού να καθίσταται πραγματικά η νέα χώρα συνήθους διαμονής του»¹⁸. Ως **χώρα συνήθους διαμονής** θεωρείται «η χώρα στην οποία αυτό το πρόσωπο ζει, όπου περνά την ημερήσια περίοδο ανάπαυσης».

Με τον προηγούμενο ορισμό επιχειρήθηκε η συμφιλίωση των απαιτήσεων δύο διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων: αφενός, αυτής του επιφορτισμένου με το καθήκον να διαχειριστεί τα οφέλη της μετανάστευσης (**migration manager**) και αφετέρου, αυτής του αναλυτή των δημογραφικών δεδομένων (**demographer**). Εκείνο το οποίο, συνήθως, προέχει στην πρώτη περίπτωση είναι, για παράδειγμα, ο τύπος της θέωσης εισόδου ή ο σκοπός της άδειας διαμονής, ενώ στην δεύτερη περίπτωση ο υπολογισμός της μεταβολής στον πληθυσμό μιας χώρας στη βάση ενός ορισμένου χρονικού διαστήματος.

Τα πλεονεκτήματα από τον προηγούμενο ορισμό των Ηνωμένων Εθνών είναι ότι, πρώτον, δεν γίνεται καμία αναφορά σε στοιχεία υπηκοότητας ή εθνικότητας και δεύτερον, ότι εφαρμόζεται εξίσου σε μετανάστες οι οποίοι, είτε, δύναται να ενταχθούν στο πεδίο

---

18. United Nations, «Recommendations on Statistics of International Migration: Revision 1», Statistical Papers, no 58, rev. 1.

επίσημων ελέγχων είτε, εξαιρούνται από αυτούς. Έτσι, ακριβώς επειδή, δεν γίνεται καμία διάκριση με βάση την νομική κατάσταση ή την ιθαγένεια, ο εν λόγω ορισμός εγγυάται πλήρη κάλυψη του πεδίου και προσφέρει την προοπτική της δημιουργίας αξιόπιστων διεθνών μεταναστευτικών δεδομένων (data) ικανών να χρησιμοποιηθούν από όλες τις χώρες¹⁹.

Ειδικότερα, στην Αναθεωρημένη Σύσταση των Ηνωμένων Εθνών για τις Στατιστικές της Διεθνούς Μετανάστευσης του 1997, περιλαμβάνεται και ένας δομημένος άξονας εργασίας, όπου περιγράφονται όλες οι κατηγορίες-κλειδιά για την κατανομή των διεθνών μεταναστών και προτείνονται οι ενδεδειγμένοι τρόποι συλλογής των στατιστικών στοιχείων αυτών των κατηγοριών. Έτσι, προβλέπονται συνολικά τέσσερις τύποι²⁰ συλλογής στοιχείων:

- α) τα μηρώα των διοικητικών Υπηρεσιών, τα οποία ορίζονται ως συστήματα συλλογής δεδομένων ικανά να εξασφαλίζουν την συνεχή καταγραφή των συγκεντρωμένων πληροφοριών, που σχετίζονται με κάθε ένα μέλος της ομάδας-στόχου. Η συγκεκριμένη μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία μόνο στην βάση νόμιμων εγκαταστάσεων, με άλλα λόγια περιορίζεται στη κάλυψη του *de jure* πληθυσμού μιας χώρας.
- β) άλλες διοικητικές πηγές, που συνήθως αφορούν ειδικές υπό-κατηγορίες των διεθνών μεταναστών, όπως στατιστικά στοιχεία για τις άδειες διαμονής (αλλοδαποί) ή για τις άδειες εργασίας (οικονομικά ενεργοί αλλοδαποί).
- γ) η συλλογή συνοριακών στοιχείων, προκειμένου για τις εξόδους και τις εισόδους σε μια χώρα και,

---

19. IOM, ό.π. p. 295.

20. Περισσότερα πάνω σε αυτό το ζήτημα στο Bilsborrow, Graeme, Oberai and Zlotnik, «International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems», ILO, Geneva, 1997.

δ) οι έρευνες πεδίου, οι οποίες περιλαμβάνουν τις απογραφές και άλλες εγχώριες έρευνες. Οι απογραφές συμβάλλουν, κυρίως, στον υπολογισμό των διεθνών μεταναστευτικών αποθεμάτων καταγράφοντας τον τόπο γέννησης, την προηγούμενη χώρα διαμονής και την υπηκοότητα.

Παρά το γεγονός ότι η Αναθεωρημένη Σύσταση των Ηνωμένων Εθνών υιοθετήθηκε το 1997 και διαδόθηκε ευρέως, ο νέος κοινός άξονας εργασίας μόλις πρόσφατα και σε περιορισμένη κλίμακα άρχισε να ακολουθείται για τον συνδυασμό και την ανάλυση των διαθέσιμων στατιστικών της διεθνούς μετανάστευσης. Βασικό εμπόδιο για την εφαρμογή του προτεινόμενου ενιαίου συστήματος είναι η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των εθνικών υπηρεσιών, οι οποίες είναι αρμόδιες για την συλλογή των στατιστικών στοιχείων. Επιπλέον οι επιστημονικοί όροι, οι οποίοι προτάθηκαν, δεν αντιστοιχούν ακριβώς σε αυτούς που χρησιμοποιούνται ως βάση καταγραφής σε κάθε χώρα.

Για τους λόγους αυτούς, πολύ πρόσφατα έχουν προταθεί διάφορες μέθοδοι για την συστηματική καταγραφή των μεταναστευτικών ροών και την συγκριτική τους αποτίμηση, από τις οποίες, δύο, σχεδόν ταυτόχρονες, μελέτες ξεχωρίζουν χάρη τόσο, στην ποιότητα της επιστημονικής ανάλυσης, όσο και στην αξιοπιστία του φορέα που τις εισηγείται. Κοινή παραδοχή σε αμφότερες τις επιστημονικές προσεγγίσεις αποτελεί η διαπίστωση ότι τα διαθέσιμα δεδομένα πάνω στις μεταναστευτικές ροές δεν επιτρέπουν την διαμόρφωση μιας συγκροτημένης άποψης για το εύρος των διακρατικών μετακινήσεων.

Η πρώτη από αυτές τις μελέτες προέρχεται από τον **ΟΟΣΑ** και αφορά αποκλειστικά στις νόμιμες μεταναστεύσεις, όπως τις υπολογίζουν τα επίσημα στατιστικά στοιχεία των χωρών υποδοχής²¹.

---

21. LeMaître Georges, «La comparabilité des statistiques des migrations internatio-

Αφετηρία της μελέτης αυτής αποτελεί η παρατήρηση ότι σε ορισμένες χώρες, ακόμα και μεταξύ αυτών, οι οποίες συνήθως ακολουθούν τις Συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών (Γερμανία, Κάτω Χώρες, Σουηδία), κάθε μετακίνηση -η οποία δεν συνδέεται με τον τουρισμό, με ταξίδια εργασίας ή πολύ σύντομης διάρκειας διαμονή-εμπίπτει πρακτικά στην έννοια της μετανάστευσης. Με άλλα λόγια στα στατιστικά στοιχεία δεν γίνεται καμία διάκριση ανάμεσα σε μεταναστεύσεις μακράς και βραχείας διάρκειας.

Στην πράξη πολλές φορές η απόδοση της ιδιότητας του μετανάστη εξαρτάται από την τελική διάρκεια διαμονής, η οποία πρέπει να ξεπερνά ένα κατώτατο όριο, που κυμαίνεται από ένα έτος (Γαλλία ή Ελβετία) έως μια αορίστου διάρκειας περίοδο (ΗΠΑ, Αυστραλία, Καναδάς). Ενδεικτικά, το γεγονός της αναγνώρισης της ιδιότητας του μετανάστη μόνο σε όσους αποκτήσουν μόνιμο δικαίωμα διαμονής έχει ως αποτέλεσμα στις ΗΠΑ οι 234.000 αλλοδαποί φοιτητές, οι οποίοι έχουν λάβει θεωρήσεις εισόδου για εκπαιδευτικούς σκοπούς να μην θεωρούνται μετανάστες, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει με τους αντίστοιχους 68.000 νέους αλλοδαπούς φοιτητές της Γερμανίας.

Λαμβάνοντας υπόψη τις οικείες συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών, οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως και τους προτεινόμενους ορισμούς για τον μετανάστη μακράς ή βραχείας διάρκειας, ο συγγραφέας διατυπώνει δύο συγκεκριμένες προτάσεις. Η πρώτη συνίσταται στην εφαρμογή ενός κριτηρίου διάρκειας **«πραγματικής διαμονής»**, θεμελιωμένου στα πραγματικά περιστατικά για την πιστοποίηση των ροών, που θα υπολογιστούν ως μεταναστεύσεις μακράς διάρκειας. Τα φυσικά πρόσωπα δεν θα έπρεπε να συμπεριληφθούν στον μεταναστευτικό πληθυσμό παρά μόνο στην

---

nales. Problèmes et perspectives», Cahiers Statistiques OCDE, no 9, novembre 2005.

περίπτωση που θα διέμεναν πράγματι στην χώρα αποδοχής για διάστημα άνω του έτους.

Η δεύτερη λύση αφορά στον περιορισμό, σε μια πρώτη φάση, του πεδίου εφαρμογής των στατιστικών καταγραφών στις επίσημες μετεγκαταστάσεις αλλοδαπών, που αποτελούν (ή θα έπρεπε να αποτελούν) το βασικό πεδίο ενδιαφέροντος των κρατικών αρχών. Αυτές, οι μεταναστευτικές ροές, είναι αλήθεια, αφήνουν σε γενικές γραμμές διοικητικής φύσης «ίχνη» στο πέρασμά τους και επιτρέπουν, έτσι, την παρακολούθηση της πορείας της παρουσίας ενός αλλοδαπού στο έδαφος της χώρας υποδοχής. Γίνεται, βεβαίως, αντιληπτό ότι αυτή η προσπάθεια προϋποθέτει μια συστηματική χρήση των δεδομένων που μπορούν να προσφέρουν, κυρίως, (εάν όχι αποκλειστικά) οι άδειες διαμονής που χορηγούνται στους αλλοδαπούς σε μια χώρα.

Τέλος, διευκρινίζεται ότι η εφαρμογή μόνον ενός από τα δύο αυτά μέτρα δεν εγγυάται την πλήρη ικανοποίηση των επιστημονικών απαιτήσεων, όμως ο συνδυασμός των δύο θα αποτελούσε ενδεχομένως ένα σημαντικό βήμα στην κατεύθυνση της δυναμικής αξιοποίησης των διαθέσιμων στατιστικών για τις διεθνείς μεταναστεύσεις.

Το δεύτερο επιστημονικό έργο, η μελέτη **THESIM**²² εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθεια χάραξης κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής και ειδικότερα στην προαπαιτούμενη υιοθέτηση κοινών και συγκρίσιμων μεθόδων υπολογισμού και αξιολόγησης των μεταναστευτικών ροών σε κοινοτικό επίπεδο. Κατά την διάρκεια της επίσημης παρουσίασης αυτής της μελέτης, ο επιστημονικός υπεύθυνος Michel Poulain ανέφερε²³ χαρακτηριστικά τα εξής: «*H E.E. δεν διαθέτει επαρκώς αξιόπιστα ποσοτικά δεδομένα σχετικά*

22. Poulain, Perrin and Singleton, «THESIM: Towards Harmonized European Statistics on International Migration», Presses Universitaires de Luvain, 2006.

23. Εφημ. Nouvelle République, 4 Απριλίου 2006.

με τα μεταναστευτικά ρεύματα [...] Για παράδειγμα την στιγμή που η Ιταλία αναφέρει ότι 10.000 υπήκοοί της μετεγκαταστάθηκαν στην Γερμανία, η Γερμανία υπολογίζει σε 40.000 τους Ιταλούς που υποδέχθηκε».

Το συγκεκριμένο έργο, που εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2006, είναι το αποτέλεσμα ενός προγράμματος χρηματοδοτημένου από την Ευρωπαϊκή Ένωση διάρκειας 16 μηνών²⁴ με δύο κεντρικούς στόχους: α) την βελτίωση της συλλογής στατιστικών δεδομένων για την διεθνή μετανάστευση και την διεθνή προστασία και β) την υποστήριξη της εφαρμογής της σχετικής ρύθμισης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Με τον όρο «ρύθμιση» εννοείται η πρόταση Κανονισμού²⁵ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «*σχετικά με τις κοινοτικές στατιστικές για την μετανάστευση και την διεθνή προστασία*», η οποία παρουσιάστηκε από την Επιτροπή τον Σεπτέμβριο του 2005.

Με το κοινοτικό αυτό κείμενο επιχειρείται να ολοκληρωθεί ένα σημαντικό τμήμα των ενεργειών της Επιτροπής, όπως αυτές είχαν παρουσιασθεί τον Απρίλιο του 2003 στην Ανακοίνωση της «*σχετικά με την υποβολή σχεδίου δράσης για την συλλογή και ανάλυση κοινοτικών στατιστικών στο τομέα της μετανάστευσης*»²⁶. Στην εισηγητική Έκθεση της πρόσφατης πρότασης Κανονισμού, ο οποίος αναμένεται να επικυρωθεί το αργότερο στις αρχές του 2007, διαπιστώνεται ότι τα κράτη-μέλη εφαρμόζουν εξαιρετικά διαφορετικές μεθόδους συλλογής στατιστικών για την μετανάστευση σε ό,τι αφορά, ιδίως, στον ορισμό των προσώπων που θεωρούνται ως «μετανάστες» στις στατιστικές τους μελέτες.

---

24. Project financed by the 6th Framework Research, program of the European Union, period: 1st April 2004 - 31th August 2005.

25. COM (2005) 375 final, 14/09/2005.

26. COM (2003) 179 final, 15/04/2003.

Επιπλέον, τονίζεται η ανάγκη περισσότερων δημογραφικών και κοινωνικο-οικονομικών πληροφοριών για τους μετανάστες για την εμπειριστατωμένη μελέτη των ζητημάτων που σχετίζονται με την κοινωνική ένταξη τους και την συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Τέλος, η πρόταση Κανονισμού επιτρέπει στις εθνικές διοικητικές υπηρεσίες μια ευελιξία σε επίπεδο επιλογής των κατάλληλων διαθέσιμων πηγών για την παροχή στατιστικών στοιχείων, στη βάση, όμως, ενιαίων «δεσμευτικών» ορισμών.

Με άλλα λόγια η Ε.Ε. δεν επιβάλλει προς το παρόν καμία υποχρέωση μεταβολής των διοικητικών συστημάτων συλλογής δεδομένων για την μετανάστευση και το άσυλο, αλλά αξιώνει η επεξεργασία των δεδομένων αυτών να γίνεται στη βάση κοινώς εφαρμόσιμων ορισμών. Διευκρινίζεται, μάλιστα, ότι για τον καθορισμό του περιεχομένου κάθε έννοιας έχουν ληφθεί υπόψη οι σχετικοί ορισμοί που χρησιμοποιούνται από τα Ηνωμένα Έθνη από το 1997 και μετά, ενώ όλα τα κράτη-μέλη θα πρέπει να προσαρμόσουν την νομοθεσία τους στους περιγραφόμενους ορισμούς και να τροφοδοτούν με στοιχεία την Eurostat εντός των προβλεπόμενων χρονικών ορίων.

Πολύ σύντομα, λοιπόν, οι αρμόδιες αρχές και στην Ελλάδα θα είναι υποχρεωμένες να συγκεντρώνουν τα στοιχεία για την μετανάστευση στην βάση των εξής (επί συνόλου 14) εννοιών:

α) **«συνήθης διαμονή»**, είναι ο τόπος όπου ένα πρόσωπο περνά τις καθημερινές ώρες ανάπαυσης, ανεξάρτητα από την περιστασιακή απουσία του για λόγους αναψυχής, διακοπών, επισκέψεων σε φίλους και συγγενείς, εργασίας, ιατρικής περίθαλψης ή θρησκευτικού προσκυνήματος.

β) **«εισερχόμενη μετανάστευση²⁷»**, είναι η ενέργεια κατά την οποία ένα φυσικό πρόσωπο επιλέγει ως συνήθη τόπο διαμονής

---

27. Immigration.

και εγκαθίσταται στην επικράτεια ενός κράτους-μέλους για μια περίοδο η οποία είναι, ή αναμένεται να είναι, δώδεκα μήνες τουλάχιστον, ενώ προηγουμένως ο συνήθης τόπος διαμονής του ήταν σε άλλο κράτος-μέλος ή σε τρίτη χώρα.

γ) **«εξερχόμενη μετανάστευση²⁸»**, είναι η ενέργεια κατά την οποία ένα φυσικό πρόσωπο το οποίο είχε προηγουμένως το συνήθη τόπο διαμονής του στην επικράτεια ενός κράτους-μέλους, παύει να έχει το συνήθη τόπο διαμονής του στο κράτος-μέλος αυτό για μια περίοδο η οποία είναι, ή αναμένεται να είναι, δώδεκα μήνες τουλάχιστον.

δ) **«εισερχόμενος μετανάστης»**, είναι το φυσικό πρόσωπο το οποίο πραγματοποιεί εισερχόμενη μετανάστευση.

ε) **«εξερχόμενος μετανάστης»**, είναι το φυσικό πρόσωπο το οποίο πραγματοποιεί εξερχόμενη μετανάστευση.

στ) **«επί μακρόν διαμένων»**, είναι ο επί μακρόν διαμένων, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 στοιχείο β) της οδηγίας 2003/109.

ζ) **«υπήκοος τρίτης χώρας»**, είναι κάθε πρόσωπο που δεν είναι πολίτης της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 17 παράγραφος 1 της συνθήκης, συμπεριλαμβανομένων των απάτριδων.

Ακολούθως, η συλλογή και η αποστολή των ποσοτικών δεδομένων αφορά σε στατιστικές σχετικά με:

α) τη διεθνή μετανάστευση, τον συνήθως διαμένοντα πληθυσμό και την απόκτηση υπηκοότητας.

β) τη διεθνή προελασσία.

γ) την αποτροπή της παράνομης εισόδου και παραμονής.

---

28. Emigration.

δ) τις άδειες παραμονής και την παραμονή υπηκόων τρίτων χωρών.

ε) την επιστροφή.

Ανάλογα με την υπό εξέταση κατηγορία προβλέπονται, επίσης, κάποια συμπληρωματικά στοιχεία, τα οποία αφορούν σε δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα των προσώπων αυτών. Οι στατιστικές θα πρέπει να βασίζονται στις ακόλουθες πηγές δεδομένων σύμφωνα με την διαθεσιμότητά τους στο κράτος-μέλος, την εθνική νομοθεσία και τις εθνικές πρακτικές και συγκεκριμένα σε:

α) αρχεία διοικητικών και δικαστικών πράξεων, β) μητρώα που συνδέονται με τις διοικητικές πράξεις γ) μητρώα του πληθυσμού των φυσικών προσώπων ή μιας ειδικής υπο-ομάδας του πληθυσμού αυτού, δ) απογραφές, ε) δειγματοληπτικές έρευνες, στ) άλλες κατάλληλες πηγές.

Στόχος της μελέτης THESIM είναι να καταστήσει ευχερέστερη και αποτελεσματικότερη την υλοποίηση αυτής της κοινοτικής ρύθμισης, μέσα από την επιστημονική καταγραφή και αξιολόγηση της δομής και της αποδοτικότητας των εθνικών συστημάτων συλλογής στατιστικών στοιχείων για την μετανάστευση στις χώρες-μέλη της Ε.Ε.

Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στις υπάρχουσες δυνατότητες στην Ευρώπη των 25 και, κυρίως, στις αδυναμίες των εθνικών συστημάτων να εναρμονιστούν με τις απαιτήσεις του Κανονισμού που εισηγήθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Προς την κατεύθυνση αυτή στην μελέτη ενσωματώνονται 25 εθνικές εκθέσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με την συμμετοχή των αρμόδιων διοικητικών αρχών, ενώ παρατίθενται στοιχεία λεπτομερούς καταγραφής της κατάστασης που εμφανίζουν τα εθνικά συστήματα σήμερα.

Συνολικά στην μελέτη αυτή συγκρίνονται ορισμοί και αντιλήψεις σχετικά με την διεθνή μετανάστευση, αναλύονται τα διαθέσιμα στοιχεία, ενσωματώνονται δεδομένα σχετικά με το άσυλο και περιγράφονται προσπάθειες που έγιναν σε διακρατικό και διεθνές επίπεδο. Σε ό,τι αφορά στις προτάσεις που διατυπώνονται πρέπει να τονιστεί ότι πολλές από αυτές ενδεχομένως να μην ανταποκρίνονται πλήρως στην ελληνική πραγματικότητα, εξαιτίας της μεθοδολογίας, η οποία ακολουθείται σε σχέση με την διατήρηση του χαρακτηρισμού του μετανάστη (μακράς διάρκειας).

Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι *«εάν η συνολική διάρκεια επιτρεπόμενης διαμονής είναι τουλάχιστον ενός έτους, αλλά δεν έχει κατατεθεί αίτηση για την ανανέωσή της, το άτομο αυτό θα πρέπει να συμπεριληφθεί στις εισερχόμενες μεταναστευτικές ροές του προηγούμενου έτους και να θεωρηθεί ως εξερχόμενος διεθνής μετανάστης στο τέλος της διάρκειας της άδειας»*. Στην Ελληνική περίπτωση, η εφαρμογή αυτού του κανόνα θα ήταν μάλλον ατυχής και θα οδηγούσε την μεγαλύτερη πλειοψηφία των κατόχων αδειών διαμονής για μισθωτή εργασία εκτός μεταναστευτικού πληθυσμού.

Για τους μετανάστες που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα, λόγω της ιδιαιτερότητας του εθνικού θεσμικού μεταναστευτικού πλαισίου, η μη υποβολή της αίτησης για ανανέωση της άδειας διαμονής, δεν μπορεί να συνδεθεί με την εικαζόμενη απόφαση του προσώπου να εγκαταλείψει την χώρα. Όπως προκύπτει από την μελέτη των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων στο πέρασμα της προηγούμενης δεκαπενταετίας η υποβολή της αίτησης για άδεια διαμονής καθίσταται πρακτικά αδύνατη για εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες εργαζόμενους, παρά την δεδηλωμένη πρόθεσή τους να παραμείνουν στην χώρα.

Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το σύνολο των διαθέσιμων επιστημονικών μελετών γύρω από το φαινόμενο της μετανάστευσης,

ακόμα και από αυτές, οι οποίες αφορούν, ειδικότερα, στην απασχόληση, την αγορά εργασίας και την οικονομία. Στις μελέτες αυτές είναι βασισμένο το αμέσως επόμενο κεφάλαιο της παρούσας έκδοσης, στο οποίο εξετάζεται η ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης στην χώρα μας.

Βιβλιογραφία

Ληξιουριώτη Ιωάννης, Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα, εκδ. Σάκκουλα, 1998.

ΟΚΕ, Γνώμη 38, της 7^{ης} Φεβρουαρίου 2000.

ΟΚΕ, Γνώμη 133, της 11^{ης} Ιουλίου 2005.

Παπασιώπη-Παισιά Ζωή, Δίκαιο καταστάσεως αλλοδαπών, εκδ. Σάκκουλα, 2004.

Bilsborrow, Graeme, Oberai and Zlotnik, International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems, ILO, Geneva, 1997.

IOM, Etat de la migration dans le monde en 2000.

IOM, World Migration, 2003.

LeMaître Georges, La comparabilité des statistiques des migrations internationales. Problèmes et perspectives, Cahiers Statistiques OCDE, no 9, novembre 2005.

Green Nancy, Οι δρόμοι της μετανάστευσης, εκδ. Σαββάλας, 2004.

Poulain, Perrin and Singleton, THESIM: Towards Harmonized European Statistics on International Migration, Presses Universitaires de Luvain, 2006.

United Nations, Recommendations on Statistics of International Migration: Revision 1, Statistical Papers, no 58, rev. 1.

2

Η ποσοτική διάσταση της μετανάστευσης²⁹

Όπως, ήδη, τονίστηκε δεν υπάρχουν επίσημα αξιόπιστα στατιστικά δεδομένα για την μετανάστευση στην χώρα μας, όμοια με αυτά τα οποία, ενδεχομένως, θα επέτρεπαν την χάραξη μιας ολοκληρωμένης πολιτικής, θεμελιωμένης στα ακριβή χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μετακινούμενων πληθυσμών. Εντούτοις, οι οικείες κρατικές πολιτικές, όπως αυτές υιοθετούνται και στην χώρα μας, δίνουν συχνά την εντύπωση ότι βασίζονται σε πορίσματα εμπεριστατωμένων επιστημονικών μελετών, οι οποίες εστιάζουν στα εργασιακά και οικονομικά στοιχεία της παρουσίας των μεταναστών στην σύγχρονη Ελλάδα. Τέτοιου είδους επίσημες καταγραφές, βεβαίως, δεν έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα.

Είναι, ταυτόχρονα, εμφανές ότι κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας η Πολιτεία, χωρίς να έχει δικαιολογήσει ποτέ την απουσία οποιασδήποτε αναφοράς σε αντίστοιχες κρατικές μελέτες, δεν αξιοποιεί στο ελάχιστο και τις διαθέσιμες ανεξάρτητες επιστημονικές έρευνες, προτού αναλάβει μια νέα νομοθετική πρωτοβουλία. Εξ' ορισμού, αυτή η τακτική δύναται να οδηγήσει σε πολλαπλές παρενέργειες, η σημαντικότερη από τις οποίες είναι η ανακολουθία του θεσμικού πλαισίου με τις πραγματικές διαστάσεις και τις διαφαινόμενες τάσεις του μεταναστευτικού φαινομένου.

Σε ό,τι αφορά, πάντως, στα βασικά χαρακτηριστικά των μεταναστών και, ιδίως, των εργαζομένων μεταναστών, τρεις είναι

---

29. Απόστολου Καψάλη, 2006.

οι σημαντικότερες κατηγορίες συλλογής στοιχείων, με βάση και τις κεντρικές επιδιώξεις αυτής εδώ της έκδοσης.

Κατ' αρχήν θα πρέπει να γίνει μια προσπάθεια προσδιορισμού του αριθμού των μεταναστών, οι οποίοι βρίσκονται σήμερα στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι αυτή η ποσοτική διάσταση δεν προκύπτει ευθέως από δημοσιευμένα στοιχεία κάποιου επίσημου φορέα, είναι αναγκαίο να επιχειρηθεί η προσέγγιση της πραγματικής εικόνας από τον συνδυασμό των διαθέσιμων σχετικών ερευνών (1).

Στην συνέχεια θα πρέπει να διευκρινιστεί, στο μέτρο του δυνατού, πόσοι από τους μετανάστες ανήκουν στην κατηγορία των επισήμων και πόσοι σε αυτή των ανεπισήμων μεταναστών, ή έστω να αποτυπωθεί η σχέση της μιας προς την άλλη κατηγορία -σαν ποσοστό επί του συνόλου του εν λόγω πληθυσμού- προκειμένου να αξιολογηθεί η λειτουργικότητα του θεσμικού πλαισίου ως προς αυτή την συγκεκριμένη διάσταση (2).

Εξίσου σημαντική είναι, τέλος, η αναφορά και στις υπάρχουσες εκτιμήσεις, οι οποίες αναφέρονται στις διαγραφόμενες τάσεις για την μετανάστευση στην Ελλάδα. Πρόκειται, για προβλέψεις σχετικά με την πορεία της εισερχόμενης μετανάστευσης, καθώς, επίσης, και με τα δημογραφικά δεδομένα, όπως αυτά αναμένεται να προκύψουν από την εξέλιξη του μεταναστευτικού πληθυσμού, ιδίως, μέσα από την διαμονή των μεταναστών δεύτερης ή ακόμη και τρίτης γενιάς (3).

1. Πόσοι είναι οι μετανάστες στην Ελλάδα

Σε ό,τι αφορά στην χώρα μας και σε σχέση με όσα αναφέρθηκαν στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ουδέποτε καταγράφηκαν ή υπολογίστηκαν οι διεθνείς μεταναστεύσεις σε σύγκριση και αντιδιαστολή με τον συνολικό αλλοδαπό πληθυσμό. Με άλλα λόγια ποτέ δεν επιχειρήθηκε

στην χώρα μας να αξιοποιηθούν οι συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών του 1997 για τις στατιστικές της διεθνούς μετανάστευσης.

Κατά συνέπεια, σχεδόν όλα τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν αδιακρίτως σε αλλοδαπούς πολίτες, δίχως να εμφανίζονται, παράλληλα, στις επίσημες στατιστικές ή σε άλλες επιστημονικές έρευνες οι διάφορες υπο-κατηγορίες, όπως οι βραχείας ή μακράς διάρκειας μετανάστες³⁰ και οι υπόλοιπες κατηγορίες αλλοδαπών. Εντούτοις, δεν είναι αδύνατον ή άνευ ουσιαστικού ενδιαφέροντος να επιχειρηθεί η αποκωδικοποίηση των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων με γνώμονα τις σύγχρονες απαιτήσεις, όπως αυτές διαγράφονται, πλέον, σε κοινοτικό επίπεδο, με την αφορηή και του, υπό υιοθέτηση, σχετικού Κανονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε όσες περιπτώσεις αυτή η αποκωδικοποίηση καθίσταται ανέφικτη θα αναφέρονται τα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία, τα οποία αφορούν στον αλλοδαπό πληθυσμό της χώρας, ανεξάρτητα από την διάρκεια διαμονής και την άσκηση ανεξάρτητης ή εξηρημένης επαγγελματικής δραστηριότητας.

Για πρώτη φορά απόπειρα επίσημης καταγραφής του φαινομένου σε πανελλαδικό επίπεδο παρατηρείται το 1998 κατά την διάρκεια της εφαρμογής των δύο Προεδρικών διαταγμάτων 358 και 359, τα οποία υιοθετήθηκαν στα τέλη του 1997³¹. Μέχρι εκείνη την ημερομηνία, και για πολλά χρόνια μετά την πρώτη εμφάνιση μαζικών επί-μεταναστευτικών ροών, κύρια, από την γειτονική Αλβανία και τις άλλες βαλκανικές χώρες, τα μόνα αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία ήταν αυτά, τα οποία προέρχονταν από την Απογραφή του 1991 και τα οποία αφορούσαν, προφανώς, στο σύνολο του αλλοδαπού πληθυσμού της χώρας.

30. Με κριτήριο δηλαδή την δωδεκάμηνη, κατ' ελάχιστον όριο, διάρκεια της διαμονής, όπως περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

31. ΦΕΚ Α' 240, 28/11/1997.

Κατά την Απογραφή αυτή του 1991 εμφανίζονται να διαβιούν στην Ελλάδα 167.000 αλλοδαποί πολίτες, ενώ η εξέλιξη της παρουσίας τους στην χώρα σύμφωνα με τα αποτελέσματα των τεσσάρων τελευταίων επισήμων απογραφών αποτυπώνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Πληθυσμός και αριθμός αλλοδαπών στην Ελλάδα

Έτος	Σύνολο πραγματικού πληθυσμού	Αλλοδαποί υπήκοοι ³²	Ποσοστό αλλοδαπών στο σύνολο του πληθυσμού
1971	8.768.641	92.568	1.05%
1981	9.740.417	171.424	1.76%
1991	10.259.900	167.276	1.65%
2001	10.964.080	797.093	7.27%

Πηγή: ΕΣΥΕ.

Από το 1990 εισέρχεται στην χώρα καθημερινά ένας μεγάλος αριθμός αλλοδαπών χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, στην πλειοψηφία τους, οικονομικοί μετανάστες. Όμως, εκτός από την ψήφιση του αμυντικογενούς Ν. 1975/1991, δεν σημειώνεται καμία άλλη επίσημη παρέμβαση της Πολιτείας απέναντι σε αυτό το νέο φαινόμενο. Έτσι, η νομοθετική πρωτοβουλία του 1997 αποτέλεσε και αποτελεί ακόμη και σήμερα σταθμό για την σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική για δύο λόγους, οι οποίοι, μάλιστα, οδήγησαν τελικά στην υιοθέτηση δύο ταυτόχρονων και διαδοχικών νομικών κειμένων στην θέση ενός ενιαίου.

Ο πρώτος λόγος έχει να κάνει με την εμπειρική διαπίστωση της παρουσίας εκατοντάδων χιλιάδων οικονομικών μεταναστών

32. Στον αριθμό αυτό συμπεριλαμβάνονται οι ομογενείς και οι κοινοτικοί αλλοδαποί.

στην Επικράτεια και με την αυτονόητη ανάγκη να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός τους. Το πρώτο **π.δ. 358/1997** είναι αφιερωμένο στην **καταγραφή** όλων των ανεπίσημων μεταναστών που βρίσκονται εκείνη τη στιγμή στην χώρα, μέσα από απλές και ταχείες διοικητικές διαδικασίες, χωρίς την επιβολή αυστηρών όρων και προϋποθέσεων.

Ο δεύτερος λόγος, αφορά στην επιλογή της προσωρινής «τακτοποίησης», όσων ανεπίσημων μεταναστών συμμετείχαν στην πρώτη φάση του εγχειρήματος. Το δεύτερο χρονικά **π.δ. 359/1997** είναι προορισμένο να προσφέρει την **πρώτη ευκαιρία «νομιμοποίησης»** στους οικονομικούς μετανάστες, οι οποίοι μετακινήθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 στην Ελλάδα. Βασική προϋπόθεση για την αξιοποίηση της προσφερόμενης «αμνηστίας» ήταν η απόδειξη συνολικά 40 τουλάχιστον ημερών ασφάλισης σε έναν ή περισσότερους ασφαλιστικούς φορείς της χώρας³³, στο διάστημα που μεσολαβούσε από 01/01/1998 έως την ημερομηνία υποβολής της σχετικής αίτησης και σε κάθε περίπτωση εντός της προκαθορισμένης προθεσμίας.

Συμπεραίνεται από το πνεύμα και το γράμμα των προεδρικών διαταγμάτων ότι οι αρμόδιοι φορείς αντιλαμβάνονται το νέο φαινόμενο ως καθαρά εργασιακό, εφόσον συνδέουν άμεσα την προσωρινή «τακτοποίηση» αφενός, με την δήλωση του εργοδότη ότι απασχολεί τον μετανάστη και αφετέρου, με την απόδειξη εκ μέρους του τελευταίου 40 τουλάχιστον ημερών ασφάλισης. Με άλλα λόγια αποδεικνύεται ότι βασικός στόχος της πολιτειακής αυτής πρωτοβουλίας δεν είναι άλλος από την ένταξη των μεταναστών εργαζομένων στην επίσημη αγορά εργασίας για πρώτη φορά έπειτα από 8 περίπου χρόνια μαζικής εισόδου οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα.

33. Η προκειμένου για αυτοαπασχολούμενους η απόδειξη εισοδήματος, το οποίο να αντιστοιχεί στις αποδοχές, οι οποίες αναλογούν σε 40 ημερομίσθια του ανειδίκευτου εργάτη.

Εκείνο, όμως, το οποίο πρέπει, οπωσδήποτε, να τονιστεί είναι ότι, ουσιαστικά, τα στατιστικά στοιχεία που προέκυψαν, δεν αφορούν γενικά σε αλλοδαπούς, αλλά σε **μετανάστες** και μάλιστα σε **εισερχόμενους μετανάστες** με την έννοια του μακράς διάρκειας μετανάστη³⁴, δεδομένου ότι η αποδοθείσα πράσινη κάρτα ήταν διάρκειας τουλάχιστον ενός έτους. Συγκεκριμένα, η διάρκεια της άδειας διαμονής μπορούσε να εκταθεί από ένα έως τρία έτη, άρα, τουλάχιστον όσοι απέκτησαν, τελικά, την πράσινη κάρτα³⁵, θα πρέπει να καταταχθούν στην κατηγορία των εισερχόμενων μεταναστών.

Το ίδιο, όμως, θα πρέπει να ισχύσει και για τους οικονομικούς μετανάστες, οι οποίοι, αν και υπέβαλλαν αίτηση για λευκή κάρτα³⁶, δεν εμφανίστηκαν κατά το δεύτερο στάδιο της «αμνηστίας», δηλαδή δεν υπέβαλλαν αίτηση για πράσινη κάρτα. Ανεξάρτητα από τους λόγους της «διαρροής» από την μια φάση του προγράμματος στην άλλη, όπως αυτοί αναλύονται από το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας³⁷, στον πραγματικό αριθμό των εισερχομένων μεταναστών πρέπει να υπολογιστούν, τελικά, όλοι όσοι υπέβαλλαν αίτηση για λευκή κάρτα.

Και αυτό γιατί, εκτός από ένα πολύ μικρό ποσοστό μεταναστών, οι οποίοι εξ' αρχής δεν επιθυμούσαν να λάβουν μέρος και στο δεύτερο στάδιο ή απλά απουσίασαν στην συνέχεια από την χώρα, η συντριπτική πλειοψηφία, όσων δεν υπέβαλλαν, τελικά, αίτηση για πράσινη κάρτα, συμμετείχαν στο πρώτο στάδιο με απώτερο στόχο να πράξουν το ίδιο και στο δεύτερο, άρα με την αφετηριακή επιδίωξη να αποκτήσουν, εν τέλει, άδεια διαμονής τουλάχιστον ενός έτους.

---

34. Σύμφωνα με τον ορισμό που περιλαμβάνεται στον υπό ψήφιση Κανονισμό της Ε.Ε..

35. Κάρτα Παραμονής Περιορισμένης Χρονικής Διάρκειας.

36. Κάρτα Προσωρινής Άδειας Παραμονής Αλλοδαπού.

37. Καβουνίδη Τζένη, «Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998», ΕΙΕ, εκδ. Σάκκουλα, 2002.

Κατά συνέπεια, οι **μετανάστες** της χώρας στις 31/05/1998 και μετά το πέρας της ολικής καταγραφής των σχετικών αιτήσεων στον ΟΑΕΔ (τον Οκτώβριο του 1999), ανέρχονται σε **371.641** (αιτήσεις για λευκή κάρτα) και όχι σε 212.860 (αιτήσεις για πράσινη κάρτα).

Επιπλέον, σε συνάρτηση, πάντοτε, με το προηγούμενο επιχείρημα, οι **μετανάστες εργαζόμενοι** την ίδια περίοδο ανέρχονται, επίσης, στον αριθμό των αιτήσεων για λευκή κάρτα, γιατί όσοι υπέβαλλαν την σχετική αίτηση γνώριζαν εκ των προτέρων ότι για την επιτυχή περάτωση της διαδικασίας, θα ήταν απαραίτητη η απόδειξη 40 ημερών ασφάλισης. Έκριναν, δηλαδή, ότι εμπίπτουν, είτε στην κατηγορία του ετερο-απασχολούμενου, είτε σε αυτή του αυτό-απασχολούμενου μετανάστη εργαζόμενου.

Η πρώτη, λοιπόν, προσπάθεια καταγραφής του φαινομένου την μετανάστευσης στην Ελλάδα, στην πραγματικότητα περιορίστηκε στην καταγραφή των απασχολούμενων μεταναστών και όχι του συνόλου των μεταναστών της χώρας και σε καμία περίπτωση στην καταγραφή όλων των αλλοδαπών πολιτών. Οι 371.641 μετανάστες εργαζόμενοι προέρχονται από γειτονικές, κυρίως, χώρες και σε ποσοστό πάνω από 76% από την Αλβανία, την Βουλγαρία και την Ρουμανία και εγκαθίστανται κατά κύριο λόγο, είτε στην Αττική σε ποσοστό 44.2%, είτε σε περιοχές της κεντρικής Μακεδονίας σε ποσοστό 15.0%, όπου βεβαίως οι πιθανότητες εξεύρεσης εργασίας είναι περισσότερες.

Η δεύτερη απόπειρα καταγραφής του συνολικού αριθμού των μεταναστών από την πλευρά της Πολιτείας αφορά στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων από την Απογραφή του πληθυσμού, η οποία πραγματοποιήθηκε το **2001**. Όπως προκύπτει, όμως, και από το σχετικό ερωτηματολόγιο της ΕΣΥΕ που χρησιμοποιήθηκε, η σχετική καταγραφή βασίζεται στα εξής στοιχεία: την ιθαγένεια, την συνήθη διαμονή στην χώρα και στο έτος εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Δεν εστιάζει, δηλαδή, σε κανένα άλλο από τα στοιχεία που εμπεριέχονται στις συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών για τα στατιστικά στοιχεία της μετανάστευσης, πολύ δε περισσότερο δεν ανταποκρίνεται στις σημερινές απαιτήσεις, όπως αυτές περιλαμβάνονται στο σχέδιο Κανονισμού της Ε.Ε.

Κατά συνέπεια, τα μόνα αξιοποιήσιμα δεδομένα αφορούν στο σύνολο των αλλοδαπών πολιτών³⁸, χωρίς καμία ευθεία αναφορά σε πραγματικό ή εικαζόμενο χρόνο διαμονής στην χώρα, ώστε να διακριθούν οι μετανάστες μακράς διάρκειας από όλους τους υπόλοιπους αλλοδαπούς. Στα στατιστικά στοιχεία της Απογραφής του 2001 έχουν στηριχθεί πολλές μελέτες, οι οποίες περιγράφουν και αναλύουν την ποσοτική διάσταση της παρουσίας αλλοδαπών στην Ελλάδα.

Ο πραγματικός πληθυσμός των αλλοδαπών το 2001 ανέρχεται σε 797.093, εκ των οποίων οι 34.902 δήλωσαν ότι ο τόπος συνήθους διαμονής τους δεν βρίσκεται στην Ελλάδα. Συνεπώς **ο αριθμός του μόνιμου αλλοδαπού πληθυσμού είναι 762.191 άτομα**, είτε αυτοί είναι επίσημοι, είτε ανεπίσημοι αλλοδαποί. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί περίπου στο 7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

Στον αριθμό των αλλοδαπών, συμπεριλαμβάνονται οι 46.896 υπήκοοι των χωρών-μελών της Ε.Ε. των 15 και οι 32.110 υπήκοοι των δέκα νέων χωρών-μελών, έπειτα από την πλέον πρόσφατη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 1^η Μάη 2004. Σημειωτέον, ότι μετά την επερχόμενη ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην Ε.Ε., στο σύνολο των καταγεγραμμένων αλλοδαπών της Απογραφής του 2001, περίπου το 20% θα αντιστοιχεί σε κοινοτικούς αλλοδαπούς. Σε μια μελέτη του 2003 (Λιανός³⁹) αναφέρεται ότι «στο ερώτημα

38. Παρά το γεγονός ότι το σχετικό κεφάλαιο Δ' του ερωτηματολογίου αναφέρεται σε «Στοιχεία Μετανάστευσης».

39. Λιανός Θεόδωρος, Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση, ΚΕΠΕ, μελέτες 51, Αθήνα 2003.

“πόσοι είναι οι μετανάστες στην Ελλάδα” μπορούμε να απαντήσουμε ως εξής: ουδείς γνωρίζει τον ακριβή αριθμό αλλά μπορούμε να θεωρήσουμε ως όρια τις 371,6 χιλιάδες που έκαναν αίτηση για λευκή κάρτα και τις 631 χιλιάδες που είναι η αύξηση των αλλοδαπών μεταξύ 1991 και 2001». Πραγματικά, εάν ως μετανάστευση προς την Ελλάδα θεωρηθεί η είσοδος νέων αλλοδαπών στην Επικράτεια τότε τα δύο προηγούμενα όρια μπορούν να αποτυπώσουν κατά προσέγγιση και χωρίς μεγάλο κίνδυνο αυθαιρεσίας, το μέγιστο δυνατό εύρος του φαινομένου στη χώρα μας μέχρι το 2001.

Βέβαια, από πολλές πλευρές εκφράζονται έντονες επιφυλάξεις σε σχέση με την καθολική συμμετοχή των αλλοδαπών στις διαδικασίες της Απογραφής του 2001. Και αυτό γιατί, παρά το γεγονός ότι η Απογραφή αποτελεί τον μόνο αξιόπιστο τρόπο υπολογισμού του πληθυσμού μιας χώρας, στην ελληνική περίπτωση είναι πιθανό πολλοί αλλοδαποί, στην πλειοψηφία τους χωρίς χαρτιά, να διέφυγαν της καταγραφής από φόβο μήπως συλληφθούν.

Αυτή την εκτίμηση ασπάζεται και ο συντάκτης (Baldwins-Edwards⁴⁰) μιας ακόμη πρόσφατης έρευνας το 2004, στην οποία συγκεκριμένα διατυπώνεται η υπόθεση ότι περίπου 100.000 αλλοδαποί δεν εγγράφηκαν κατά την Απογραφή του 2001. Επιπρόσθετα, ο συντάκτης της έρευνας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, επειδή σε αυτή την φάση οι ομογενείς δεν μπορούν να διακριθούν με ασφάλεια από τους ανεπίσημους αλλοδαπούς, «δεν μπορούμε να υπολογίσουμε με ακρίβεια τους αριθμούς των παρανόμων και των νομίμων μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα, αλλά ούτε και τον συνολικό τους αριθμό».

Στην έρευνα αυτή, η οποία πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής, υπολογίζεται ότι με

---

40. Baldwins-Edwards M., Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα, ΜΜΟ/ΙΑΠΑΔ, Νοέμβριος 2004.

συντηρητικούς υπολογισμούς των ανεπισημών μεταναστών, αν μάλιστα προστεθούν και οι πολίτες της Ε.Ε., ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών ανέρχεται σήμερα (2004) στις 950.000, δηλαδή στο 8.5% του πληθυσμού της Ελλάδας. Εάν, μάλιστα, στον αριθμό αυτό προστεθούν και όσοι διαθέτουν κάρτα ομογενούς αλλοδαπού, τότε ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών της χώρας ανέρχεται σε 1,15 εκατομμύρια ανθρώπους, ή στο 10.3% του πληθυσμού, σύμφωνα πάντα με τις εκτιμήσεις που αναλύονται σε αυτή την έρευνα.

Επειδή οι επιφυλάξεις αυτές δεν είναι δυνατό να επιβεβαιωθούν με πραγματικά στοιχεία, θα ήταν προτιμότερο να αποφεύγεται η αναφορά σε εκτιμήσεις, οι οποίες προσδιορίζουν τους αλλοδαπούς σε ένα εκατομμύριο ή περισσότερο, αφού, όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο συντάκτης της εν λόγω έρευνας *«χωρίς αξιοποιήσιμα στοιχεία για όλους τους νόμιμους μετανάστες [...] αυτά τα νούμερα δεν είναι αξιόπιστα»*.

Πρέπει, παρόλα αυτά, να επισημανθεί ότι με τις προηγούμενες εκτιμήσεις συμβαδίζουν και οι αναγωγές, οι οποίες εμπεριέχονται σε δύο ακόμη πρόσφατες έρευνες. Στην πρώτη, σύμφωνα με τα στοιχεία, τα οποία συνέλεξαν οι υπηρεσίες του ΟΟΣΑ⁴¹, το συνολικό ποσοστό των αλλοδαπών, οι οποίοι έχουν γεννηθεί εκτός της Ελλάδος (foreign-born) ήταν 10.3%, δηλαδή 1.122.640 άτομα, από τους οποίους με ελληνική ιθαγένεια οι 466.165, ενώ, ειδικότερα το ποσοστό, όσων αλλοδαπών δεν είχαν την ελληνική ιθαγένεια (non-citizens) ήταν 7.0%, δηλαδή, 656.382 άνθρωποι.

Στην δεύτερη πρόσφατη έρευνα, η οποία δημοσιεύτηκε στο τριμηνιαίο οικονομικό δελτίο της Alpha Bank το 2005⁴², σύμφωνα με τις αναλύσεις ενός βρετανικού ερευνητικού κέντρου⁴³, το 2001

41. Dumont Jean-Christophe and Lemaître Georges, Counting immigrants and expatriates in OECD countries: a new perspective, OECD, 2003.

42. Alpha Bank, «Οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα: από την νομιμοποίηση στην ένταξη και προσέλκυση», Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 95, Σεπτέμβριος 2005.

43. Centre of Research and Analysis of Migration, 2005.

το σύνολο των αλλοδαπών που δεν έχουν γεννηθεί στην χώρα αντιπροσώπει στο 10.3% του πληθυσμού. Επιπλέον, αναφέρεται στην έρευνα ότι, με βάση τις εκτιμήσεις της ΕΣΥΕ, «*η φυσική αύξηση του Ελληνικού πληθυσμού (γεννήσεις-θάνατοι) στην περίοδο 1983-2004 ανήλθε στα 185 χιλιάδες άτομα, ενώ η πραγματική αύξηση στα 1.281 χιλιάδες άτομα, πράγμα που σημαίνει ότι 1.1 εκατ. άτομα περίπου το 2004 ήταν αλλοδαποί (μετανάστες κ.α.)*».

Επιστρέφοντας στα δεδομένα της Απογραφής του 2001, στην προαναφερθείσα μελέτη του 2003 (Λιανός), καθώς και σε μια άλλη το 2004 (Κρητικίδης⁴⁴), αναλύονται τα στατιστικά δεδομένα του συνόλου των αλλοδαπών με βάση τον λόγο εγκατάστασης, το φύλο, την ηλικία, την υπηκοότητα και άλλους παράγοντες. Παρόλα αυτά, ανεξάρτητα από την υπηκοότητα, τα απαραίτητα στοιχεία για τον υπολογισμό των αναγκαίων μεγεθών, με σκοπό την χάραξη ουσιαστικής μεταναστευτικής πολιτικής, δεν συγκεντρώνονται (μόνο) με κριτήριο την χώρα καταγωγής, αλλά, κυρίως, με αυτό της διάρκειας διαμονής του μετανάστη στην χώρα.

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν πολλές διαθέσιμες επιστημονικές έρευνες, οι οποίες να εστιάζουν στον συνδυασμό των 762.191 μόνιμων αλλοδαπών με την διάρκεια της διαμονής τους στην χώρα την στιγμή της Απογραφής. Εξάιρεση αποτελεί η συγκεκριμένη ανάλυση (Κρητικίδης 2004), στην οποία εμφανίζεται η διάρκεια της παραμονής, όσων δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για αναζήτηση εργασίας, δηλαδή του μεγαλύτερου όγκου του συνόλου των καταγεγραμμένων αλλοδαπών (413.241).

Ήδη, λοιπόν, τον Μάρτη του 2001 διέμεναν στη χώρα για διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους σχεδόν το 88%, όσων εγκαταστάθηκαν για αναζήτηση εργασίας, δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των οικονομικών μεταναστών της χώρας. Ειδικότερα, το 41% των

---

44. Κρητικίδης Γιώργος, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 15-35.

οικονομικών μεταναστών βρίσκονται στην χώρα πάνω από 5 χρόνια, το 46.8%, από ένα έως πέντε χρόνια και μόλις το 12.2% μέχρι ένα έτος. Οι οικονομικοί μετανάστες από την Αλβανία διέμεναν στην χώρα άνω του δωδεκαμήνου σε ποσοστό 92%, ενώ σχεδόν οι μισοί αλβανοί (48%) πάνω από πέντε έτη.

Τέλος, πάνω από το ήμισυ των μεταναστών στις περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων βρίσκονται 5 και πλέον έτη, ενώ στις περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Κρήτη, Αττική και Στερεά Ελλάδα περί το ήμισυ αυτών βρίσκονται από ένα 1 έως 5 έτη⁴⁵. Υποθέτοντας ότι και σε ό,τι αφορά την ειδικότερη κατηγορία των απασχολούμενων (391.674) η συνολική εικόνα δεν θα διαφοροποιείται σημαντικά, εξάγεται το συμπέρασμα ότι **συνολικά οι μετανάστες εργαζόμενοι της χώρας εντάσσονται στην κατηγορία των μακράς διάρκειας μεταναστών**, ήδη, από το 2001 και ότι τέσσερις στους δέκα από αυτούς διέμεναν πάνω από 5 χρόνια στην Ελλάδα.

Σε ανάλογα συμπεράσματα, σε ό,τι αφορά στην διάρκεια διαμονής στην χώρα, καταλήγει και η έρευνα πεδίου του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ το 2004⁴⁶, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Περιφέρεια Αττικής και σε 532 μετανάστες κατά το διάστημα από τον Φεβρουάριο έως τον Αύγουστο του 2004.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής το 88.9% των ερωτηθέντων βρίσκεται στην χώρα πάνω από 8 έτη, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό έχει εισέλθει στην χώρα μετά το 2001. Εντυπωσιακό είναι και το ποσοστό όσων διαμένουν στην χώρα,

---

45. Περισσότερα για τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της διαμονής των μεταναστών βλ. Κρητικίδης Γιώργος, «Οι μετανάστες στις Περιφέρειες της χώρας», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 110, Οκτώβρης 2004, σελ. 10-25.

46. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής», 2004.

ειδικότερα, άνω της δεκαετίας, δηλαδή το 51%. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το 74.38% του δείγματος διαμένει στη χώρα διαρκώς από την ημερομηνία εισόδου σε αυτή, ενώ η διάρκεια απουσίας των υπολοίπων δεν ορίζεται, ώστε να διευκρινιστεί, εάν προκύπτει αλλαγή του τύπου της συνήθους διαμονής τους.

Πάντως, από τον συχνότερο λόγο τον οποίο αναφέρουν, όσοι δήλωσαν ότι δεν μένουν διαρκώς στην χώρα από την ημερομηνία της πρώτης εισόδου τους, δηλαδή την *οικογενειακή συνένωση*, πιθανολογείται ότι δεν θα πρόκειται για μεγάλα διαστήματα, αλλά για σύντομη απουσία για οικογενειακούς λόγους. Σε κάθε περίπτωση, τουλάχιστον τρεις στους τέσσερις ερωτηθέντες εμπίπτουν στην κατηγορία των μακράς διάρκειας μεταναστών της χώρας.

Την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ ήταν σε εξέλιξη μια ακόμη έρευνα πεδίου για λογαριασμό του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Αθηνών⁴⁷, επίσης από τον Φεβρουάριο έως τον Αύγουστο του 2004, σε 494 μετανάστες της Περιφέρειας Αττικής, με μόνη και βασική διαφορά ότι οι συνεντεύξεις στα πλαίσια της έρευνας του ΕΚΑ πραγματοποιήθηκαν εξ' ολοκλήρου σε εργαζόμενους μετανάστες και μάλιστα αποκλειστικά στον τόπο εργασίας τους.

Στο κεφάλαιο με τα υπό εξέταση ερωτήματα, οι απαντήσεις διαφοροποιούνται επουσιωδώς. Στο σύνολο των ερωτηθέντων ο μέσος όρος διαμονής είναι 7 ½ χρόνια, ενώ τον μεγαλύτερο μέσο όρο διαμονής συγκεντρώνουν οι Αλβανοί (8.68 χρόνια) και ειδικότερα όσοι εξ αυτών απασχολούνται στον κλάδο των κατασκευών (9.03 χρόνια). Όμως και οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές, λ.χ., οι οποίοι αποτελούν την πλειοψηφία του δείγματος αναφορικά με

47. Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004.

τον κλάδο της ένδυσης, διαμένουν στην χώρα για μεγάλο χρονικό διάστημα, κατά μέσο όρο άνω των 5 ½ ετών.

Από ό,τι προκύπτει από τον συνδυασμό των πρόσφατων διαθέσιμων στοιχείων, οι αλλοδαποί, οι οποίοι διαβιούν στην Ελλάδα, ανήκουν στην συντριπτική τους πλειοψηφία στην κατηγορία των επί μακρόν διαμενόντων μεταναστών, με την έννοια ότι σε τρεις τουλάχιστον χρονολογικές φάσεις διερεύνησης αυτής της διάστασης ο εικαζόμενος και, κυρίως, ο πραγματικός χρόνος διαμονής στην χώρα ξεπερνούσε κατά πολύ τους 12 μήνες. Η ένδειξη αυτή επιβεβαιώνεται, μάλλον και από μια σειρά επισήμων δεδομένων, τα οποία πολύ πρόσφατα συνέλεξαν και επεξεργάστηκαν τα αρμόδια Υπουργεία και τα οποία τελούν σε άμεση συνάρτηση με την διάρκεια των εν ισχύ αδειών διαμονής.

Τα στοιχεία αυτά, είναι προτιμότερο να εξετασθούν στην αμέσως επόμενη ενότητα, η οποία είναι αφιερωμένη στον υπολογισμό του αριθμού των ανεπίσημων μεταναστών που ζουν στην χώρα μας σε σχέση με τον αντίστοιχο, όσων έχουν στην κατοχή τους τις απαραίτητες άδειες.

2. Η σχέση επισήμων-ανεπίσημων μεταναστών

Στην αναζήτηση της σχέσης ανεπίσημων και επισήμων μεταναστών καθ' όλη την διάρκεια της οκταετίας που μεσολάβησε από το 1998 έως σήμερα, αλλά, κυρίως, στην αναζήτηση των αιτίων της περιέλευσης ή της διατήρησης των μεταναστών σε ανεπίσημο καθεστώς διαμονής, άρα και απασχόλησης, συμπυκνώνεται ένα μεγάλο τμήμα της θεωρητικής αναζήτησης συγκεκριμένων προτάσεων προκειμένου για την υιοθέτηση μιας νέας μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα.

Μετρώντας σήμερα, αφενός, τρεις προσπάθειες «νομιμοποίησης» μεταναστών χωρίς χαρτιά και αφετέρου, εκατοντάδες χιλιάδες

μετανάστες σε ανεπίσημο ή ημι-επίσημο καθεστώς σε μόνιμη βάση, το ερώτημα, το οποίο προκύπτει αβίαστα, είναι για ποιο λόγο παρατηρείται αυτό το φαινόμενο, γιατί, δηλαδή, ένα σημαντικό τμήμα των μεταναστών της χώρας αδυνατεί να αποκτήσει τις απαιτούμενες άδειες διαμονής και εργασίας.

Η απάντηση σε αυτό το καθοριστικό ερώτημα δεν είναι δύσκολο να δοθεί, δεδομένου ότι, σε ό,τι αφορά στις δύο πρώτες «αμνησιές», του 1998 και του 2001, έχουν αναλυθεί επαρκώς τα αίτια της περιορισμένης επιτυχίας⁴⁸ με κριτήριο, πάντοτε, τους στόχους, οι οποίοι τέθηκαν από τους εμπνευστές των αμνησιών αυτών.

Σχετικά με την πρώτη ευκαιρία των προεδρικών διαταγμάτων του 1997, όπως ήδη εξηγήθηκε, η όλη προσπάθεια αφορούσε, εξ' αρχής, αποκλειστικά, στους απασχολούμενους οικονομικούς μετανάστες της χώρας, οι οποίοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν χωρίς χαρτιά. Η μοναδική δυνατότητα επίσημης εισόδου και διαμονής στην χώρα πριν από αυτή την ημερομηνία ήταν μέσω της διαδικασίας της μετάκλησης αλλοδαπού για την ανάληψη συγκεκριμένης και προκαθορισμένης θέσης εργασίας, πρακτική που εφαρμόστηκε περιορισμένα και δεν κάλυπτε παρά ένα πολύ μικρό ποσοστό των εκατοντάδων χιλιάδων νέο-εισελθόντων μεταναστών από τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η συμμετοχή στην πρώτη φάση της «νομιμοποίησης» ήταν σχετικά ευχερής για το σύνολο των μεταναστών. Για την υποβολή της αίτησης για την λευκή κάρτα του π.δ. 358/1997 απαιτούνταν η συνδρομή ορισμένων απλών προϋποθέσεων, από τις οποίες οι περισσότερες προαιρετικού χαρακτήρα, γεγονός που επέτρεψε σε έναν μεγάλο αριθμό ενδιαφερομένων να συμμετάσχει σε αυτή την πρώτη ευκαιρία «τακτοποίησης».

48. Ή της εκτεταμένης αποτυχίας τους, αναλόγως της οπτικής γωνιάς από την οποία αυτές αξιολογούνται.

Η προηγούμενη διαπίστωση δεν ισχύει και για την δεύτερη φάση του εγχειρήματος. Βασική υποχρέωση, για όσους έλαβαν την λευκή κάρτα ή έστω υπέβαλαν την σχετική αίτηση, ήταν η απόδειξη 40 τουλάχιστον ημερών ασφάλισης το διάστημα από τις αρχές του 1998 έως την ημέρα κατάθεσης της αίτησης για πράσινη κάρτα.

Μολονότι η απόδειξη 40 ημερών ασφάλισης σε διάστημα 7 μηνών⁴⁹ δεν μπορεί να χαρακτηριστεί υπερβολική, κατέστη σε πολλές περιπτώσεις ανέφικτη εξαιτίας της, απλά διακηρυκτικού χαρακτήρα, εργοδοτικής υποχρέωσης να δηλωθούν άμεσα στον ΟΑΕΔ όλοι οι μετανάστες, που απασχολούνταν από αυτούς με όρους μαύρης εργασίας κατά το προηγούμενο διάστημα. Από την πρώτη στιγμή της έκδοσης των προεδρικών διαταγμάτων εκφράστηκαν επιφυλάξεις για την συμμόρφωση των εργοδοτών, ελλείψει, ιδίως, σοβαρών και εφαρμόσιμων κυρώσεων, σε όσους από αυτούς δεν συμμορφώνονταν προς τις επιταγές της νέας νομοθετικής πρωτοβουλίας.

Ένα τμήμα της θεωρίας επισήμανε έγκαιρα την δυσλειτουργία και την διαφαινόμενη αναποτελεσματικότητα του δεύτερου σταδίου της «νομιμοποίησης». Ο Ληξουριώτης προειδοποιεί το 1998⁵⁰ «...φοβόμαστε ότι στο μέτρο που δεν προβλέπονται κάποιες μειώσεις του μη μισθολογικού κόστους των επιχειρήσεων που απασχολούν αλλοδαπούς και ιδίως ελάφρυνση των κοινωνικοασφαλιστικών βαρών της ξένης εργασίας, δύσκολα θα παρακινηθεί η εργοδοσία [...] να δηλώσει τους απασχολούμενους αλλοδαπούς και να επιτύχει το εγχείρημα που επιχειρείται με τα δύο προεδρικά διατάγματα».

Οι φόβοι αυτοί μετατράπηκαν γρήγορα σε αδιαμφισβήτητα γεγονότα. Στην έρευνα του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας⁵¹, η

49. Τελική προθεσμία υποβολής της αίτησης για πράσινη κάρτα τέθηκε η 30 Ιουλίου 1998.

50. Ληξουριώτης Ιωάννης, Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 289 επομ.

51. Καβουνίδη Τζένη, «Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομι-

οποία εκδόθηκε το 2002, αποτυπώνεται το μέγεθος της «διαρροής» από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο αποδεικνύοντας ότι η επίτευξη του αρχικού στόχου έμεινε σε μεγάλο βαθμό ανικανοποίητη. Από τους 371.641, οι οποίοι υπέβαλλαν αίτηση για λευκή κάρτα, 158.781 άτομα ή το 42.7% δεν κατάφερε να συνεχίσει την προσπάθεια «τακτοποίησής του». Οι βασικότεροι λόγοι της αποτυχίας σύμφωνα με τους ερευνητές του ΕΙΕ είναι συγκεκριμένα δύο.

Ο πρώτος λόγος είναι η δυσκολία που συνάντησαν οι μετανάστες στην ανεύρεση νόμιμης εργασίας προκειμένου να αποκτήσουν τα απαραίτητα έσοδα. Ο δεύτερος λόγος είναι η άρνηση των εργοδοτών να επισημοποιήσουν τις, ήδη, συναφθείσες σχέσεις απασχόλησης με τους μετανάστες.

Βέβαια, στην συγκεκριμένη έρευνα αναφέρεται ότι υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που πιθανόν να συνέβαλαν στην διαρροή αυτή, όπως το γεγονός ότι κάποια άτομα στο δεύτερο στάδιο μετατράπηκαν σε προστατευόμενα μέλη, απουσίαζαν από την Ελλάδα ή δεν είχαν σκοπό να συνεχίσουν την διαδικασία. Τονίζεται, όμως, με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο ότι *«η επισήμανση των [υπολοίπων] παραγόντων που συνέβαλαν στη “διαρροή” δεν έχει σκοπό να υποβαθμίσει την σημασία της δυσκολίας ανεύρεσης νόμιμης απασχόλησης με έσοδα»*.

Δεν σημαίνει, αντίθετα, ότι η επιτυχία των υπολοίπων 212.860 μεταναστών, να υποβάλλουν αίτηση για πράσινη κάρτα, οφείλεται σε απόλυτο βαθμό στην εκπλήρωση των κοινωνικοασφαλιστικών υποχρεώσεων των εργοδοτών. Αυτό προκύπτει και από την έρευνα πεδίου, που πραγματοποιήθηκε από το Παρατηρητήριο Απασχόλησης⁵², από τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο του 2000 σε

μοποίησης του 1998», ΕΙΕ, εκδ. Σάκκουλα, 2002.

52. Καβουνίδη Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003.

1.074 μετανάστες, οι οποίοι συμμετείχαν στην δεύτερη φάση του προγράμματος «νομιμοποίησης».

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας μόνο στο 66% των περιπτώσεων ο εργοδότης συμφώνησε με την προοπτική της ασφάλισης και ανέλαβε όλα τα σχετικά «έξοδα» προκειμένου για την κάλυψη των 40 ημερών ασφάλισης. Για τους υπόλοιπους αιτούντες την πράσινη κάρτα η όλη προσπάθεια σήμανε, εν όλω ή εν μέρει, ανάλιψη του κόστους «νομιμοποίησης» από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους μετανάστες, για πρώτη, αλλά όχι για τελευταία φορά στο εξής. Όπως θα αναφερθεί και στην συνέχεια αυτής εδώ της έκδοσης, η πρακτική αυτή εντείνεται στο μέλλον, όταν τα απαιτούμενα έτη ναυαγίου να είναι μόνο 40 και ανέρχονται, πλέον, σε 150 ή περισσότερα.

Σε αυτό το σημείο, αρκεί η διαπίστωση ότι, αμέσως μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος «τακτοποίησης», τουλάχιστον 160.000 μετανάστες συνέχισαν να διαβιούν και να εργάζονται σε ανεπίσημο καθεστώς, ενώ η **σχέση επισήμων προς ανεπίσημους μετανάστες εργαζόμενους το 1998 ήταν 57% προς 43%**. Στην συνέχεια ο αριθμός αυτός των ανεπίσημων μεταναστών μόνο προς τα επάνω μπορεί να διαφοροποιήθηκε, είτε εξαιτίας της από-νομιμοποίησης κάποιων κατόχων πράσινης κάρτας, είτε με την προσθήκη νέο-εισελθόντων στην χώρα (ανεπίσημων στην πλειοψηφία τους) οικονομικών μεταναστών.

Συνακόλουθα, θα πρέπει να εξετασθούν ακόμη δύο ζητήματα: πόσες αιτήσεις κατέληξαν σε εκδοθείσες πράσινες κάρτες και τι διάρκειας ήταν τελικά αυτές. Σε ό,τι αφορά στο πρώτο ερώτημα πρέπει να τονιστεί ότι η καταληκτική προθεσμία υποβολής της αίτησης για πράσινη κάρτα παρατάθηκε δύο φορές, έτσι ώστε από τον Ιούλιο του 1998 η σχετική διαδικασία ολοκληρώθηκε, οριστικά, τον Απρίλιο του 1999.

Σε μια μελέτη του Μεσογειακού Παρατηρητηρίου Μετανάστευσης, η οποία παρουσιάστηκε τον Ιανουάριο του 2004⁵³ αναφέρεται ότι τον Δεκέμβριο του 1998 είχαν εκδοθεί μόνο 38.000 πράσινες κάρτες, αλλά, τελικά, εγκρίθηκε το 90% του συνόλου των αιτήσεων⁵⁴. Επίσης, επί συνόλου 228.000 αιτήσεων, τον Φεβρουάριο του 2000 μόνο 107.000 πράσινες κάρτες είχαν εκδοθεί, οι περισσότερες από τις οποίες για ένα χρόνο σε ποσοστό 75%.

Ο ερευνητής καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, μέσα από ένα time-series μοντέλο, που ο ίδιος εφήρμοσε στη βάση των ημερομηνιών έκδοσης, λήξης και ανανέωσης των αδειών κατά την περίοδο 1998-2001, στα τέλη του 2000 οι πράσινες κάρτες σε ισχύ ήταν λιγότερες από 100.000. Παράλληλα, υπολογίζεται ότι, έως τον Απρίλη του 2001, δύο, μόλις, μήνες πριν την ψήφιση της δεύτερης ευκαιρίας «νομιμοποίησης», σε κανένα χρονικό σημείο ο αριθμός αυτός των αδειών δεν ξεπέρασε συνολικά τις 170.000⁵⁵.

Κατά συνέπεια, εάν οι υπολογισμοί αυτοί ευσταθούν, από τους 212.000 αιτούντες την πράσινη κάρτα, τουλάχιστον, 58.000 βρέθηκαν σε καθεστώς διαμονής ανεπίσημο ή ημι-επίσημο μέχρι την επόμενη καταγραφή-ευκαιρία «τακτοποίησης» του 2001. Ακολούθως, ο αριθμός των 160.000 ανεπίσημων μεταναστών εργαζομένων, έπειτα από την διαδικασία απόκτησης λευκής κάρτας, ο οποίος προαναφέρθηκε, πρέπει να θεωρηθεί προσαυξημένος κατά 58.000, επανακαθορίζοντας το σχετικό σύνολο των ανεπισημών μεταναστών σε, περίπου, 220.000 και **μεταβάλλοντας, λίγο πριν την ανάληψη**

53. Baldwin-Edwards M., Immigration into Greece, 1990-2003: a southern European paradigm?, MMO, UNECE, 2004.

54. Ο Ρ. Φακιολάς αναφέρει ότι εγκρίθηκαν 219.024 αιτήσεις επί συνόλου 228.211, δηλαδή, σχεδόν το 96%, βλ. Fakiolas Rossetos, «Regularizing undocumented immigrants in Greece: procedures and effects», Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 29, May 2003, No. 3, pp. 535-561.

55. Ο Ρ. Φακιολάς (ό.π) αναφέρει ειδικότερα ένα ακόμη πιο απαισιόδοξο σενάριο σύμφωνα με το οποίο, μέχρι την ημερομηνία αυτή μόνο 84.621 αιτήσεις για ανανέωση των πράσινων καρτών είχαν κατατεθεί από τις οποίες εγκρίθηκαν οι 45.700.

της δεύτερης «αμνηστίας», την αρχικώς υπολογισμένη σχέση επισήμων προς ανεπίσημους μετανάστες εργαζόμενους, από 57% προς 43%, σε 40% προς 60%.

Ενισχυτικό της υπόθεσης αυτής είναι το γεγονός ότι οι εκπρόσωποι της Πολιτείας σε δημοσιογραφικά δημοσιεύματα ή στα πλαίσια επίσημων ανακοινώσεων αναφέρονται την περίοδο αυτή σε έναν πληθυσμό ανεπίσημων μεταναστών της τάξης των 220-250 χιλιάδων ατόμων. Προφανώς αυτή η διαπίστωση οδήγησε τους υπευθύνους για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής στην παραδοχή της ανάγκης διόρθωσης των μη αποδοτικών μέτρων του παρελθόντος και στην συμπλήρωση των αναποτελεσματικών διατάξεων, οι οποίες μέχρι τότε είχαν εφαρμοστεί.

Με τον Νόμο 2910/2001⁵⁶ επιχειρείται -μεταξύ άλλων- αφενός, η συνέχιση της διαδικασίας «νομιμοποίησης» των π.δ. του 1997 και αφετέρου, η επέκτασή της και σε όσους είχαν στην πορεία απολέσει το νόμιμο καθεστώς τους ή δεν είχαν μέχρι τότε εκκινήσει καμία διαδικασία απόκτησης αδειών διαμονής⁵⁷, άρα για το σύνολο των, τουλάχιστον, 220.000 ανεπίσημων μεταναστών, όπως υπολογίστηκε προηγουμένως.

Σε ό,τι αφορά στους ανεπίσημους μετανάστες η «δεύτερη» αυτή ευκαιρία τυπικά κάλυψε, εξ αρχής, έναν μεγάλο αριθμό αυτών, ακριβώς, επειδή η εκπλήρωση του θεμελιώδους όρου της απόδειξης τουλάχιστον ενός έτους πραγματικής διαμονής πριν την έναρξη ισχύος του Νόμου, δηλαδή στις 2 Ιουνίου 2001, ήταν επιτρεπτή, κατ' ουσία, με κάθε δυνατό τρόπο. Εκτός από την λευκή ή πράσινη κάρτα, η οποία είχε λήξει, η απόδειξη της διαμονής ήταν, επίσης,

---

56. ΦΕΚ 91 Α΄.

57. Για μια κριτική παρουσίαση του Νόμου βλ. επίσης Καψάλης Απόστολος, «Ο Ν.2910/2001 και η απασχόληση των μεταναστών», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σελ. 39-52.

εφικτή, εκτός από βεβαιωτικό της ταυτότητας έγγραφο, και με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο, όπως λογαριασμό ΔΕΚΟ ή κινητής τηλεφωνίας ή ακόμη και με σχετική απόφαση δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου.

Δυστυχώς, σε αντίθεση με ό,τι είχε συμβεί με την πρώτη ευκαιρία, στην προκειμένη περίπτωση δεν συγκεντρώθηκαν ποτέ αναλυτικά στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τον αριθμό των αιτήσεων για έκδοση άδειας εργασίας και στην συνέχεια άδειας διαμονής μέχρι το τέλος του 2001, ημερομηνία κατά την οποία έληξε η πρώτη αυτοδίκαιη παρατάση όλων των προηγούμενων αδειών διαμονής.

Εφεξής, ο υπολογισμός των επισήμων και των ανεπίσημων μεταναστών καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής εξαιτίας, επιπλέον, και των πολλών αυτοδίκαιων παρατάσεων, οι οποίες δόθηκαν κατά καιρούς, λόγω της πρακτικής αδυναμίας μιας ανεπαρκώς στελεχωμένης διοικητικής μηχανής, να αντεπεξέλθει στον τεράστιο όγκο περαίωσης των υποθέσεων, μέσα από μια έντονα γραφειοκρατική διαδικασία. Κατά συνέπεια, από τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας και μέχρι σήμερα, όσοι αριθμοί έχουν αναφερθεί σχετικά δεν αντιστοιχούν παρά σε εκτιμήσεις και υπολογισμούς και όχι σε αξιόπιστα και αδιαμφισβήτητα στατιστικά δεδομένα.

Αρχικά, τα μόνα “επίσημα” στατιστικά στοιχεία προέρχονται από δηλώσεις του Υπουργού των Εσωτερικών, οι οποίες καταγράφονται στην μελέτη του Μεσογειακού Παρατηρητηρίου Μετανάστευσης το 2004⁵⁸. Σύμφωνα με αυτές τις δηλώσεις υποβλήθηκαν, συνολικά, 361.110 αιτήσεις για άδεια εργασίας και για άδεια διαμονής.

---

58. Baldwin-Edwards M., *Immigration into Greece, 1990-2003: a southern European paradigm?*, MMO, UNECE, 2004.

Τον Φεβρουάριο του 2003 ο Υπουργός Εσωτερικών, Κώστας Σκανδαλίδης, ανακοίνωσε ότι μέχρι τον Ιούνιο του 2003 επρόκειτο να εκδοθούν 450.000 νέες άδειες διαμονής και άλλες 200.000 επιπλέον έως το τέλος του 2003. Τελικά, τον Νοέμβριο του 2003, με την εκπνοή ακόμη μιας παράτασης, το αρμόδιο Υπουργείο, χωρίς ποτέ να διαθέσει δημόσια οποιαδήποτε στατιστική καταγραφή, ανέφερε ότι εκδόθηκαν συνολικά 330.000 άδειες διαμονής.

Ομοίως, τόσο το Υπουργείο Εργασίας, όσο και τα κατά τόπους καταστήματα της Νομαρχίας, αρμόδια για την έκδοση της άδειας εργασίας - απαραίτητη προϋπόθεση για την έκδοση της άδειας διαμονής- δεν ήταν ποτέ σε θέση να παράσχουν οποιοδήποτε σχετικό στατιστικό στοιχείο. Από δημοσιεύματα του Τύπου εκτιμάται ότι μόλις το 30% των εχόντων την θεωρητική δυνατότητα να υποβάλλουν αίτηση για ανανέωση των αδειών εργασίας το έπραξαν τελικά.

Το 2004 το Υπουργείο Εσωτερικών έθεσε σε λειτουργία την βάση δεδομένων για τις άδειες διαμονής, αλλά, ενώ, όπως φαίνεται, συγκέντρωσε πολύ χρήσιμες πληροφορίες, διατηρεί ακόμη και σήμερα αδημοσίευτα αυτά τα σημαντικά στατιστικά στοιχεία παρέχοντάς τα, αποκλειστικά, προκειμένου για μελέτες ερευνητικών κέντρων, καθιστώντας, έτσι, την αναφορά σε αυτές υποχρεωτική, για όλους όσους επιθυμούν, να μελετήσουν σε βάθος το μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα.

Μία από αυτές τις πρόσφατες ερευνητικές εργασίες, επίσης από το Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης στα τέλη του 2004⁵⁹, έχει στηριχθεί στην επεξεργασία δύο ειδών αδημοσίεωτων δεδομένων. Ο πρώτος τύπος αφορά στις έγκυρες άδειες με βάση την εθνικότητα και το φύλο και έχει δοθεί στις 6 Οκτωβρίου 2004, σε ημερομηνίες αναφοράς 15/01/2004, 15/03/2004, 15/05/2004,

---

59. Baldwins-Edwards M., Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα, ΜΜΟ/ ΙΑΠΑΔ, Νοέμβριος 2004.

15/07/2004 και 16/09/2004. Ο δεύτερος τύπος αναφέρεται στις ακριβείς καταχωρήσεις των αθροιστικά εκδιδόμενων αδειών (από την 1^η Ιουλίου 2003), σε ημερομηνία αναφοράς 16/09/2004, κατά εθνικότητα, γένος και τύπο άδειας.

Ο συνδυασμός των δύο προηγούμενων τύπων δείχνει αφενός, ένα αθροιστικό σύνολο 683.324 εκδιδόμενων αδειών και αφετέρου μια συνεχή πτώση του αριθμού των εγκύρων αδειών κατά την διάρκεια του 2004 (από Ιανουάριο έως Σεπτέμβριο και ανά δύο μήνες), δηλαδή από 509.168 τον Ιανουάριο, σε 250.068 τον Σεπτέμβριο του 2004. Με άλλα λόγια από τις 683.324 συνολικά εκδιδόμενες άδειες (την περίοδο Ιανουάριο-Σεπτέμβριο 2004) στις 15 Σεπτεμβρίου 2004, ληγμένες εμφανίζονται οι 432.932 και εν ισχύ οι 250.068.

Οι συντάκτες της έρευνας θεωρούν ότι *«αυτή η πτώση είναι απατηλή και είναι το αποτέλεσμα ή ενός διαχειριστικού ελαττώματος στην στατιστική εξέταση ή παραθέτει την έκδοση ληγμένων ή στα πρόθυρα της λήξης αδειών παραμονής καθιστώντας άκυρα όλα τα πρόσφατα δεδομένα»*. Ειδικότερα, δίνεται η ερμηνεία ότι, επειδή η βάση δεδομένων του Υπουργείου είναι δυναμική και όχι συγκεντρωτική για κάποια χρονική στιγμή, άρα ενημερώνεται συνεχώς, οποιοσδήποτε έχει πρόσβαση σε αυτή, μπορεί να προσθέσει στοιχεία για οποιαδήποτε περίοδο, μέχρι και 6 έως 9 μήνες νωρίτερα⁶⁰.

Το πρόβλημα είναι ότι ακριβώς για τις ίδιες ημερομηνίες αναφοράς, κάποιοι άλλοι ερευνητικοί φορείς σε θέματα μετανάστευσης, βασιζόμενοι μάλιστα στα ίδια αδημοσίευτα στοιχεία του Υπουργείου, καταλήγουν σε εντελώς διαφορετικούς υπολογισμούς.

---

60. Πάντως, ομολογείται ότι οι ίδιοι οι επίσημοι του Υπουργείου εξέφρασαν ανησυχία όσον αφορά στο διαυγές της σχέσης των στοιχείων αυτών, αναφερόμενοι σε παράλληλες στατιστικές μετρήσεις, οι οποίες κάνουν λόγο για περίπου 190.000 μόνον έγκυρες άδειες!

Στις ιστοσελίδες του Μεσογειακού Παρατηρητηρίου Μετανάστευσης (ΜΜΟ)⁶¹ και του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής των ΗΠΑ (ΜΠΙ) παρατίθενται αναλυτικοί πίνακες ανά χώρα καταγωγής για τις εν ισχύ άδειες διαμονής στις 15/01/2004. Και στις δύο ιστοσελίδες, στους σχετικούς πίνακες αναφέρεται -με πηγή πληροφόρησης «Υπουργείο Εσωτερικών, αδημοσίευτα δεδομένα»- ότι οι εν ισχύ άδειες διαμονής την ημερομηνία αυτή είναι 228.401 και όχι 509.168!

Διευκρινίζεται, επίσης, ότι ο αριθμός αυτός των 228.401 αδειών δεν περιλαμβάνει της ληγμένες άδειες, τα προστατευόμενα μέλη (τα οποία δεν υποχρεούνται να κατέχουν άδεια διαμονής) και τις αιτήσεις σε εξέλιξη. Κατά συνέπεια, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του ΜΠΙ, τον Απρίλιο του 2004 ο προηγούμενος αριθμός των εγκύρων αδειών περιορίστηκε σε 205.000, ενώ άλλες 335.000 άδειες βρίσκονταν στο στάδιο της ανανέωσης.

Από την άλλη πλευρά, στην ιστοσελίδα της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης «Αντιγόνη», παρατίθεται ένας ακόμη αναλυτικότερος πίνακας, με πηγή πληροφόρησης «Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Κοινωνικής ένταξης/“Department of Social Integration”» και με ημερομηνία 30/08/2004. Σε αυτό τον πίνακα, πιθανότατα με βάση τα ίδια αδημοσίευτα στοιχεία, ο συνολικός αριθμός των (εκδοθεισών προφανώς) αδειών διαμονής όλων των τύπων ανέρχεται σε 672.584 από τις οποίες οι 459.421 αφορούν σε άδειες διαμονής για εξαρτημένη εργασία!

Δυστυχώς, ούτε χάρη στην λειτουργία της βάσης δεδομένων του Υπουργείου δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τον συνολικό αριθμό των ανεπισημών και επισήμων μεταναστών ή των έγκυρων αδειών διαμονής. Το πρόβλημα εντοπίζεται,

---

61. Διευθυντής του οποίου είναι, μάλιστα, ο επιστημονικός υπεύθυνος της εν λόγω έρευνας του 2004 για λογαριασμό του ΙΜΕΠΟ.

μάλλον, στον ορισμό του ανεπίσημου μετανάστη ή με άλλα λόγια στον προσδιορισμό της έννοιας της εν ισχύ άδειας διαμονής σε συνδυασμό με αυτή του επίσημου μετανάστη.

Ίσως η λύση στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε να βρίσκεται στην απάντηση που θα δοθεί στο ακόλουθο καθοριστικό ερώτημα: **οι βεβαιώσεις κατάθεσης της αίτησης, είτε για άδεια εργασίας, είτε για άδεια διαμονής, λογίζονται στατιστικά ως εκδιδόμενες (σε διαδικασία έκδοσης) άδειες;**

Είναι γνωστό ότι με ερμηνευτικές εγκυκλίους της Πολιτείας, η κατοχή των βεβαιώσεων αυτών, χωρίς να καθιστά τον κάτοχό της επίσημο μετανάστη, έχει ως αποτέλεσμα να μην αντιμετωπίζεται αυτός νομικά ως ανεπίσημος, μέχρι την -αρνητική ή θετική- οριστική ετυμηγορία της αρμόδιας υπηρεσίας, μετά το πέρας της εξέτασης της αίτησης. Πρόκειται για την κατηγορία των αποκαλούμενων και «ημι-επίσημων» μεταναστών, οι οποίοι παρέμεναν σε αυτήν την μεταβατική κατάσταση για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, εξαιτίας της καθυστέρησης έκδοσης των αδειών εργασίας και κυρίως διαμονής κατά την υλοποίηση των διαδικασιών, που προβλέπονταν από τον Ν.2910/2001.

Εάν οι αιτήσεις αυτές θεωρούνται υπό έκδοση άδειες και προστίθενται στις εν ισχύ άδειες διαμονής, τότε σε περιόδους μαζικής υποβολής αιτήσεων (αρχές του έτους) ο συνολικός αριθμός των αδειών αυτών, πιθανόν, να εμφανίζεται υψηλός (509.000 π.χ), κατά τις περιόδους, όμως, έκδοσης ή οριστικής απόρριψης τους (έπειτα από 2, 4 ή 6 μήνες) αυτός ο αριθμός εμφανίζεται συνεχώς και σταδιακά μειούμενος (250.000 π.χ. έπειτα από 9 μήνες).

Με αυτές τις σκέψεις θα εξετασθούν και τα συμπεράσματα μιας τελευταίας έρευνας του Κέντρου Προγραμματισμού και

Οικονομικών Έρευνών, η οποία εκδόθηκε το 2005⁶² και επικεντρώνει στην αναζήτηση των χαρακτηριστικών των ανεπίσημων μεταναστών, που διαβιούν στην ελληνική επικράτεια. Και αυτό γιατί, μεταξύ των άλλων πηγών που χρησιμοποιούνται διακρίνεται και αυτή των αδημοσίετων στατιστικών από την βάση δεδομένων του Υπουργείου Εσωτερικών.

Στο κεφάλαιο της έρευνας, το οποίο είναι αφιερωμένο στον προσδιορισμό του ποσοτικού μεγέθους των ανεπίσημων μεταναστών, επισημαίνεται κατ' αρχήν, ότι τα διαθέσιμα στοιχεία δεν θα πρέπει να αξιοποιηθούν παρά μόνο ως ενδείξεις και όχι ως ακριβείς καταμετρήσεις. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα αδημοσίετα στοιχεία του Υπουργείου, τα οποία εξασφάλισαν οι συντάκτες της μελέτης αυτής, στις 31/12/2003 ο συνολικός αριθμός των αδειών διαμονής όλων των τύπων ήταν 721.883.

Υποστηρίζεται, ακολούθως ότι αφενός, περίπου 300.000 μετανάστες ήταν ανεπίσημοι το έτος 2001 και αφετέρου, ότι 361.119 μετανάστες συμμετείχαν στην δεύτερη «νομιμοποίηση», ενώ άλλοι 130.000 δεν κατεγράφησαν καθόλου⁶³. Εάν σε αυτούς προστεθούν και όσοι πιθανόν να εισήλθαν στη χώρα μετέπειτα, τότε οι σημερινοί (Αύγουστος 2005) ανεπίσημοι μετανάστες ξεπερνούν, σύμφωνα με την έρευνα, τις 200.000.

Οι υπολογισμοί αυτοί συμπίπτουν και με τα νούμερα που αναφέρθηκαν δια στόματος Πρωθυπουργού τον Οκτώβρη του 2004 έπειτα από την διυπουργική συνάντηση με θέμα την αναθεώρηση του θεσμικού μεταναστευτικού πλαισίου. Στα δημοσιεύματα του Τύπου οι εκπρόσωποι της Πολιτείας δικαιολογούν την προσπάθεια

---

62. Kanellopoulos Kostas, Gregou Maria and Petralias Athanasios, Illegally resident third country nationals in Greece: state approaches towards them, their profile and social situation (1st draft), KEPE/ EMN, August 2005.

63. Ενώ, όπως, αναφέρεται, σύμφωνα με εκτιμήσεις άλλων ερευνητών [Θ. Λιανός, Ρ. Φακιολάς (2003)], ο αριθμός αυτός ξεπερνά τις 200.000.

για μια τρίτη ευκαιρία «τακτοποίησης» από την παρουσία 220-250 χιλιάδων ανεπίσημων μεταναστών στην Ελλάδα εκείνη την χρονική στιγμή.

Αυτό το οποίο πρέπει αναμφισβήτητα να γίνει αποδεκτό -έπειτα από την προηγούμενη παρουσίαση και ανάλυση των πορισμάτων των διαθέσιμων επιστημονικών ερευνών- είναι ότι σε μόνιμη και σταθερή βάση ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών μακράς διάρκειας βρίσκεται σε ανεπίσημο καθεστώς διαμονής και εργασίας ανελλιπώς από το 1998 έως τουλάχιστον τα μέσα του 2005, οπότε και προβλέφθηκε μια τρίτη ευκαιρία «νομιμοποίησης». Προφανώς, δεν πρόκειται απαραίτητα για τα ίδια φυσικά πρόσωπα.

Ενδεικτικά, ας αναφερθεί ότι ένας μετανάστης, ο οποίος έλαβε λευκή κάρτα, αλλά όχι πράσινη, ίσως να κατάφερε να υπαχθεί στις ρυθμίσεις του Ν. 2910/2001 και να απέκτησε την πολυπόθητη άδεια, όμως, στην συνέχεια να μην κατάφερε να την ανανεώσει το 2003 και να ευεργετήθηκε τελικά με την πλέον πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση του 2005. Καθ' όλη την διάρκεια της οκταετίας 1998-2005 το λιγότερο 250.000 περίπου μετανάστες ήταν ανά πάσα στιγμή αναγκασμένοι να διαβιούν με τον φόβο της σύλληψης και να εργάζονται σε καθεστώς μαύρης εργασίας.

Εάν ο σημαντικότερος λόγος για την διαρροή από την πρώτη φάση της πρώτης ευκαιρίας «τακτοποίησης» στην δεύτερη ήταν η δυσκολία απόδειξης των 40 απαιτούμενων ενσήμων, είναι αυτονόητο ότι, μάλλον, στον ίδιο λόγο θα πρέπει να αποδίδεται στην συνέχεια και η «από-νομιμοποίηση» ή η δυσκολία «τακτοποίησης» μέχρι και σήμερα, εφόσον τα απαιτούμενα ένσημα ήταν κάθε φορά και κατά μέσο όρο 150 ή περισσότερα.

Πράγματι, όλες σχεδόν οι σχετικές έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι διαδικασίες, οι οποίες εισήχθησαν με τον

Ν. 2910/2001 και κυρίως η απαίτηση για την απόδειξη ενός ορισμένου αριθμού ενσήμων, σε συνδυασμό με την έντονη διοικητική γραφειοκρατία, κατέστησαν πολύ δύσκολη την διατήρηση του επίσημου καθεστώτος για εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες μετά το 2001.

Για λόγους οικονομίας χώρου και συνοχής αυτής εδώ της μελέτης, η παρουσίαση της αξιολόγησης του Ν. 2910 θα γίνει στο δεύτερο μέρος και στο σημείο της διαμόρφωσης συγκεκριμένων προτάσεων για μια ορθολογική μεταναστευτική πολιτική. Και αυτό γιατί στον εν ισχύ Ν. 3386/2005 ακολουθείται η ίδια φιλοσοφία με αυτή του προηγούμενου Νόμου, έτσι ώστε η κριτική που έχει ασκηθεί για τη δεύτερη ευκαιρία «τακτοποίησης» να συνδέεται άμεσα με αυτή που πρέπει να ασκηθεί με αφορμή και την τρίτη.

Θα ήταν στο σημείο αυτό παρακινδυνευμένη οποιαδήποτε αποτύπωση της σχέσης επίσημων προς επίσημους μετανάστες, όταν ακόμη και αυτοί, οι οποίοι έχουν πρόσβαση στην νέα βάση δεδομένων του αρμόδιου Υπουργείου αφενός, διατηρούν σοβαρές επιφυλάξεις και αφετέρου, αδυνατούν να προσδιορίσουν με ακρίβεια και αξιοπιστία τον συνολικό αριθμό των επίσημων και των ανεπίσημων μεταναστών, των αιτήσεων για άδειες διαμονής ή τον αριθμό των εν ισχύ αδειών σε κάθε χρονική στιγμή. Σίγουρα, όμως, η πεποίθηση για την ύπαρξη εκατοντάδων χιλιάδων ανεπίσημων μεταναστών, μόνο ικανοποίηση ή εφησυχασμό δεν πρέπει να προκαλεί, ιδίως, στους υπεύθυνους για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής στην χώρα μας.

Έτσι, σημείο αφετηρίας για μια μελλοντική προσπάθεια υπολογισμού των προηγούμενων μεγεθών θα μπορούσε να είναι η (μάλλον όχι τυχαία) διαπίστωση ότι κάποιοι αριθμοί φαίνεται ότι συμπίπτουν στο πέραςμα του χρόνου. Ο λόγος για:

- α) τους 371.000 μετανάστες απασχολούμενους που υπέβαλλαν αίτηση για λευκή κάρτα,
- β) τους 391.000 των αλλοδαπών που καταγράφηκαν στην απογραφή του 2001 ως απασχολούμενοι και τέλος,
- γ) τους 361.000 υπαγόμενους στις αρχικές διαδικασίες του Ν.2910/2001 κατά την εκτίμηση του τότε αρμόδιου Υπουργού Εσωτερικών, οι οποίοι, όπως, θα εξηγηθεί στην συνέχεια, είναι, επίσης, στην συντριπτική τους πλειοψηφία απασχολούμενοι.

Το ίδιο ισχύει και για την σχέση του καταγεγραμμένου αριθμού αλλοδαπών κατά την Απογραφή του 2001 (762.191) αφενός, με τον αντίστοιχο, όσων εκτιμάται ότι συμμετείχαν στις δύο ευκαιρίες «τακτοποίησης» (περίπου το 50% του αριθμού αυτού της απογραφής) και αφετέρου, κυρίως, με τον πιθανό αριθμό των εν ισχύ αδειών ή των ανεπίσημων μεταναστών. Ακολούθως, μπορεί να διατυπωθεί μια παρακινδυνευμένη υπόθεση, η οποία, παράλληλα, να πιστοποιεί το μέγεθος του προβλήματος των ανεπίσημων μεταναστών.

Από τους 760.000 αλλοδαπούς της Απογραφής εάν αφαιρεθούν, όσοι δεν χρειάζονται να αποκτήσουν άδεια διαμονής, δηλαδή οι κοινοτικοί αλλοδαποί (30.000) και τα παιδιά ως προστατευόμενα μέλη (150.000 περίπου), άδεια διαμονής χρειάζονται το λιγότερο 580.000 άτομα. Όμως, εάν, όντως, οι εν ισχύ άδειες διαμονής είναι στην ανώτερη τιμή τους **230.000** και, ταυτόχρονα, τουλάχιστον **250.000** μετανάστες είναι ανεπίσημοι, τότε σε μη επίσημο καθεστώς πρέπει να βρίσκεται σίγουρα το 1/2 του συγκεκριμένου συνόλου των μεταναστών (**480.000**), χωρίς, δηλαδή, να υπολογίζονται οι υπόλοιποι (100.000) μετανάστες, είτε στην μία, είτε στην άλλη κατηγορία, αλλά, έστω, σε μία τρίτη κατηγορία, σε αυτή των «ημι-επίσημων», όσων τελούν, δηλαδή, σε αναμονή έκδοσης της άδειάς τους.

Κατά πάσα πιθανότητα σήμερα η σχέση αυτή, ούτως ή άλλως, θα πρέπει να θεωρείται διαφοροποιημένη εις βάρος των επισήμων

αλλοδαπών, επειδή ο αριθμός όσων έπρεπε να αποκτήσουν μετά την Απογραφή 2001 άδεια διαμονής αυξήθηκε, για λόγους που θα αναλυθούν αμέσως μετά.

3. Οι διαγραφόμενες τάσεις του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα

Ο αριθμός⁶⁴ των αδειών διαμονής που έπρεπε να είχαν εκδοθεί μετά το 2001 (άρα και ο αριθμός των ανεπισημών μεταναστών) αυξάνει εξαιτίας, από την μια, των **νέο-εισελθόντων** μεταναστών και από την άλλη, της σταδιακής **ενηλικίωσης** των παιδιών των μεταναστών της πρώτης γενιάς, που μέχρι τότε δεν είχαν υποχρέωση για αυτοτελή άδεια, ως προστατευόμενα μέλη. Το ίδιο ισχύει, ασφαλώς, και με την ενηλικίωση των παιδιών τα οποία, δεν ζούσαν στην Ελλάδα μαζί με τον γονέα τους το 2001, ώστε να καταγραφούν από την στατιστική Υπηρεσία, αλλά ήρθαν αργότερα στην Ελλάδα, στα πλαίσια μιας άτυπης οικογενειακής συνένωσης.

Η σταδιακή ενηλικίωση όλων αυτών των παιδιών, ανεξάρτητα εάν θα ακολουθήσουν σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή θα ενταχθούν πλήρως στην αγορά εργασίας, συνεπάγεται υποχρέωση για κατοχή αυτοτελούς άδειας διαμονής είτε, για λόγους σπουδών, είτε για ανεξάρτητη ή εξαρτημένη οικονομική δραστηριότητα, σύμφωνα, τόσο με τις διατάξεις του Ν. 2910/2001, όσο και με αυτές του Ν. 3386/2005.

Κατά συνέπεια, με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί, μπορεί να υπολογιστεί ότι τουλάχιστον 60.000 ανήλικοι μετανάστες είχαν ενηλικιωθεί το αργότερο μέχρι τα τέλη του 2004, τηρουμένων δύο όρων. Ο πρώτος αφορά στην παραμονή τους στην χώρα μετά την ενηλικίωσή τους και ο δεύτερος στην παραδοχή ότι ηλικίας 15-19 ετών τον Μάρτη του 2001 ήταν 59.635 μη έλληνες πολίτες. Ο νεότερος από αυτούς ηλικίας 15 ετών,

---

64. Οι 580.000 όπως προσδιορίστηκε αμέσως πριν.

το αργότερο τρία χρόνια μετά την Απογραφή έφτασε σε ηλικία 18 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Πληθυσμός και αριθμός αλλοδαπών κατά ηλικιακές ομάδες

ΑΠΟΓΡΑΦΗ 2001	Σύνολο	0-4	5-9	10-14	15-19	0-19
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10.934.097	529.399	545.105	586.395	726.173	2.387.072
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	762.191	38.434	42.814	45.842	59.635	186.725

Πηγή: ΕΣΥΕ, Επεξεργασία Κρητικίδης Γιώργος, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Ταυτόχρονα, ένα τμήμα των μεταναστών ηλικίας 10-14 ετών το 2001, περίπου οι μισοί (20.000), ηλικίας άνω των 12 ετών κατά την Απογραφή, υποχρεούνται στα τέλη του 2005, επίσης ως ενήλικες, στην έκδοση αυτοτελούς άδειας διαμονής. Έτσι, ο συνολικός αριθμός όλων των αδειών διαμονής, οι οποίες θα έπρεπε να είναι σε ισχύ το 2006 διαμορφώνεται, από 580.000 το 2001, σε 650.000 περίπου, με την προϋπόθεση βεβαίως ότι αυτοί οι, ενήλικες πλέον, μετανάστες βρίσκονται στο σύνολό τους ακόμη στην χώρα.

Κατά συνέπεια, εάν οι εν ισχύ άδειες διαμονής στην ανώτερη τιμή τους δεν ξεπερνούν τις 230.000 στα τέλη του 2004, όπως αναφέρθηκε προηγουμένα, τότε οι μη πλήρως «τακτοποιημένοι» μετανάστες αντιπροσωπεύουν, τουλάχιστον, τα 2/3 του συνόλου των ενηλίκων μη κοινοτικών αλλοδαπών κατά τον χρόνο της υιοθέτησης του νέου Ν.3386/2005. Στο συμπέρασμα αυτό συγκλίνουν και οι εκτιμήσεις εκπροσώπων φορέων που δραστηριοποιούνται στο θέμα της μετανάστευσης, οι οποίες εμπεριέχονται σε έρευνα του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ⁶⁵ το 2003, σχετικά με τις νομικές και διοικητικές δυσλειτουργίες του εν ισχύ τότε Ν. 2910/2001.

65. Κατσορίδας Δημήτρης και Καψάλης Απόστολος, «Η σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική: περιεχόμενο και αποτελέσματα», Τετράδια ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 19-33.

Ο αριθμός αυτός των μεταναστών που υποχρεούνται στην έκδοση αδειών διαμονής θα αυξάνει προοδευτικά τις επόμενες δεκαετίες χάρη στην σταδιακή ενηλικίωση των παιδιών των μεταναστών, τα οποία καταγράφηκαν κατά την διάρκεια της Απογραφής, αλλά και στην φυσική αύξηση του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν καθόλου επίσημα στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τον αριθμό γεννήσεων των μεταναστών, διότι τα στοιχεία που αφορούν σε θανάτους και γεννήσεις στην Ελλάδα περιλαμβάνουν αδιακρίτως έλληνες και αλλοδαπούς πολίτες.

Παρόλα αυτά έχουν γίνει ερευνητικές προσπάθειες να αποτυπωθεί αυτή η σχέση και να προσδιοριστεί ο ρυθμός «φυσικής» αύξησης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Αναφορικά με την επεξεργασία των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, όπως αποτυπώνεται στους επόμενους 3 πίνακες, την περίοδο από 2001 έως 2005, το μεγαλύτερο ποσοστό αύξησης συγκεντρώνουν οι μετανάστες ηλικίας από 0-9 ετών. Η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα αυξήθηκε κατά 27.755 ή κατά 37,4% την τετραετία 2001-2005, όμως αναλυτικά στοιχεία για τις επιμέρους ηλικιακές ομάδες 0-4 και 5-9 διατίθενται μόνο για το έτος 2005.

Αν, αυθαίρετα υποθεθεί ότι οι αλλοδαποί ηλικίας 0-9 καταμερίζονται στις δύο ηλικιακές υπο-κατηγορίες κατά 48% και 52% αντίστοιχα και για το έτος 2001, όπως δηλαδή και για το έτος 2005, τότε οι αλλοδαποί ηλικίας 0-4 ετών παρουσιάζουν αύξηση κατά 13.322 άτομα (ή 37,4%) την τετραετία 2001-2005, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι ο αριθμός αυτός αφορά σε νέες γεννήσεις παιδιών, τα οποία δεν αποκτούν με την γέννησή τους την ελληνική ιθαγένεια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Πληθυσμός και αριθμός αλλοδαπών κατά ηλικιακές ομάδες

ΕΕΛ 2005 Β' ΤΡΙΜΗΝΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ	0-4 ετών	5-9 ετών	10-14 ετών	15-19 ετών	0-19 ετών
ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	10.651.480	449.419	530.853	568.559	561.441	2.110.272
Ελληνική	10.057.468	412.894	489.800	531.009	526.524	1.960.227
Ελληνική + ΗΠΑ	10.296	123	982	898	528	2.531
Ελληνική + άλλη χώρα της ΕΕ	11.367	455	1.139	614	688	2.896
Ελληνική + Τουρκική	111	0	0	0	0	0
Ελληνική + Άλλη	14.319	308	293	969	440	2.010
Ελληνική + Άλλες	10.093.561	413.780	492.214	533.490	528.180	1.967.664
Ευρωπαϊκή Ένωση 25	61.978	1.966	1.844	2.292	2.172	8.274
Άλλες υπηκοότητες	495.941	33.673	36.795	32.777	31.089	134.334
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	557.919	35.639	38.639	35.069	33.261	142.608

Πηγή: ΕΣΥΕ, Επεξεργασία Κρητικίδης Γιώργος, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Πληθυσμός και αριθμός αλλοδαπών κατά ηλικιακές ομάδες

ΕΕΔ 2001 Β' ΤΡΙΜΗΝΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ	0-9 ετών	10-14 ετών	15-19 ετών	0-19 ετών
ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	10.499.511	976.267	624.760	693.380	2.294.407
<i>Ελληνική</i>	<i>10.118.376</i>	<i>924.654</i>	<i>594.123</i>	<i>668.807</i>	<i>2.187.584</i>
Ελληνική + ΗΠΑ	9.585	991	1.258	442	2.691
Ελληνική + άλλη χώρα της ΕΕ	8.904	1.149	1.136	840	3.125
Ελληνική + Τουρκική	473	0	0	167	167
Ελληνική + Αλλη	22.357	2.950	1.435	1.522	5.907
Ελληνική + Άλλες	10.159.695	929.744	597.952	671.778	2.199.474
<i>Ευρωπαϊκή Ένωση 25</i>	<i>19.454</i>	<i>1.674</i>	<i>1.250</i>	<i>305</i>	<i>3.229</i>
Άλλες Υπηκοότητες	320.362	44.849	25.558	21.297	<i>91.704</i>
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	339.816	46.523	26.808	21.602	94.933

Πηγή: ΕΣΥΕ, Επεξεργασία Κοινητικής Γιώργος, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Πληθυσμός και αριθμός αλλοδαπών κατά ηλικιακές ομάδες

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 2005-2001	ΣΥΝΟΛΟ	0-9 ετών	10-14 ετών	15-19 ετών	0-19 ετών
ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	151.969	4.005	-56.201	-131.939	-184.135
<i>Ελληνική</i>	<i>-60.908</i>	<i>-21.960</i>	<i>-63.114</i>	<i>-142.283</i>	<i>-227.357</i>
Ελληνική + ΗΠΑ	711	114	-360	86	-160
Ελληνική + άλλη χώρα της ΕΕ	2.463	445	-522	-152	-229
Ελληνική + Τουρκική	-362	0	0	-167	-167
Ελληνική + Αλλη	-8.038	-2.349	-466	-1.082	-3.897

Ελληνική + Άλλες	-66.134	-23.750	-64.462	-143.598	-231.810
Ευρωπαϊκή Ένωση 25	42.524	2.136	1.042	1.867	5.045
Άλλες Υπηκοότητες	175.579	25.619	7.219	9.792	42.630
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	218.103	27.755	8.261	11.659	47.675

Πηγή: ΕΣΥΕ, Επεξεργασία Κοηλεκτικής Γνώσης, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Ακολουθώς, ο ελληνικός πληθυσμός ηλικίας 0-19 ετών εμφανίζεται μειωμένος κατά 231.810 ή 11.7%, ενώ ο αντίστοιχος των αλλοδαπών παρουσιάζει αύξηση κατά 47.675 ή 33%. Συνολικά ο πληθυσμός της χώρας θα εμφάνιζε μείωση, εάν δεν είχε εκδηλωθεί το μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα, με τις διαστάσεις τις οποίες προσέλαβε την τελευταία δεκαπενταετία.

Σε μία μελέτη (Δρεττάκης) του 2002⁶⁶, αναλύεται λεπτομερώς η σχέση της αύξησης του πληθυσμού και της μετανάστευσης και περιλαμβάνονται δύο βασικά συμπεράσματα. Το πρώτο αφορά στην διαπίστωση ότι το 97% της αύξησης του πληθυσμού της χώρας τη δεκαετία 1991-2001 οφείλεται στους αλλοδαπούς. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «η αύξηση του πληθυσμού την δεκαετία 1991-2001 ήταν 704.180. Κατά συνέπεια, εάν η διαφορά των θανάτων από τις γεννήσεις στη διάρκεια της δεκαετίας ήταν 21.618, η συμβολή της μετανάστευσης ήταν 682.562 (96.6%) και της φυσικής αύξησης (3.1%)».

Σύμφωνα με το δεύτερο συμπέρασμα, αυξανόμαστε μόνο χάρη στις γεννήσεις από αλλοδαπές μητέρες. Βέβαια, ο υπολογισμός της φυσικής κίνησης του ελληνικού πληθυσμού της χώρας απαιτεί την ύπαρξη στοιχείων για τις γεννήσεις και τους θανάτους χωριστά των ελλήνων και των αλλοδαπών.

66. Δρεττάκης Μανώλης, Εισροή μεταναστών και υπογεννητικότητα 1991-2000, Αθήνα 2002.

Ελλείπει, όμως, τέτοιων επίσημων στοιχείων από την ΕΣΥΕ, ο ερευνητής καταφεύγει σε μελέτη ενδεικτικών στοιχείων από δύο κρατικά Νοσοκομεία και από δύο Δήμους της χώρας⁶⁷. Από τις γεννήσεις ελληνίδων και αλλοδαπών μητέρων τα έτη 1995-1998, προκύπτει ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1990 «δεν αποκλείεται ένα ποσοστό πάνω από 10% του συνόλου των γεννήσεων στη χώρα να είναι από αλλοδαπές μητέρες. [...] Αν οι γεννήσεις αυτές αφαιρεθούν από το σύνολο των γεννήσεων, ο ελληνικός πληθυσμός παρουσιάζει σημαντική φυσική μείωση (οι θάνατοι είναι περισσότεροι από τις γεννήσεις ελλήνων)».

Τα δύο προηγούμενα συμπεράσματα δεν αφορούν μόνο στην ελληνική περίπτωση. Σε έρευνα (Φωτάκης⁶⁸) η οποία παρουσιάστηκε σε συνέδριο του ΚΕΚΜΟΚΟΠ του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου τον Μάιο του 2006⁶⁹, σημειώνεται ότι από την μελέτη της εξέλιξης του πληθυσμού, η καθαρή μετανάστευση αποτελεί σήμερα για τις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. την κύρια πηγή αύξησης του πληθυσμού. Χωρίς μετανάστευση η Γερμανία, η Ιταλία και η Ελλάδα θα εμφάνιζαν μείωση του πληθυσμού τους.

Συνολικά για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 25, την τριετία 2002-2004 η μέση μεταναστευτική εισροή, που προκύπτει μετά την αφαίρεση της φυσικής μεταβολής του πληθυσμού, ανέρχεται σε 1.8 εκατομμύρια μετανάστες ετησίως ή 3.94 άτομα ανά χίλιους κατοίκους. Για την περίπτωση της Ελλάδας, η μέση μεταναστευτική εισροή εκτιμάται από την Eurostat ότι ήταν 3.3 άτομα ανά χίλιους κατοίκους ετησίως, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί.

67. Νοσοκομεία «Αλεξάνδρας» της Αθήνας και «Ιπποκράτειο» της Θεσσαλονίκης και Δήμοι Αθηναίων και Ηρακλείου Κρήτης.

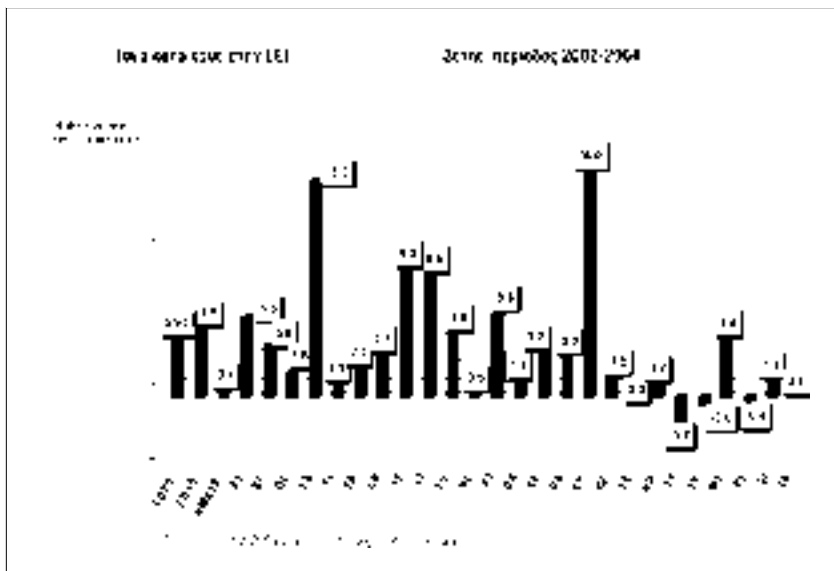
68. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τίτλος της εισήγησης ήταν «Δημογραφικές εξελίξεις, μετανάστευση και ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική».

69. Θέμα του συνεδρίου του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου στις 25 και 26 Μαΐου 2006 και ο τίτλος της εισήγησης ήταν «Η κοινωνική πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: προκλήσεις και προοπτικές».

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Μέση καθαρή ετήσια μετανάστευση

Πηγή: Φωτιάκης 2006.

Εάν οι προηγούμενοι υπολογισμοί της Eurostat για την Ελλάδα ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, με μέση ετήσια μεταναστευτική εισροή 3,3, κατά την τριετία 2002-2003 η καθαρή μετανάστευση αντιστοιχούσε σε 35.000 περίπου άτομα ετησίως, ή αθροιστικά σε 105.000 νέους μετανάστες.

Παράλληλα, σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, και από τα στοιχεία τα οποία αποτυπώνονται στους προηγούμενους πίνακες (Π. 3-5), την τετραετία 2001-2005 ο συνολικός πληθυσμός της χώρας αυξήθηκε κατά 151.969 άτομα. Η αύξηση αυτή οφείλεται αποκλειστικά στην αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού, αφού οι αλλοδαποί αυξήθηκαν κατά 218.103 και οι έλληνες μειώθηκαν κατά 66.134.

Εντούτοις, για τον υπολογισμό της καθαρής ετήσιας μεταναστευτικής εισροής είναι απαραίτητο να γνωρίζει κανείς και την ακριβή σχέση μεταξύ των γεννήσεων και των θανάτων αυτή την τετραετία. Ακόμα, όμως και αν θεωρηθεί ότι αυτοί οι 152.000 αλλοδαποί αποτελούν την καθαρή εισροή μεταναστών, τότε η μέση ετήσια μετανάστευση ανέρχεται κατά μέγιστο όριο σε 3.5 μετανάστες ετησίως ανά χίλιους κατοίκους.

Κατά την διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας η εισροή αυτή ήταν πολύ μεγαλύτερη. Όπως, προαναφέρθηκε η καθαρή μετανάστευση αντιπροσωπεύει περίπου 682.562 την δεκαετία 1991-2001, δηλαδή, 68.256 μετανάστες ετησίως, ή 6.2 μετανάστες κατά μέσο όρο ανά χίλιους κατοίκους. Εάν, πράγματι, η μέση ετήσια τιμή είναι το 2005 περίπου 3.3 μετανάστες ανά χίλιους κατοίκους, συμπεραίνεται ότι η καθαρή μεταναστευτική εισροή στην Ελλάδα ακολουθεί από τα τέλη της δεκαετίας του '90 φθίνουσα πορεία, ώστε η μέση ετήσια εισροή εμφανίζεται σήμερα μειωμένη κατά 47%.

Με άλλα λόγια, οι εισερχόμενοι μετανάστες στην Ελλάδα μειώνονται διαρκώς, ενώ σύμφωνα με το βασικό σενάριο της Eurostat μετά το 2010 στην Ευρώπη των 25 η σταδιακή πτώση της μεταναστευτικής εισροής θα διαμορφωθεί από 3.94 σε 1.7 μετανάστες ανά χίλιους κατοίκους, θα παρουσιάσει δηλαδή περαιτέρω μείωση της τάξης του 56%. Μια ανάλογη μείωση και για την ελληνική περίπτωση θα σήμαινε ότι η καθαρή μετανάστευση μετά το 2010 θα αντιπροσωπεύει 1.4 μετανάστες ανά χίλιους κατοίκους.

Οι επιπτώσεις από την πραγματοποίηση αυτού του σεναρίου βάσης στη δημογραφική σύσταση του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της Ελλάδας θα εξετασθεί στο τέταρτο κεφάλαιο αυτής εδώ της έκδοσης. Στο σημείο αυτό θα επιχειρηθεί να επιβεβαιωθεί αυτή η φθίνουσα πορεία της μεταναστευτικής εισροής στο πέρασμα των τελευταίων 15 χρόνων και να συνδυαστεί ενδεχομένως αυτή η διάσταση με την προοπτική της μελλοντικής εκδήλωσης του φαινομένου στην χώρα.

Από τα συμπεράσματα τεσσάρων σχετικών μελετών προκύπτει ότι πραγματικά ο κυριότερος όγκος των μεταναστών εισήλθε στην χώρα κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '90 και κυρίως κατά το πρώτο μισό αυτής, ενώ ιδιαίτερα μετά το 2001 αποδεικνύεται ότι η μεταναστευτική εισροή μειώνεται αισθητά.

Από την έρευνα πεδίου του Παρατηρητήριο Απασχόλησης⁷⁰ σε μετανάστες που υπέβαλλαν αίτηση για πράσινη κάρτα το 1998 προκύπτει ότι μόνο το 30% των αιτούντων είχε έλθει στην Ελλάδα κατά την διάρκεια των δύο προηγούμενων ετών, ενώ, περίπου οι μισοί (49%) διέμεναν, ήδη, στην χώρα περισσότερα από τέσσερα χρόνια πριν την έναρξη της διαδικασίας νομιμοποίησης (01/01/1998). Επίσης, το 38% είχε έλθει από τις αρχές του 1991 έως το τέλος του 1993 και ένα ποσοστό 11% είχε έλθει στην Ελλάδα την περίοδο μέχρι το τέλος του 1990.

Όπως, ήδη, αναφέρθηκε νωρίτερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Απογραφής του 2001, το 41% όσων εγκαταστάθηκαν για αναζήτηση εργασίας βρισκόνταν στην χώρα πάνω από 5 χρόνια, πριν δηλαδή από το 1996 (ενώ ειδικότερα σχεδόν οι μισοί αλβανοί (48%) διέμεναν στην χώρα πάνω από πέντε έτη) και το 46.8%, από ένα έως πέντε χρόνια.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ το 2004⁷¹, το 88.9% των ερωτηθέντων βρίσκεται στην χώρα πάνω από 8 έτη, δηλαδή 9 στους 10 μετανάστες εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα πριν το 1996, ενώ μόνο το υπόλοιπο ποσοστό έχει εισέλθει στην χώρα μετά το 2001. Εντυπωσιακό είναι και το ποσοστό όσων διαμένουν στην χώρα, ειδικότερα, άνω της δεκαετίας δεδομένου ότι το 51% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν πριν το 1994.

70. Καβουνίδη Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003.

71. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής», 2004.

Τέλος, από την έρευνα πεδίου για λογαριασμό του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Αθηνών⁷² επίσης το 2004, ο μέσος όρος διαμονής των ερωτηθέντων είναι 7 ½ χρόνια, άρα η εγκατάστασή τους στην χώρα έγινε πριν το 1996, ενώ τον μεγαλύτερο μέσο όρο διαμονής συγκεντρώνουν οι Αλβανοί (8.68 χρόνια) και ειδικότερα όσοι εξ αυτών απασχολούνται στον κλάδο των κατασκευών (9.03 χρόνια). Επίσης, πριν το 1994 εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα το 32% και μετά το 2001 μόνο το 13% των ερωτηθέντων.

Κατά συνέπεια, στην Ελλάδα το επι-μεταναστευτικό φαινόμενο παρουσιάζει, πραγματικά, σταδιακή μείωση από τα πρώτα χρόνια εκδήλωσής του μέχρι σήμερα, τάση η οποία αναμένεται να διατηρηθεί και για το μέλλον. Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις της Eurostat για το 2005⁷³, η εξέλιξη του μεταναστευτικού πληθυσμού σε ποσοστιαίες μονάδες στην Ελλάδα ανάμεσα στα έτη 2004 και 2005 εμφανίζεται, ήδη, οριακά αρνητική.

Όμως και στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 25 η θετική αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού (εισερχόμενη μετανάστευση μείον εξερχόμενη) μειώνεται προοδευτικά τα τρία τελευταία χρόνια, από 1.981.000 μετανάστες το 2003, σε 1.852.000 το 2004 και σε 1.691.000 το 2005. Την διετία 2004-2005 σε άλλες χώρες ο μεταναστευτικός πληθυσμός αυξήθηκε μέχρι 0.6% (Κύπρος), ενώ σε άλλες -όπως η Ελλάδα- μειώθηκε σε ποσοστό έως και 0.4%, στην περίπτωση της Ιταλίας.

Έτσι, μπορεί κανείς να υποθέσει με ασφάλεια για τα αμέσως επόμενα χρόνια ότι, σε γενικές γραμμές, η διάσταση της παρουσίας του μεταναστευτικού πληθυσμού θα σταθεροποιηθεί μολονότι θα παρουσιάζει, μάλλον, τάση για περαιτέρω ελαφρά ποσοστιαία

72. Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004.

73. Lanzieri Giampaolo, Corsini Veronica, Statistiques en bref, Eurostat, 1/2006.

μείωση, όσο περνούν τα χρόνια. Η αριθμητική αυτή σταθεροποίηση θα οφείλεται, κυρίως, στις νέες γεννήσεις των σημερινών μεταναστριών και όχι στην άφιξη νέο-εισερχόμενων μεταναστών.

Αυτή η εξέλιξη θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό και από την τάση μονιμότητας, την οποία θα εμφανίσει ο μεταναστευτικός πληθυσμός, που, ήδη, διαμένει στην χώρα υποδοχής. Με άλλα λόγια, όλες οι προβλέψεις για την δημογραφική σύσταση του πληθυσμού και στην Ελλάδα θα πρέπει να λάβουν υπόψη και τον παράγοντα της πιθανότητας ή της διάθεσης για μόνιμη διαμονή των μεταναστών και αντίστροφα, τον παράγοντα της πρόθεσης επιστροφής στις χώρες καταγωγής για δύο βασικούς και αλληλένδετους λόγους.

Ο πρώτος λόγος έχει να κάνει με την ποιοτική μετεξέλιξη του μεταναστευτικού φαινομένου στην περίπτωση που, στην πορεία του χρόνου, το φαινόμενο αυτό τροποποιείται, όταν, δηλαδή, η μετανάστευση προς εργασία καταλήγει, όπως συμβαίνει στις περισσότερες περιπτώσεις, σε μετανάστευση προς εγκατάσταση. Όπως σωστά παρατηρείται⁷⁴ *«αν η μετανάστευση της εργασίας είναι δομική, είναι προορισμένη να διαρκέσει [...] Ο μετασχηματισμός του προσωρινού σε μόνιμο, της μετανάστευσης προς εργασία σε μετανάστευση προς εγκατάσταση, συνοδεύει μίαν αναντίρροπη δημογραφική μεταβολή: τη μαζικότερη άφιξη γυναικών, τη γέννηση και την ανάπτυξη παιδιών στην χώρα»*.

Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με την ποσοτική διάσταση που συνεπάγεται, ακριβώς, η πλήρωση αυτής της προηγούμενης υπόθεσης. Η μαζικότερη παρουσία γυναικών, η δημιουργία οικογένειας, η γέννηση και η ενηλικίωση των παιδιών εξ ολοκλήρου ή σε μεγάλο βαθμό στην χώρα υποδοχής καθορίζουν τις αναγκαίες εκείνες συνθήκες για την υλοποίηση του βασικού σεναρίου για το μέλλον του μεταναστευτικού πληθυσμού και στην χώρα μας.

---

74. Green Nancy, Οι δρόμοι της μετανάστευσης, εκδ. Σαββάλας, 2004, σελ. 122.

Σε παγκόσμιο επίπεδο το στερεότυπο του νέου άνδρα μετανάστη δεν φαίνεται να ισχύει σήμερα, δεδομένου ότι το 48% των μεταναστών είναι, πλέον, γυναίκες. Για οικογενειακή επανένωση, για την τέλεση γάμου ή για κλασικούς λόγους οικονομικής μετανάστευσης ολοένα και περισσότερες γυναίκες αποφασίζουν να ξενιτευτούν σύμφωνα με τις διεθνείς στατιστικές μελέτες⁷⁵.

Άρα, οι αρμόδιοι για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής θα πρέπει να εξετάζουν σοβαρά από εδώ και στο εξής αφενός, τις προοπτικές της μονιμότητας της διαμονής των μεταναστών και αφετέρου, τις δημογραφικές τάσεις που αναμένεται να εμφανίσουν οι μετανάστες και οι μετανάστριες στην Ελλάδα.

Καθίσταται, ακολούθως, ολοένα και πιο επιτακτική η ανάγκη να απαντηθούν ερωτήματα, όπως εάν σκοπεύουν να παραμείνουν οι μετανάστες στην Ελλάδα, πόσα παιδιά γενούν μετά την εγκατάστασή τους στην χώρα, σε ποιο βαθμό αποδεδειγμένα επιδιώκουν να κάνουν χρήση της επίσημης διαδικασίας σχετικά με την οικογενειακή επανένωση ή σε τελική ανάλυση σε ποιο βαθμό θα απέδιδε ένα ενδεχομένως αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο για αυτήν την διαδικασία και ποιους σκοπούς θα εξυπηρετούσε.

Είναι γεγονός ότι πολύ λίγα είναι τα διαθέσιμα στοιχεία, τα οποία θα βοηθούσαν, εάν όχι σε μια πειστική απάντηση, τουλάχιστον σε μια πρώτη προσέγγιση των προηγούμενων ερωτημάτων. Κατά κύριο λόγο στις προαναφερθείσες πολύ πρόσφατες ανεξάρτητες έρευνες πεδίου επιχειρείται, άμεσα ή έμμεσα, να διερευνηθούν κάποιες από τις βασικές πτυχές του ζητήματος της διαγραφόμενης πορείας του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα, οι οποίες κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

---

75. Razemon Olivier, «Quand l'immigrant est immigrante», Le siècle des migrants, Le Monde/ Dossiers & Documents, no 350, Février 2006, p.3.

ι) Η **πρώτη** αφορά στην επιλογή της Ελλάδας ως χώρα τελικού προορισμού, στην λήψη δηλαδή της απόφασης των μεταναστών να εγκατασταθούν στην συγκεκριμένη χώρα και όχι να την θεωρήσουν σαν έναν πρώτο σταθμό μετανάστευσης. Ήδη, από το 1998 οι μετανάστες, οι οποίοι συμμετείχαν στο στάδιο της αίτησης για πράσινη κάρτα, απάντησαν σε ποσοστό 69% ότι η Ελλάδα αποτελούσε την χώρα τελικού προορισμού τους, έναντι μόνο του 19% το οποίο δήλωσε ότι σκόπευε να μεταναστεύσει στο μέλλον σε μια άλλη χώρα, κυρίως (σε ποσοστό 57%), στην Αμερικάνικη Ήπειρο⁷⁶.

Η ίδια εικόνα αποτυπώνεται και στις απαντήσεις των ίδιων των μεταναστών το 2004. Συγκεκριμένα, σε ποσοστό 91% οι μετανάστες δεν ζούσαν σε κάποια άλλη χώρα υποδοχής πριν μεταναστεύσουν στην Ελλάδα, αλλά εγκαταστάθηκαν σε αυτήν κατευθείαν από την χώρα καταγωγής τους. Ταυτόχρονα, για το 69,6% των ερωτηθέντων η επιλογή της Ελλάδας σαν χώρα προορισμού αποτελεί προϊόν συνειδητής απόφασης⁷⁷.

Από αυτούς οι οποίοι απάντησαν στην έρευνα του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ ότι η επιλογή της Ελλάδας δεν ήταν συνειδητή, στην ερώτηση σχετικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες βρέθηκαν στην χώρα, το 22.7% απαντά για λόγους οικογενειακής συνένωσης και το 30.5% για άλλους λόγους κυρίως, φυσικούς παράγοντες στην χώρα καταγωγής ή ότι παρέμειναν στην Ελλάδα μετά το πέρας των διακοπών τους⁷⁸.

---

76. Καβουνίδα Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003.

77. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής», 2004.

78. Idem.

ii) Η **δεύτερη** κατηγορία περιλαμβάνει δεδομένα, τα οποία έχουν να κάνουν με την οικογενειακή κατάσταση και το οικογενειακό καθεστώς διαμονής στην χώρα για τους εγκατεστημένους μετανάστες της χώρας. Από την έρευνα του Παρατηρητηρίου Απασχόλησης⁷⁹ προκύπτει ότι το έτος 1998 ανύπαντροι δήλωσαν το 39% των αντρών αλλά μόνο το 20% των γυναικών, ενώ αν συνυπολογιστούν οι έγγαμοι, οι διαζευγμένοι και ο χήροι διαπιστώνεται ότι το 59% των αντρών και το 74% των γυναικών έχουν συνάψει γάμο.

Περίπου οι μισοί από τους ερωτηθέντες δήλωσαν ότι έχουν παιδιά και ειδικότερα το 46% των αντρών και το 68% των γυναικών. Συνολικά, το 24% των γονέων μεταναστών του δείγματος της συγκεκριμένης έρευνας είχαν ένα παιδί, το 20% δύο παιδιά, το 6% τρία παιδιά και το 2% τέσσερα και πλέον παιδιά.

Σε ό,τι αφορά το οικογενειακό «status» της διαμονής καταγράφηκε στα πλαίσια της ίδιας έρευνας ότι το 79% των εγγάμων βρίσκεται στην Ελλάδα μαζί με την/ τον σύζυγο, ενώ για τους έγγαμους μετανάστες και μετανάστριες από την Αλβανία το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν απόλυτο (94%). Στις άλλες εθνικότητες τα ποσοστά αυτά διαφέρουν αισθητά από τα αντίστοιχα των Αλβανών με κριτήριο κυρίως το φύλο του εγγάμου και σε συνδυασμό με την γεωγραφική εγγύτητα της χώρας καταγωγής.

Το ίδιο συμπέρασμα εξάγεται και σε σχέση με την συνύπαρξη των παιδιών των εγγάμων του δείγματος. Το 30% των μεταναστών που είχαν παιδιά τα άφησαν όλα στην πατρίδα τους, το 4.5% άφησαν ορισμένα από αυτά στην χώρα καταγωγής, αλλά η μεγάλη πλειοψηφία (66%) τα είχαν μαζί τους στην Ελλάδα. Οι Αλβανοί γονείς, όμως, σε ποσοστό 87% βρίσκονταν στην χώρα με όλα τα παιδιά και μόνο το 9% δήλωσε ότι τα είχε αφήσει όλα στην χώρα καταγωγής.

---

79. Καβουνίδη Τζένη, ό.π.

Συμπερασματικά για τους Αλβανούς η μετανάστευση αποδεικνύεται «οικογενειακή υπόθεση», ενώ το φαινόμενο του αποχωρισμού με μέλη της οικογένειας είναι πιο συχνό στις άλλες εθνικότητες και ιδιαίτερα για τους Ασιάτες υπηκόους.

Περίπου οι μισοί των καταγεγραμμένων αλλοδαπών της Απογραφής δήλωσαν έγγαμοι (48.2%), το 45% των αντρών και το 52% των γυναικών, όμως τα αντίστοιχα ποσοστά των άγαμων είναι 51% για τους άντρες και μόνον 36.4% για τις γυναίκες⁸⁰.

Στις δύο έρευνες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά το έτος 2004, τα προηγούμενα οικογενειακά χαρακτηριστικά εμφανίζονται διαφορετικά. Στην πρώτη από αυτές, η οποία διενεργήθηκε από το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ⁸¹, το 59.3% δήλωσαν έγγαμοι (50.8% με παιδιά και 8.5% χωρίς παιδιά) και το 27% άγαμοι. Συνολικά, παιδιά δήλωσαν ότι είχαν το 60% των ερωτηθέντων του συγκεκριμένου δείγματος και από αυτούς το 30.5% ένα παιδί, το 49.2% δύο παιδιά και το 14.0% τρία παιδιά.

Αναφορικά με την κατάσταση του νοικοκυριού, το 61.1% είναι παντρεμένοι με παιδιά που ζουν μαζί τους, ενώ το 16.6% αυτών δήλωσαν ότι ο/η σύζυγος και τα παιδιά ζουν σε άλλη χώρα και το 9.9% ότι μόνο τα παιδιά ζουν σε άλλη χώρα. Στην ίδια έρευνα και στο κεφάλαιο για την οικογενειακή επανένωση αναφέρεται ότι στο 12% των περιπτώσεων η οικογένεια του ερωτηθέντος εγκαταστάθηκε στην χώρα πριν την άφιξή του, στο 37% μετά την άφιξή του και στο 48% ταυτόχρονα με την μετανάστευσή του στην Ελλάδα.

---

80. Κρητικίδης Γιώργος, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 15-35.

81. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, ό.π.

Στην δεύτερη έρευνα η οποία υλοποιήθηκε το 2004 για λογαριασμό του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Αθηνών⁸² τα ποσοστά που προέκυψαν από τις απαντήσεις των μεταναστών είναι σχεδόν ταυτόσημα με τα αντίστοιχα της προαναφερθείσας έρευνας του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ. Έτσι, έγγαμοι δήλωσαν οι μετανάστες που αντιπροσώπων στο 62.96% του δείγματος, από τους οποίους το 82% έχουν παιδιά. Ειδικότερα, το 29.4% έχει ένα παιδί, το 49.8% δύο παιδιά και οι υπόλοιποι τρία και πλέον παιδιά.

iii) Η **τρύτη** και τελευταία κατηγορία αφορά στην διαγραφόμενη τάση επιστροφής την οποία εκδηλώνουν οι ίδιοι οι μετανάστες, όπως αυτή αποτυπώνεται στις τρεις έρευνες πεδίου, στις οποίες έγινε επανειλημμένα αναφορά σε αυτό το κεφάλαιο. Προφανώς δεν πρόκειται για αμιγώς μετρήσιμα στατιστικά στοιχεία, αλλά περισσότερο για καταγεγραμμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, τα οποία, όμως, αποτελούν αξιόπιστες ενδείξεις για την πορεία του μεταναστευτικού φαινομένου στην χώρα μας.

Στην έρευνα του Παρατηρητηρίου Απασχόλησης αναφέρεται ότι το ένα τρίτο των μεταναστών (31%) σχεδίαζε να μείνει για πάντα στην Ελλάδα, ενώ σχεδόν άλλο ένα τρίτο (31%) απάντησε ότι δεν ξέρει ή ότι θα εξαρτηθεί από μια σειρά παραγόντων. Οι υπόλοιποι μετανάστες του δείγματος (38%) δήλωσαν διάφορους χρονικούς ορίζοντες για την παραμονή τους στην χώρα, από τους οποίους αυτοί της παραμονής από ένα έως τέσσερα χρόνια και πάνω από 10 χρόνια συγκέντρωσαν τις περισσότερες απαντήσεις (15.9% και 8.4% αντίστοιχα).

Τέλος, με κριτήριο την εθνική καταγωγή τα αποτελέσματα στο ερώτημα αυτό δεν παρουσιάζουν καμία αξιολογη μεταβολή, όμως

---

82. Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004.

όπως χαρακτηριστικά διευκρινίζεται στο κείμενο της έρευνας «αρκετοί αλβανοί μετανάστες ανέφεραν στις συνεντεύξεις ότι όσο περνάει ο χρόνος και τα παιδιά τους προχωρούν στο Ελληνικό σχολείο, καθίσταται όλο και πιο δύσκολη επιστροφή τους στην πατρίδα».

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι για το ένα τρίτο οι οποίοι απάντησαν ότι η μόνιμη παραμονή στην χώρα «εξαρτάται», η πραγματική πρόθεση τους θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι μάλλον να μείνουν για πάντα στη χώρα, ενώ η μη εκδήλωση της αντίστοιχης διάθεσης απερίφραστα, θα πρέπει να ερμηνευτεί ως επιφύλαξη για την δυνατότητα επίτευξης αυτού του στόχου από εξωγενείς αντικειμενικούς παράγοντες.

Αυτή η διαπίστωση προκύπτει από την επισήμανση των συντακτών της έρευνας ότι οι πιο συχνές απαντήσεις στο ειδικότερο ερώτημα «από τι εξαρτάται η απόφασή σας» ήταν πρώτον, από την εργασία και την ασφάλιση της εργασίας, δεύτερον από τις άδειες που αφορούν τους ίδιους ή μέλη της οικογένειάς τους, τρίτον από οικογενειακά δεδομένα, τέταρτον από τις συνθήκες στην πατρίδα τους, πέμπτον από τις κάρτες και τις άδειες άλλων χωρών και έκτον από την επίτευξη κάποιου οικονομικού στόχου.

Ακριβώς επειδή η εργασία, κυρίως δε, η ασφάλιση της εργασίας και η κοινωνικοασφαλιστική κάλυψη αποτελούν αναντίρροπα το βασικότερο λόγο για την διαμόρφωση της απόφασης για μόνιμη διαμονή στην χώρα υποδοχής το σχετικό ερώτημα της έρευνας του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Αθηνών ήταν αναλόγως διατυπωμένο και προσαρμοσμένο σε αυτή την προϋπόθεση.

Ειδικότερα, επειδή για την συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών της χώρας τα ασφαλιστικά δικαιώματα δεν μεταφέρονται στην χώρα καταγωγής τους, το ερώτημα που τους απευθύνθηκε ήταν, εάν η

αναγνώριση από τους ασφαλιστικούς φορείς στην χώρα τους του συντάξιμου χρόνου και των πραγματοποιηθέντων ημερών ασφάλισης στην Ελλάδα, θα αποτελούσε καθοριστικό λόγο προκειμένου να αποφασίσουν να επιστρέψουν κάποτε εκεί. Στο σύνολο του δείγματος, ένας στους τρεις απάντησε αρνητικά (32.79%), το 59.92% έδωσε θετική απάντηση και ένα μικρό ποσοστό δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση (7.29%).

Συμπερασματικά, και βάσει των ιδιοτήτων τις οποίες φέρουν οι οικονομικοί μετανάστες, η θέληση για επιστροφή στην χώρα καταγωγής, εφόσον αναγνωριστούν οι καταβεβλημένες ασφαλιστικές εισφορές, παρατηρείται εντονότερη στους οικοδόμους και στους κλωστοϋφαντουργούς, στους νέους μετανάστες έως 29 ετών, σε όσους έχουν ήδη συμπληρώσει πολλά χρόνια διαμονής στην Ελλάδα και στους έγγαμους, αλλά ειδικότερα σε όσους από αυτούς έχουν μόνον έως ένα παιδί.

Τέλος, με κριτήριο την συμμετοχή σε μια συνδικαλιστική οργάνωση οι απαντήσεις διαφοροποιούνται σημαντικά. Το ένα τρίτο των συνδικαλισμένων μεταναστών επιθυμεί να παραμείνει για πάντα στην Ελλάδα, ενώ μόνο ένας στους τέσσερις ασυνδικαλιστους εξέφρασε την ίδια επιθυμία.

Στις απαντήσεις που δόθηκαν στα πλαίσια της έρευνας του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ το 52% απαντά ότι σκέφτεται να εγκατασταθεί μόνιμα στην Ελλάδα και το 48% απάντησε αρνητικά. Μεταξύ των παραγόντων, που οδήγησαν στην μια ή την άλλη τοποθέτηση, συγκαταλέγονται θετικοί και αρνητικοί παράγοντες, από τους οποίους οι συχνότερα αναφερόμενοι σχετίζονται με την διαδικασία απόκτησης αδειών διαμονής και εργασίας, την εύρεση εργασίας και τους οικογενειακούς λόγους.

Επίσης, σε μια παρόμοια ερώτηση σχετικά με την θέληση να ζήσουν μόνιμα στην χώρα το 57% των ερωτηθέντων απαντά θετικά και το 43% αρνητικά, μολονότι θεωρούν σε ποσοστό 63% ότι η Ελλάδα δεν ευνοεί το μετανάστη στην εγκατάστασή του στην ελληνική κοινωνία.

Αντίθετα, η γεωγραφική εγγύτητα των χωρών καταγωγής της μεγάλης πλειοψηφίας των μεταναστών, οι οποίοι προέρχονται από γειτονικές βαλκανικές χώρες, καθώς επίσης και η ορατή, πλέον, ευρωπαϊκή προοπτική για πολλές από αυτές τις χώρες αποτελούν παράγοντες, οι οποίοι καθιστούν ευχερέστερη την άτυπη οικογενειακή συνένωση και ταυτόχρονα ταχύτερη την ολοκλήρωση της διαδικασίας μετατροπής του φαινομένου σε “μετανάστευση για εγκατάσταση” και στην Ελλάδα.

Σε ό,τι αφορά τις προβλέψεις ή τις εκτιμήσεις για την πορεία της μετανάστευσης στο άμεσο μέλλον, ίσως, να μην επίκεινται κοσμογονικές αλλαγές, όπως αυτή της κατάρρευσης των καθεστώτων των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, αλλά, σε έναν κόσμο πολέμων και διαρκών οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων, κανείς δε μπορεί να αποκλείσει γεγονότα που μπορούν να οδηγήσουν σε απότομη αύξηση ή μείωση των προβλεπόμενων -από τους διεθνείς ερευνητικούς φορείς- ετήσιων μεταναστευτικών ροών.

Αν πράγματι, τόσο ο πληθυσμός της χώρας, όσο και το ποσοστό των μεταναστών στο σύνολο του πληθυσμού μεταβάλλονται και αυξάνουν από την μετανάστευση, όμως όχι, κυρίως, από την είσοδο νέων μεταναστών, αλλά από την φυσική αύξηση των, ήδη, εγκαταστημένων μεταναστών, μέσα από τις γεννήσεις και την μονιμότητα της διαμονής τους στην χώρα, τότε αφενός, καθίσταται ευχερέστερος ο προγραμματισμός και η χάραξη μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για την απασχόληση, την οικονομία, την ανάπτυξη και, σε

τελική ανάλυση, την μετανάστευση και αφετέρου, δεν συγχωρούνται στο εξής άλλες αμυντικογενείς και αποσπασματικές νομοθετικές ρυθμίσεις από την πλευρά της Πολιτείας.

Το ευχερέστερο του προγραμματισμού με σκοπό την αποτελεσματική διαχείριση της νέας πραγματικότητας, που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα, προϋποθέτει, ασφαλώς, την μελέτη των εργασιακών και οικονομικών συνεπειών από την εκδήλωση του μεταναστευτικού φαινομένου, στη βάση μιας σφαιρικής και όχι σποραδικής ή επιλεκτικής προσέγγισης αυτής της διάστασης. Σε αυτήν την πτυχή του ζητήματος είναι αφιερωμένο το επόμενο κεφάλαιο αυτής εδώ της έκδοσης.

Βιβλιογραφία

Alpha Bank, «Οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα: από την νομιμοποίηση στην ένταξη και προσέλκυση», Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 95, Σεπτέμβριος 2005.

Δρεπάκης Μανώλης, Εισροή μεταναστών και υπογεννητικότητα 1991-2000, Αθήνα 2002.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2004.

Καβουνίδη Τζένη, Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, ΕΙΕ, εκδ. Σάκκουλα, 2002.

Καβουνίδη Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003.

Κατσορίδας Δημήτρης και Καψάλης Απόστολος, «Η σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική: περιεχόμενο και αποτελέσματα», Τετράδια ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 19-33.

Καψάλης Απόστολος, «Ο Ν.2910/2001 και η απασχόληση των μεταναστών», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, τεύχος 28, Οκτώβριος 2002.

Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των κρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004.

Κρητικίδης Γιώργος, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 15-35.

Κρητικίδης Γιώργος, «Οι μετανάστες στις Περιφέρειες της χώρας», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 110, Οκτώβρης 2004, σελ. 10-25.

Ληξουριώτης Ιωάννης, Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 289 επομ.

Λιανός Θεόδωρος, Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση, ΚΕΠΕ, μελέτες 51, Αθήνα 2003.

Baldwins-Edwards Martin, Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα, ΜΜΟ/ΙΑΠΑΔ, Νοέμβριος 2004.

Baldwin-Edwards Martin, Immigration into Greece, 1990-2003: a southern European paradigm?, ΜΜΟ, UNECE, 2004.

Jean-Christophe Dumont and Georges Lemaître, Counting immigrants and expatriates in OECD countries: a new perspective, OECD, 2003.

Fakiolas Rossetos, «Regularizing undocumented immigrants in Greece: procedures and effects», Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 29, May, No. 3, pp. 535-561.

Green Nancy, Οι δρόμοι της μετανάστευσης, εκδ. Σαββάλας, 2004.

Kanellopoulos Kostas, Gregou Maria and Petralias Athanasios, Illegally resident third country nationals in Greece: state approaches towards them, their profile and social situation (1st draft), ΚΕΠΕ/EMN, August 2005.

Lanzieri Giampaolo, Corsini Veronica, Statistiques en bref, Eurostat, 1/2006.

Razemon Olivier, «Quand l'immigrant est immigrante», Le siècle des migrants, Le Monde/Dossiers & Documents, no 350, Février 2006, p.3.

3

Μετανάστες εργαζόμενοι και οικονομική ανάπτυξη⁸³

1. Εισαγωγή

Συχνά διατυπώνεται η άποψη -όχι απαραίτητα, μόνο, από συντηρητικά ή ξενοφοβικά κινήματα, αλλά και από μια μικρή μερίδα της επιστημονικής κοινότητας- ότι οι μετανάστες είναι υπεύθυνοι για την ανεργία των Ελλήνων εργαζομένων, καθώς επίσης και για τα χαμηλά ημερομίσθια, εφ' όσον ασκούν πιέσεις για τη μείωση των μισθών και για τη διατήρηση της παραοικονομίας, επειδή απασχολούνται, κυρίως, στη δεύτερη αγορά εργασίας. Έτσι, υποστηρίζουν ότι, εάν οι μετανάστες φύγουν ή έστω αν υπάρξει μια ελεγχόμενη εισροή του φαινομένου (που θα κατευθύνει τους μετανάστες ανάλογα με τις ανάγκες της οικονομίας), τότε δεν θα καλύπτονται οι θέσεις εργασίας μόνο από μετανάστες, αλλά και από ντόπιους εργαζόμενους. Ταυτόχρονα, υποστηρίζουν, ότι οι μισθοί θα παραμείνουν σε υψηλά επίπεδα και η ανεργία θα μειωθεί⁸⁴.

83. Του Δημήτρη Κατσορίδα, 2006.

84. Σε άρθρο στο έντυπο του ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις* (Σεπτέμβριος 2003, τεύχος 3), με τίτλο, «Εισροή μεταναστών και αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα», επιχειρείται καταρχήν να αποδειχτεί ότι οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας για την παραγωγική απορρόφηση των μεταναστών είναι περιορισμένες. Επιπρόσθετα εκτιμάται πως επειδή η προσφορά φθηνής εργασίας από τους αλλοδαπούς μπορεί να θεωρηθεί από την ελληνική κοινωνία ότι δημιουργεί ένα σημαντικό όφελος με τη μορφή μιας de facto αύξησης της ευελιξίας στην αγορά εργασίας δημιουργείται «*Η αίσθηση από την πλευρά του Έλληνα εργαζόμενου, και ιδίως των ανειδίκευτων και ημιειδικευμένων, ότι οι μετανάστες λειτουργούν ως ένα είδος πολιορκητικού κριού για την εξασθένιση των κεκτημένων τους*, οδηγεί, όπως

Είναι γεγονός ότι σ' αυτές τις απλοποιημένες λογικές δεν έχει δοθεί ουσιαστική απάντηση. Ακολούθως, θα επιχειρήσουμε να έλθουμε στην ουσία του προβλήματος, αξιοποιώντας τη σχετική βιβλιογραφία και τις ανάλογες έρευνες.

Όσον αφορά στο ζήτημα της αφαίρεσης θέσεων εργασίας από τους ντόπιους εργαζόμενους, σχετικές μελέτες σε χώρες με παράδοση στην υποδοχή αλλοδαπών, όπως η Αμερική, δεν κατάφεραν να αποδείξουν την αρνητική σχέση μεταξύ των δύο παραγόντων, της μετανάστευσης και της ανεργίας (Simon 1989, Borjas 1990 & 1993, Freidberg and 1995). Επίσης, έρευνα του ΟΟΣΑ⁸⁵ σε πολλές χώρες, την περίοδο 1984-1995, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο πιθανό να στοιχειοθετήσει μία αρνητική επίδραση της μετανάστευσης στο ποσοστό της ανεργίας στις χώρες με μεγάλη παρουσία αλλοδαπών εργαζομένων.

Στην Ευρώπη, κάποιες από τις αντίστοιχες έρευνες κατέληξαν σε αντίθετα συμπεράσματα, αλλά η αρνητική σχέση, η οποία αποδείχθηκε, ήταν πολύ μικρή. Ενδεικτικά, στην Γαλλία η αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού κατά 1% αυξάνει το ποσοστό της ανεργίας των ντόπιων κατά 0,2% (Hunt 1992).

Στην Αυστρία, μια αντίστοιχη αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού κατά 1% αυξάνει τον κίνδυνο απώλειας της θέσης εργασίας για τους αυστριακούς εργαζόμενους κατά 0,8% (Hofer & Huber 1999) ή μειώνει το ποσοστό απασχόλησης τους κατά 0,25% (Winter-Ebmer & Zimmermann 2000).

έδειξε και η πείρα άλλων χωρών, σε κοινωνικές εντάσεις που έχουν και σοβαρό οικονομικό κόστος». Γι' αυτό προτείνεται ότι «...η χώρα πρέπει να αποκτήσει έναν αποτελεσματικό μηχανισμό ελέγχου του φαινομένου, έτσι ώστε να είναι σε θέση να αποτρέψει την εισροή μεταναστών στο προσεχές μέλλον με τρόπο που θα επιτείνει τα προβλήματα και να την ρυθμίζει και να την κατευθύνει ανάλογα με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της οικονομίας μας».

85. OCDE: *Tendances des migrations internationales*, SOPEMI 1997 (Paris 1998).

Στην Γερμανία, είτε δεν παρατηρείται καμία επίδραση στο ποσοστό της ανεργίας από την παρουσία μεταναστών εργατών (Wilkelmann & Zimmermann 1993, Möhleisen & Zimmermann 1994), είτε πιθανολογείται ότι μια αύξηση κατά 1% της παρουσίας αλλοδαπού πληθυσμού αυξάνει κατά 0,2% τον κίνδυνο απώλειας της θέσης εργασίας (Brócker, Schröpler & Kreyenfeld 1999) ή μειώνει το ποσοστό απασχόλησης των Γερμανών εργαζομένων κατά 0,04% (Winter-Ebmer & Zimmermann 2000).

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν και αναφορικά με την αρνητική επίδραση της εργασίας των μεταναστών στους μισθούς των γηγενών εργαζομένων εξαιτίας της αποδοχής, εκ μέρους των αλλοδαπών, επαχθών όρων αμοιβής, χαμηλότερων -σε κάποιες περιπτώσεις- ακόμη και των νομίμων κατωτάτων ορίων. Από το σύνολο των σχετικών ερευνών διαφαίνεται ότι οι μετανάστες, προσφέροντας χαμηλού κόστους ανειδίκευτη εργασία, συμβάλλουν θετικά στην αύξηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και στον ανταγωνισμό, αλλά χειροτερεύουν επουσιωδώς την οικονομική κατανομή εισοδήματος σε βάρος των ανειδίκευτων (Visco 2000, Friedberg & Hunt 1995, Jahn & Straubhaar, Sarris & Zografakis 1999, Λυμπεράκης 2001).

Στην Γερμανία, μάλιστα, παρατηρήθηκε ότι η αύξηση κατά 1% του αλλοδαπού πληθυσμού προκαλεί μια μικρή αύξηση κατά 0,6% στον μέσο όρο των αποδοχών στην χώρα υποδοχής και κατά 1,3% ειδικότερα για την κατηγορία των εργαζομένων με υψηλή ειδίκευση (Zimmermann 1995). Συνολικά, ακόμη και στις περιπτώσεις, όπου κατεγράφησαν αρνητικές επιδράσεις στους μισθούς, παρατηρήθηκε ότι η αύξηση κατά 10% της συμμετοχής των αλλοδαπών στο πληθυσμό μιας περιοχής «μειώνει» τους μισθούς των ντόπιων σε ποσοστό μικρότερο του 1% (Brócker & Epstein 2002) ή στην χειρότερη περίπτωση το πολύ κατά 2% (Borjas 1990 & 1994, Bean & al. 1988, LaLonde & Topel 1991).

2. Η κατάσταση στην Ελλάδα δεν διαφέρει

Σχετικά, λοιπόν, με την προαναφερθείσα *πρώτη άποψη* που ισχυρίζεται ότι οι υπεύθυνοι για την ανεργία των Ελλήνων είναι οι μετανάστες, δεν είναι μόνο λανθασμένη, αλλά στερείται και οποιασδήποτε τεκμηρίωσης. Διότι, ενώ είναι γεγονός ότι σε ορισμένες εργασίες υπάρχει μετατόπιση Ελλήνων από αλλοδαπούς (π.χ. οικοδομή), εντούτοις η εν λόγω άποψη στο σύνολό της δεν έχει αποδειχτεί μέχρι τώρα με αριθμούς. Τουναντίον, τα στοιχεία δείχνουν ότι η υποκατάσταση του εγχώριου εργατικού δυναμικού από μετανάστες είναι χαμηλή. Για παράδειγμα, σε έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί στην περιοχή της Βόρειας Ελλάδας (Α. Σαρρής, Θ. Λιανός κ.ά., 1994) δείχνει ότι μόνο στο 6% των θέσεων εργασίας των Ελλήνων παρουσιάζονται φαινόμενα υποκατάστασης από μετανάστες και ειδικά στην περίπτωση της ανειδίκευτης εργασίας.

Απέναντι, λοιπόν, στους ισχυρισμούς που λένε ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την ανεργία στην Ελλάδα μπορούμε, επιπρόσθετα, να αντιτάξουμε τα εξής: *Κατ' αρχάς* η εκτεταμένη ανεργία προκύπτει ως προϊόν της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και των συνεπακόλουθων αυτής, όπως είναι η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία, το ύψος των κερδών των επιχειρηματιών και η εκκαθάριση των μη επαρκώς αξιοποιούμενων κεφαλαίων προκειμένου να επιτευχθεί η άνοδος της κερδοφορίας. *Κατά δεύτερον*, η αγορά εργασίας εξαρτάται άμεσα από την αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας, γι' αυτό είναι λάθος να την εξετάζουμε μεμονωμένα. Αυτό σημαίνει ότι ο αριθμός των θέσεων εργασίας δεν καθορίζεται από την ελληνική οικονομία εν γένει, αλλά αντίθετα από την οικονομική πολιτική, δηλαδή την πολιτική εξουσία (Η. Ιωακείμoglou, 2001).

Κατά συνέπεια, οι μετανάστες δεν είναι η αιτία της ανεργίας, επειδή δεν είναι τόσο εκείνοι που έρχονται, όσο οι ανάγκες για εργατικό

δυναμικό από τη χώρα υποδοχής και ιδιαίτερα οι ανάγκες της δεύτερης αγοράς εργασίας (παραιοικονομία) που τους προσελκύει να έρθουν και καθορίζει τη σημασία των μεταναστευτικών ροών. Ως εκ τούτου, η μετανάστευση θα πρέπει να εξηγηθεί όχι ως ένα συγκυριακό κάλεσμα της παραγωγής, αλλά να κατανοηθεί ότι καθορίζεται από τη ίδια την εσωτερική λογική της επέκτασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή από τα γενικότερα συμφέροντα του καπιταλισμού, ο οποίος έχει ανάγκη για μετανάστες εργάτες (Nancy Green, 2004)⁸⁶.

Σε ό,τι αφορά, λοιπόν, τους παράγοντες που σχετίζονται με τη χώρα υποδοχής μεταναστών, αυτοί είναι η *ζήτηση* εργατικών χεριών -ιδιαίτερα σε εργασίες για τις οποίες οι Έλληνες δεν δείχνουν ενδιαφέρον- και γενικότερα η ανάγκη συνεχούς τροφοδότησης εργατικού δυναμικού, σε μακροχρόνια βάση, για την οικονομική ανάπτυξη. Διότι, η συμμετοχή των αλλοδαπών στην παραγωγή δημιουργεί το εισόδημά τους (μισθός), ένα μέρος του οποίου θα πάει υπό μορφή εμβασμάτων στη χώρα από όπου προέρχονται και το οποίο μπορεί να αποτελέσει μέρος της ζήτησης προϊόντων της χώρας υποδοχής από τη χώρα προέλευσης των αλλοδαπών, ενώ το υπόλοιπο, που είναι και το περισσότερο, θα καταναλωθεί εντός της χώρας υποδοχής για την αγορά καταναλωτικών αγαθών (τροφή, είδη ένδυσης, στέγαση, ψυχαγωγία κλπ.). Την ίδια στιγμή, τα εισοδήματα αυτά ενισχύουν, με αυτό τον τρόπο, τη συνολική ζήτηση και/ ή την παραγωγή, ενώ η αύξηση της παραγωγής επιφέρει και αύξηση της απασχόλησης (της απασχόλησης των Ελλήνων) (Μ. Χλέτσος, 1994 και Η. Ιωακείμογλου, 1999 και 2001⁸⁷).

86. Για περισσότερα σχετικά με τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις βλ. Nancy Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2004, σελ. 109-110.

87. Για μια πιο τεκμηριωμένη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι μετανάστες αυξάνουν την απασχόληση και τα εισοδήματα των Ελλήνων, δες τον υπολογισμό που κάνει ο Ιωακείμογλου με βάση την έννοια του «πολλαπλασιαστή» του Κέϊνς, στο Η. Ιωακείμογλου, «Οι μετανάστες και η απασχόληση». Το άρθρο αυτό βρίσκεται στο συλλογικό τόμο με τίτλο, *Μετανάστες στην Ελλάδα* (επιμέλεια: Α. Μαρθάκης,

Τα προηγούμενα επιχειρήματα ενισχύονται επιπρόσθετα από τη μελέτη του Θ. Λιανού (2003), στην οποία αποδεικνύεται ότι οι μετανάστες που εργάζονται στην Ελλάδα δεν επηρεάζουν και δεν έχουν επίπτωση στο ποσοστό της ανεργίας. Οι λόγος είναι η συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία της χώρας, όπου αυξάνουν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και κατ' επέκταση τη ζήτηση εργασίας. Συνέπεια της συμμετοχής τους στο ΑΕΠ και στην παραγωγική διαδικασία είναι η αύξηση των δραστηριοτήτων διαφόρων κλάδων, όπου χωρίς τη συμμετοχή των αλλοδαπών πολλοί από αυτούς τους κλάδους θα έπεφταν σε οικονομική δυσχέρεια.

Επίσης, από την εν λόγω μελέτη προκύπτει ότι οι μετανάστες είναι άτομα νεαρής ηλικίας, δηλαδή βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία (το 52% έχουν ηλικία κάτω των 30 ετών και το 90% κάτω των 45), έχουν δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι περισσότεροι είναι ανειδίκευτοι και χειρώνακτες (55,8%), οι τρεις κλάδοι που συγκεντρώνουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης είναι οι κατασκευές (26%), τα ιδιωτικά νοικοκυριά (21%) και οι μεταποιητικές βιομηχανίες (19%), ενώ ο Νομός Αττικής είναι αυτός που προσελκύει τους περισσότερους από αυτούς⁸⁸.

Ουσιαστικά, η απασχόληση των μεταναστών έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και στο εισόδημα και στην απασχόληση των Ελλήνων. Σύμφωνα με στοιχεία που προκύπτουν από εργασία των Α. Σαρρή και Σ. Ζωγραφάκη, οι μετανάστες συνέβαλαν με την εργασία τους στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος κατά 1,5%. Δηλαδή, το ΑΕΠ αυξήθηκε, περίπου, 1,5% επιπλέον από ό,τι θα ήταν χωρίς τους μετανάστες. Αυτό συμβαίνει γιατί έχουμε πρόσθετη εργασία και η

Δ. Παρσανόγλου, Μ. Παύλου), εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σελ. 87-93.

88 Λιανός Θ., *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: οικονομική διερεύνηση*, εκδόσεις ΚΕΠΕ, Αθήνα 2003.

πρόσθετη εργασία δημιουργεί πρόσθετο εισόδημα. Άλλη σημαντική επιρροή, σύμφωνα πάντα με την προαναφερθείσα μελέτη, είναι στη μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή (πληθωρισμός) κατά 2% περίπου. Αυτό γίνεται διότι οι μετανάστες δημιουργούν αύξηση στην παραγωγή, δηλαδή περισσότερα αγαθά. Οι ίδιοι καταναλώνουν κάποια από αυτά, όμως ένα κομμάτι του εισοδήματός τους πηγαίνει υπό μορφή εμβασμάτων στη χώρα από όπου προέρχονται.

Κατά συνέπεια, η συνολική κατανάλωση των αλλοδαπών δεν είναι τόσο μεγάλη όσο το εισόδημα που δημιουργούν και γι' αυτό έχουμε μια μικρή πτώση των τιμών. Εντούτοις, όπως πάλι επισημαίνει η έρευνα, πέρα από τη γενική συμβολή των μεταναστών στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, η οικονομική κατάσταση κάποιων ομάδων του πληθυσμού επιβαρύνεται. Συγκεκριμένα, οι ανειδίκευτοι, καθώς επίσης οι εργάτες που προσλαμβάνονται στον αγροτικό τομέα φαίνεται ότι πλήττονται περισσότερο από την εισροή παράνομων μεταναστών. Επίσης, τα αγροτικά νοικοκυριά ωφελούνται από την εργασία των μεταναστών, ενώ οι δύο από τις δεκαπέντε κατηγορίες νοικοκυριών που διακρίνει το υπόδειγμα της έρευνας, δοκιμάζουν καθαρή μείωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματός τους και είναι τα φτωχά και μεσαίου εισοδήματος νοικοκυριά με αρχηγό ανειδίκευτο εργάτη. Αντίθετα, τα νοικοκυριά με αρχηγό εξειδικευμένο εργάτη ή μη ενεργό, φαίνεται να ωφελούνται από την παράνομη μετανάστευση⁸⁹.

Σε άρθρο που περιλαμβάνεται στο *Οικονομικό Δελτίο* της Alpha Bank εκτιμάται ότι η εισροή μεταναστών στην περίοδο 1990-2005 θα πρέπει να θεωρείται ως ένας από τους βασικούς παράγοντες που συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και στη συγκράτηση

89. Τα βασικά συμπεράσματα της εν λόγω έρευνας δημοσιεύθηκαν στον ημερήσιο αθηναϊκό τύπο στις 18/1/1998. Επίσης, για περισσότερα βλ. Sarris A. and Zografakis S. (1999), «A Computable general Equilibrium Assessment of the Impact of Illegal Immigration on the Greek Economy», *Journal of Population Economics*, Vol. 12, pp. 155-182.

ενός σημαντικού αριθμού παραγωγικών δραστηριοτήτων στην ελληνική επικράτεια, οι οποίες πιθανόν να είχαν μεταναστεύσει πολύ νωρίτερα σε χώρες χαμηλού κόστους αν δεν υπήρχε η μετανάστευση. Η συμβολή αυτή οφείλεται τόσο στη διαθεσιμότητα εργατικών χεριών σε σχετικά χαμηλό κόστος όσο και στην ευελιξία της αγοράς εργασίας και στην αύξηση της παραγωγικότητας⁹⁰.

Εν κατακλείδι, η εργασία των μεταναστών έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και στο εισόδημα και στην απασχόληση των Ελλήνων, γιατί το θετικό αποτέλεσμα της εργασίας των αλλοδαπών επί της απασχόλησης υπερχαλύπτει το αποτέλεσμα της μετατόπισης Ελλήνων από ορισμένους κλάδους όπως είναι οι οικοδομές.

Ακόμη, όμως, και στον κλάδο αυτό η εμπειρία της χώρας, με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες, απέδειξε ότι ο αριθμός των θέσεων εργασίας και η ανεργία δεν αποτελούν φωτογραφικά στοιχεία, αλλά το προϊόν πολλών συνιστωσών και ιδίως της οικονομικής πολιτικής. Έτσι, στον κατασκευαστικό τομέα ενόψει της προετοιμασίας των έργων, τα οποία τελούσαν σε άμεση ή έμμεση σχέση με την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, απασχολήθηκε ένας σημαντικός αριθμός αλλοδαπών.

Με κριτήριο μόνον τους «δηλωμένους/επίσημους» μετανάστες εργαζόμενους και από τον συνδυασμό των στοιχείων της ΕΣΥΕ (Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 2003, β' Τρίμηνο) και του Ινστιτούτου Οικονομίας Κατασκευών (16/3/2004) προκύπτει ότι το έτος 2003 οι αλλοδαποί αποτελούσαν το 26,26% των εργατοτεχνιτών της χώρας και το 36,1% του συνόλου των εργαζομένων στον κλάδο των κατασκευών στην περιοχή της Αττικής. Από ανεπίσημα στοιχεία και εκτιμήσεις των οικείων συνδικαλιστικών οργανώσεων του

---

90. Για περισσότερα βλ. «Οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα: από τη νομιμοποίηση στην ένταξη και προσέλκυση», Οικονομικό Δελτίο (τριμηνιαία έκδοση της Alpha Bank), Σεπτέμβριος 2005, τεύχος 95.

κλάδου μεγάλος είναι και ο αριθμός των ανεπισημών οικοδόμων, ανεβάζοντας το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων σε μερικά ολυμπιακά εργοτάξια ακόμη και στο 70%.

Όμως, το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια στον κατασκευαστικό τομέα δεν σημειώθηκαν υψηλά ποσοστά ανεργίας ή αντιρροήσεις σχετικά με την συγκράτηση των ημερομισθίων σε χαμηλά επίπεδα, εξαιτίας της εργασίας (ανεπισημών) αλλοδαπών, επιβεβαιώνει την αντίληψη ότι από μόνη της η μαζική είσοδος και η εργασία μεταναστών σε μία χώρα δεν αποτελεί παράγοντα ικανό να ζημιώσει (ή να ευεργετήσει) την εθνική οικονομία και απασχόληση. Αντιθέτως, πρόκειται για έναν παράγοντα, ο οποίος απαραίτητα θα πρέπει να μελετάται και να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη κατά τηνυιοθέτηση των μέτρων και των κανόνων που θα περιβάλλουν την μετανάστευση σε μια χώρα.

Σχετικά με τον ρόλο των εμβασμάτων στην ανάπτυξη μιας χώρας, σύμφωνα με μελέτη που εκπόνησε το Κέντρο Οικονομικών και Κοινωνικών Μελετών των Τιράνων σε συνεργασία με το UNDP και το Soros Foundation με θέμα, *«Η υποστήριξη της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης σε σχέση με την αύξηση του ρόλου των εμβασμάτων»*, φαίνεται ότι τα εμβάσματα των Αλβανών μεταναστών διαδραματίζουν ένα εξαιρετικά σημαντικό ρόλο όχι μόνο στις διαδικασίες δημιουργίας εισοδημάτων στα εγχώρια νοικοκυριά, αλλά και στη γενικότερη σταθεροποίηση και ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας, καθώς αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή συναλλάγματος της Αλβανίας κατά τη διάρκεια της περιόδου 1991-2002 και αντιπροσωπεύουν μεταξύ 10% και 22% του ΑΕΠ, ξεπερνώντας τις εισροές των άμεσων ξένων επενδύσεων, τη διεθνή βοήθεια και τα έσοδα από εξαγωγές, καλύπτοντας ταυτόχρονα σημαντικό τμήμα του διευρυνόμενου εμπορικού ισοζυγίου.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, το 82% του συνολικού αριθμού των Αλβανών μεταναστών στο εξωτερικό αποστέλλουν εμβάσματα

προκειμένου να υποστηρίξουν τις οικογένειες ή τους συγγενείς τους. Το μεγαλύτερο μέρος τους κατευθύνεται για την κάλυψη των τρεχουσών αναγκών όπως η αγορά τροφίμων, ειδών ένδυσης και υπόδηση, για την αγορά οικιακού εξοπλισμού, ενώ επίσης ένα σημαντικό μέρος χρησιμοποιείται για την κατασκευή νέων κατοικιών ή για την επέκταση των υφιστάμενων. Ωστόσο, όπως επισημαίνει η εν λόγω μελέτη, οι συναλλαγματικοί αυτοί πόροι δεν αξιοποιούνται για την τόνωση της εγχώριας παραγωγικής δραστηριότητας, αλλά κατευθύνονται κυρίως για τη χρηματοδότηση των εισαγωγών καταναλωτικών αγαθών⁹¹.

Αν μάλιστα στα παραπάνω λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις επιβιώνουν στον ανταγωνισμό λόγω της φθηνής εργασίας των αλλοδαπών εργατών,⁹² καθιστώντας μάλιστα δυνατό να διατηρούν σε χαμηλές τιμές τα προϊόντα τους προς όφελος των μικρών παραγωγών και των καταναλωτών, το οποίο με τη σειρά του επιφέρει πτωτική επίδραση στον πληθωρισμό,⁹³ και αν επιπλέον συνυπολογιστεί ότι η εργοδοσία και το κράτος έχουν το πλεονέκτημα ότι δεν έχουν πληρώσει όσον αφορά στο κόστος ανάπτυξης και εκπαίδευσης των αλλοδαπών εργαζομένων που εισήλθαν στην ελληνική αγορά εργασίας τη δεκαετία του

---

91. Για περισσότερα σχετικά με την προαναφερθείσα μελέτη και την ανάπτυξη της Αλβανίας από τη μετανάστευση Αλβανών στο εξωτερικό βλέπε Η. Φλέγκας, «Αλβανία: ένα έθνος που εργάζεται στο... εξωτερικό», Η Ναυτεμπορική, 10/1/2005.

92. Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Καθημερινή, η οικονομία μας στη μεθόριο στηρίζεται εν πολλοίς στους 500.000 Βούλγαρους, Αλβανούς και Σλαβομακεδόνες που περνούν τα σύνορα στις εποχές της συγκομιδής. Αυτοί είναι που μαξεύουν τα καπνά και τα σταφύλια στη Δράμα και στις Σέρρες, τα ροδάκια και τα μήλα στον κάμπο της Πέλλας και της Ημαθίας, συντηρούν τους στάβλους και τα ποιμνιοστάσια στο Κιλκίς και στη Ροδόπη, νοικιάζουν δωμάτια τα καλοκαίρια στη Χαλκιδική και στη Θάσο, ενώ οι οικονομικά ισχυρότεροι γείτονες ψωνίζουν στις αγορές της Καβάλας, της Καστοριάς και της Θεσσαλονίκης. Για περισσότερα βλ. Σ. Τζίμα, «Γκρεμίζουν» τα σύνορα οι γεείτονες», Η Καθημερινή, 5/6/2005.

93. Ο Ναξιάκης Χ. (2001) εκτιμά ότι «...μία από τις σημαντικές συνέπειες της μεταναστευσης είναι η θετική επίδραση στον πληθωρισμό, που υπολογίζεται σε μείωση κατά μονάδα, λόγω κυρίως της μείωσης του εργατικού κόστους (άμεσου και έμμεσου)».

1990, επειδή το κόστος για την παραγωγή τους έχει καλυφθεί από τις κοινωνίες των χωρών που προέρχονται, τότε η συνολική επίδραση της μετανάστευσης στην απασχόληση είναι θετική (Μαρία Καραμεσίνη 1996, Α. Καρασαββόγλου 1998, Ρ. Φακιολάς 2000, Ν. Green 2004, Μ. Καβουριάρης 2005).

Έχοντας, μάλλον, όλ' αυτά υπόψη η Τράπεζα της Ελλάδος, με διευκρινιστική εγκύκλιό της επέτρεψε, από 1/1/1998, το άνοιγμα τραπεζικών καταθέσεων σε αλλοδαπούς που εργάζονται στην Ελλάδα. Η εν λόγω ενέργεια έγινε επειδή τα χρηματικά ποσά που διακινούν στο σύνολό τους οι μετανάστες είναι τόσο πολλά που ενδιαφέρουν άμεσα την ελληνική οικονομία. Σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι ελληνικές τράπεζες το καλοκαίρι του 2003 φάνηκε ότι οι μετανάστες διατηρούν στις τράπεζες 200.000-250.000 λογαριασμούς καταθέσεων, με μέση κατάθεση 10.000-15.000 ευρώ, ενώ το συνολικό ύψος των καταθέσεών τους υπολογίζεται σε 3 δις ευρώ⁹⁴.

Το γεγονός ότι οι αλλοδαποί συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας φαίνεται απ' το ότι αποτελούν και πηγή άντλησης κοινοτικών κονδυλίων. Σύμφωνα με την κοινοτική νομοθεσία επιλέξιμες προς χρηματοδότηση είναι οι περιφέρειες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) που εμφανίζουν κατά κεφαλήν εισόδημα μικρότερο κατά 25% του μέσου κοινοτικού. Με την προσχώρηση χωρών της Ανατολικής Ευρώπης στην Ε.Ε., η Ελλάδα δεν είναι πλέον η φτωχή χώρα-μέλος της Ε.Ε. και άρα θα έπρεπε να δει τα κοινοτικά κονδύλια που αφορούν την περίοδο 2007-2013 να μειώνονται.

Όμως, αυτό δεν συνέβη και η Ελλάδα θα εισπράξει από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. μόλις 605 εκατ. ευρώ λιγότερα σε

---

94. Τα στοιχεία αναφέρονται στο Γ. Ελαφρός, «Εργατική τάξη και μετανάστες», Πριν, 26/10/2003.

σχέση με την περίοδο 2000-2006. Δηλαδή, από τα 24.883 δις. ευρώ που δικαιούται για την περίοδο 2000-2006 θα πέσει, μόνο, στα 24.276 δις. ευρώ για την περίοδο 2007-2013. Η περιοχή που συνέβαλε στην εισροή κοινοτικών κονδυλίων είναι η Αττική και ειδικότερα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της, το οποίο αν εμφανιζόταν να υπερβαίνει το 75% του μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ των «15» κρατών-μελών της Ε.Ε. (επομένως και των «25») τότε οι κοινοτικές επιδοτήσεις προς την Αττική θα έπεφταν περίπου στο 1/3 αυτών που ελάμβανε. Υπενθυμίζουμε ότι η Αττική απορροφά πάνω από το 30% των κοινοτικών επιδοτήσεων που αφορούν την Ελλάδα.

Όμως, με την Απογραφή Πληθυσμού του 2001, στην οποία κατεγράφησαν και οι οικονομικοί μετανάστες που ζουν και εργάζονται στην Αττική, οι οποίοι ανέρχονται σε 400.000 και εμφανίζουν χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, φάνηκε ότι υπάρχει συνολική μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Αττικής. Έτσι, ενώ για την Ευρώπη των «25» χωρών-μελών η Αττική είναι μια περιφέρεια εύπορη, για την Ευρώπη των «15» εξακολουθεί να παραμένει μια σχετικά φτωχή περιοχή. Κατά συνέπεια, αν δεν υπήρχαν οι αλλοδαποί τότε η Αττική, από την άποψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, θα ήταν μια εύπορη περιφέρεια της Ευρώπης και άρα οι επιδοτήσεις που θα ελάμβανε θα ήταν πολύ μικρότερες των αναμενόμενων⁹⁵.

Κατά συνέπεια, η μετανάστευση αποτελεί θετικό παράγοντα όσον αφορά την αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας,⁹⁶ συμβάλλοντας παράλληλα στην αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης,

95. Τα στοιχεία αναφέρονται στο άρθρο του Μ. Σπινθουράκη, «Οι μετανάστες “έφεραν” το Δ΄ ΚΠΣ», Το Βήμα, 22/2/2004.

96. Πράγματι, η παρουσία των μεταναστών διασφαλίζει στοιχειώδεις λειτουργίες της ελληνικής οικονομίας και συμβάλλει στη σταθεροποίηση του οικονομικού συστήματος της χώρας. Για παράδειγμα, η απασχόληση μεταναστών στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Ελλάδας, οδηγεί στην ανακοπή της περαιτέρω υποβάθμισης της περιφέρειας και στην άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων, περιορίζοντας ή αφαιρώντας από το σύστημα μία σημαντική γενεσιουργό αιτία ανισορροπιών και συγκρούσεων (Α. Καρασαββόγλου, 1998)

ενώ ταυτόχρονα προσφέρει την ευκαιρία να αυξηθεί η σύνθεση του πληθυσμού ή/ και του εργατικού δυναμικού μιας χώρας⁹⁷. Σε πολλούς δε τομείς της οικονομίας οι μετανάστες καλύπτουν πραγματικές ανάγκες της παραγωγής,⁹⁸ επειδή ακριβώς οι Έλληνες εργαζόμενοι αποφεύγουν να εργασθούν σε εργασίες που θεωρούνται ανθυγιεινές, χειρωνακτικές, επικίνδυνες ή κακοπληρωμένες (μεταλλεία, καθαριστές, κατώτερο προσωπικό νοσοκομείων, πτηνοτροφεία, βουστάσια-χοιροστάσια, αλιεία, γεωργία, οικιακοί βοηθοί κτλ.).

Ως εκ τούτου, οι μετανάστες καλύπτουν θέσεις, οι οποίες είναι χαμηλής ζήτησης από Έλληνες εργαζόμενους και χαμηλού κοινωνικού κύρους. Όμως, όπως επισημαίνει ο Ναξάκης (2001), ακόμη και στις περιπτώσεις που υπάρχει υποκατάσταση ντόπιων εργατών από αλλοδαπούς σε μεγάλο βαθμό αντισταθμίζεται από τις νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται λόγω της συμβολής των μεταναστών στην αύξηση του όγκου της παραγωγής και στην αύξηση του ΑΕΠ.

Μελέτη του Ν. Γλυτσού, η οποία δημοσιεύτηκε το 1993, σχετικά με την προσφορά και τις ανάγκες σε εργασία μέχρι το τέλος του αιώνα και τις δυνατότητες απασχόλησης πολιτικών προσφύγων και Ποντίων, προέβαινε σε αξιολόγηση των παραγόντων μεταβολής της

---

97. Σε έρευνα που είχαν πραγματοποιήσει από κοινού η ICAP και ο ΣΕΒ, κατά το δίμηνο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2002, σε μη αναλογικό δείγμα 300 βιομηχανιών, η πλειονότητα των εκπροσώπων της βιομηχανίας (53,3%) απάντησε ότι η εισροή των μεταναστών στην Ελλάδα είχε θετικά οικονομικά αποτελέσματα. Θεωρούν, μάλιστα, ότι οι κυριότερες ευνοϊκές επιδράσεις εντοπίζονται στην αύξηση της προσφοράς εργασίας, στην αύξηση των πόρων για την κοινωνική ασφάλιση, καθώς και στη διεύρυνση της ζήτησης για εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα, τα οποία κατά τεκμήριο καταναλώνουν κυρίως οι οικονομικοί μετανάστες (Οι πληροφορίες αναφέρονται σε άρθρο του Π. Γιαννάκη, «Βλέπουν κέρδη οι βιομήχανοι», περιοδικό Κεφάλαιο, Ιούνιος 2003, τεύχος 153, σελ. 66).

98. Για μια αναλυτική παρουσίαση των αναγκών που καλύπτουν οι αλλοδαποί στην ελληνική οικονομία βλέπε επίσης Α. Σαρρής, Θ. Λιανός κ.ά., *Μετανάστευση και Τοπικές Αγορές Εργασίας στη Βόρεια Ελλάδα*, Κέντρο Ερευνών Διεθνούς Οικονομικής και Ανάπτυξης (Κ.Ε.Δ.Ο.Α)-Ινστιτούτο Ανάπτυξης και Βαλκανικής Στρατηγικής. (I.A.B.A.Σ.), Αθήνα 1994.

απασχόλησης και σε εκτιμήσεις για τις μακροχρόνιες ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε εργασία κατά επάγγελμά και περιφέρεια. Από τη συσχέτιση αυτών των μεγεθών προοιόριζε τις ελλείψεις σε εργασία που θα παρουσίαζαν όλες οι περιφέρειες της χώρας, καθώς επίσης το αναγκαίο για την κάλυψή τους πρόσθετο εργατικό δυναμικό, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν οι πολιτικοί πρόσφυγες και οι Πόντιοι. Προέβλεπε ότι θα υπήρχαν παράγοντες αυξητικοί και παράγοντες μειωτικοί του υπολογισθέντος εργατικού δυναμικού του 2000, ενώ στους πρώτους υπολόγιζε την πιθανή περαιτέρω αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού και του αριθμού των ξένων μεταναστών⁹⁹.

Ο Ι. Ψημμένος, σε έρευνα που έγινε το 1998 στην περιοχή της Αθήνας, αναφέρει τέσσερα προβλήματα όσον αφορά την εργασία των μεταναστών: την αποειδίκευση, την αποσυλλογικοποίηση, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την πολιτισμική κατηγοριοποίηση. Όσον αφορά την αποειδίκευση, στο 73% του στατιστικού δείγματος της έρευνας, βρέθηκε ότι το 75% σχεδόν δουλεύει σε εργασίες που δεν χρειάζεται ειδίκευση και ότι οι ειδικεύσεις που είχαν οι μετανάστες προτού έρθουν στην Ελλάδα φαίνεται να μην χρησιμοποιούνται.

Η αποσυλλογικοποίηση, αναφέρει ο Ι. Ψημμένος, έχει δύο μέρη: Το ένα είναι ότι οι περισσότεροι μετανάστες δουλεύουν σε εργασίες έξω από συλλογικά κοινωνικά δίκαια και το άλλο ότι οι περισσότεροι μετανάστες φαίνεται να εργάζονται μακριά από τα οικογενειακά τους δίκτυα. Δηλαδή, βρίσκονται ταυτόχρονα σε χώρους εργασίας που από τη μια πλευρά απομονώνονται από την κοινότητα που προέρχονται και από την άλλη απομονώνονται από την ίδια τους την οικογένεια. Τέλος, σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό φαίνεται

---

99. Γλυτσός Ν., *Προσφορά και ανάγκες σε εργασία στην ελληνική οικονομία, κατά περιφέρεια και επάγγελμα, μέχρι το τέλος του αιώνα και δυνατότητες απασχόλησης πολιτικών προσφύγων και Ποντίων*, Υπουργείο Εξωτερικών (Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού) και Πάντειο Πανεπιστήμιο (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Αθήνα 1993.

ότι έχει δύο χαρακτηριστικά: το ένα είναι ο πολιτισμικός κοινωνικός αποκλεισμός και το άλλο είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός λόγω φτώχειας¹⁰⁰.

Σε έρευνα που έγινε στη πόλη της Πάτρας, το 2000, αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι τα οικονομικά οφέλη που προέκυψαν για την τοπική κοινωνία από τη διαμονή των μεταναστών είναι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των ντόπιων, είτε με την παροχή καθημερινής βοήθειας σε δουλειές του σπιτιού, είτε με την εκτέλεση μικρών οικοδομικών εργασιών (βάψιμο σπιτιού, συντήρηση κλπ.) έναντι ασήμαντου χρηματικού ποσού. Συγχρόνως συντέλεσαν και στην οικονομική άνοδο συγκεκριμένων κατηγοριών επαγγελματιών, όπως των εργολάβων οικοδομών με την ενίσχυση του κατασκευαστικού τομέα μέσω της προσφοράς εργασίας, καθώς επίσης των βιοτεχνών και των βιομηχάνων, μειώνοντας στο ελάχιστο το κόστος εργασίας.

---

100. Τα εν λόγω στοιχεία αναφέρονται στο Ι. Ψημμένος, «Εργασία και μετανάστες στο χώρο της Αθήνας», το οποίο περιλαμβάνεται στο συλλογικό τόμο, *Κοινωνικός Αποκλεισμός για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε...* (εισαγωγή-επιμέλεια: Δέσποινα Παπαδοπούλου), εκδόσεις Αρμός, Αθήνα, χ.χ.ε. Επίσης ο Ι. Ψημμένος έχει πραγματοποιήσει και παλαιότερη έρευνα για τους Αλβανούς μετανάστες στην Αθήνα, το 1992-93, με στόχο την ανάλυση του έργου της οικονομικής δραστηριότητας των μεταναστών στην Ελλάδα και τους τρόπους και τις αξίες διαχείρισης αυτού του έργου από την ελληνική κοινωνία. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, το ενδιαφέρον της εν λόγω έρευνας, τουλάχιστον για εκείνη την περίοδο, ήταν η προσέγγιση του πλαισίου και των κοινωνικών μηχανισμών ελέγχου αυτού του εργατικού δυναμικού, το πώς δηλαδή ένα ανεπίσημο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό παράγει, και διασφαλίζεται ότι θα παράγει, τις απαιτούμενες υπηρεσίες και αγαθά. Υπογραμμίζει, δε, ότι η διαδικασία της κατασκευής «εθνικής κοινωνικής συλλογικότητας» στη σύγχρονη Ελλάδα είναι ταυτόχρονα η διαδικασία με την οποία οι Αλβανοί μετανάστες στην Αθήνα απομονώνονται κοινωνικά, με κριτήριο την εθνικότητα/φυλή τους και κατά συνέπεια η εργασία τους «φυλετικοποιείται». Σε μια τέτοια διαδικασία συμβάλει το εθνικό κράτος με τις πολιτικές που εφαρμόζει, οι οποίες ουσιαστικά εξυπηρετούν το κεφάλαιο, όπου τελικά είναι και το μόνο κερδισμένο από μια τέτοια κατάσταση, εφόσον του δίνεται η δυνατότητα να αναπτύξει και τις ανάλογες κοινωνικές συμμαχίες, αλλά και νέες μεθόδους εργασίας, εξαιτίας ακριβώς αυτής της περιθωριοποίησης που υφίσταται το αλλοδαπο εργατικό δυναμικό. Για περισσότερα βλ. Ι. Ψημμένος, *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια - Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, εκδόσεις Παπαζήση, δεύτερη βελτιωμένη έκδοση, Αθήνα 2004.

Επιπρόσθετα, η εγκατάσταση των μεταναστών στην πόλη ήταν ιδιαίτερα προσοδοφόρα και για πολλούς ιδιοκτήτες κατοικιών, οι οποίοι χωρίς το παραμικρό έξοδο συντήρησης των ακινήτων τους, μπόρεσαν να τα νοικιάσουν έως ότου έρθει η κατάλληλη στιγμή να τα αξιοποιήσουν καλύτερα με τη μορφή, για παράδειγμα, της αντιπαροχής. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι εγκαταστάθηκαν σε κατοικίες, οι οποίες βρίσκονται σε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές της πόλης, όπου κατοικούσαν ανέκαθεν οι ντόπιοι ανειδίκευτοι εργάτες, οι άνεργοι και τα ηλικιωμένα ζευγάρια, ενισχύοντας και ζωντανεύοντας όχι μόνο το στοιχείο της «γειτονιάς», αλλά επιπλέον το μικρομπόριο και τις υπηρεσίες (Κ. Αναγνωστόπουλος, 2002).

Ο Χ. Κασίμης (2004), σε έρευνα που διεξήγαγε σε τρεις περιοχές της περιφέρειας της χώρας (περιοχή Βέλου του Νομού Κορινθίας, Δήμοι Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων του Νομού Ιωαννίνων και επαρχία Κισσάμου του Νομού Χανίων) αναδεικνύει ότι οι μετανάστες προσέφεραν μια έγκαιρη λύση στη χρόνια έλλειψη εργατικού δυναμικού σε περιοχές με εντατική γεωργία, συνέβαλαν καταλυτικά στην επιβίωση και την ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων και στις τρεις περιοχές της έρευνας (γεωργική ανάπτυξη, μεταποίηση αγροτικών προϊόντων, κατασκευές) και δεν υποκατέστησαν ντόπιο εργατικό δυναμικό, αλλά λειτούργησαν συμπληρωματικά στις τοπικές οικονομίες καλύπτοντας τα ελλείμματά τους σε εργατικό δυναμικό εξαιτίας του δημογραφικού κενού από την ερήμωση της περιοχής.

Οι Β. Νατσιάκος και Κ. Μάντζος (2003), σε άρθρο τους για την επαρχία της Κόνιτσας, το οποίο στηρίχτηκε από τη συμμετοχή τους στην προαναφερθείσα έρευνα, περιγράφουν ως εξής την εν λόγω κατάσταση: «...υπάρχει η ανάγκη εργατικών χεριών σε ό,τι αφορά την ανοικοδόμηση, τη συντήρηση των σπιτιών ή κήπων, και στο

πλαίσιο του ενδιαφέροντος των αποδήμων αλλά και μιας σχετικής με τον τουρισμό οικοδομικής δραστηριότητας και της υλοποίησης αναπτυξιακών έργων εκ μέρους της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως οι κατασκευές δρόμων, καλντεριμιών, αποχετευτικών δικτύων, αναπλάσεις οικισμών κ.τ.λ. Σε ό,τι αφορά τις κατεξοχήν αγροτικές δραστηριότητες, υπάρχουν ανάγκες για εργατικά χέρια σε εργασίες που δεν αναλαμβάνουν Έλληνες, όπως φόρτωμα-ξεφόρτωμα τριφυλλίου και πότισμα καλαμποκιού στον κάμπο της Κόνιτσας, περιστασιακές εργασίες σε σκάψιμο, καθάρισμα αγρών κ.τ.λ. Στην κτηνοτροφία, για τη βοσκή των κοπαδιών και άλλες βοηθητικές λειτουργίες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην περιοχή που κατεξοχήν ειδικεύτηκε ιστορικά στην τέχνη της πέτρας, τα τελευταία χρόνια απέμειναν λιγοστοί μόνο τεχνίτες κι αυτοί προχωρημένης ηλικίας, με αποτέλεσμα η παρουσία Αλβανών, που είτε γνώριζαν αυτή την τέχνη είτε την έμαθαν στην πράξη, να καλύψει αυτή την ανάγκη».

Επιπλέον, η διαθεσιμότητα του ξένου εργατικού δυναμικού έπαιξε σημαντικό ρόλο για τον καταμερισμό της εργασίας στην αγροτική εκμετάλλευση. Η συμμετοχή μη οικογενειακής εργασίας αυξήθηκε σημαντικά αποδεσμεύοντας όχι μόνο τον αγρότη από τις βαριές χειρωνακτικές εργασίες και την σύζυγό του αγρότισσα από τη γεωργική παραγωγή, αλλά σε σημαντικό βαθμό και τα άλλα μέλη της οικογένειας. Οι μετανάστες προσέφεραν υποστήριξη στην κοινωνική φροντίδα των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες, συμβάλλοντας στην απελευθέρωση του γυναικείου εργατικού δυναμικού και στην ένταξη του στην αγορά εργασίας¹⁰¹.

Σε έγγραφο του Εθνικού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης (ΕΠΑ, 1999), το οποίο βασίστηκε στα δεδομένα των αιτήσεων που υποβλήθηκαν για τους αλλοδαπούς, προκειμένου να τους χορηγηθεί

101. Κασίμης Χ., *Οι επιπτώσεις της εγκατάστασης και απασχόλησης του ξένου εργατικού δυναμικού στην ελληνική ύπαιθρο*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Πανεπιστήμιο Πατρών, 2004.

άδεια παραμονής στην Ελλάδα, φαίνεται ότι η πλειονότητα των αλλοδαπών είναι ανειδίκευτοι, απασχολούνται κυρίως στον αγροτικό τομέα και έχουν μέσο επίπεδο εκπαίδευσης. Οι *τομείς οικονομικής δραστηριότητας* που συγκεντρώνουν την πλειονότητα των αλλοδαπών είναι εκείνοι της οικοδομής, της μεταποίησης (ιδιαίτερα της υφαντουργίας και των ετοιμών ενδυμάτων), των ξενοδοχείων και εστιατορίων, των οικιακών υπηρεσιών¹⁰² και της γεωργίας.

Με βάση την *ειδικότητα* που είχαν κατά την τελευταία απασχόλησή τους, η πλειονότητα των μεταναστών συγκεντρώνεται σε ένα μικρό φάσμα επαγγελματιών, τα οποία, ως επί το πλείστον, ασκούνται στην παραοικονομία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους όρους και τις συνθήκες απασχόλησης. Επισημαίνεται ότι το 58,27% του συνόλου, ήτοι 205.462 αλλοδαποί, απέφυγαν να δηλώσουν επάγγελμα, γεγονός το οποίο ερμηνεύεται -μεταξύ άλλων- και από τον, διαφόρων ειδών, πρόσκαιρο-ευκαιριακό χαρακτήρα της απασχόλησης. Το γεγονός ότι στους τομείς αυτούς ασκείται σε σημαντικό βαθμό παραοικονομική δραστηριότητα, δυσχεραίνει τις διαδικασίες νομιμοποίησης, εφόσον η προσκόμιση επίσημων στοιχείων με βάση την τελευταία απασχόλησή τους είναι αρκετά δύσκολη.

Σε ό,τι αφορά το χώρο της παραοικονομίας, όπου συνήθως συναντάται ο μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών, η άποψη ότι η παραοικονομία διατηρείται επειδή απασχολούνται μετανάστες, είναι λάθος, *πρώτον*, διότι στις παραοικονομικές δραστηριότητες

102. Σε εργασία της Κ. Κασμάτη για τη γυναικεία μετανάστευση από την Αλβανία και την Πολωνία προέκυψε ότι τα επαγγέλματα όπου η παρουσία των μεταναστών είναι έντονη εντοπίζονται σ' αυτά της παροχής υπηρεσιών, ιδιαίτερα των οικιακών βοηθών και της φροντίδας παιδιών και ηλικιωμένων ατόμων. Βλ. Κ. Κασμάτη, «Γυναικεία μετανάστευση από Αλβανία και Πολωνία - Απασχολήσεις και διαφορετικότητες», στο Κ. Κασμάτη (επιμέλεια), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003.

οι μετανάστες δεν αποτελούν την πλειονότητα και δεύτερον, οι μετανάστες βρίσκουν εργασία επειδή υπάρχει η παραοικονομία και όχι το αντίθετο. Εξάλλου, η παραοικονομία έχει σχέση με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης.

Μάλιστα, με δεδομένη την ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού και τους περιορισμούς που θέτει η άσκηση της οικονομικής πολιτικής, πολλές ελληνικές επιχειρήσεις, κυρίως μικρομεσαίου χαρακτήρα όπου ενθαρρύνεται η παραοικονομική δραστηριότητα, προσφεύγουν στο φθηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό προκειμένου να περιορίσουν το κόστος λειτουργίας τους και να διατηρήσουν τη βιωσιμότητα των δραστηριοτήτων τους, οι οποίες χρειάζονται εκσυγχρονισμό (Π. Λινάρδος-Ρυλιών, 2003).

Τέτοιες δραστηριότητες συνυπάρχουν με την παράνομη απασχόληση, την οποία οι μετανάστες προσφέρουν σε μεγάλη επάρκεια εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι φθηνό, ανειδίκευτο και με έντονη κινητικότητα εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα να υπάρχει μεταξύ παραοικονομίας και παράνομων μεταναστών μια σχέση αυτοτροφοδότησης (Α. Καρασαββόγλου, 1998). Από τις έρευνες φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις πρόκειται για προκαπιταλιστικές μορφές εκμετάλλευσης και απασχόλησης, η οποία αφορά, κατά κύριο λόγο, τις δραστηριότητες των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Αυτά ακριβώς τα μικρομεσαία στρώματα της πόλης και της υπαίθρου (μικρές βιοτεχνικές επιχειρήσεις, οικοδομές, αγροτική παραγωγή κτλ.) του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού εκμεταλλεύονται, πρωτίστως, το αλλοδαπό αλλά και το ελληνικό εργατικό δυναμικό της μαύρης αγοράς εργασίας.

Το γεγονός ότι οι μετανάστες απασχολούνται σε παραοικονομικές δραστηριότητες ή παρέχουν εργασία με μισθούς χαμηλότερους απ' ότι προβλέπουν οι συμβάσεις εργασίας δεν θα πρέπει να βαραίνει

τόσο τους μετανάστες, όπως συνηθίζεται να υποστηρίζεται, όσο τους εργοδότες, οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι την υποδεέστερη θέση των αλλοδαπών επιδιώκουν την αύξηση της κερδοφορίας τους. Αυτό είναι και απόρροια, όπως επισημαίνει ο Π. Ψήνας (2005), της εξασθένησης σε σχέση με το παρελθόν της διαπραγματευτικής ισχύος του πόλου της εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο, το οποίο τείνει να καθορίζει μονομερώς το ύψος των μισθών και τους όρους της εργασίας. Άρα, διερωτάται ο συγγραφέας, πως μπορούμε να κατηγορούμε τους μετανάστες για την περιγραφείσα κατάσταση, η οποία δεν αποτελεί τοπικό ζήτημα, αλλά κυρίως χαρακτηριστικό του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος και των συνακόλουθων πιέσεων που ασκεί στις δυνάμεις της εργασίας.

Οι λόγιοι, που αναφέρει η Λ. Μουσούρου (2003), αυτής της κατώτερης κοινωνικοοικονομικής θέσης των μεταναστών συνίστανται στο γεγονός ότι οι μετανάστες αφενός, στερούνται οποιαδήποτε εξειδίκευση και τεχνικής κατάρτισης αφετέρου, επειδή δεν γνωρίζουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Το αποτέλεσμα είναι να συγκεντρώνονται, αρχικά, στις κατώτερες θέσεις εργασίας και να στερούνται της δυνατότητας βελτίωσης της θέσης τους. Τους διατηρούν δε σ' αυτή τη θέση εξαιτίας μιας σειράς λόγων που συνοψίζονται στη γενική σε βάρος τους διάκριση, η οποία οφείλεται στο καθεστώς παράνομης εισόδου, στις νομοθετικές και άλλες διατάξεις της μεταναστευτικής πολιτικής με τις οποίες δυσχεραίνεται η θέση τους, εφόσον τους περιορίζει τα δικαιώματά τους, καθώς επίσης στην απροθυμία των εργοδοτών να εκπαιδεύσουν τους μετανάστες εργάτες, ώστε να αναβαθμίσουν τη θέση τους.

Κατά πως φαίνεται, ο σκοπός είναι οι μετανάστες εργάτες να παραμείνουν το κατώτερο κοινωνικό στρώμα και να περιορίζονται στις χειρότερες και πιο κακοπληρωμένες εργασίες¹⁰³. Όμως, όπως

---

103. Για περισσότερα βλ. Μουσούρου Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003, σελ. 61-65.

επισημαίνει ο Καρασαββόγλου (2001), η βασική αιτία γι' αυτή τη χαμηλή κοινωνικοοικονομική θέση των μεταναστών είναι η ανάγκη διασφάλισης της παραγωγικής λειτουργίας των επιχειρήσεων και της αναπαραγωγής του κεφαλαίου με όρους κερδοφορίας. Και η μετανάστευση είναι ένα σύστημα για την εξεύρεση φθηνής και διαθέσιμης εργατικής δύναμης που θα μεγιστοποιεί την υπεραξία. Υπό αυτή την έννοια μετανάστευση και συσσώρευση κεφαλαίου είναι έννοιες και καταστάσεις στενά συνυφασμένες μεταξύ τους.

Αναφορικά με τη *δεύτερη άποψη* που υποστηρίζει ότι οι αμοιβές των αλλοδαπών εργαζομένων πιέζουν τον μισθό των Ελλήνων μισθωτών προς τα κάτω, εμπειρικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή της Βόρειας Ελλάδας δείχνουν ότι η αμοιβή των μεταναστών είναι κατά 40% και πλέον χαμηλότερη από εκείνης των Ελλήνων (Α. Σαρρής, Θ. Λιανός κ.ά., 1994). Συγκεκριμένα, το μέσο ημερομίσθιο ανειδίκευτου νόμιμου μετανάστη είναι πέντε χιλιάδες δραχμές περίπου. Υπάρχει, όμως, σημαντική διαφορά μεταξύ τομέων απασχόλησης και περιοχών.

Οι μικρότερες αμοιβές είναι στους τομείς βιομηχανίας και βιοτεχνίας, ενώ σαφώς υψηλότερες είναι στις οικοδομές-κατασκευές (7.000 δραχμές). Επίσης, στην περιοχή Θεσσαλονίκης οι αμοιβές είναι υψηλότερες έναντι των άλλων περιοχών (π.χ. το μέσο ημερομίσθιο στις οικοδομές στην περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι άνω του διπλάσιου του ημερομισθίου στην βιομηχανία στην περιοχή Πέλλας).

Σε εμπειρική έρευνα που έγινε στο Νομό Καβάλας το 1996-98 προκύπτει ότι οι μισθοί που λαμβάνουν οι αλλοδαποί είναι χαμηλότεροι των Ελλήνων συναδέλφων τους, ενώ το 46,7% των επιχειρηματιών δήλωσε ότι τους προτιμά γιατί είναι φθηνοί, το 23,3% επειδή δεν βρίσκουν Έλληνες για το συγκεκριμένο είδος απασχόλησης και 16,7% επειδή είναι ευέλικτοι στην εργασιακή

τους συμπεριφορά. Βασικοί τομείς της απασχόλησής τους είναι η γεωργία (36,5%), η κτηνοτροφία (26,9%), ο δευτερογενής τομέας (11,5%) και τα λατομεία (5,8%), ενώ το 20% των αλλοδαπών απασχολούνται από τους επιχειρηματίες σε μόνιμη βάση και το υπόλοιπο 80% σε εποχιακή (Α. Καρασαβόγλου, Δ. Μαδυτινός, Μ. Νικολαΐδης, Δ. Κατσορίδας, 1996).

Σε μεταγενέστερη έρευνα, των Λ. Λαμπριανίδη και Α. Λυμπεράκη (2001), η οποία επικεντρώθηκε στους Αλβανούς μετανάστες που ζουν και εργάζονται στη Θεσσαλονίκη και πραγματοποιήθηκε από τον Ιανουάριο έως τον Ιούλιο του 2000, προκύπτει ότι το μέσο μεροκάματο των ανδρών είναι μεταξύ 6.500 και 10.000 δραχμές, ενώ στις γυναίκες οι διαφορές στις αμοιβές σε σύγκριση με τις ελληνίδες εξακολουθούν να επιμένουν περισσότερο σε βάρος των μεταναστριών. Ωστόσο, οι διαφοροποιήσεις κι εδώ είναι μικρότερες από τις αναμενόμενες.

Επίσης, έξι στους δέκα εργάζονται με ασφαλιστική κάλυψη και μόνο το 6% θεωρεί ότι δουλεύει περισσότερες ώρες από τους Έλληνες στην ίδια δουλειά. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία είχαν συστηματική απασχόληση, κατά κύριο λόγο σε οικοδομές και βιοτεχνίες και μόνο το 9,7% των ανδρών και το 9,9% των γυναικών απασχολούνται στη γεωργία. Έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, η πλειοψηφία τους ανήκει στις οικονομικά ενεργές ηλικιακές τάξεις και οι περισσότεροι ζουν με τις οικογένειές τους σε σπίτια που νοικιάζουν. Το 49% περίπου στέλνει χρήματα στις οικογένειές του στην Αλβανία, ενώ το υπόλοιπο δαπανά τα χρήματά του στην Ελλάδα.

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την εν λόγω έρευνα, όπως ισχυρίζονται και οι συγγραφείς της, είναι καταρχήν το γεγονός ότι αποτελεί μύθο η εντύπωση πως οι Αλβανοί συγκεντρώνονται μόνο σε ανειδίκευτες εργασίες με χαμηλή αμοιβή και κατά δεύτερον,

ότι διαφαίνεται μια πορεία συνεχούς βελτίωσης της θέσης των μεταναστών στην αγορά εργασίας, πράγμα το οποίο ανατρέπει τη μέχρι τώρα εικόνα και αντίληψη που υπήρχε για τους Αλβανούς.

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι οι εργοδότες δεν προσλαμβάνουν μετανάστες επειδή τους προσφέρουν λιγότερα χρήματα, προσλαμβάνουν εργαζόμενους (που τυχαίνει να είναι μετανάστες, όπως κάλλιστα είναι και Έλληνες), οι οποίοι δέχονται να εργασθούν σε αυτά τα χαμηλά επίπεδα μισθού. Τα επίπεδα μισθού είναι χαμηλά όχι γιατί υπάρχουν μετανάστες, αλλά επειδή υπάρχουν εργαζόμενοι (που τυχαίνει να είναι και οι μετανάστες), οι οποίοι λόγω της φτώχειας και της οικονομικής εξαθλίωσης δέχονται να δουλέψουν με αυτά τα λίγα χρήματα (Μ. Χλέτσος, 1994). Εξάλλου δεν έχουν και άλλη επιλογή. Οι μισθοί, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, δεν καθορίζονται από κοινού από τους εργοδότες και τους εργαζόμενους, αλλά κυρίως μόνο από τους εργοδότες.

Ο μετανάστης, συνεπώς, δεν λειτουργεί ως υποκατάστατο του αυτόχθονος εργαζόμενου στην αγορά εργασίας. Εμείς τον βλέπουμε ως τέτοιο μόνο και μόνο γιατί έχει διαφορετικά φυλετικά και εθνικά χαρακτηριστικά. Εάν το άτομο που εργάζεται με χαμηλότερο μισθό ή σε παραιοοικονομικές δραστηριότητες είναι ομοεθνής, τότε κανείς δεν αντιδρά και κανείς δεν σκέφτεται να τον εκδιώξει από τη χώρα, γιατί είναι μέρος αυτής της χώρας (Μ. Χλέτσος, 1994). Τον μετανάστη θέλουμε να τον διώξουμε γιατί θεωρούμε ότι ως αλλοεθνής δεν ανήκει στη χώρα μας. Υπό αυτή την έννοια δεν είναι τυχαίες οι λέξεις «ξένος» και «μετανάστης», με τις οποίες επιχειρείται η εννοιολόγηση του ίδιου προσώπου. Όπως επισημαίνει η Ν. Green *«Αντιπαραθέτουν τις καταβολές και το γίνεσθαι, το παρελθόν και το παρόν, το πολιτισμικό και το οικονομικό. Χρησιμοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με τις εποχές. Πέρα από τα όρια της διαχρονικής ερμηνείας μπορούμε να κάνουμε μια συγχρονική ανάλυση αυτών των όρων, όπου πολιτικές συνδηλώσεις μπορούν*

να επιδρούν στη χρήση τους. Έτσι, ο ανθρωπολόγος R. D. Grillo παρατηρεί ότι ο όρος “ξένος” χρησιμοποιείται περισσότερο από τη δεξιά προκειμένου να τονιστεί η έννοια του μη ανήκειν στο κράτος-έθνος, ενώ ο όρος “μετανάστης” χρησιμοποιείται από την αριστερά, έχοντας ως σημείο αναφοράς μια θέση στη Γαλλία καθώς και μια εργατική δύναμη»¹⁰⁴. Δηλαδή, η εθνότητα χρησιμοποιείται ως ένας ισχυρός τρόπος κατασκευής του Άλλου, του διαφορετικού, του αλλοεθνής, σε βάρος της έννοιας της κοινωνικής τάξης.

Κατά συνέπεια, ο λόγος που εξακολουθεί να υφίσταται η κοινωνική αντίληψη ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές των Ελλήνων έχει σαφή σκοπιμότητα, όπως επισημαίνει ο Π. Ψήνας, η οποία έγκειται στην προσπάθεια δημιουργίας φαντασιακών εχθρών, οι οποίοι υποτίθεται ότι επιχειρούν να «σφετεριστούν» τους κοινωνικούς πόρους και κατακτήσεις των ενδογενών εργατικών τάξεων. Η εν λόγω προσπάθεια άσκησης σχέσεων εξουσίας και ελέγχου μέσα από τη κατασκευή της σύγχρονης μετανάστευσης ως προβλήματος ή ως απειλής των συμφερόντων των κυρίαρχων εθνικών κοινωνικών ομάδων γίνεται μέσω της υποβάθμισης ή και απόκρυψης των πραγματικών αιτίων της δομικής ανεργίας και με το στιγματισμό των μεταναστών, καθιστώντας τους με αυτό τον τρόπο, ακόμη πιο ευπαθείς και ευάλωτους στην οικονομική, κοινωνική ενίοτε και πολιτισμική εκμετάλλευση και χειραγώγηση.

Δημιουργείται, έτσι, ταυτόχρονα ένα κλίμα επιφυλακτικότητας και καχυποψίας και κατ' επέκταση η ανάλογη κοινωνική νομιμοποίηση

---

104. Green N., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης...*, ό.π., σελ. 120. Επίσης, σε άλλο σημείο της ανάλυσής της αναφέρει ότι «Το κράτος - και οι ρυθμίσεις του “δημιουργούν” τον μετανάστη. Οι νόμοι και οι κανόνες κατασκευάζουν τα σύνορα, τους όρους διάβασής τους και πλαισιώνουν την κίνηση. Η ιστορία των ελέγχων δείχνει την “τυραννία του εθνικού”... Από την άλλη πλευρά, η πρακτική και η δυναμικότητα των δρώντων υποκειμένων καταπατούν τα πραγματικά και τα νομικά σύνορα.... Το έθνος-κράτος χάνει την αρμοδιότητά του απέναντι στις πολλαπλές και διακυμαινόμενες στρατηγικές και ταυτότητες» (σελ. 132).

και αποδοχή αυτών των πρακτικών εκμετάλλευσης των οικονομικών μεταναστών¹⁰⁵.

Το ζήτημα, λοιπόν, που τίθεται είναι ότι η εξασφάλιση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών συνδέεται άμεσα και με το ζήτημα των δικαιωμάτων των Ελλήνων εργαζομένων, τους οποίους στη μαύρη αγορά εργασίας, τους εκμεταλλεύονται εξίσου. Διότι, η προσπάθεια εξεύρεσης φθηνής και ανασφάλιστης εργατικής δύναμης, αποτελεί μια γενικευμένη συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία, που αποβλέπει όχι μόνο στην εκμετάλλευση των αλλοδαπών εργαζομένων, αλλά και των Ελλήνων¹⁰⁶.

3. Η ελληνική κοινωνία και η απασχόληση των μεταναστών

Οι αλλοδαποί εργαζόμενοι μεταναστεύουν, κύρια, για να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη. Όποιο κι αν είναι το «μεροκάματο» που προσφέρουν οι εργοδότες, οι αλλοδαποί εργάτες είναι υποχρεωμένοι να το δεχτούν.

---

105. Για περισσότερα δεξ Π. Ψήνας, «Οι διαφορετικές οικονομικές πραγματικότητες της μετανάστευσης: εργαλειοποίηση και σκοπιμότητες», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Οκτώβριος 2005, τεύχος 40, σελ. 39-43.

106. Σύμφωνα με έρευνα της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στην Ελλάδα το ποσοστό συμμετοχής της παράνομης εργασίας στο ΑΕΠ υπολογίζεται άνω του 20%. Στα ίδια επίπεδα εκτιμάται πως βρίσκεται η λαθραία εργασία στην Ιταλία, ενώ σε χώρες όπως η Ιρλανδία, η Αυστρία και η Ολλανδία το ποσοστό αυτό περιορίζεται στο 5% του ΑΕΠ. Στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Αγγλία το ποσοστό συμμετοχής υπολογίζεται γύρω στο 10-15%. Οι λαθραίως εργαζόμενοι στην Ελλάδα είναι κυρίως αλλοδαποί, συνταξιούχοι, γυναίκες που εργάζονται στο σπίτι και νέοι-ες επί το πλείστον σε εποχιακές εργασίες. Οι τομείς που παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά λαθραίας απασχόλησης, σύμφωνα πάντα με εκτιμήσεις της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, είναι αυτός της κλωστοϋφαντουργίας, των μεταφορών και των οικιακών εργασιών (αναφέρεται στο Α. Παναγόπουλος, 1998). Επίσης, σύμφωνα με μελέτη του αυστριακού πανεπιστημίου του Λίντς, το 29% του ελληνικού ΑΕΠ προήλθε το 1998 από τα μαύρη εργασία. Η μελέτη υποστηρίζει ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση στον εν λόγω τομέα μεταξύ των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, ενώ ο μέσος όρος της μαύρης εργασίας στις εν λόγω χώρες ανέρχεται σε 15% περίπου (αναφέρεται στην εφημερίδα Η Αυγή, 1999).

Ο αλλοδαπός εργάτης είναι μια αναγκαιότητα για τις αναπτυσσόμενες οικονομικά χώρες. Οι μετανάστες εξασφαλίζουν για τις χώρες της Δύσης την ανάπτυξη, το υψηλό βιοτικό επίπεδο και την καλή λειτουργία του οικονομικού κυκλώματος, με αποτέλεσμα να αποτελεί ο μετανάστης την ασφαλιστική δικλίδα του συστήματος.

Είναι, λοιπόν, η οικονομική επιλογή των αναπτυσσόμενων χωρών για τις παραγωγικές τους ανάγκες, η αιτία της μετακίνησης πληθυσμών από τις λιγότερο αναπτυσσόμενες χώρες προς την Ευρώπη. Σε έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, επισημαίνεται πως παρ' ότι ο αναπτυσσόμενος κόσμος, εν γένει, συνεχίζει την οικονομική και κοινωνική πρόοδο, το χάσμα ανάμεσα στις προηγμένες και υπό ανάπτυξη χώρες συνεχίζει να διευρύνεται. Η μεταφορά οικονομικών πόρων από το Νότο προς το Βορρά, τονίζεται, συμποσούνται στο ισοδύναμο αρκετών σχεδίων Marshall με φορά αντίστροφη (COATES, έγγραφο A3-221/91).

Σχετικά με την αγορά εργασίας αναπτύσσεται το επιχείρημα ότι η ακαμψία της ελληνικής αγοράς εργασίας δεν προσφέρει στις ελληνικές επιχειρήσεις διευρυμένα περιθώρια κινήσεων εξαιτίας της σχετικής ακαμψίας των πραγματικών μισθών, του ειδικού βάρους του «κοινωνικού μισθού» (δηλαδή των υψηλών εργοδοτικών εισφορών για κοινωνική ασφάλιση), του χαμηλού βαθμού κινητικότητας των ελληνικού εργατικού δυναμικού, των περιορισμών που θέτει το θεσμικό πλαίσιο σε προσλήψεις-απολύσεις κλπ., με αποτέλεσμα να διαβρώνεται η ανταγωνιστική ικανότητα των επιχειρήσεων, οι οποίες για να καλύψουν μερικώς τις ανάγκες τους προσφεύγουν στη μαύρη ξένη εργασία (Κ. Καλλονιάτης, 1995). Όμως, η εν λόγω άποψη παραβλέπει ότι η ελληνική αγορά εργασίας είναι, ήδη, από τις πιο ευέλικτες σε ευρωπαϊκό επίπεδο (INE/ΓΣΕΕ, 1997).

Ουσιαστικά, πίσω από τις απόψεις περί «ακαμψίας της ελληνικής αγοράς εργασίας» υποκρύπτεται σκοπιμότητα, η οποία

χρησιμοποιώντας σαν πρόσχημα τις «ακαμψίες» επιχειρεί την περαιτέρω ευελιξία στην αγορά εργασίας με την πλήρη κατάργηση των εργασιακών δικαιωμάτων.

Είναι γεγονός ότι πολλές επιχειρήσεις, κυρίως μικρομεσαίες της πόλης και της υπαίθρου, προκειμένου να επιβιώσουν προσφεύγουν στο φθηνό και πλέον εύελκτο εργατικό δυναμικό, διότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα που επιδρά θετικά στη μείωση του κόστους παραγωγής, στην κατανάλωση και στην ανταγωνιστική θέση των μικρών ελληνικών μονάδων στον αγροτικό τομέα, στην οικοδομή, στον τουρισμό και σε βιοτεχνικές δραστηριότητες όπως στο έπιπλο (Χ. Ναξιάκης, 2001), οι οποίες σε διαφορετική περίπτωση θα έπρεπε να κλείσουν ή να μεταναστεύσουν στις γειτονικές χαμηλόμισθες χώρες των Βαλκανίων.

Εντούτοις, όπως επισημαίνει ο Σ. Ρομπόλης, σε επίπεδο ελληνικής οικονομίας η απασχόληση των αλλοδαπών επέτρεψε «...την αναβολή της αντιμετώπισης διαρθρωτικών προβλημάτων, αφού η αύξηση του προϊόντος της χώρας δεν συνοδεύτηκε από την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των διάφορων οικονομικών δραστηριοτήτων. Η σταθεροποίηση της σχέσης αλλοδαπού εργατικού δυναμικού με την αγορά εργασίας στην Ελλάδα συσχετίζεται με την απώλεια ευκαιριών αναδιάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας.

Έτσι, είναι δυνατό να διατυπωθεί η πρόβλεψη ότι η στασιμότητα αναδιρθρωτικών διαδικασιών στην παραγωγική διάρθρωση και το τεχνολογικό επίπεδο αρκετών τομέων οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα ανανεώνει τη ζήτηση για ανειδίκευτη και φτηνή εργασία και επομένως για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό που έρχεται στην Ελλάδα, σε συνθήκες που οδηγούν σε σημαντικό βαθμό στην παραοικονομία»¹⁰⁷.

107. Ρομπόλης Σ., «Πολιτικές μετανάστευσης στην Ελλάδα», περιοδικό *Επειδή*, Μάιος-Ιούνιος 2004, τεύχος 4. Παρόμοια θέση έχει εκφράσει και ο Φακιολάς Ρ. (2000) ότι «Εξαιτίας του χαμηλού κόστους της εργασίας των παρανόμων, ελαττώ-

Όμως, το πώς θα λειτουργήσει «...η ασπιρίνη του φτηνού εργατικού κόστους εξαρτάται από τη χρήση που κάνει η ελληνική οικονομία και όχι από τις προθέσεις των ίδιων των μεταναστών. Αν αποτελούν το "άλλοθι" της μη προσαρμογής των επιχειρήσεων, τότε θα πρέπει να μιλάμε για τις αρνητικές συνέπειες του ηγεμονικού τύπου επιχειρηματία και επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα και όχι για τις αρνητικές συνέπειες της μετανάστευσης» (Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001).

Όπως επισημαίνει η N. Green, οι συζητήσεις γύρω από τον οικονομικό ρόλο των μεταναστών και οι τρόποι ερμηνείας ποικίλουν. «Η οικονομική αστάθεια θα μπορούσε να εξηγήσει την παρουσία μεταναστών εργατών στους τομείς της γεωργίας, της οικοδομής ή της βιομηχανίας ενδυμάτων. Άλλοι παράγοντες έπαιξαν ρόλο στα ορυχεία ή στην αυτοκινητοβιομηχανία. Η γεωργία, η μεγάλη και μικρή βιομηχανία, οι υπηρεσίες και το εμπόριο όλων των ειδών υπήρξαν εδώ και δύο αιώνες σε μεγάλο βαθμό τομείς πρόθυμοι να υποδεχτούν τους μετανάστες εργάτες. Ενώ ορισμένοι ισχυρίζονται ότι οι μετανάστες αντικαθιστούν τις μηχανές, άλλοι υποστηρίζουν ότι υπάρχουν μόνο οι μετανάστες για να τις θέσουν σε λειτουργία.... Ο ίδιος ο Μαιχ πίστευε ότι ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός μπορούσε να είναι επωφελής στις βιομηχανίες, παλιές και νέες: βοηθώντας τις μεν να ξαναγίνουν και τις δε να γίνουν κερδοφόρες. Οι μετανάστες άλλοτε ενθάρρυναν και άλλοτε εμπόδισαν τη μηχανοποίηση και τον εκσυγχρονισμό. Συμμετείχαν στην οικονομική επέκταση ή υπήρξαν μάρτυρες της παρακμής ορισμένων τομέων»¹⁰⁸.

νεται η πίεση για την εφαρμογή παραγωγικών διαδικασιών εντάσεως κεφαλαίου και τεχνολογίας, που αποτελούν προϋπόθεση για τη δημιουργία νέων προϊόντων και την επίτευξη χαμηλού κόστους παραγωγής, σε μακροπρόθεσμη βάση». Επίσης, κάτι ανάλογο επισημαίνει και ο Ναξάκης (2001), αναφέροντας μάλιστα το παράδειγμα της γεωργικής παραγωγής, όπου «...η εκτεταμένη χρήση των φτηνών εργατικών χεριών των μεταναστών έχει περιορίσει τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της παραγωγής. Οι επενδύσεις σήμερα στον αγροτικό τομέα είναι πολύ λιγότερες από τη δεκαετία του '70».

108. Nancy Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης...*, ό.π., σελ. 126.

Παρατηρώντας τα πράγματα κάτω από αυτή την οπτική γωνία μπορούμε να διαπιστώσουμε για ποιο λόγο η εργοδοτική πλευρά δικαιολογεί την κρατική ανοχή ως προς τη μαύρη αγορά εργασίας και εμφανίζεται ως ο εκφραστής των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες εκμεταλλεύονται κατ' εξοχήν το αλλοδαπό εργατικό δυναμικό. Διότι, *η χρησιμοποίηση του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού προέρχεται από την αναγκαιότητα διατήρησης των αναγκαίων κοινωνικών συμμαχιών με τα μικρομεσαία στρώματα της πόλης και της υπαίθρου, παρά τα δυσμενή για την κοινωνική συνοχή αποτελέσματα των οικονομικών αναδιαρθρώσεων (π.χ. κλείσιμο πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων κτλ.).*

Η ζήτηση παράνομου εργατικού δυναμικού αποτελεί, συνεπώς, μια οικονομική πραγματικότητα, η οποία *«...υφίσταται τόσο σε μικρές και περιθωριακές επιχειρήσεις που είναι ανοργάνωτες και μπορούν δύσκολα να ελεγχθούν όσο και σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις στους τομείς της υφαντουργίας, των οικοδομών...και σε άλλους τομείς. Οι σχετικοί υπολογισμοί διακυμαίνονται από 1 έως 2 εκατομμύρια παράνομως εργαζομένων μόνο για την Νότια Ευρώπη. Η παράνομη μετανάστευση και κυρίως, η παράνομη απασχόληση συνιστούν μακροπροθέσμως κίνδυνο υπονόμευσης της αγοράς εργασίας»* (Van den Brink, 1993).

Ταυτόχρονα, η διαίρεση της εργατικής τάξης σε δύο στρώματα, όπου στο κατώτερο υπάγονται μεταξύ άλλων και οι αλλοδαποί εργάτες, συνδέεται με τη διάσπαση της εργατικής τάξης και αυτή με την αποδυνάμωσή της. Οι εξελίξεις αυτές επαυξάνουν, όπως επισημαίνει η Μουσούρου, *«...το όφελος της κυρίαρχης τάξης από την οικονομική ανάπτυξη, στην οποία συνέβαλαν οι μετανάστες αυτό το (διπλό, εντέλει) όφελος της κυρίαρχης τάξης εξηγεί τη διστακτικότητα αν όχι την άρνησή της να καταργήσει τις διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών, να εξασφαλίσει καλύτερη εκπαίδευση για τους ίδιους και τα παιδιά τους και, γενικώς, να συμβάλλει (με*

τον αποφασιστικό τρόπο που αυτή θα μπορούσε) στη δημιουργία των συνθηκών οι οποίες θα επιτρέψουν την ανοδική κοινωνική κινητικότητα του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού της Δυτ. Ευρώπης»¹⁰⁹.

Υπό αυτή την έννοια η θέση των συνδικάτων για μια πολιτική εκτεταμένης νομιμοποίησης των αλλοδαπών είναι ένα βασικό μέτρο για την προστασία τόσο των αλλοδαπών όσο και των Ελλήνων εργαζομένων.

Οι εργαζόμενοι, τα συνδικάτα και οι μαζικοί φορείς είναι αναγκαίο να αρθρώσουν σταδιακά τη δική τους εναλλακτική πρόταση για την επίλυση των προβλημάτων των αλλοδαπών εργατών στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ), επισημαίνεται ότι «η μόνη δυνατότητα που προσφέρεται είναι να εφαρμοστεί μια πολιτική εκτεταμένης νομιμοποίησης, όπως και στις άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, των παράνομων αλλοδαπών στα πλαίσια μιας πολιτικής καταπολέμησης της ανεργίας... Η απόσπαση ενός σημαντικού αριθμού αλλοδαπών από την παραοικονομία είναι ένα βήμα διόλου αμελητέο, το οποίο μπορεί να βελτιώσει τον συσχετισμό δυνάμεων προς όφελος του συνδικαλιστικού κινήματος, ανεξάρτητα μάλιστα αν θα οργανωθούν σε αυτό οι αλλοδαποί εργαζόμενοι» (Π. Λινάρδος-Ρυλμόν, 1993).

Κατά συνέπεια, η ανησυχία των συνδικάτων για τον κίνδυνο απώλειας κεκτημένων δικαιωμάτων (μισθολογικών, ασφαλιστικών, συνδικαλιστικών κλπ) σαν αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των μεταναστών εργατών, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως μέσο ελέγχου και περαιτέρω εκμετάλλευσης της ντόπιας εργατικής τάξης, μόνο με μια πολιτική εκτεταμένων νομιμοποιήσεων μπορεί να

---

109. Μουσουρού Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική...*, ό.π., σελ. 95.

καλυφθεί, ούτως ώστε οι αλλοδαποί να πάψουν να αποτελούν το περιθωριοποιημένο τμήμα της αγοράς εργασίας.

Διότι, η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η κατάτμηση της αγοράς εργασίας, μεταξύ ντόπιων και αλλοδαπών εργατών, οδηγεί στη μειωμένη διαπραγματευτική ισχύ και άρα στην εξασθένηση των συνδικάτων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την προώθηση των κοινών συμφερόντων μεταξύ των δύο τμημάτων της εργατικής τάξης¹¹⁰. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι τα συνδικάτα θα πρέπει να περιλάβουν όχι μόνο στις διεκδικήσεις τους, αλλά και μέσα στις οργανωμένες δομές τους, τους μετανάστες, διότι αν εξαιρεθούν από το εργατικό κίνημα, η εργατική τάξη βρίσκεται ουσιαστικά διαιρεμένη.

Σε ό,τι αφορά τη διαίρεση της εργατικής τάξης, έχει απασχολήσει τους μελετητές του εργατικού κινήματος, ήδη, από τον 18ο αιώνα. Ο Μαρξ σε κείμενο του, του 1870, λέει σχετικά με την αντιπαλότητα που είχαν οι Άγγλοι με τους Ιρλανδούς εργάτες: *«Κάθε βιομηχανικό και εμπορικό κέντρο της Αγγλίας έχει τώρα μια εργατική τάξη διαιρεμένη σε δύο εχθρικά στρατόπεδα, Άγγλων προλεταρίων και Ιρλανδών προλεταρίων. Ο μέσος Άγγλος εργάτης μισεί τον Ιρλανδό εργάτη σαν έναν ανταγωνιστή που κατεβάζει το επίπεδο ζωής του. Σε σχέση με τον Ιρλανδό εργάτη αισθάνεται ως μέλος του κυρίαρχου έθνους και έτσι μετατρέπεται σε εργαλείο των αριστοκρατών και των κεφαλαιοκρατών της χώρας του εναντίον της Ιρλανδίας ενισχύοντας έτσι την κυριαρχία τους επάνω του. Υποθάλπει τις θρησκευτικές, κοινωνικές και εθνικές διακρίσεις εναντίον του Ιρλανδού εργάτη. Η στάση του απέναντί του είναι όμοια μ' εκείνη των "φτωχών λευκών" απέναντι στους "νέγρους" στις παλιές δουλοκτητικές πολιτείες των*

---

110. Σχετικά με την κατάτμηση της αγοράς εργασίας σε κεντρική και περιφερειακή και τις επιπτώσεις που επιφέρει στον κόσμο της εργασίας βλ. Μουσούρου Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2003, σελ. 61-63.

ΗΠΑ. Ο Ιρλανδός τού ανταποδίδει με τόκο το ίδιο νόμισμα. Βλέπει στον Άγγλο εργάτη ταυτόχρονα τον συνεργό και το ηλίθιο εργαλείο της Αγγλικής κυριαρχίας στην Ιρλανδία.

Ο ανταγωνισμός αυτός διατηρείται τεχνητά και εντείνεται από τον Τύπο, τον άμβωνα, τα σατιρικά έντυπα, κοντολογίς από όλα τα μέσα που διαθέτει η κυρίαρχη τάξη. Ο ανταγωνισμός αυτός είναι το μυστικό της έλλειψης ισχύος της Αγγλικής εργατικής τάξης, παρά την οργάνωσή της. Είναι το μυστικό με το οποίο η καπιταλιστική τάξη διατηρεί τη δύναμή της. Και αυτή η τάξη έχει πλήρη επίγνωση του γεγονότος αυτού»¹¹¹.

4. Αντί Επιλόγου

Από τα προαναφερθέντα είναι δυνατό να διεξάγουμε το συμπέρασμα ότι είναι, πλέον, αναγκαίο να αναζητηθεί μια διαφορετική και πιο αποτελεσματική πολιτική, διαμετρικά αντίθετη από την ακολουθούμενη, η οποία θα λαμβάνει υπόψη της τον ομαλό τρόπο ένταξης των αλλοδαπών στην ελληνική κοινωνία¹¹².

111. Γράμμα του Μαρξ στους S. Meyer και A. Vogt, 9 Απριλίου 1870 (Αναφέρεται στο Μουσσούρου Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική...*, ό.π., σελ. 66). Υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο.

112. Ήδη, αρκετοί αλλοδαποί έχουν αρχίσει να εντάσσονται, σταδιακά, στην ελληνική κοινωνία. Σε αρκετές περιοχές, Δήμους ή Κοινότητες, οι κάτοικοι αντιλαμβάνονται ότι το φαινόμενο της εγκατάστασης αλλοδαπών δεν είναι προσωρινό. Πρόκειται για μια σημαντική μερίδα μεταναστών που θα παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα. Μάλιστα, οι νεότερες γενιές από αυτούς, κατά πως φαίνεται, θα ελληνοποιηθούν. Πολλά παιδιά αλλοδαπών παρακολουθούν μαθήματα σε ελληνικά σχολεία και ενδεχομένως πολλοί από αυτούς θα υπηρετήσουν και στον ελληνικό στρατό. Να αναφέρουμε το παράδειγμα του Πύρου Δήμα, ο οποίος όταν πρωτοήρθε, το 1991, στην Ελλάδα τοποθετούσε και τα δυο του χέρια επάνω στην μπάρα, στο εσωτερικό του τρόλεϊ, για να μην κινδυνεύει ως ύποπτος κλοπής. Σήμερα είναι υπολοχαγός του ελληνικού στρατού (Δ. Λιβιεράτος, 1998). Ακόμη, να υπενθυμίσουμε εκείνη την περίφημη ομάδα των αρσβαριστών, η οποία αγωνιζόταν με τα ελληνικά χρώματα και που δεν μιλούσαν άνετα τα ελληνικά ή την παγκόσμια πρωταθλήτρια στο Πρωτάθλημα Στίβου της Σεβίλλης, τον Αύγουστο 1999, Μιρέλλα Μανιάνι-Τζελίη, η οποία ανέδειξε τον ελληνικό στίβο σε όλο τον κόσμο, ενώ μέχρι το 1995 αγωνιζόταν στην Αλβανία.

Όσον αφορά στην ανεργία είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστεί με τον περιορισμό του χρόνου εργασίας και την αναδιανομή της εργασίας. Το αίτημα για 35 ώρες εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών, είναι δυνατόν να κατακτηθεί προκειμένου να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας¹¹³. Διότι, τότε μόνο, όταν εκλείψει ή περιοριστεί η ανεργία, πιθανόν να περιοριστεί ο ρατσισμός, η ξενοφοβία και οι διακρίσεις σε βάρος των αλλοδαπών εργατών, εφόσον δεν θα θεωρούνται πλέον «άρπαγες» της εργασίας των ντόπιων.

Τέλος, η εφαρμογή μιας πολιτικής κοινωνικής προστασίας (ασφάλεια, περίθαλψη, στέγαση, μόρφωση, συνδικαλισμός, κτλ.) και εκτεταμένης νομιμοποίησης των παράνομων αλλοδαπών, αποτελούν σημαντικά μέσα καταπολέμησης της μαύρης αγοράς εργασίας και της παραοικονομίας, παρ' ότι δεν κατορθώνουν να την εξαλείψουν (Π. Λινάρδος-Ρυλμόν 1993, Δ. Κατσορίδας 1994).

---

113. Για μια πιο αναλυτική και επιστημονικά τεκμηριωμένη παρουσίαση του αιτήματος των 35 ωρών εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών βλέπε Ιωακείμoglou Η. (1997).

Βιβλιογραφία

Alpha Bank, «Οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα: από τη νομιμοποίηση στην ένταξη και προσέλκυση», Οικονομικό Δελτίο (τριμηνιαία έκδοση της Alpha Bank), Σεπτέμβριος 2005, τεύχος 95.

Αναγνωστόπουλος Κ., «Οι μετανάστες από την Αλβανία και το ζήτημα της κατοικίας τους στην πόλη της Πάτρας», περιοδικό Γεωγραφίες, Άνοιξη, τεύχος 3, 2002.

Van den BRINK, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «σχετικά με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική», 20 Οκτωβρίου, έγγραφο Α3-0280/92, 1993.

Γλυτσός Ν., Προσφορά και ανάγκες σε εργασία στην ελληνική οικονομία, κατά περιφέρεια και επάγγελμα, μέχρι το τέλος του αιώνα και δυνατότητες απασχόλησης πολιτικών προσφύγων και Ποντίων, Υπουργείο Εξωτερικών (Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού) και Πάντειο Πανεπιστήμιο (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Αθήνα 1993.

Έκθεση του Εθνικού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης σχετικά με την καταγραφή των αλλοδαπών που υπέβαλλαν αίτηση για άδεια παραμονής (25/2/1999).

Η Αυγή, «Και μη χειρότερα», 18 Ιουλίου, 1999α.

Η Αυγή, «Πρωταθλήτρια στη “μαύρη” εργασία η Ελλάδα σύμφωνα με αυστριακή πανεπιστημιακή μελέτη», 1 Σεπτεμβρίου, 1999.

Ιωακείμογλου Η., «Η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών και οι επιπτώσεις της στην απασχόληση και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας», περιοδικό Ενημέρωση (ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ), Ιούνιος 1997, τεύχος 26.

Ιωακείμογλου Η., «Οι μετανάστες και η ανεργία», εφημερίδα Η Αυγή, 14 Ιουλίου, 1999.

Ιωακείμογλου Η., «Οι μετανάστες και η απασχόληση», στο συλλογικό τόμο με τίτλο, Μετανάστες στην Ελλάδα (επιμέλεια: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου, Μ. Παύλου), εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.

Καβουριάρης Μ., «Για την αξία της εργατικής δύναμης», Η Εποχή, 9 Οκτωβρίου, 2005.

Καραμεσίνη Μαρία, «Νομιμοποίηση από την πλευρά των μεταναστών», εφημερίδα Η Εποχή, 7 Ιουλίου, (1996).

Καρασαββόγλου Α., «Μετανάστευση, αγορά εργασίας και ελληνική οικονομία», στο συλλογικό τόμο με γενικό τίτλο, Ανεργία: Μύθοι και πραγματικότητα, σε συνεργασία με Χλέτσο Μ., Κατσορίδα Δ., Ναξάκη Χ., Ιωακείμογλου Η., Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1998.

Κατσορίδας Δ., Ξένοι (;) εργάτες στην Ελλάδα, ΙΑΜΟΣ, Αθήνα, 1994.

Καλλονιάτης Κ., «Δεν ευθύνονται οι ξένοι εργάτες για την ανεργία», εφημερίδα Εξπρές, 8 Οκτωβρίου, 1995.

Καρασαβόγλου Α.-Μαδυτινός Δ.-Νικολαΐδης Μ.-Κατσορίδας Δ., Ξένοι εργάτες στο Νομό Καβάλας. Επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και κοινωνία, έκδοση του ΤΕΙ Καβάλας-Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Καβάλα, 1996.

Καρασαββόγλου Α., «Ο ρόλος της μετανάστευσης στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και ειδικότερα στις εργασιακές σχέσεις και η περίπτωση της Ελλάδας», στο Χ. Ναξάκης - Μ. Χλέτσος (επιμέλεια), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001.

Κασιμάτη Κ., «Γυναικεία μετανάστευση από Αλβανία και Πολωνία - Απασχολήσεις και διαφορετικότητες», στο Κούλα Κασιμάτη (επιμέλεια), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Κασίμης Χ., *Οι επιπτώσεις της εγκατάστασης και απασχόλησης του ξένου εργατικού δυναμικού στην ελληνική ύπαιθρο*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Πανεπιστήμιο Πατρών, 2004.

COATES, Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, έγγραφο Α3-221/91.

Κουζής Γ., «Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων», περιοδικό Τετράδια του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Απρίλιος-Σεπτέμβριος 1997, τεύχος 10-11.

Λαμπριανίδης Λ.-Λυμπεράκη Α., *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2001.

Λιβιεράτος Δ., «Ελληνική οικονομία και μετανάστες», περιοδικό Σπάρτακος, Δεκέμβριος 1998, τεύχος 52.

Λινάρδος-Ρυλμόν Π., *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*, ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ, Αθήνα, 1993.

Λινάρδος-Ρυλμόν Π., «Μορφές διεθνοποίησης και ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής», στο Κούλα Κασιμάτη (επιμέλεια), Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Λιανός Θ., Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: οικονομική διερεύνηση, εκδόσεις ΚΕΠΕ, Αθήνα, 2003.

Μουσούρου Α., Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Νατσιάκος Β.-Μάντζος Κ., «Μετανάστευση και σύνορα. Η Ήπειρος μετά το 1990. Η περίπτωση της επαρχίας Κόνιτσας», περιοδικό Γεωγραφίες, Καλοκαίρι 2003, τεύχος 5.

Ναξιάκης Χ., «Το “οικονομικό θαύμα” οφείλεται (και) στους μετανάστες», στο Χ. Ναξιάκης-Μ. Χλέτσος (επιμέλεια), Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001.

Παναγόπουλος Α., «Το 20% του ελληνικού ΑΕΠ από λαθρομετανάστες», εφημερίδα Επενδυτής (στο ένθετο «Οικονομικά Θέματα»), 30-31 Μαΐου, 1998.

Παπαδημητρίου Ζήσης, «Ρατσισμός και μετανάστευση», εφημερίδα Η Εποχή, 14 Νοεμβρίου, 1993.

Ρομπόλης Σ., «Πολιτικές μετανάστευσης στην Ελλάδα», περιοδικό Επειδή, Μάιος-Ιούνιος 2004, τεύχος 4.

Σαορής Α., Λιανός Θ. κ.ά., Μετανάστευση και Τοπικές Αγορές Εργασίας στη Βόρεια Ελλάδα, Κέντρο Ερευνών Διεθνούς

Οικονομικής και Ανάπτυξης (Κ.Ε.Δ.Ο.Α)-Ινστιτούτο Ανάπτυξης και Βαλκανικής Στρατηγικής. (Ι.Α.Β.Α.Σ.), Αθήνα, 1994.

Sarris A. and Zografakis S., «A Computable general Equilibrium Assessment of the Impact of Illegal Immigration on the Greek Economy», *Journal of Population Economics*, Vol. 12, pp. 155-182, 1999.

Σπινθουράκης Μ., «Οι μετανάστες “έφεραν” το Δ΄ ΚΠΣ», *Το Βήμα*, 22/2/2004.

Ταρπάγκος Α., «Ξένοι εργάτες και ελληνική κοινωνία», εφημερίδα *Πριν*, 28 Απριλίου, 1996.

Τζίμα Σ., «“Γκρεμίζουν” τα σύνορα οι γείτονες», *Η Καθημερινή*, 5 Ιουνίου, 2005.

Φακιολάς Ρ., «Μετανάστευση. Δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις - Τα υπέρ και τα κατά της σημερινής κατάστασης στην Ελλάδα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 16 Μαρτίου 2000.

Φλέγκας Η., «Αλβανία: ένα έθνος που εργάζεται στο... εξωτερικό», *Η Ναυτεμπορική*, 10 Ιανουαρίου 2005.

Χλέτσος Μ., «Μετανάστευση και αγορά εργασίας: Μία εναλλακτική προσέγγιση», *περιοδικό Ουτοπία*, Σεπτέμβριος 1996, τεύχος 21.

Ψημμένος Ι., *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια - Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, εκδόσεις Παπαζήση, δεύτερη βελτιωμένη έκδοση, Αθήνα 2004.

Ψημμένος Ι., «Εργασία και μετανάστες στο χώρο της Αθήνας», στο συλλογικό τόμο, *Κοινωνικός Αποκλεισμός για τους ανθρώπους που*

παραμερίζουμε... (εισαγωγή-επιμέλεια: Δέσποινα Παπαδοπούλου), εκδόσεις Αρμός, Αθήνα, χ.χ.έ.

Ψήγας Π., «Οι διαφορετικές οικονομικές πραγματικότητες της μετανάστευσης: εργαλειοποίηση και σκοπιμότητες», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Οκτώβριος 2005, τεύχος 40.

4

Ο ρόλος της μετανάστευσης στις μεταβολές του εργατικού δυναμικού και στη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα¹¹⁴

1. Εισαγωγή

Τα αποτελέσματα της μετανάστευσης για την αγοράς εργασίας και τα συνταξιοδοτικά συστήματα των χωρών υποδοχής, αποτελούν εδώ και αρκετό καιρό, αντικείμενα αναλυτικών και ως ένα βαθμό διεξοδικών μελετών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Alvarado και άλ., 1998, Massey και άλ., 2004). Η ένταση των μεταναστευτικών ροών σε συνδυασμό με τις δυσμενείς δημογραφικές προοπτικές, και ειδικότερα την αναπόφευκτη ένταση της δημογραφικής γήρανσης τα επόμενα χρόνια, τείνουν να μεταβάλλουν καθοριστικά το πλαίσιο λειτουργίας της αγοράς εργασίας και των συνταξιοδοτικών συστημάτων, στο βαθμό που, στις χώρες υποδοχής, αναμένεται μια σημαντική συρρίκνωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας και μια αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων ατόμων (European Commission, 2005, Bagavos, 2004, Bagavos και άλ., 2001). Υπό

---

114. Ρομπόλης Σάββας, Μπάγκας Χρήστος, Χατζηβασιλόγλου Ιωάννης. Το κείμενο, σε μια πρώτη μορφή του και με τον τίτλο "Immigration, force de travail et avenir de retraites en Grèce", παρουσιάστηκε στο συνέδριο «Interdépendances Economiques et Financières et Progrès Social», που οργανώθηκε από την Association Internationale des Economistes de Langue Française (Aix-en-Provence, Μάιος 2005).

την έννοια αυτή, ο ρόλος της μετανάστευσης μπορεί να αποβεί καθοριστικός, όχι τόσο για την αποτροπή των παραπάνω μεταβολών όσο για την επιβράδυνση των διαφαινόμενων εξελίξεων (European Commission, 2004, Μπάγκαβος και άλ., 2004).

Στο παρόν άρθρο εξετάζεται η περίπτωση της Ελλάδας, ως χώρας που βίωσε μια απότομη και έντονη μεταναστευτική εισροή, σε μια χρονική περίοδο στενότητας στην αγορά εργασίας και προβληματισμού αναφορικά με τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος. Στην πρώτη ενότητα αναλύονται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα για τη περίοδο 1991-2001, με ιδιαίτερη έμφαση στην επίπτωση της εισροής των μεταναστών για το μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού της Ελλάδας. Στη συνέχεια, εκτιμάται η συμβολή των αλλοδαπών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα κατά την ίδια περίοδο και συγκρίνεται με την αντίστοιχη συμβολή των γηγενών. Στην τρίτη και τελευταία ενότητα, εξετάζεται ο ρόλος της μετανάστευσης στη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι η παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα συνδυάστηκε όχι απλώς με την αποφυγή μιας μείωσης του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας, αλλά με μια αύξηση η οποία ήταν υψηλότερη από αυτή της προηγούμενης δεκαετίας (1981-91). Ταυτόχρονα, η σχετικά νεανική κατά ηλικία δομή του μεταναστευτικού πληθυσμού συνέβαλλε στη επιβράδυνση της δημογραφικής γήρανσης. Καθοριστική ήταν και η συμβολή των μεταναστών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στο βαθμό που από καθαρά ποσοτική άποψη ήταν πιο σημαντική από την αντίστοιχη των γηγενών. Τέλος, σε ένα βραχυχρόνιο ορίζοντα, η συμβολή στην οικονομική ισορροπία και τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος είναι προφανής. Σε μια πιο μακροχρόνια προοπτική, η συμβολή τους εξαρτάται από το βαθμό συρρίκνωσης ή διατήρησης

των αποκλίσεων που παρατηρούνται σήμερα αναφορικά με τον χρόνο εργασίας (αριθμός ημερών) και τους μισθούς σε σχέση με αυτούς των γηγενών.

2. Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα

Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε αναμφίβολα από τη διεύρυνση του ρόλου της μετανάστευσης στις συντελούμενες δημογραφικές μεταβολές αναφορικά με το μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού (Ρομπόλης, 2005, Tsimpos, 2005). Πιο συγκεκριμένα, η εισροή και η παραμονή των αλλοδαπών μεταναστών στην Ελλάδα συνέβαλλε καθοριστικά στην αύξηση του μεγέθους του συνολικού πληθυσμού ο οποίος μεταξύ 1991 και 2001 σημείωσε αύξηση κατά 704.000 χιλιάδες (Πίνακας 1). Είναι χαρακτηριστικό ότι το 89,5% της αύξησης αυτής οφείλεται στην καθαρή μετανάστευση (διαφορά μεταξύ μεταναστευτικής εισροής και μεταναστευτικής εκροής) αφού ο αριθμός των αλλοδαπών που διέμεναν στην Ελλάδα αυξήθηκε από 167.000 χιλιάδες το 1991 σε 797.000 το 2001. Η φυσική αύξηση (διαφορά μεταξύ γεννήσεων και θανάτων), ήταν πολύ περιορισμένη (21.600) λόγω του σχετικά χαμηλού αριθμού γεννήσεων, ως συνέπεια της ιδιαίτερα χαμηλής γονιμότητας που παρατηρείτε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, και της αύξησης του αριθμού των θανάτων, εξέλιξη η οποία συνδέεται αναμφίβολα με τη διεύρυνση της δημογραφικής γήρασης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ο ρόλος της μετανάστευσης στις μεταβολές του συνολικού μεγέθους του πληθυσμού της Ελλάδας (1991-2001)

	Σύνολο	Έλληνες	Αλλοδαποί	Αλβανοί	Υπόλοιπες εθνικότητες
1991	10.259.900	10.092.624	167.276	20.556	146.720
2001	10.964.020	10.166.987	797.093	443.550	353.543
Απόλυτη μεταβολή	704.120	74.363	629.817	422.994	206.823
Συντελεστής μεταβολής	1,1	1,0	4,8	21,6	2,4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ, Απογραφές 1991 και 2001.

Η ένταση των μεταναστευτικών ροών συνδυάστηκε με σημαντικές μεταβολές αναφορικά με τον αριθμό των ατόμων που αποτελούν τις τρεις βασικές ηλικιακές ομάδες του πληθυσμού, δηλαδή τους νέους (0-14 ετών), τα άτομα σε ηλικία εργασίας (15-64 ετών) και τους ηλικιωμένους (65 ετών και άνω). Πιο συγκεκριμένα ο αριθμός των νέων μειώθηκε κατά 310.000 (-15,7%), ως συνέπεια της διαχρονικής μείωσης του αριθμού των γεννήσεων και της χαμηλής γονιμότητας που παρατηρείτε στην Ελλάδα από το 1980 και μετά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, χωρίς την παρουσία των αλλοδαπών η μείωση αυτή την θα ήταν της τάξης των 415.000 (Πίνακας 2). Ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας αυξήθηκε κατά 588.000 (8,5%), αύξηση η οποία οφείλεται κατά 85,5% στην αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών στις ίδιες ηλικίες και μόνο κατά 14,5% (85.000) σε αυτή των γηγενών. Σε ότι αφορά τους ηλικιωμένους, ο αριθμός τους αυξήθηκε σημαντικά (427.000) ή αλλιώς κατά 30,5%, γεγονός που σχετίζεται σχεδόν αποκλειστικά (κατά 95%) με τη γήρανση του γηγενούς πληθυσμού, η οποία επήλθε κυρίως ως συνέπεια της διαχρονικής μείωσης των επιπέδων θνησιμότητας σε όλο το διάστημα της μεταπολεμικής περιόδου.

Το γεγονός ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός παρουσιάζει μια πιο νεανική κατά ηλικία δομή σε σχέση με αυτή του γηγενούς πληθυσμού συνδυάστηκε με μια σχετική επιβράδυνση της δημογραφικής γήρανσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, χωρίς την παρουσία των αλλοδαπών, το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω στον Ελληνικό πληθυσμό το 2001 θα ήταν 17,7% αντί του πραγματικού 16,7%. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σχετική συγκράτηση της δημογραφικής γήρανσης είναι αποτέλεσμα κυρίως του υψηλού αριθμού αλλοδαπών στις ηλικίες 15-64 ετών και λιγότερο των νέων ηλικίας 0 έως 14 ετών. Αντίθετα η αύξηση των αλλοδαπών στις ηλικίες 65 ετών και άνω επιβράδυνε αυτή τη διαδικασία συγκράτησης της δημογραφικής γήρανσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, χωρίς την αύξηση αυτή, το επίπεδο γήρανσης του πληθυσμού της Ελλάδας το 2001 θα ήταν έστω και οριακά χαμηλότερο (16,5%) από το πραγματικό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ο ρόλος της μετανάστευσης στις μεταβολές της κατά ηλικία δομής του πληθυσμού της Ελλάδας (1991-2001)

	1991	2001	Απόλυτη μεταβολή
	0-14 ετών		
Σύνολο	1.974.867	1.664.085	-310.782
Έλληνες	1.946.975	1.531.175	-415.800
Αλλοδαποί	27.892	132.910	105.018
	15-64 ετών		
Σύνολο	6.880.681	7.468.395	587.714
Έλληνες	6.747.154	6.832.119	84.965
Αλλοδαποί	133.527	636.276	502.749
	65 ετών και άνω		
Σύνολο	1.404.352	1.831.540	427.188
Έλληνες	1.398.496	1.803.633	405.138
Αλλοδαποί	5.856	27.907	22.050

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ, Απογραφές 1991 και 2001.

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού οφείλεται σε ποσοστό 67% στην ένταση των μεταναστευτικών ρευμάτων από την Αλβανία και κατά 33% στις υπόλοιπες εθνικότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ, μεταξύ 1991 και 2001, ο αριθμός των αλλοδαπών σχεδόν πενταπλασιάστηκε, το μέγεθος του μεταναστευτικού πληθυσμού που προέρχεται από την Αλβανία αυξήθηκε πάνω 20 φορές (από 20.500 σε 443.500 χιλιάδες), ενώ των υπολοίπων μόνο κατά 2,5 φορές περίπου. Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζεται στα ποσοστά των αλλοδαπών ανά εθνικότητα στο σύνολο των αλλοδαπών. Έτσι, αν και στην Ελλάδα το 2001 υπήρχαν αλλοδαποί από 215 χώρες, οι αλβανοί αποτελούσαν την συντριπτική πλειοψηφία των αλλοδαπών (57,5%), ενώ τα ποσοστά της δεύτερης (βούλγαροι) και της τρίτης (γεωργιανοί) σε σημαντικότητα εθνικότητας απείχαν αρκετά από το προαναφερόμενο μέγεθος (4,6% και 3,0% αντίστοιχα). Γενικά, οι 12 χώρες των οποίων οι πολίτες βρίσκονται στην Ελλάδα και ο αριθμός τους ξεπερνά τις 10.000 άτομα ανά εθνικότητα καλύπτουν το 83% των αλλοδαπών στην Ελλάδα ενώ το υπόλοιπο 17% προέρχεται από 203 χώρες. Αναμφίβολα, η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, η οποία αποτελεί μέρος των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η γειτνίαση με τις βαλκανικές χώρες οι οποίες στη δεκαετία του 1990 αποτέλεσαν μια πολύ σημαντική εστία προσφοράς οικονομικών μεταναστών και η ύπαρξη ελλήνων με βάση την καταγωγή τους σε ορισμένες από τις χώρες αυτές, εξηγούν σε σημαντικό βαθμό, την συγκέντρωση αλλοδαπών συγκεκριμένων εθνικοτήτων στην Ελλάδα.

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των μεταναστών το οποίο φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της Ελλάδας είναι η τάση τους για παραμονή σε αστικές περιοχές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ σχεδόν 1 στους 3 γηγενείς ζει στην περιφέρεια Αττικής, η αντιστοιχία για τους αλλοδαπούς είναι αισθητά υψηλότερη (1 στους 2). Επίσης σημαντικό ποσοστό (13,2%) αλλοδαπών ζει στην

περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας στην οποία συμπεριλαμβάνεται η πόλη της Θεσσαλονίκης. Η τάση αυτή θα πρέπει να αποδοθεί, τόσο στις περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης που μπορεί να παρέχουν οι ασπικές περιοχές στους μετανάστες (κατασκευές, παροχή υπηρεσιών σε νοικοκυριά), όσο και στην ύπαρξη των μεταναστευτικών δικτύων και κοινοτήτων οι οποίες αποτελούν έναν πρώτο πυρήνα στήριξης και βοήθειας για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες.

Η αναζήτηση εργασίας, είναι ο κυριότερος λόγος εγκατάστασης των αλλοδαπών στην Ελλάδα (54%), με δεύτερο λόγο την οικογενειακή επανένωση (13%). Η σχέση εργασίας και μετανάστευσης αντικατοπτρίζεται στο υψηλό ποσοστό των απασχολούμενων αλλοδαπών σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό των αλλοδαπών (51,4%). Αντικατοπτρίζεται επίσης και στις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν μεταξύ γηγενών και αλλοδαπών αναφορικά με τη συμμετοχή τους στην απασχόληση. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ποσοστά απασχόλησης του αλλοδαπού πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών είναι γύρω στο 61,5% ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για τους γηγενείς είναι περίπου 54,5%.

Η υπερσυγκέντρωση των αλλοδαπών αναφορικά με τους τομείς απασχόλησης, τα επαγγέλματα και τη θέση που έχουν στο επάγγελμα αποτελεί ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των αλλοδαπών εργαζομένων το οποίο επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της Ελλάδας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τομέας των κατασκευών και των λοιπών υπηρεσιών, στον οποίο συμπεριλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, η παροχή υπηρεσιών στα νοικοκυριά, καλύπτουν σχεδόν το 50% της απασχόλησης των αλλοδαπών. Οι αλλοδαποί σε ποσοστό 68% απασχολούνται ως τεχνίτες και ανειδίκεντοι εργάτες ενώ στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι μισθωτοί (89%). Είναι φανερό ότι η υπερσυγκέντρωση αυτή αποτελεί συνέπεια του συνύπαρξης των χαρακτηριστικών των μεταναστών αναφορικά με το ειδικεύση

ή μη την οποία είχαν αποκτήσει με τη ζήτηση εργασίας σε τομείς οικονομικής δραστηριότητας που είχαν μια ιδιαίτερη βαρύτητα στη δεκαετία του 1990 (κατασκευές, τουρισμός και υπηρεσίες σε νοικοκυριά, γεωργία). Όλα αυτά σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι αλλοδαποί, λόγω εθνικότητας, δεν έχουν την ίδια δυνατότητα με τους γηγενείς για απασχόληση στο δημόσιο τομέα.

Γενικά, τα παραπάνω χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού τείνουν στο να διαμορφώσουν ένα προφίλ αλλοδαπού ο οποίος ήρθε στη Ελλάδα για αναζήτηση εργασίας χωρίς να απορρίπτει την προοπτική μιας μακροχρόνιας διαμονής με την οικογένειά του, είναι συνήθως άνδρας σε σχετικά νεαρή ηλικία, προέρχεται από βαλκανική χώρα και συνήθως από την Αλβανία, είναι εγκατεστημένος σε αστική περιοχή και απασχολείται ως μισθωτός τεχνίτης ή ανειδίκευτος εργάτης στον τομέα των κατασκευών και των υπηρεσιών. Επιπλέον, η Ελλάδα φανερώνει τα χαρακτηριστικά ενός, ως ένα βαθμό, μεσογειακού μοντέλου μεταναστευτικής εισροής το οποίο χαρακτηρίζεται, μεταξύ των άλλων, από την ένταση των μεταναστευτικών ροών με έμφαση στην εργασία, την ύπαρξη αναγκών σε ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, στο βαθμό που η ταχεία αύξηση του μορφωτικού επιπέδου των γηγενών δρα αποθαρρυντικά για την απασχόλησή τους σε θέσεις χαμηλής ειδίκευσης και την ύπαρξη παράνομης μετανάστευσης, η οποία αποτελεί ένα συγκερασμό της γειτνίασης με χώρες αποστολής μεταναστών και της έκτασης της παραοικονομίας που συχνά συντηρεί αυτή τη μορφή μετανάστευσης.

3. Πληθυσμός, μετανάστευση και εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα τη δεκαετία 1991-2001

Το μέγεθος του εργατικού δυναμικού συναρτάται με δύο παράγοντες: α) το μέγεθος και την κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας και β) τα κατά ηλικία ποσοστά συμμετοχής ανδρών και

γυναικών στην αγορά εργασίας. Οι μεταβολές των δύο αυτών παραγόντων συνδέονται με την διαχρονική εξέλιξη του μεγέθους του εργατικού δυναμικού¹¹⁵. Υπό την έννοια αυτή είναι δυνατόν να εκτιμηθούν αναδρομικά η δημογραφική επίπτωση και η επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής στις παρατηρούμενες μεταβολές του μεγέθους του εργατικού δυναμικού στο διάστημα μιας χρονικής περιόδου. Στην ανάλυση που ακολουθεί επιχειρείται να αποτιμηθεί η διακριτή επίπτωση των μεταβολών του πληθυσμού και των μεταβολών που αφορούν στα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα την περίοδο 1991-2001. Προκειμένου να αναδειχθεί ο ρόλος της μετανάστευσης για τη μεταβολή του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα, ο πληθυσμός και η συμμετοχή στην αγορά εργασίας διαχωρίζονται κατά εθνικότητα (έλληνες και αλλοδαποί). Επιπλέον, επειδή η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών στην Ελλάδα είναι αλβανοί, η εθνικότητα αυτή λαμβάνεται ξεχωριστά προκειμένου να γίνουν οι ανάλογες συγκρίσεις με το σύνολο των υπολοίπων εθνικοτήτων.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού που διεξάγει η ΕΣΥΕ και αφορά στα έτη 1991 και 2001 καθώς και στις Απογραφές Πληθυσμού 1991 και 2001. Επειδή η έρευνα του 2001 ήταν τριμηνιαία, για το έτος αυτό χρησιμοποιήθηκαν οι μέσοι όροι των τεσσάρων τριμήνων. Η επιλογή των ετών έγινε με γνώμονα το γεγονός ότι για τα αντίστοιχα έτη υπάρχουν τα αποτελέσματα των γενικών απογραφών τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μια επιπλέον πηγή πληροφόρησης για το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα. Μια πρώτη σύγκριση των δύο διαφορετικών πηγών ανέδειξε μια σχετική υποεκτίμηση στα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού σε σχέση με αυτά της

115. Για την ανάλυση των σχέσεων που προκύπτουν μεταξύ εργατικού δυναμικού, πληθυσμού σε ηλικίας εργασίας και ποσοστών συμμετοχής βλέπε ενδεικτικά Marchand, 1991, Coomans, 1997, Bagavos, 2002, Μπάγκαβος 2003.

απογραφής αναφορικά με το μέγεθος του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα το 2001¹¹⁶.

Για το λόγο αυτό ακολουθήθηκε η παρακάτω διαδικασία. Από τις έρευνες εργατικού δυναμικού των ετών 1991 και 2001 υπολογίστηκαν τα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας κατά φύλο, ηλικία και εθνικότητα. Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη, από τις απογραφές του 1991 και του 2001, το μέγεθος και την κατά ηλικία και φύλο σύνθεση του πληθυσμού τόσο για το σύνολο όσο και για τις διάφορες εθνικότητες (έλληνες, αλλοδαποί, αλβανοί, αλλοδαποί πλην αλβανών) και εφαρμόζοντας τα προαναφερόμενα ποσοστά συμμετοχής προέκυψε το εργατικό δυναμικό για τις διάφορες κατηγορίες του πληθυσμού. Ειδικά για τα αποτελέσματα του 2001, έγινε παραβολή με τα αντίστοιχα αποτελέσματα της απογραφής αναφορικά με το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα προκειμένου να ελεγχθεί η ορθότητα των υπολογισμών.

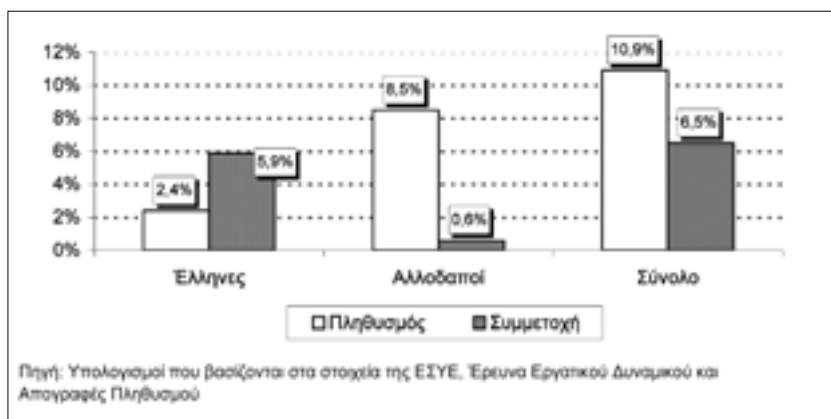
Η επίπτωση των μεταβολών του πληθυσμού στην αύξηση του εργατικού δυναμικού εκφράζει το μέγεθος της αύξησης του εργατικού δυναμικού που θα είχε προκύψει εάν τα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας κατά φύλο, ηλικία και υπηκοότητα παρέμεναν διαχρονικά σταθερά (στην περίπτωση μας στα επίπεδα του 1991). Κατ' αναλογία, η επίπτωση των μεταβολών της συμμετοχής στην αγορά εργασίας στην αύξηση του εργατικού δυναμικού εκφράζει το μέγεθος της αύξησης του εργατικού δυναμικού που θα είχε προκύψει εάν τόσο το μέγεθος όσο και η δομή του πληθυσμού κατά ηλικία, φύλο και εθνικότητα παρέμεναν διαχρονικά σταθερά. Επιπλέον, προκύπτει και ένα μικρό υπόλοιπο το οποίο εκφράζει την ταυτόχρονη μεταβολή του πληθυσμού και των ποσοστών

116. Για παράδειγμα, ενώ από την απογραφή του 2001 προέκυψε ότι ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών ηλικίας 15 έως 64 ετών ήταν γύρω στις 636.000, η έρευνα εργατικού δυναμικού του 2001 δίνει περίπου τον αριθμό των 244.000 ατόμων.

συμμετοχής και το οποίο επειδή είναι πολύ μικρό (λιγότερο από το 0,3% της συνολικής μεταβολής του εργατικού δυναμικού) έχει παραληφθεί. Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι η επίπτωση των δύο διακριτών παραγόντων στην αύξηση του εργατικού δυναμικού δίνεται ως ποσοστό του μεγέθους του εργατικού δυναμικού το 1991 (βλ. παρακάτω).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Δημογραφική επίπτωση και επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής στη μεταβολή του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα, 1991-2001
(Η επίπτωση αναφέρεται ως % του εργατικού δυναμικού το 1991)

Από τον Πίνακα 3 και το Διάγραμμα 1 προκύπτει ότι η αύξηση (17,4%) του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα την περίοδο 1991-2001 οφείλεται κατά 62,2% στην επίπτωση των μεταβολών του πληθυσμού (10,9%¹¹⁷) και κατά 37,4% στην μεταβολή των ποσοστών συμμετοχής στην αγορά εργασίας (6,5%).

117. Το αποτέλεσμα αυτό δεν σημαίνει ότι η αύξηση του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών ήταν της τάξης του 10,9%. Απλά αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι η αύξηση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας σε συνδυασμό με την τάση του πληθυσμού για συμμετοχή στην αγορά εργασίας (ποσοστά συμμετοχής) το 1991 θα είχε οδηγήσει σε ένα μέγεθος του εργατικού δυναμικού το 2001 το οποίο θα ήταν κατά 10,9% υψηλότερο από αυτό του 1991.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Οι συνιστώσες της μεταβολής του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα μεταξύ 1991 και 2001-(Σχετική μεταβολή του μεγέθους του εργατικού δυναμικού ως προς το συνολικό μέγεθος του εργατικού δυναμικού το 1991)

α) Σύνολο εθνικότητας

	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο		
	Επίπτωση του δημ/φικού παρράγοντα	Επίπτωση των ποσοπών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παρράγοντα	Επίπτωση των ποσοπών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παρράγοντα	Επίπτωση των ποσοπών συμμετοχής	Συνολική μεταβολή εργατικού δυναμικού
Ομάδες ηλικιών	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
15-29	1,9%	-1,0%	1,0%	0,7%	2,9%	-0,3%	2,6%
30-49	4,3%	0,1%	2,8%	5,0%	7,1%	5,1%	12,2%
50-64	0,5%	0,2%	0,4%	1,5%	0,9%	1,7%	2,6%
15-64	6,7%	-0,7%	4,2%	7,2%	10,9%	6,5%	17,4%

(5) = (1)+(3), (6) = (2) + (4), (7) = (5)+(6).

β) Έλληνες

	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο		
	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Συνολική μεταβολή εργατικού δυναμικού
Ομάδες ηλικιών	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
15-29	0,5%	-1,1%	-0,1%	0,8%	0,4%	-0,3%	0,1%
30-49	1,4%	0,0%	1,1%	4,7%	2,5%	4,7%	7,2%
50-64	-0,5%	0,2%	0,0%	1,3%	-0,5%	1,5%	1,0%
15-64	1,4%	-0,9%	1,0%	6,8%	2,4%	5,9%	8,3%

(5) = (1)+(3), (6) = (2) + (4), (7) = (5)+(6).

γ) Αλλοδαποί

	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο		
	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικού παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Συνολική μεταβολή εργατικού δυναμικού
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Ομάδες ηλικιών							
15-29	1,4%	0,1%	1,1%	-0,1%	2,5%	0,0%	2,5%
30-49	2,9%	0,1%	1,7%	0,3%	4,6%	0,4%	5,0%
50-64	1,0%	0,0%	0,4%	0,2%	1,4%	0,2%	1,6%
15-64	5,3%	0,2%	3,2%	0,4%	8,5%	0,6%	9,1%

(5) = (1)+(3), (6) = (2) + (4), (7) = (5)+(6).

δ) Αλβανοί

Ομάδες ηλικιών	Ανδρες		Γυναίκες		Σύνολο		
	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Συνολική μεταβολή εργατικού δυναμικού
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
15-29	0,9%	0,0%	0,8%	-0,1%	1,7%	-0,1%	1,6%
30-49	1,7%	0,1%	0,9%	0,2%	2,6%	0,3%	2,9%
50-64	0,9%	0,0%	0,3%	0,1%	1,2%	0,1%	1,3%
15-64	3,5%	0,1%	2,0%	0,2%	5,5%	0,3%	5,8%

(5) = (1)+(3), (6) = (2) + (4), (7) = (5)+(6).

ε) Αλλοδαποί πλην Αλβανών

Ομάδες ηλικιών	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο		
	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Επίπτωση του δημ/φικου παράγοντα	Επίπτωση των ποσοστών συμμετοχής	Συνολική μεταβολή εργατικού δυναμικού
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
15-29	0,5%	0,1%	0,3%	0,0%	0,8%	0,1%	0,9%
30-49	1,2%	0,0%	0,8%	0,1%	2,0%	0,1%	2,1%
50-64	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,2%	0,1%	0,3%
15-64	1,8%	0,1%	1,2%	0,2%	3,0%	0,3%	3,3%

(5) = (1)+(3), (6) = (2) + (4), (7) = (5)+(6).

Πηγή: Υπολογισμοί που βασίζονται στα στοιχεία της ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού και Απογραφές Πληθυσμού.

Τόσο ο πληθυσμιακός παράγοντας της αύξησης του εργατικού δυναμικού όσο και ο παράγοντας της συμμετοχής στην αγορά εργασίας συνδέονται σχεδόν αποκλειστικά με την ηλικιακή ομάδα 30-49 ετών. Ουσιαστικά στις ηλικίες αυτές, όπου συναντάται η υψηλότερη τάση των ατόμων για συμμετοχή στην αγορά εργασίας, η οποιαδήποτε μεταβολή του πληθυσμού αντικατοπτρίζεται άμεσα στη μεταβολή του εργατικού δυναμικού. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η αύξηση της παρουσίας των γυναικών στην αγορά εργασίας συνιστά τον αποκλειστικό μη-δημογραφικό παράγοντα της μεταβολής του εργατικού δυναμικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι η διεύρυνση της γυναικείας συμμετοχής στην αγορά εργασίας θα είχε οδηγήσει σε περαιτέρω αύξηση του εργατικού δυναμικού (18,1% αντί 17,4%) εάν κατά την ίδια περίοδο δεν είχε παρατηρηθεί η συρρίκνωση της παρουσίας των ανδρών στην αγορά εργασίας (κατά -0,7%).

Σε ότι αφορά στις εθνικότητες, οι διαφοροποιήσεις εστιάζονται αρχικά στο γεγονός ότι η αύξηση του εργατικού δυναμικού σχετίζεται κατά 47,7% με τους γηγενείς (8,3%) και κατά 52,3% με τους αλλοδαπούς (9,1%). Εάν αναφερθούμε στις δύο διαφορετικές κατηγορίες επιπτώσεων (δημογραφική και μη-δημογραφική), η συμβολή ελλήνων και αλλοδαπών διαφοροποιείτε αισθητά. Έτσι, η συμβολή της παρουσίας των αλλοδαπών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού είναι αποκλειστικά φύσεως δημογραφικής (αύξηση του αλλοδαπού πληθυσμού μεταξύ 1991 και 2001), αφού η επίπτωση που προκύπτει από τη μεταβολή των ποσοτών συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας είναι οριακή (0,6%¹¹⁸). Αντίθετα στον γηγενή πληθυσμό η επίπτωση που προκύπτει από τις αλλαγές στη

---

118. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι τα ποσοστά συμμετοχής των αλλοδαπών στην αγορά εργασίας δεν αυξήθηκαν διαχρονικά. Ειδικά στην περίπτωση των γυναικών παρατηρήθηκε ότι τα ποσοστά αυτά το 2001 ήταν υψηλότερα από αυτά του 1991. Παρόλα αυτά επειδή, ο αριθμός των αλλοδαπών γυναικών που βρίσκονταν στην Ελλάδα το 1991 δεν ήταν υψηλός, η αύξηση της συμμετοχής τους δεν οδηγεί σε αξιοσημείωτη μεταβολή του συνολικού μεγέθους του εργατικού δυναμικού.

συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας (αύξηση της συμμετοχής των γυναικών και στασιμότητα-μείωση της συμμετοχής των ανδρών) είναι υπερδιπλάσια (5,9%) από αυτή που συνδέεται με τις μεταβολές του πληθυσμού (2,4%). Μάλιστα η τελευταία αυτή επίπτωση είναι πάνω από τρεις φορές μικρότερη από την αντίστοιχη επίπτωση που προκύπτει από την παρουσία του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα (8,5%).

Η αναφορά στην εθνικότητα των ατόμων που αποτελούν το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας φανερώνει ότι η προαναφερόμενη επίπτωση (6,5%) των ποσοστών συμμετοχής στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα συνδέεται αποκλειστικά με την διεύρυνση της παρουσίας των ελληνίδων στην αγορά εργασίας (6,8%). Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι η επίπτωση που προκύπτει για το μέγεθος του εργατικού δυναμικού από τη μεταβολή προσεγγίζει σε σημαντικό βαθμό την αντίστοιχη επίπτωση που συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών τη δεκαετία 1991-2001 (8,5%).

Αξίζει να σταθούμε ιδιαίτερα στην περίπτωση των αλλοδαπών από την Αλβανία, των οποίων η παρουσία στην Ελλάδα συνδυάστηκε με σημαντική αύξηση του εργατικού δυναμικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι η συμβολή τους στην προαναφερόμενη αύξηση είναι σχεδόν διπλάσια (5,8%) από αυτή των υπολοίπων αλλοδαπών (3,3%). Η συμβολή των αλβανών προκύπτει κυρίως από την παρουσία των ανδρών (3,5%) και λιγότερο από αυτή των γυναικών (2%), γεγονός που διαφοροποιεί τη συγκεκριμένη εθνικότητα από το σύνολο των υπολοίπων, όπου η συνεισφορά των φύλων παρουσιάζεται πιο ισορροπημένη (1,8% και 1,2% για άνδρες και γυναίκες αντίστοιχα). Τόσο για τους αλβανούς όσο και για τις υπόλοιπες εθνικότητες, η συμβολή της αύξησης των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι υψηλότερη από αυτή των ανδρών (0,2% και 0,1% αντίστοιχα). Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η

συμβολή (δημογραφικού χαρακτήρα) των αλβανών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα είναι υπερδιπλάσια της αντίστοιχης συμβολής των γηγενών (2,4%), ενώ επιπλέον και η συμβολή των υπολοίπων εθνικοτήτων είναι υψηλότερη (3%) από αυτή των γηγενών. Ουσιαστικά, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αλλοδαπού πληθυσμού (νεανικός πληθυσμός με υψηλή συμμετοχή στην αγορά εργασίας), παρά το γεγονός ότι στην ηλικιακή ομάδα 15 έως 64 ετών σε 1 άτομο ξένης υπηκοότητας και ηλικίας 15-64 ετών αντιστοιχούν πάνω από 10 γηγενείς, οδηγούν σε υψηλότερη συμβολή του αλλοδαπών στην αύξηση του εργατικού δυναμικού σε σχέση με την αντίστοιχη συμβολή των γηγενών.

Η σημασία της προαναφερόμενης ανάλυσης δεν περιορίζεται στην απλή αναδρομική αποτύπωση των μεταβολών που αφορούν στο εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα, αλλά μπορεί να αποτελέσει οδηγό για τον προσδιορισμό των βασικών χαρακτηριστικών αναφορικά με τις μελλοντικές εξελίξεις. Το βασικό ερώτημα είναι σε ποιο βαθμό μπορούμε να αναμένουμε ένα πλαίσιο, τόσο με όρους δημογραφικούς όσο και με όρους ποσοστών συμμετοχής, αντίστοιχο με αυτό της δεκαετίας 1991-2001. Στην παρούσα ανάλυση το ζήτημα αυτό προσεγγίζεται μόνο από την πλευρά της προσφοράς αν και στην περίπτωση των ποσοστών συμμετοχής η εξέλιξη της ζήτησης θα αποβεί καθοριστική για τις όποιες μελλοντικές μεταβολές. Παρόλα αυτά αυτό που προέχει στη συγκεκριμένη προσέγγιση δεν είναι ο ακριβής προσδιορισμός των μελλοντικών μεταβολών αναφορικά με τα ποσοστά συμμετοχής αλλά ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων αύξησης του εργατικού δυναμικού μέσω της ανάκαμψης των ποσοστών συμμετοχής.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή κατά ηλικία δομή του πληθυσμού της Ελλάδας γίνεται φανερό ότι ο παράγοντας της αύξησης του μεταναστευτικού πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών δεν επιδρά παρά ως μια χρονική παράταξη κάποιων μακροχρόνιων εξελίξεων

οι οποίες θα χαρακτηρίζονται αρχικά από μια σχετικά ασθενή αύξηση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας τα επόμενα χρόνια. Σε μια πιο μακροχρόνια προοπτική, ο πληθυσμός ηλικίας 15-64 ετών θα παρουσιάσει μια σχετική στασιμότητα και πιθανότατα μια μείωσης του μεγέθους του. Με άλλα λόγια, η δημογραφική συνιστώσα της αύξησης του εργατικού δυναμικού δεν αναμένεται ότι θα είναι το ίδιο σημαντική με αυτή της δεκαετίας 1991-2001, η οποία έτσι και αλλιώς ήταν υψηλή λόγω της αυξημένης παρουσίας του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα. Ειδικότερα για τον γηγενή πληθυσμό, από τη στιγμή που οι ολιγομελείς γενιές που γεννήθηκαν στην Ελλάδα από το 1980 και μετά θα αρχίσουν να εισέρχονται στο «κύριο σώμα» του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (30-49 ετών) και οι σχετικά πολυπληθείς γενιές θα συνταξιοδοτούνται, η δημογραφική συνιστώσα θα συνηγορεί σε μια συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού. Μόνο μια συνέχιση των μεταναστευτικών ροών, αντίστοιχη αυτής της προηγούμενης δεκαετίας, θα μπορούσε να αποτρέψει την προαναφερόμενη εξέλιξη (Μπάγκαβος, 2003).

Σε ότι αφορά τα ποσοστά συμμετοχής, ουσιαστικά αυτά του γηγενούς πληθυσμού, είναι επίσης φανερό ότι η περαιτέρω συμβολή τους στη μελλοντική αύξηση του εργατικού δυναμικού θα εξαρτηθεί από το βαθμό ανάκαμψης των ποσοστών αυτών σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Σε ότι αφορά τους άνδρες, από τη στιγμή που η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας στις ηλικίες 30-49 ετών είναι ήδη υψηλή και παρουσιάζει δείγματα στασιμότητας, τα περιθώρια ανάκαμψης των ποσοστών συμμετοχής εντοπίζονται στους νέους κάτω των 30 ετών και στα άτομα σε πιο προχωρημένη ηλικία (50-64 ετών). Αντίθετα, στις γυναίκες τα διαθέσιμα αποθέματα αύξησης του εργατικού δυναμικού μέσω της αύξησης των ποσοστών συμμετοχής παρουσιάζονται σε όλες τις ηλικίες. Άλλωστε η αύξηση αυτή είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενη από τη στιγμή που η υψηλότερη συμμετοχή στις νεανικές ηλικίες η οποία παρατηρείται τα τελευταία χρόνια συνοδεύεται με το πέρασμα των ετών από μια αντίστοιχη μεταβολή στις πιο υψηλές ηλικίες.

Με άλλα λόγια, μεσοπρόθεσμα αλλά κυρίως μακροπρόθεσμα, το πλαίσιο λειτουργίας της αφοράς εργασίας αναμένεται ότι θα χαρακτηρίζεται από ασθενέστερες μεταβολές του εργατικού δυναμικού οι οποίες όλο και πιο στενά με τα ποσοστά συμμετοχής συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων αλλά και με την εξέλιξη των μεταναστευτικών ροών. Η εξέλιξη αυτή, αναπόφευκτα θα επηρεάσει και τη λειτουργία των συνταξιοδοτικών συστημάτων, υπό την έννοια ότι η μεταβολή της σχέσης συνταξιούχων και εργαζομένων θα επιτείνει το ζήτημα της μακροχρόνιας βιωσιμότητά τους το οποίο εξετάζεται παρακάτω.

4. Πληθυσμός, μετανάστευση και συντάξεις στην Ελλάδα

Στις οικονομικά προηγμένες χώρες η μετανάστευση κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στη συζήτηση αναφορικά με το μέλλον των συνταξιοδοτικών συστημάτων, ειδικότερα στις περιπτώσεις χωρών όπου το φαινόμενο του baby-boom παρουσιάστηκε με ιδιαίτερη ένταση και στις οποίες η δημογραφική γήρανση αναμένεται ότι θα διευρυνθεί σημαντικά. Η δημογραφική γήρανση δεν πρέπει αβίαστα να ταυτίζεται με την διαχρονική αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων ατόμων μέσα σε ένα πληθυσμό, αφού συνδέεται στενά με τις σημαντικές μεταβολές που αφορούν τόσο στον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας όσο και στον πληθυσμό των νέων ατόμων. Στην περίπτωση των οικονομικά προηγμένων χωρών, η σταδιακή αποχώρηση των γενεών του baby-boom από την αγορά εργασίας θα δημιουργήσει τις συνθήκες για μια μελλοντική στασιμότητα ή ακόμη και συρρίκνωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας. Η εξέλιξη αυτή θα είναι τόσο πιο πρόωπη χρονικά όσο και πιο έντονη στις περιπτώσεις των χωρών όπου τα χαμηλά επίπεδα γονιμότητας των τελευταίων δεκαετιών δεν επιτρέπουν την αριθμητική αντικατάσταση των γενεών του baby-boom από τις νεότερες γενιές (γενιές του baby-bust). Υπό την έννοια αυτή ο ρόλος της μετανάστευσης αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία, στο βαθμό που η συνέχιση των μεταναστευτικών

ροών μπορεί να επιβραδύνει την εμφάνιση μιας μελλοντικής συρρίκνωσης του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας.

Η περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζει κάποιες διαφοροποιήσεις σε σχέση με το προαναφερόμενο πλαίσιο των μελλοντικών μεταβολών στην κατά ηλικία δομή του πληθυσμού. Από τη μία πλευρά, το γεγονός ότι το φαινόμενο του baby-boom ήταν οριακό και όχι γενικευμένο συνηγορεί για μια πιο κανονική αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων ατόμων τα επόμενα χρόνια. Από την άλλη, η ιδιαίτερα έντονη μεταναστευτική εισροή της δεκαετίας του 1990 συνδυάστηκε με σημαντική αύξηση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας ή με άλλα λόγια με μια παράταση στην εμφάνιση καταστάσεων έλλειψης σε εργατικό δυναμικό. Παρόλα αυτά, εξετάζοντας τις μακροχρόνιες προοπτικές του συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα από μια καθαρά δημογραφική σκοπιά, θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη του δύο βασικά σημεία: α) ότι με την πάροδο του χρόνου οι μετανάστες θα γερουν και συνεπώς θα συνταξιοδοτούνται και β) μέσα σε ένα πλαίσιο όπου οι διαχρονικές μεταβολές του λόγου μεταξύ ηλικιωμένων και ατόμων σε ηλικία εργασίας (ή αλλιώς συνταξιούχων/εργαζομένων) είναι καθοριστικές για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, οι ανάγκες για αύξηση του εργατικού δυναμικού και ως ένα βαθμό του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας, θα είναι συνεχείς και συνεπώς ο ρόλος της μετανάστευσης θα εξακολουθήσει να είναι σημαντικός.

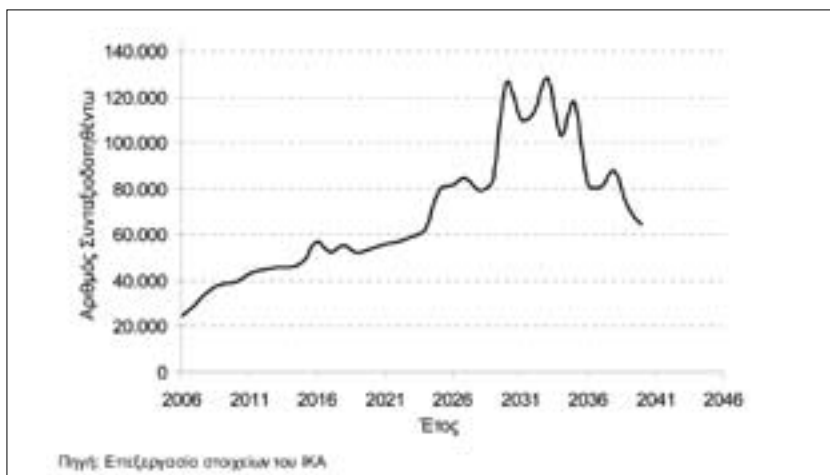
Στην ανάλυση που ακολουθεί επιχειρείται η ανάδειξη του ρόλου της μετανάστευσης στη βιωσιμότητα του ΙΚΑ, του ασφαλιστικού οργανισμού που καλύπτει το 50% των ασφαλισμένων και το 40% των συνταξιούχων στην Ελλάδα. Προκειμένου να συναχθούν όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστα συμπεράσματα, στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε προτιμήθηκε η μέθοδος «άτομο προς άτομο» και όχι αυτή «των μέσων όρων». Αρχικά, προβάλλοντας στο μέλλον τη σημερινή κατάσταση σχετικά με τον αριθμό των ασφαλισμένων στο ΙΚΑ, προκύπτει μια αναμενόμενη και σημαντική αύξηση του

αριθμού των συνταξιοδοτήσεων ανά έτος (Διάγραμμα 2). Γενικά, η εξέλιξη αυτή συνδέεται πολύ πιο στενά με τον γηγενή από ότι με τον αλλοδαπό πληθυσμό, στο βαθμό που παρά την έντονη μεταναστευτική εισροή στη δεκαετία του 1990, ο λόγος μεταξύ των δύο πληθυσμών είναι αισθητά υπέρ των γηγενών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Αριθμός συνταξιοδοτήσεων ανά έτος

Σε ότι αφορά την διαχρονική μεταβολή του αριθμού των συνταξιοδοτήσεων ανά έτος θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο αριθμός των νέων συνταξιούχων αναμένεται ότι θα παρουσιάσει αύξηση με μια σχετική κανονικότητα της τάξης των 1.600 περίπου ατόμων. Αντίθετα την επόμενη χρονιά (2025) παρουσιάζεται μια απότομη αύξηση (33%) η οποία διατηρείται περίπου για μια πενταετία (έως το 2029). Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει, ως ένα βαθμό, την περίοδο της ανάκαμψης των γεννήσεων που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 1963 και 1967, όπου ο αριθμός των γεννήσεων αυξήθηκε από 148.000 σε 163.000 χιλιάδες (10%) και ουσιαστικά αφορά στα άτομα που σήμερα είναι μεταξύ 38 και 42 ετών. Η σημαντικότερη όμως μεταβολή αναμένεται την πενταετία

2030-2035 όπου ο αριθμός των νέων συνταξιούχων, αν και θα παρουσιάζει τάσεις μείωσης, θα κυμαίνεται σε αισθητά υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις προηγούμενες χρονικές περιόδους (μεταξύ 100.000 και 130.000 χιλιάδων), για να επανέλθει στη συνέχεια έως το 2040 στα επίπεδα του 2024. Η εξέλιξη αυτή, σχετικά με την τάση μείωσης, συναρτάται ως ένα βαθμό με την αντίστοιχη μεταβολή του αριθμού των γεννήσεων της περιόδου 1968-1973 (μείωση κατά -14%). Παρόλα αυτά, η αναμενόμενη τάση αναφορικά με την εξέλιξη του αριθμού των νέων συνταξιούχων την περίοδο 2030-2035 δεν συμβαδίζει με την εξέλιξη του αριθμού των γεννήσεων της δεκαετίας 1963-1973. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ ο αριθμός των ατόμων που θα συνταξιοδοτούνται σε ετήσια βάση αυξάνει περίπου κατά 30% μεταξύ των δύο διαδοχικών πενταετιών (2025-2030 και 2030-2035), ο αριθμός των γεννήσεων την περίοδο 1968-1973 είναι κατά 5,5% χαμηλότερος από αυτόν της περιόδου 1963-1968. Η εξέλιξη αυτή αν και σχετίζεται ως ένα βαθμό με την αναμενόμενη αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών συνταξιούχων, συναρτάται κυρίως με το γεγονός ότι το ΙΚΑ δεν καλύπτει το σύνολο του αριθμού των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων στην Ελλάδα.

Γενικά, η απεικόνιση του μελλοντικού αριθμού συνταξιούχων του ΙΚΑ, αφήνει, με μια πρώτη ματιά, να εννοηθεί ότι το ζήτημα της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του συστήματος θα παρουσιαστεί ιδιαίτερα οξυμένο από το 2025 και μετά, περίοδος κατά την οποία ο αριθμός των ατόμων που θα εισέρχονται στη συνταξιοδότηση θα σημειώσει απότομη και ιδιαίτερα σημαντική αύξηση. Παρόλα αυτά η πραγματικότητα είναι κάπως διαφορετική αφού, η μακροχρόνια εξέλιξη του αριθμού των νέων συνταξιούχων δεν είναι παρά μόνο μία από τις βασικές μεταβλητές του συστήματος.

Στην παρούσα ανάλυση η μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος εξετάζεται με βάση τις εκτιμήσεις αναφορικά με το ύψος των δαπανών (καταβαλλόμενες συντάξεις) και των ύψος των εσόδων

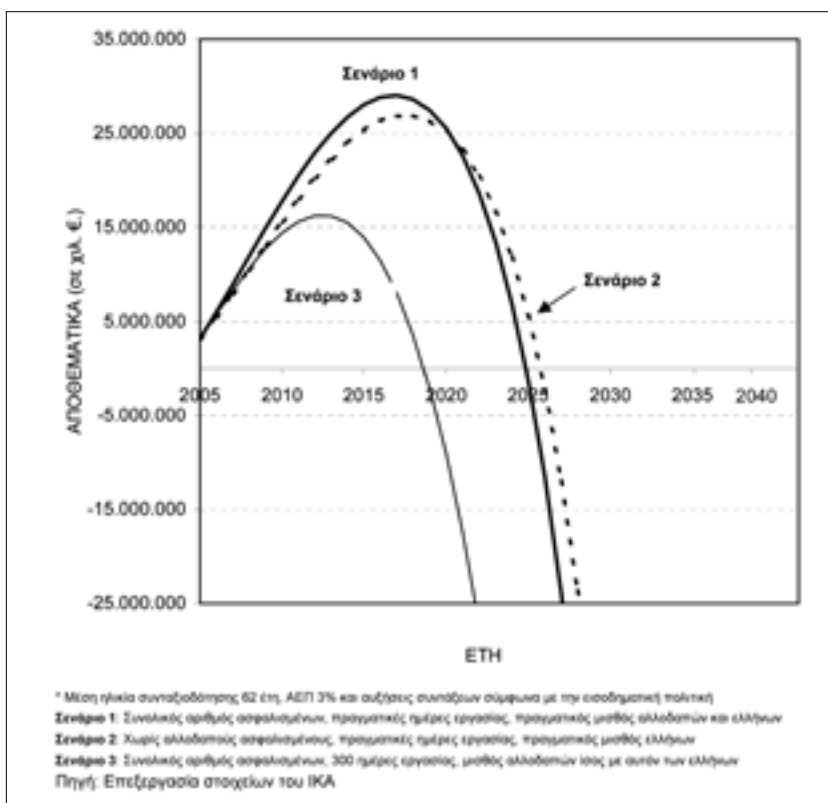
τα οποία συναρτώνται με τέσσερις παραμέτρους, δηλαδή τις εισφορές των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων, τις εισφορές των εργοδοτών, τις εισφορές του κράτους και την απόδοση των αποθεματικών και των επενδύσεων. Από την ανάλυση (σενάριο 1) προέκυψε ότι η διαφορά μεταξύ εσόδων και δαπανών (ύψος των αποθεματικών) θα αυξηθεί στη διάρκεια της επόμενης δεκαεπταετίας για να μειωθεί στη συνέχεια και να γίνει αρνητική το 2025 (Διάγραμμα.3). Ουσιαστικά, η χρηματοδότηση των συντάξεων καθίσταται προβληματική πριν από την περίοδο κατά την οποία αναμένεται η απότομη αύξηση του αριθμού των νέων συνταξιούχων (2025 και μετά), γεγονός που ως ένα βαθμό αποσυνδέει την εξέλιξη του αριθμού των νέων συνταξιούχων από την εμφάνιση ελλειμμάτων στο συνταξιοδοτικό του ΙΚΑ.

Το αποτέλεσμα αυτό, αν και σίγουρα συναρτάται με το γεγονός ότι όλο και λιγότεροι ασφαλισμένοι θα αντιστοιχούν σε 1 συνταξιούχο, επέρχεται επίσης ως συνέπεια του σχετικά χαμηλού ύψους των αποθεματικών που υπάρχουν σήμερα. Ουσιαστικά, το γεγονός ότι ένα συνταξιοδοτικό σύστημα δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε μια κανονική αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων για τα επόμενα 20 χρόνια και μάλιστα με χαμηλές παροχές προς τους συνταξιούχους φαίνεται υπερβολικό. Και αυτό γιατί, το σύστημα, για μια μακρά χρονική περίοδο κατά το παρελθόν θα έπρεπε θεωρητικά να είναι οικονομικά εύρωστο (υψηλός αριθμός ασφαλισμένων και υψηλές εισφορές, λίγοι συνταξιούχοι και χαμηλές συντάξεις) προκειμένου να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς δημογραφικές προοπτικές, οι οποίες θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι πολύ λιγότερο δυσμενείς σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης, όπου επιπλέον οι παροχές προς τους συνταξιούχους είναι ιδιαίτερα υψηλές. Είναι φανερό ότι τα αίτια θα πρέπει να αναζητηθούν στην ύπαρξη εγγενών χρηματο-οικονομικών και οργανωτικών λειτουργιών και αδυναμιών καθώς και σε κάποιες ατυχείς επιλογές σχετικά με την διαχείριση των αποθεματικών κατά την περίοδο της οικονομικής ευρωστίας του.

Προκειμένου να αναδειχθεί περαιτέρω ο ρόλος της μετανάστευσης για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος εκπονήθηκαν δύο επιπλέον σενάρια. Στο ένα από αυτά (σενάριο 2), εξετάζεται το ποια θα ήταν η εξέλιξη των αποθεματικών εάν δεν υπήρχαν αλλοδαποί ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ (Διάγραμμα 3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Εξέλιξη αποθεματικών ΙΚΑ-ΕΤΑΜ*

Αν και στο σενάριο αυτό δεν λαμβάνεται υπόψη η συμβολή των μεταναστών στην εξέλιξη των αποθεματικών του ΙΚΑ την περίοδο πριν από το 2004, παρατηρούμε ότι το έτος κρίσης παραμένει σχεδόν αμετάβλητο (2026). Το αποτέλεσμα αυτό πρέπει να συνδυαστεί με

το γεγονός ότι παρά την αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, η αναλογία αλλοδαπών και γηγενών τόσο τους ασφαλισμένους (1 προς 5) όσο και στο μελλοντικό αριθμό των νέων συνταξιούχων (βλ. παραπάνω) είναι συντριπτικά υπέρ των γηγενών.

Επίσης, συναρτάται με το γεγονός ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών αναφορικά με τον μέσο αριθμό ημερών εργασίας ανά μήνα καθώς και με το μέσο ημερομίσθιο που επισήμως λαμβάνουν. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του ΙΚΑ, ο εργάσιμος χρόνος των αλλοδαπών και οι αμοιβές που λαμβάνουν υστερούν κατά μέσο όρο 20% και 27% αντίστοιχα από αυτές των γηγενών (Ρομπόλης και άλ., 2005).

Με άλλα λόγια οι εισφορές που καταβάλλουν στο ΙΚΑ είναι σχετικά πιο χαμηλές από αυτές των γηγενών ή αλλιώς ένας γηγενής ασφαλισμένος δεν ισοδυναμεί, από την άποψη του καταβαλλόμενου ύψους των εισφορών στο ΙΚΑ, με έναν αλλοδαπό ασφαλισμένο και συνεπώς η οικονομική συμμετοχή των τελευταίων στα έσοδα του ΙΚΑ δεν είναι ανάλογη του αριθμού τους. Επιπλέον, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι λόγω της υπάρχουσας νομοθεσίας, όσα άτομα συνταξιοδοτούνται λαμβάνουν τουλάχιστον μια κατώτερη σύνταξη η οποία υπερβαίνει τους όρους ανταποδοτικότητας.

Με άλλα λόγια, η ανισορροπία μεταξύ του ύψους των εισφορών και της σύνταξης, η οποία αναμένεται ότι θα παρατηρηθεί ιδιαίτερα στην περίπτωση των αλλοδαπών συνταξιούχων της περιόδου πριν το 2026 και η οποία από τη μια πλευρά οφείλεται στο γεγονός ότι λόγω των δυσλειτουργιών στην αγορά εργασίας, οι αλλοδαποί είχαν χαμηλό αριθμό ημερομισθίων και χαμηλές αμοιβές σε σχέση με τους γηγενείς και συνεπώς κατέβαλαν σχετικά χαμηλές εισφορές στη διάρκεια του ενεργού τους βίου, και από την άλλη στην υπάρχουσα νομοθεσία σχετικά με τον υπολογισμό και την

καταβολή των συντάξεων, θα εντείνει ακόμη περισσότερο τις χρηματο-οικονομικές δυσκολίες αναφορικά με τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος.

Το επιπλέον σενάριο σχετικά με τη μετανάστευση (σενάριο 3) βασίζεται στην υπόθεση ότι άμεσα θα υπάρξει μια εξισορρόπηση τόσο στον αριθμό των ημερομίσθιων όσο και στο ύψος των μισθών μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών (Διάγραμμα 3). Στην περίπτωση αυτή, το έτος κρίσης παρουσιάζεται συντομότερα στο χρόνο (2019) από ότι στα δύο προηγούμενα σενάρια. Το αποτέλεσμα αυτό συναρτάται με το γεγονός ότι, η εξάλειψη των διαφορών μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών αναφορικά με το χρόνο εργασίας και το ύψος των επίσημων αμοιβών, συναρτάται με τη διεύρυνση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων για τους αλλοδαπούς συνταξιούχους τις περιόδους πριν το 2019 σε σχέση με αυτά που θα είχαν στην περίπτωση της διατήρησης των διαφορών με τους γηγενείς. Με άλλα λόγια, το σύστημα, λόγω του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων, θα κληθεί να ανταποκριθεί στο δικαίωμα των αλλοδαπών για υψηλότερες συντάξεις χωρίς να έχει δημιουργήσει το ανάλογο αποθεματικό από τις εισφορές αυτής της κατηγορίας του πληθυσμού.

Από την παραπάνω ανάλυση, επιβεβαιώνεται ότι πέρα από τον ποσοτικό προσδιορισμό των επιπτώσεων που προκύπτουν για το συνταξιοδοτικό σύστημα από τις διαχρονικές μεταβολές του αριθμού των ασφαλισμένων, το χρονοδιάγραμμα των μακροχρόνιων επιπτώσεων είναι ένας εξίσου καθοριστικός παράγοντας. Συγκεκριμένα για την περίπτωση του ΙΚΑ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ βραχυπρόθεσμα η προσθήκη νέων ασφαλισμένων, και δη αλλοδαπών, αναμφίβολα επιδρά θετικά στην οικονομική ισορροπία του συστήματος, η εξέλιξη αυτή μπορεί μακροπρόθεσμα να συνδυαστεί με ένταση των προβλημάτων αναφορικά με τη χρηματοδότηση του συστήματος, εάν δεν ακολουθείται από συνοδευτικά μέτρα ενίσχυσής του.

5. Συμπεράσματα

Η μετατροπή της Ελλάδας από χώρα καθαρής εκροής σε χώρα καθαρής εισροής μεταναστών, αποτελεί αναμφίβολα μια από τις σημαντικότερες κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις του τέλους του 20ου αιώνα. Ειδικότερα για τη δεκαετία του 1990, τόσο η ένταση και τα χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών ροών όσο και οι σημαντικές δημογραφικές επιπτώσεις, που αφορούν στην αύξηση του μεγέθους του συνολικού πληθυσμού και στην επιβράδυνση της δημογραφικής γήρανσης, αφήνουν να διαφανεί ότι τα ζητήματα που άπτονται της κοινωνικο-οικονομικής ένταξης των μεταναστών θα αποτελέσουν βασικά σημεία άσκησης πολιτικής τα επόμενα χρόνια.

Οι εξελίξεις αναφορικά με το εργατικό δυναμικό κατά το πρόσφατο παρελθόν, φανερώνουν ότι τόσο ο καθαρά δημογραφικός παράγοντας όσο και η μεταβολή των ποσοστών συμμετοχής συνέβαλλαν στη διαχρονική αύξησή του. Παρόλα αυτά, η συμβολή των ποσοστών συμμετοχής συναρτάται σχεδόν αποκλειστικά με την αύξηση της συμμετοχής των ελληνίδων στην αγορά εργασίας και αυτή του δημογραφικού παράγοντα με την παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα. Τα επόμενα χρόνια, οι δύο αυτές κατηγορίες πληθυσμού θα εξακολουθήσουν να αποτελούν τα βασικά αποθέματα αύξησης του εργατικού δυναμικού, γεγονός που θα πρέπει να συνδυαστεί με την ένταση των προσπάθειών για εξάλειψη των διακρίσεων που υπάρχουν για τις δύο αυτές κατηγορίες στην αγορά εργασίας.

Ειδικότερα σε ότι αφορά τους αλλοδαπούς, οι προσπάθειες για την άμβλυνση των ανισοτήτων με τις οποίες βρίσκονται αντιμέτωποι, θα πρέπει να συνδυαστούν με τη συμβολή τους στη μακροχρόνια βιωσιμότητα συνταξιοδοτικού συστήματος. Γενικά, θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι ο σχετικά χαμηλότερος χρόνος εργασίας και οι ασθενέστερες αμοιβές αποτελούν επιλογή τους. Οι αιτίες θα

πρέπει να αναζητηθούν τόσο στη γενικότερη λειτουργία της αγοράς εργασίας, όσο και στο συνδυασμό της έκτασης της παράνομης απασχόλησης και των διατάξεων που διέπουν τις διαδικασίες νομιμοποίησης των αλλοδαπών, με την έννοια ότι πολύ συχνά ο επίσημος αριθμός των ημερομισθίων απλώς απεικονίζει τον αριθμό ο οποίος απαιτείται για τη λήψη της κάρτας εργασίας και παραμονής. Άλλωστε είναι φανερό ότι η έκταση της παρουσίας των αλλοδαπών εργαζομένων στο εργατικό δυναμικό την τελευταία δεκαετία δεν συνάδει με τον σχετικά χαμηλό αριθμό ημερομισθίων, όπως αυτός απεικονίζεται στην παρούσα κατάσταση στο ΙΚΑ. Με άλλα λόγια, απαιτείται ένταση των προσπαθειών με στόχο την συρρίκνωση της διαφοράς μεταξύ του επίσημου και του πραγματικού χρόνου εργασίας των αλλοδαπών. Αν και η επίτευξη του παραπάνω στόχου, ως ένα βαθμό, θα εντείνει τις δυσκολίες αναφορικά με το ζήτημα της μακροχρόνιας βιωσιμότητας, θα ήταν ουσιαστικά λάθος να παρατείνεται η βιωσιμότητα του συστήματος εις βάρος μιας μερίδας εργαζομένων και αυριανών συνταξιούχων οι οποίοι κινδυνεύουν να κατηγορηθούν ότι από τη μια πλευρά δεν συμβάλλουν σημαντικά στα έσοδα του συστήματος και από την άλλη θα λάβουν μια σύνταξη το ύψος της οποίας, με όρους αποδοτικότητας, θα πρέπει να είναι χαμηλότερο από αυτό που πραγματικά θα λάβουν.

Βιβλιογραφία

Alvarado J. and J. Creedy, *Population Ageing, Migration and Social Expenditure*, Edward Elgar, Cheltenham (UK)/Northampton (USA), 1998.

Bagavos C., “Quantitative aspects of migration trends in Europe, with an emphasis on the EU-15”, sdf-puzzle 02-2004, European Observatory on the Social Situation, Demography and Family- Austrian Institute for Family Matters, Vienna, pp. 1-17, 2004.

Bagavos, C., “Variations démographiques et croissance potentielle de l’emploi dans le cas des trois pays européens”, in AIDELF (Association International des Démographes de Langue Française, *Vivre plus longtemps, avoir moins d’enfants: quelles implications?*, Paris, Editions PUF, 2002 pp. 557-569.

Bagavos C. and C. Fotakis, “Demographic dimension of labour force trends: national and regional diversities within the European Union”, *Genus*, LVII, (n.1) 2001, pp. 83-107.

Coomans G., *Age shift and labour market in the European Union (1985-2015)*, ISMEA (Institut de Sciences Mathématiques Appliqués), Paris, 1997.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα Απογραφών Πληθυσμού*, 1991 και 2001.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα Έρευνας Εργατικού Δυναμικού*, 1991-2001.

European Commission, Confronting demographic change: a new solidarity between the generations, Green Paper, COM(2005)94 final, Brussels, 2005.

European Commission, First Annual Report on migration and integration, COM(2004)811 final, Brussels, 2004.

Marchand O. et C. Thelot, Deux siècles de travail en France, Paris, INSEE, Collection Etudes, 1991.

Massey D. and Taylor E., International Migration: Prospects and Policies in a Global Market, Oxford University Press, Oxford, 2004.

Μπάγκαβος, Χρ., Δημογραφικές μεταβολές, αγορά εργασίας και συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Μπάγκαβος, Χρ. και Α. Μωυσίδης, Το Νέο Δημογραφικό Τοπίο του 21^{ου} Αιώνα: Εξελιξίσεις, Επιπτώσεις, Πολιτικές. Gutenberg, Αθήνα, 2004.

OECD, Trends in International Migration, SOPEMI Report, Paris, (ετήσιο).

Ρομπόλης Σ., Trends in International Migration-Greece, Εθνική Έκθεση, SOPEMI Report, OECD, Paris, 2005.

Ρομπόλης Σ., Ρωμανιάς Γ., Μαργιός Β. και Χατζηβασίλογλου Ι., Αναλογιστική Μελέτη για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ- Βασικά συμπεράσματα και προτάσεις, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα, 2005.

Tsimpos K, “The impact of migration on growth and ageing of the population in a new receiving country: the case of Greece”, International Migration, 2005.

5

Στοιχεία απασχόλησης των μεταναστών¹¹⁹

1. Γενικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού

Ο πληθυσμός των αλλοδαπών σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' τριμήνου ανέρχεται περί τις 540.000 άνδρες και γυναίκες, εκ των οποίων το 49,3% είναι γυναίκες. Η συμμετοχή τους στον συνολικό πληθυσμό της χώρας ανέρχεται στο 4,8%, είναι μεγαλύτερος στους άνδρες και μικρότερος στις γυναίκες (4,9% και 4,6% αντίστοιχα κατά φύλο).

Ο παραγωγικός πληθυσμός των αλλοδαπών (15-64 ετών) ανέρχεται στο 78,0% του συνολικού πληθυσμού αυτών και η συμμετοχή του στον παραγωγικό πληθυσμό της χώρας είναι αυξημένη κατά μία ποσοστιαία μονάδα έναντι της συμμετοχής των αλλοδαπών στον συνολικό πληθυσμό της χώρας, (αντιστοιχεί στο 5,9% έναντι 4,8%). Ο νεανικός πληθυσμός (0-14 ετών) των αλλοδαπών αντιστοιχεί στο 19,25% του συνολικού πληθυσμού τους, η αναλογία του πληθυσμού άνω των 65 ετών στο 2,75% αυτών ενώ πάνω από το ήμισυ του πληθυσμού τους είναι ηλικίας από 15 μέχρι 39 ετών (52,0%). Στον ελληνικό πληθυσμό οι αναλογίες διαφέρουν καθώς, στις παραγωγικές ηλικίες αντιστοιχούν περίπου τα 2/3 του πληθυσμού (66,2%), ο νεανικός πληθυσμός αντιστοιχεί στο 14,25%, περίπου το 1/5 των Ελλήνων έχει ηλικία πάνω από 65 ετών (19,5%), ενώ στο 1/3 ανέρχεται ο πληθυσμός όσων είναι μεταξύ 15 και 39 ετών.

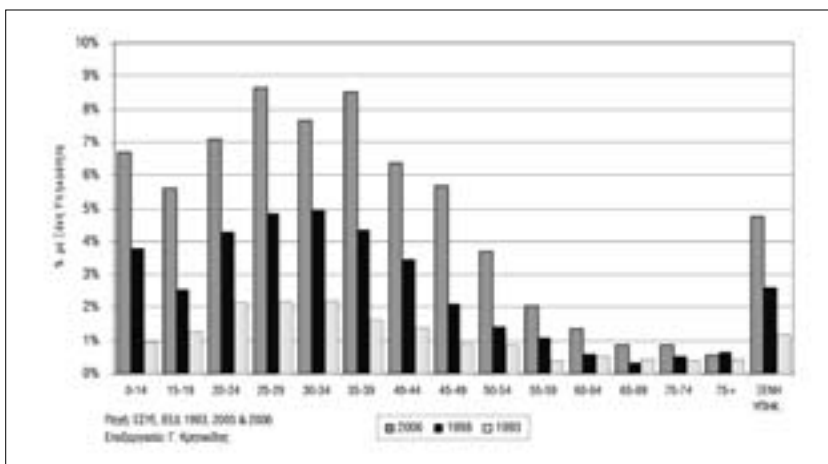
---

119. Γιώργου Κρητικίδη, 2007.

Η συμμετοχή τους στον πληθυσμό της χώρας βαίνει συνεχώς αυξανόμενη όπως προκύπτει και από το παρακάτω διάγραμμα 1, καθώς αυξήθηκε κατά 3,6 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 1933 και κατά 2,2 μονάδες έναντι του 1998. Επιπρόσθετα, ο πληθυσμός των αλλοδαπών στις ηλικιακές ομάδες μέχρι 49 ετών έχει μεγαλύτερη συμμετοχή από την αντίστοιχη μέση συμμετοχή αυτών κυρίως κατά το τελευταίο έτος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Ποσοστιαία συμμετοχή στον πληθυσμό

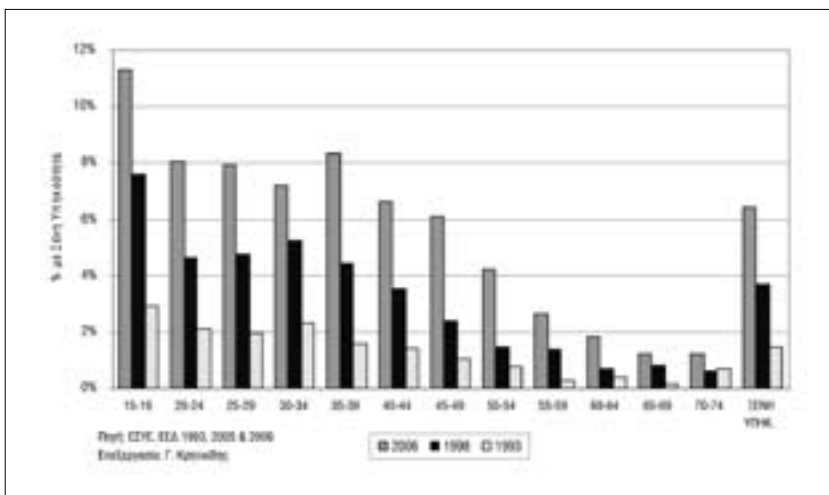
Στο εργατικό δυναμικό είναι ενταγμένοι συνολικά πάνω από 313.000 αλλοδαποί (άνδρες και γυναίκες) των οποίων η ηλικία βρίσκεται εντός του παραγωγικού πληθυσμού, οι οποίοι αναλογούν περί τα $\frac{3}{4}$ του εν λόγω πληθυσμού των αλλοδαπών (74,1%), ενώ η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό της χώρας ανέρχεται στο 6,5%. Το εργατικό δυναμικό αυτών αποτελείται κυρίως από άνδρες καθώς το ποσοστό συμμετοχής τους πλησιάζει το 90,0% του παραγωγικού πληθυσμού αυτών, στις γυναίκες το ποσοστό συμμετοχής τους στον παραγωγικό πληθυσμό ανέρχεται στο 58,4% των αλλοδαπών γυναικών και αντιστοιχούν περίπου 4 γυναίκες σε κάθε 10 αλλοδαπούς οι οποίοι είναι ενταγμένοι στο εργατικό

δυναμικό της χώρας (39,2%). Οι αναλογίες για το ελληνικό εργατικό δυναμικό είναι μικρότερες καθώς αντιστοιχεί στα 2/3 του ελληνικού παραγωγικού πληθυσμού, στους άνδρες υπερβαίνει τα ¾ των ανδρών που βρίσκονται στην παραγωγική ηλικία (78,4%), στις γυναίκες το 54,8% όσων βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία είναι ενταγμένες στο εργατικό δυναμικό, ενώ αντιστοιχούν 4 γυναίκες σε κάθε 10 έλληνες που είναι ενταγμένοι στο εργατικό δυναμικό (41,3%).

Ανάλογη με την εξέλιξη της συμμετοχής του πληθυσμού των αλλοδαπών στον πληθυσμό της χώρας είναι και η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού αυτών στο σύνολο της χώρας, (διάγραμμα 2), η αύξηση όμως είναι εντονότερη στο εργατικό δυναμικό καθώς αυτό αυξήθηκε κατά 4,9 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 1933 και κατά 2,7 μονάδες έναντι του 1998. Μεγαλύτερη συμμετοχή από την αντίστοιχη μέση συμμετοχή του εργατικού δυναμικού διαπιστώνουμε στις ηλικιακές ομάδες μέχρι 44 ετών, κυρίως κατά το τελευταίο έτος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποσοστιαία συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό

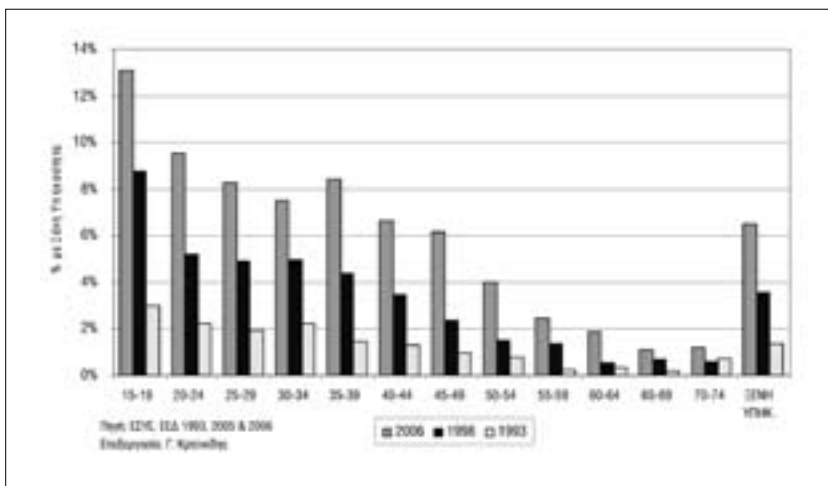

Ο αριθμός των αλλοδαπών που απασχολούνται ανέρχεται περίπου τις 290.000 άνδρες και γυναίκες, οι οποίοι αποτελούν πάνω από τα 2/3 του παραγωγικού πληθυσμού (68,6%), ενώ η συμμετοχή τους στους απασχολούμενους της χώρας ανέρχεται στο 6,6%. Η συμμετοχή των αλλοδαπών γυναικών ξεπερνά το 1/3 των απασχολούμενων αλλοδαπών (36,7%) και είναι μικρότερη από την αντίστοιχη συμμετοχή των ελληνίδων γυναικών (39,2%).

Η αύξηση της συμμετοχής της απασχόλησης των αλλοδαπών είναι ακόμη εντονότερη έναντι αυτής του εργατικού δυναμικού καθώς αυτή αυξήθηκε κατά 5,2 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 1933 και κατά 2,9 μονάδες έναντι του 1998, (διάγραμμα 3). Όπως και στο εργατικό δυναμικό μεγαλύτερη συμμετοχή από την αντίστοιχη μέση συμμετοχή των απασχολούμενων διαπιστώνουμε στις ηλικιακές ομάδες μέχρι 44 ετών, κυρίως κατά το τελευταίο έτος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Ποσοστιαία συμμετοχή στην απασχόληση

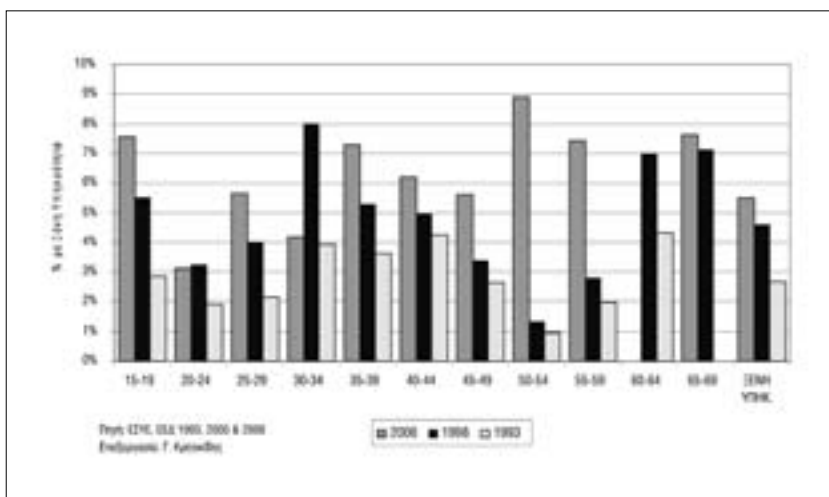

Οι άνεργοι αλλοδαποί δεν ξεπερνούν τις 23.500 άνδρες και γυναίκες, ενώ το ποσοστό ανεργίας τους είναι μικρότερο έναντι των ελλήνων, (7,5% στους αλλοδαπούς έναντι 8,8% των ελλήνων). Οι άνεργοι αλλοδαποί αποτελούν το 5,5% του συνόλου των ανέργων της χώρας, ενώ 2 στους 3 άνεργους αλλοδαπούς είναι γυναίκες. Η συμμετοχή των ανέργων αλλοδαπών γυναικών στο σύνολο των ανέργων αλλοδαπών ανέρχεται στο 67,6% αυτών ενώ η αντίστοιχη αναλογία των ανέργων ελληνίδων είναι στο 62,1%. Το ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών γυναικών ανέρχεται στο 12,9% του εργατικού δυναμικού αυτών και είναι παραπλήσιο με το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας των ελληνίδων (13,5%).

Η αύξηση της συμμετοχής των ανέργων αλλοδαπών στο σύνολο των ανέργων της χώρας, (διάγραμμα 4), είναι μικρότερη έναντι της αντίστοιχης αύξησης του εργατικού δυναμικού των αλλοδαπών, καθώς αυξήθηκε κατά 2,8 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 1933 και κατά 0,9 μονάδες έναντι του 1998.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Ποσοστιαία συμμετοχή στους άνεργους

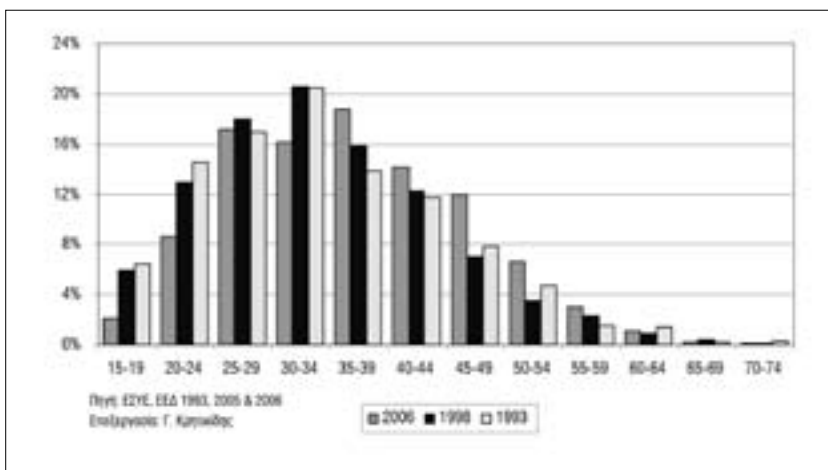

2. Το εργατικό δυναμικό ανά ηλικιακές ομάδες

Η εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής του εργατικού δυναμικού των αλλοδαπών δεν διαφέρει από την αντίστοιχη εξέλιξη της κατανομής του ελληνικού, καθώς μειώνεται η συμμετοχή των ηλικιακών ομάδων των αλλοδαπών μέχρι 34 ετών καθώς και σε όσους η ηλικία είναι μεγαλύτερη των 60 ετών, ενώ αυξάνεται στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες από 35 μέχρι 59 ετών, σε σχέση κυρίως με το 1998. Η διαφορά από το ελληνικό εργατικό δυναμικό έγκειται στην διατήρηση του ποσοστού συμμετοχής των Ελλήνων στις ηλικιακές ομάδες από 25 μέχρι 34 ετών, ενώ είναι παρόμοια στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, ετών, (διαγράμματα 5 & 6).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

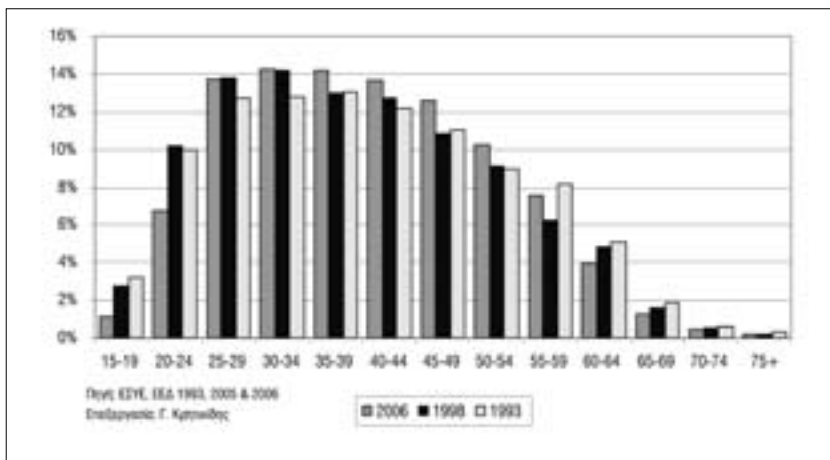
Ποσοστιαία κατανομή του εργατικού δυναμικού των αλλοδαπών ανά ομάδες ηλικιών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

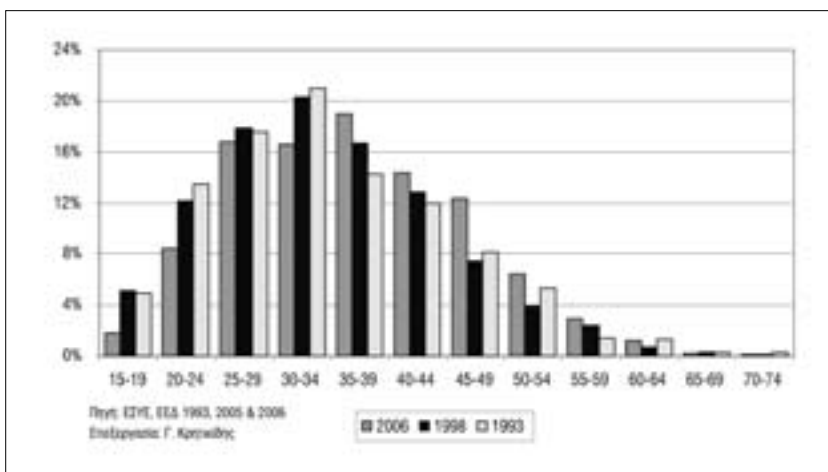
Ποσοστιαία κατανομή του εργατικού δυναμικού των αλλοδαπών ανά ομάδες ηλικιών

Οι ως άνω παρατηρήσεις για εξέλιξη της κατανομής στις ηλικιακές ομάδες του εργατικού δυναμικού αλλοδαπών και Ελλήνων ισχύουν και για την απασχόληση αυτών, (διαγράμματα 7 & 8). Επιπρόσθετα τόσο στο εργατικό δυναμικό όσο και στους απασχολούμενους, οι 8 από τους 10 αλλοδαπούς βρίσκονται στις ηλικιακές ομάδες από 25 μέχρι 49 ετών, ενώ στους Έλληνες η ίδια αναλογία βρίσκεται στις ηλικιακές ομάδες από 25 μέχρι 54 ετών.

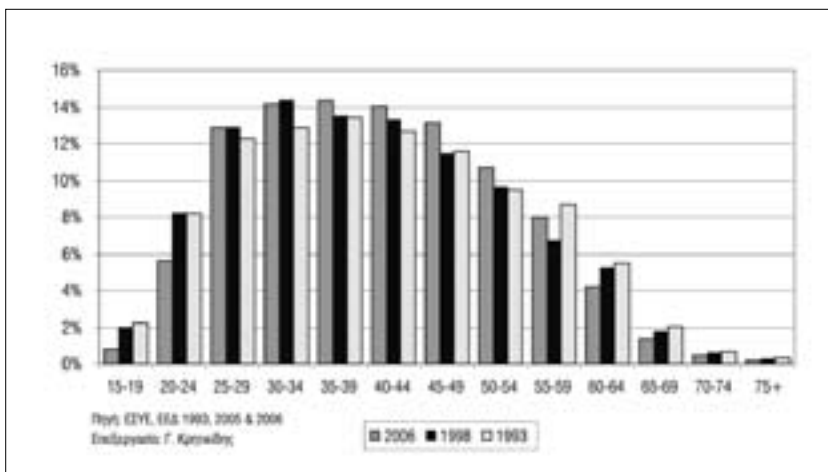
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Ποσοστιαία κατανομή των απασχολουμένων με ξένη υπηκοότητα ανα ομάδες ηλικιών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

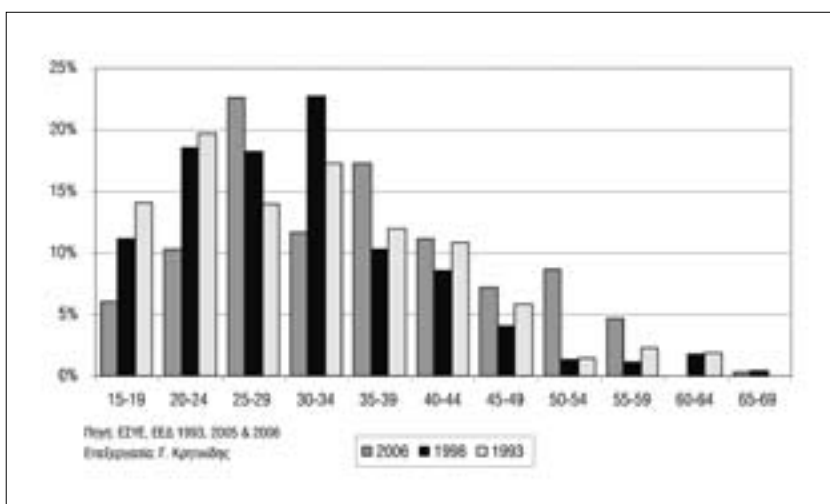
Ποσοστιαία κατανομή των απασχολουμένων με ξένη υπηκοότητα ανα ομάδες ηλικιών

Όσον αφορά στην εξέλιξη της κατανομής των ανέργων κατά ηλικιακές ομάδες, αυτή δεν παρουσιάζει διαφορές μεταξύ αλλοδαπών και Ελλήνων ανέργων καθώς μειώνεται η συμμετοχή των ανέργων μέχρι 25 ετών και αυξάνεται στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, (διαγράμματα 9 & 10), με εξαίρεση την ηλικιακή ομάδα των 30-34 ετών στους αλλοδαπούς, όπου μειώνεται το ποσοστό συμμετοχής. Στους αλλοδαπούς ανέργους το 1/3 αυτών είναι νέοι ηλικίας από 20 μέχρι 29 ετών, ενώ στις αντίστοιχες ηλικίες οι άνεργοι Έλληνες αποτελούν το 40,0%.

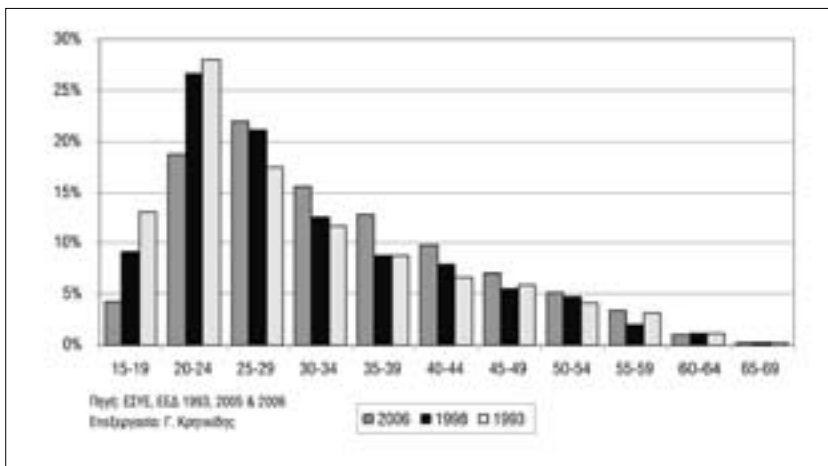
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων
με ξένη υπηκοότητα ανα ομάδες ηλικιών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

Ποσοστιαία κατανομή των ελλήνων ανέργων
ανά ομάδες ηλικιών

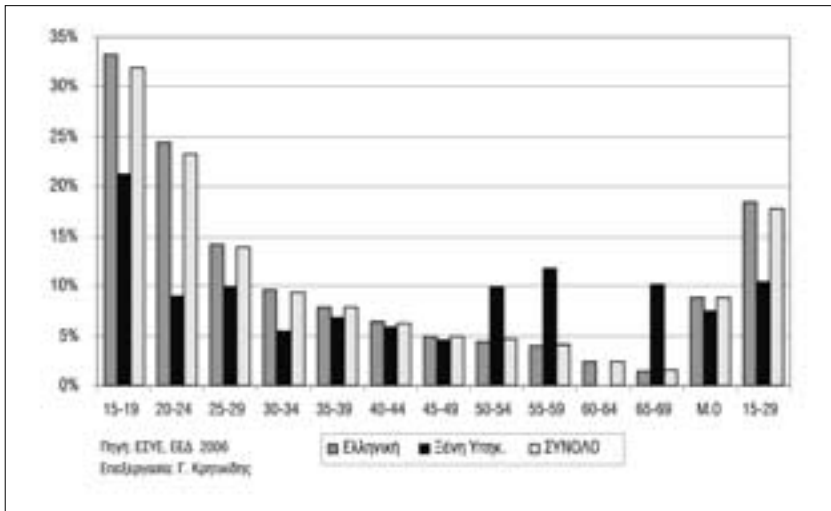
Το μέσο ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών το 2006 είναι μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των ελλήνων, (διάγραμμα 11). Μικρότερο έναντι των ελλήνων είναι και το ποσοστό ανεργίας κυρίως στις ηλικιακές ομάδες των αλλοδαπών μέχρι 34 ετών, παραπλήσιο ποσοστό ανεργίας με αυτό των ελλήνων εμφανίζεται στις ηλικίες 35-49 ετών και μεγαλύτερο από το ποσοστό των ελλήνων έχουν οι ηλικιακές ομάδες άνω των 50 ετών. Το ποσοστό ανεργίας των νέων μέχρι 29 ετών είναι 1,4 φορές μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας στους αλλοδαπούς και 2,1 φορές μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας στους Έλληνες.

Το ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών από το 2003 και μετά εμφανίζεται μικρότερο από το ποσοστό ανεργίας του ελληνικού εργατικού δυναμικού, σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια όπου ήταν μεγαλύτερο.

Διαχρονικά το ποσοστό ανεργίας στους αλλοδαπούς μειώνεται στις ηλικιακές ομάδες από 15 μέχρι 49 ετών, ενώ αυξάνεται στις ηλικίες άνω των 50 ετών, (διάγραμμα 12).

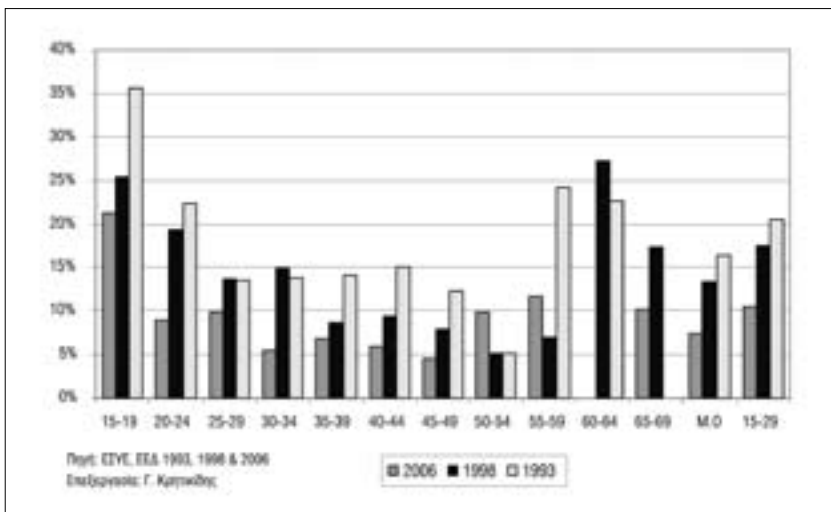
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11

Το ποσοστό ανεργίας, 2006

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

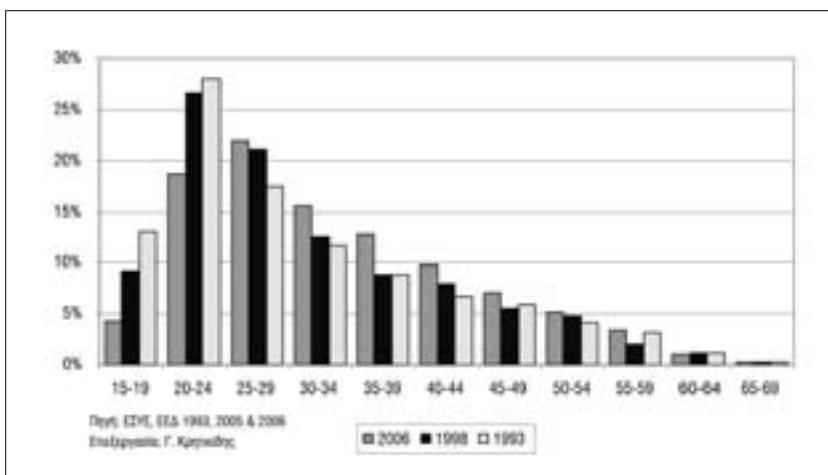
Ποσοστό ανεργίας αλλοδαπών

Αντίθετα, το ποσοστό ανεργίας στους Έλληνες διαχρονικά μειώνεται μόνο στην ηλικιακή ομάδα των 15-19 ετών, διατηρείται σταθερό στις ηλικίες 20-24 ετών και αυξάνεται στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες άνω των 25 ετών, (διάγραμμα 13).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13

Ποσοστιαία κατανομή των ελλήνων ανέργων
ανά ομάδες ηλικιών

3. Οι μεταβολές του πληθυσμού σε σχέση με το 1998

Ο συνολικός πληθυσμός των αλλοδαπών σε σχέση με το 1998 αυξήθηκε περί τις 250.000 χιλιάδες άνδρες και γυναίκες, αύξηση που εμφανίζεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Αντίθετα, ο ελληνικός πληθυσμός παρουσιάζει αύξηση συνολική μόλις κατά 70.000 άτομα, καθώς μειώνεται ο νεανικός πληθυσμός, ο πληθυσμός κυρίως από 15 μέχρι 24 ετών και ο πληθυσμός της ηλικιακής ομάδας των 60-64 ετών, ενώ αυξάνεται ο πληθυσμός των υπόλοιπων ηλικιών, (30-59 ετών κατά 319.000 άτομα και κυρίως οι άνω των 70 ετών κατά 318.000 άτομα, (πίνακας 1).

Οι διαφορετικές αλλαγές στις ηλικιακές ομάδες που συντελέστηκαν σε έλληνες και αλλοδαπούς έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση των ελλήνων και την αύξηση των αλλοδαπών αντίστοιχα στον παραγωγικό πληθυσμό.

Όσον αφορά στις μεταβολές στο εργατικό δυναμικό και τους απασχολούμενους έναντι του 1998, διαπιστώνουμε ότι στους αλλοδαπούς αυξάνεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες με εξαίρεση των 15-19 ετών, ενώ στους έλληνες αυξάνεται στις ηλικιακές ομάδες από 25 μέχρι 59 ετών και μειώνεται στις υπόλοιπες.

Ο παραγωγικός πληθυσμός τόσο των αλλοδαπών όσο και των ελλήνων, στο εργατικό δυναμικό και στους απασχολούμενους, αυξάνεται ενώ οι αλλοδαποί συμμετέχουν σε ποσοστό 38,4% και 32,8% αντίστοιχα ανά κατηγορία στην συνολική αύξηση του παραγωγικού πληθυσμού. Στις ηλικίες όπου αυξήθηκε ο πληθυσμός των ελλήνων στο εργατικό δυναμικό και την απασχόληση, η συμμετοχή των αλλοδαπών μειώνεται στο 24,0% περίπου της συνολικής αύξησης και για τις δύο κατηγορίες. Η συμμετοχή των αλλοδαπών είναι εντονότερη στις ηλικιακές ομάδες από 25 μέχρι 44 ετών.

Στην μεταβολή των ανέργων σε σχέση με το 1998, οι έλληνες άνεργοι μειώνονται ενώ αυξάνεται ο αριθμός των ανέργων στους αλλοδαπούς, ενώ η μείωση των ελλήνων ανέργων οφείλεται κυρίως στις ηλικίες των 15-29 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Οι μεταβολές Ελλήνων και Αλλοδαπών 1998-2006

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ		ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		ΑΝΕΡΓΟΙ	
	Ελληνική	Ξένη	Ελληνική	Ξένη	Ελληνική	Ξένη	Ελληνική	Ξένη
0-14	-199.871	38.646						
15-19	-182.375	13.394	-66.813	-3.143	-41.380	-2.066	-25.433	-1.077
20-24	-100.239	14.228	-133.504	5.391	-84.704	7.122	-48.800	-1.731
25-29	-3.377	31.786	25.716	23.911	35.849	22.702	-10.133	1.209
30-34	2.500	23.294	36.430	16.405	32.239	18.752	4.191	-2.347
35-39	60.149	38.809	83.236	32.640	72.967	30.894	10.269	1.746
40-44	48.807	25.684	70.009	23.845	67.131	23.155	2.878	690
45-49	80.266	29.690	104.143	25.885	101.645	25.104	2.498	781
50-54	37.495	16.470	71.075	14.724	72.724	12.996	-1.649	1.728
55-59	90.203	7.443	74.814	5.629	70.343	4.786	4.471	843
60-64	-80.024	3.791	-29.151	1.928	-28.134	2.326	-1.017	-398
65-69	-1.260	3.137	-13.046	125	-12.599	154	-447	-29
70-74	109.406	2.509	-2.580	112	-2.580	112	0	0
75+	208.597	587	-272	-129	-272	-129	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	70.277	249.468	220.057	147.323	283.229	145.908	-63.172	1.415
15-64	-46.595	204.589	235.955	147.215	298.680	145.771	-62.725	1.444
15-29	-285.991	59.408	-174.601	26.159	-90.235	27.758	-84.366	-1.599

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1998, 2006 (Β' τμήρου).
Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κορτικίδης).

4. Η απασχόληση των αλλοδαπών

Τα 3/4 των απασχολούμενων αλλοδαπών σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου, εργάζονται σε 4 κλάδους της οικονομίας, (Κατασκευές, Ιδιωτικά νοικοκυριά, Μεταποιητική Βιομηχανία και Ξενοδοχεία & Εστιατόρια), ενώ ένα 15,0% σε δύο ακόμη κλάδους (Γεωργίας κλπ και Εμπορίου) με αποτέλεσμα οι 9 στους 10 απασχολούμενους αλλοδαπούς να εργάζονται στους παραπάνω έξι κλάδους, (πίνακας 2).

Το 70,0% όσων απασχολούνται στον κλάδο των Ιδιωτικών νοικοκυριών είναι αλλοδαποί ενώ υψηλή είναι η συμμετοχή τους και στους κλάδους των Κατασκευών, και των Ετερόδικων οργανισμών με πάνω από το 1/4 των απασχολούμενων στους εν λόγω κλάδους.

Πάνω από το ήμισυ των αλλοδαπών απασχολούνται στην περιφέρεια Αττικής, σημαντικό μερίδιο έχει και η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας ενώ με πολύ μικρό ποσοστό συμμετέχουν οι περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και του Βορείου Αιγαίου, (πίνακας 3).

Ποσοστό μεγαλύτερο από την μέση αναλογία των απασχολούμενων αλλοδαπών έχουν οι περιφέρειες Αττικής και Κρήτης και μικρότερο οι περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και η Δυτική Μακεδονία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η απασχόληση των αλλοδαπών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Κλάδοι Οικονομικής Δραστηριότητας	Συμμετοχή στην απασχόληση της χώρας (%)	Ποσοστιαία κατανομή της απασχόλησης (%)
Α. Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	3,9	7,1
Β. Αλιεία	0,8	0,0
Γ. Ορυχεία και λατομεία	4,2	0,3
Δ. Μεταποιητικές βιομηχανίες	7,5	14,5
Ε. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	1,6	0,2
ΣΤ. Κατασκευές	25,4	31,4
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	3,0	8,2
Η. Ξενοδοχεία και εστιατόρια	10,2	10,5
Θ. Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	1,9	1,8
Ι. Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	0,6	0,2
Κ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ	3,4	3,4
Λ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα κλπ	0,3	0,4
Μ. Εκπαίδευση	0,8	0,9
Ν. Υγεία και κοινωνική μέριμνα	2,1	1,6
Ξ. Άλλες δραστηριότητες	3,3	1,7
Ο. Ιδιωτικά νοικοκυριά	70,0	17,7
Π. Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	28,8	0,1
Ξένη Υπηρεσιότητα	6,5	100

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1998, 2006 (Β' τριμήνου).

Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κοητικίδης).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Η απασχόληση των αλλοδαπών κατά Περιφέρεια

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	Συμμετοχή στην απασχόληση της Περιφέρειας/ Χώρας (%)	Ποσοστιαία κατανομή της απασχόλησης (%)
ΑΝΑΤ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	1,7	1,3
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	4,8	12,4
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	1,6	0,6
ΗΠΕΙΡΟΣ	3,5	1,6
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	4,0	4,1
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	6,1	1,8
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	4,4	4,1
Λ ΣΤΕΡΕΑ & ΕΥΒΟΙΑ	5,8	4,5
ΑΤΤΙΚΗ	9,8	56,0
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	5,4	4,6
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	3,0	0,7
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4,6	1,9
ΚΡΗΤΗ	7,1	6,4
Ξένη Υπηκοότητα	6,5	100

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1998, 2006 (Β' τριμήνου).

Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κοητικίδης).

Ο κλάδος των κατασκευών συγκεντρώνει μεγάλο μερίδιο στην απασχόληση των αλλοδαπών σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες της χώρας, εξαιρείται η Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, ενώ στο Νότιο Αιγαίο αποτελεί τον δεύτερο σημαντικότερο κλάδο μετά τα Ξενοδοχεία & Εστιατόρια, (πίνακας 4).

Ο κλάδος της Γεωργίας, κτηνοτροφίας κλπ συγκεντρώνει αντίστοιχα το δεύτερο μεγαλύτερο μερίδιο στην απασχόληση των αλλοδαπών μετά τις κατασκευές, στις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας,

Στερεάς Ελλάδας, Κρήτης, Δυτικής Ελλάδας και Ηπείρου, ενώ στην Ανατολική Μακεδονία & Θράκη συγκεντρώνει το δεύτερο μεγαλύτερο μερίδιο στην απασχόληση των αλλοδαπών μετά τον κλάδο των Ξενοδοχείων & Εστιατορίων.

Στις περιφέρειες Βόρειο Αιγαίο, Κεντρική Μακεδονία και Θεσσαλία δεύτερο μεγαλύτερο μερίδιο μετά τις κατασκευές συγκεντρώνει ο κλάδος της Μεταποιητικής βιομηχανίας & βιοτεχνίας.

Στην περιφέρεια των Ιονίων νήσων δεύτερο μεγαλύτερο μερίδιο μετά τις κατασκευές συγκεντρώνει ο κλάδος των Ξενοδοχείων & Εστιατορίων, ενώ στην Αττική ο κλάδος των Ιδιωτικών νοικοκυριών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ποσοστιαία συμμετοχή της απασχόλησης των αλλοδαπών στους κυριότερους κλάδους της οικονομίας ανά περιφέρεια

Περιφέρεια \ Κλάδοι	01Α	04D	06S	07Z	08H	16O
ΑΝΑΤ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	17,2	14,3	16,2	9,0	24,2	10,6
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	7,2	20,7	27,7	10,0	11,2	13,0
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	33,5	8,9	40,7	0,0	0,0	8,0
ΗΠΕΙΡΟΣ	16,9	8,6	41,4	7,6	7,4	13,2
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	11,7	16,4	35,9	11,6	10,4	9,7
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	6,4	3,0	39,6	11,1	30,4	3,3
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	19,8	5,9	32,9	7,6	14,4	13,0
Λ ΣΤΕΡΕΑ & ΕΥΒΟΙΑ	26,1	18,7	28,8	5,6	9,8	7,1
ΑΤΤΙΚΗ	0,9	15,4	31,7	8,1	7,3	23,7

Αδήλωτη Απασχόληση και «Νομιμοποίηση» των μεταναστών

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	21,7	9,3	33,7	6,7	12,2	9,7
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	18,6	23,3	32,3	6,0	6,0	5,0
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	0,0	0,0	22,6	12,3	47,4	2,6
ΚΡΗΤΗ	20,1	8,5	31,8	4,9	17,6	9,1
Ξένη Υπηκοότητα	7,1	14,5	31,4	8,2	10,5	17,7

Κλάδοι: 01Α Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία, 04D Μεταποιητικές βιομηχανίες, 06S Κατασκευές, 07Z Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, 08H Ξενοδοχεία & Εστιατόρια, 16Ο Ιδιωτικά νοικοκυριά.

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1998, 2006 (Β' τριμήνου)

Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

6

Το νομικό καθεστώς που διέπει την μετανάστευση στην Ελλάδα

Πλούσια σε παραγωγικότητα αποδείχθηκε η περίοδος των δύο τελευταίων ετών σε ό,τι αφορά την μεταναστευτική πολιτική της χώρας μας. Από τον Αύγουστο του 2005, όταν υιοθετήθηκε ο Νόμος 3386/2005, μέχρι σήμερα, ένα πλήθος σχετικών νομικών κειμένων ή μεμονωμένων διατάξεων έχουν τεθεί σε ισχύ. Δεδομένου ότι με τον τελευταίο Νόμο στην πραγματικότητα η Πολιτεία αντικατέστησε πλήρως το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση (Ν.2910/2001), η έντονη αυτή πολιτική δραστηριότητα οδηγεί αυτόματα σε δύο εύλογες σκέψεις.

Σύμφωνα με την πρώτη από αυτές, η Πολιτεία βρίσκεται, πιθανότητα, σε μια διαδικασία ολοκληρωμένου σχεδιασμού μιας νέας και μακροπρόθεσμης πραγματικότητας για τους υπηκόους τρίτων χωρών, οι οποίοι διαβιούν στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί, αναμφίβολα, απαραίτητο εργαλείο για μια ανάλογη προσπάθεια αποτελεί η επεξεργασία νέων κανόνων, οι οποίοι θα ρυθμίζουν το σύνολο των σχέσεων, που γεννώνται από την παρουσία εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών.

Σε συνέχεια της παραδοχής αυτής, η δεύτερη σκέψη συμπυκνώνεται στην υπόθεση, ότι η συγκεκριμένη περίοδος των δύο ετών θα έπρεπε να θεωρείται αντικειμενικά επαρκής, ώστε να είναι, πλέον, ορατά τα πρώτα, έστω, δείγματα του νέου ανέμου που πνέει στο πεδίο της μετανάστευσης στην Ελλάδα. Είναι γεγονός ότι ο εν λόγω σχεδιασμός δεν θα μπορούσε παρά να είναι μακρόπνοος, με συνέπεια να είναι

προτιμότερο να αποφεύγονται τα βεβιασμένα συμπεράσματα για την αποτελεσματικότητα των καινοτόμων ρυθμίσεων. Ταυτόχρονα, όμως, τα ζητήματα που τίγονται από την μεταναστευτική πολιτική είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική και κοινωνική πρόοδο των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους.

Το συνδικαλιστικό κίνημα της χώρας, λοιπόν, είναι υποχρεωμένο να παρακολουθεί από κοντά και να συνδράμει ουσιαστικά με συγκεκριμένες προτάσεις στην διαμόρφωση του εργασιακού και ευρύτερα κοινωνικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο κινείται το σύνολο των εργαζομένων ή ειδικότερες ομάδες του πληθυσμού. Αυτό το καθήκον επιτελείται είτε, εξ αφορμής της συμμετοχής των εκπροσώπων των εργαζομένων σε θεσμοποιημένα όργανα κοινωνικού διαλόγου είτε, αυτόνομα στα πλαίσια της εν γένει λειτουργίας του ως κοινωνικού θεσμού.

Αναφορικά με το εν ισχύ σήμερα νομοθετικό πλαίσιο η ΓΣΕΕ έχει παρέμβει εγκαίρως σε όλα τα στάδια της επεξεργασίας και της εφαρμογής του νέου καθεστώτος για την μετανάστευση στην χώρα μας. Η τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων, εκτός από την θεσμικά προβλεπόμενη συμβολή της κατά την σύνταξη της οικείας Γνώμης της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής στο στάδιο της ψήφισης του Ν.3386/2005, επεξεργάστηκε και δημοσίευσε, κατά καιρούς, με δική της πρωτοβουλία θέσεις και προτάσεις για μια αποτελεσματική μεταναστευτική πολιτική, πάντοτε σε συνεργασία και διαβούλευση με άλλους κοινωνικούς φορείς και ιδίως, με τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των μεταναστών.

Το κεφάλαιο αυτό της παρούσας έκδοσης περιλαμβάνει τρία σχετικά κείμενα. Πρόκειται αφενός, για τις παρατηρήσεις της Γραμματείας Οικονομικών Μεταναστών της ΓΣΕΕ στο σχέδιο του Νόμου 3386/2005, το οποίο απεστάλη στον αρμόδιο Υπουργό πριν την ψήφισή του (6.1.) και αφετέρου, για δύο κείμενα, τα οποία

συντάχθηκαν από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ μετά την ψήφιση του Νόμου.

Στο πρώτο από αυτά, παρουσιάζεται συνοπτικά το νέο καθεστώς που διέπει την διαμονή και την εργασία των μεταναστών στην Ελλάδα, αμέσως μετά την υιοθέτησή του και διατυπώνονται ορισμένες πρώτες κρίσεις σχετικά με τις προοπτικές διευθέτησης των ζητημάτων μεταναστευτικής πολιτικής, που απασχολούν την χώρα μας **(6.2.)**. Το δεύτερο κείμενο είναι πιο πρόσφατο και είναι αφιερωμένο στην αξιολόγηση του νομικού πλαισίου, έπειτα από περίπου δύο χρόνια εφαρμογής του **(6.3.)**.

Η επιλογή της χρονικά διαδοχικής παράθεσης αυτών των τριών κειμένων έγινε με βασικό σκοπό να καταστεί δυνατή η κριτική και η αξιολόγηση των προτάσεων του συνδικαλιστικού κινήματος και μέσα από αυτή την διαδικασία να τεθεί ξανά σε συζήτηση η σπουδαιότητα της ουσιαστικής συμμετοχής των εκπροσώπων των εργαζομένων κάθε φορά που αναλαμβάνονται πολιτικές πρωτοβουλίες, οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το παρόν και το μέλλον των εργαζομένων αυτής της χώρας, γηγενών και μεταναστών.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.1.

Παρατηρήσεις της ΓΣΕΕ στο σχέδιο νόμου «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια»¹²⁰

1. Εισαγωγή

Παρόλο που σήμερα ζούμε στην εποχή της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης, οικονομικής αλλά και κοινωνικής, σε μια εποχή που μέσα στις σύγχρονες πολύ-πολιτισμικές κοινωνίες της πληροφορίας κάθε λογής σύνορα καταρρούνται, προκαλεί έκπληξη, μοιάζει αντιφατικό, διαχωριστικές γραμμές ή λογικές διάκρισης να υιοθετούνται αλλά και να προβάλλονται με ιδιαίτερο ζήλο.

Σ' αυτό, λοιπόν, το πλαίσιο, από τη μια δηλαδή της παγκοσμιοποιημένης, της διεθνοποιημένης κοινωνίας και από την άλλη των στεγανών που εξακολουθούν να θέτουν έννοιες όπως η υπηκοότητα, η καταγωγή, το έθνος, σ' αυτό ακριβώς το σημείο θα πρέπει να αναπτυχθεί σήμερα όλος ο προβληματισμός για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού ζητήματος.

Το πόσο σημαντική αλλά και επείγουσα είναι η αναζήτηση λύσεων μέσω ευέλικτων πολιτικών για τα προβλήματα που συνεπάγεται η μετανάστευση μοιάζει προφανές. Αρκεί να αναφερθούμε στο ότι

- Η ροή των εξ Ανατολών μεταναστευτικών ρευμάτων συνεχίζεται με αμείωτη ένταση.
- Πόλεμοι, εμφύλιες συγκρούσεις, φτώχεια, δικτατορικά καθεστώτα

120. Γραμματεία Οικονομικών Μεταναστών, 2005. Το κείμενο αυτό έχει, επίσης, δημοσιευτεί στο περιοδικό Ενημέρωση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 119, Ιούλιος-Αύγουστος 2005.

συνεχίζουν να προκαλούν μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών από την Αφρική, την Ασία και τη Μέση Ανατολή.

Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, ότι περισσότεροι από 175.000.000 άνθρωποι στον κόσμο, το 2% δηλαδή του παγκόσμιου πληθυσμού, ζουν σε χώρα της οποίας δεν έχουν την υπηκοότητα, και ότι ο ένας στους τριανταπέντε κατοίκους του πλανήτη μας αναζητά εργασία και καλύτερες συνθήκες ζωής σε μια άλλη χώρα.

Ο μετανάστης, ο οικονομικός μετανάστης, ο ξένος, ο διαφορετικός αντιμετωπίζεται με «περίεργο» τρόπο στην αυστηρά δομημένη ευρωπαϊκή κοινωνία. Συχνά ως αναγκαίο κακό. Είναι ευπρόσδεκτος σε ό,τι αφορά την παροχή απ' αυτόν φτηνής εργασίας, άρα ως σημαντικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης, αλλά την ίδια στιγμή είναι ανεπιθύμητος ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ή ως διεκδικητής μιας θέσης εργασίας.

Συχνά -και αυτή είναι η καλύτερη περίπτωση- αναγνωρίζονται στο μετανάστη μόνο η νόμιμη παραμονή και η νόμιμη εργασία. Από εκεί και πέρα όμως; Μήπως η διαμονή και η εργασιακή ένταξη δεν αποτελούν προϋποθέσεις διεύρυνσης του κύκλου των δικαιωμάτων του μετανάστη, ατομικών, κοινωνικών αλλά και δημοσίων ακόμα; Δεν θα πρέπει η παρουσία του σε μια χώρα της οποίας δεν είναι υπήκοος να του διασφαλίζει ίση μεταχείριση, δικαίωμα στην εργασία και στην ασφάλιση, μη διάκριση, να του διασφαλίζει δηλαδή αυτό που ορισμένοι μελετητές ονομάζουν «κοινωνική υπηκοότητα».

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, άλλαξε στρατόπεδο και από παραδοσιακά χώρα αποστολής μεταναστών, έγινε χώρα υποδοχής αλλοδαπού εργατικού δυναμικού που προερχόταν κυρίως από τις όμορες βαλκανικές χώρες. Από αφετηρία, έγινε προορισμός. Χωρίς προηγούμενες εμπειρίες, με αμηχανία, χωρίς υποδομή αλλά με νωπές τις μνήμες αντίστοιχων

μαζικών μετακινήσεων υπηκόων της για μια καλύτερη ζωή, μια δεύτερη ευκαιρία σε Αμερική και Ευρώπη, βρέθηκε η χώρα μας αρχές του 1996, με περισσότερους από 500.000 ανεπίσημους οικονομικούς μετανάστες κατ' εκτίμηση στην επικράτεια της. Η γεωγραφική της εγγύτητα προς τις γειτονικές χώρες του Βορρά, η συγκριτικά καλύτερη οικονομική κατάσταση της και κατά συνέπεια η κατακόρυφη άνοδος του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της, αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την επιλογή της Ελλάδας ως τόπου παραμονής ή μόνιμης εγκατάστασης οικονομικών μεταναστών.

Κάτω από την πίεση αυτής της πραγματικότητας άρχισε πειραματικά μέσω των διατάξεων του Ν. 2434/1998 η διαδικασία της νομιμοποίησης, μιας νομιμοποίησης μαζικής, γραφειοκρατικής, όχι όμως αυστηρών προϋποθέσεων, σε σύγκριση τουλάχιστον με αντίστοιχες πρακτικές σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα προεδρικά διατάγματα 358 και 359/97 με τις βασικές ρυθμίσεις της νομιμοποίησης πέτυχαν παρά τον αυστηρά μεταβατικό χαρακτήρα τους να βγάλουν από τη γκρίζα ζώνη της παρανομίας 200.000 περίπου οικονομικούς μετανάστες να εξορθολογήσουν κατά το δυνατό την αγορά εργασίας, να ομαλοποιήσουν την κοινωνική συμβίωση. Όμως δεν είχαν ως στόχο -ούτε μπορούσαν άλλωστε- να επιλύσουν συνολικά το μεταναστευτικό πρόβλημα.

Αλλά και οι άλλες δύο νομοθετικές παρεμβάσεις ήταν εξίσου, αν όχι περισσότερο αποτυχημένες. Ο έντονα αναχρονιστικός νόμος 1975/91 περί αλλοδαπών δεν επιδέχεται καν κριτικής, ενώ σε ό,τι αφορά τον πρόσφατο Ν. 2910/2001 που με περισσή φιλοδοξία διαδέχτηκε τον προηγούμενο μετρά έως σήμερα περισσότερες από 60 τροποποιήσεις! Ειδικότερα για τον Ν.2910/2001 μπορούμε να πούμε πως δεν αποτελεί παρά μια εκσυγχρονισμένη συλλογή κανόνων που θεσπίστηκαν στη χώρα μας από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας μέχρι σήμερα. Ίδιοι στόχοι, πολλά

έγγραφα, χρονοβόρα διαδικασία, υψηλό κόστος νομιμοποίησης, εξαντλητική γραφειοκρατία για εργοδότες και εργαζόμενους.

Σε καμιά περίπτωση από τις διατάξεις του εν λόγω νόμου δεν προκύπτουν στοιχεία μιας συγκροτημένης όσο και συγκεκριμένης πολιτικής. Η μετανάστευση αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα και οι αλλοδαποί εργαζόμενοι ως απειλή για τους ημεδαπούς συναδέλφους τους. Περαιτέρω, η απουσία των κοινωνικών εταίρων από όλα τα στάδια των διαδικασιών που προβλέπει ο Ν.2910/2001 οδηγεί μοιραία στην προσπάθεια χάραξης μεταναστευτικής πολιτικής αποσπασματικά, χωρίς να συνδέεται δηλαδή η εργασία των μεταναστών στη χώρα μας με τη συνολική εργασιακή πολιτική που θα πρέπει να έχει ως σκοπό, μεταξύ άλλων, την αύξηση της απασχόλησης, των κατώτατων μισθών, την εφαρμογή του 35ωρου κλπ.

Άρα για ποια επίλυση του μεταναστευτικού ζητήματος μιλάμε; Πέρασαν ήδη πάνω από 10 χρόνια από την πρώτη νομοθετική παρέμβαση. Κανείς δεν μπορεί πειστικά πλέον να ισχυριστεί το εύλογο της απειρίας της χώρας μας στη διαχείριση, πόσο μάλλον περαιτέρω στη χάραξη μεταναστευτικής πολιτικής.

Στην αρχή η Ελλάδα αντιμετώπισε την μετανάστευση σαν ένα ιστορικό ατύχημα, ένα παροδικό ατυχές συμβάν. Παραγνώρισε το γεγονός ότι οι μεταναστεύσεις είναι μόνιμα επανερχόμενα ιστορικά φαινόμενα που έχουν τις ρίζες τους στο αυτονόητο, στην άνιση κατανομή του πλούτου στον κόσμο. Όσο «ατυχής» είναι η άνιση κατανομή του πλούτου στον κόσμο, τόσο «ατυχής» είναι και η μετανάστευση. Επομένως δεν υπάρχουν δικαιολογίες στο εξής για αδράνεια, ατολμία, προχειρότητα ή σκοπιμότητες.

Η μεταναστευτική πολιτική είναι κατεξοχήν οριζόντια πολιτική. Απαιτεί εμπλοκή και σε πολύ-τομεακό διυπουργικό και σε τοπικό-

περιφερειακό επίπεδο. Η μετανάστευση δεν είναι απλά ένα φαινόμενο αλλά μια διαδικασία της οποίας η κατανόηση απαιτεί διαρκή ερευνητική ανάλυση και βελτίωση των εργαλείων της στατιστικής παρατήρησης προκειμένου να χαραχτούν οι αναγκαίες πολιτικές.

Βρισκόμαστε ενόψει μιας τρίτης νομοθετικής παρέμβασης εξίσου αυτάρεσκα φιλόδοξη με την προηγούμενη. Μπροστά σ' έναν νέο νόμο που δεν κάνει τίποτα παραπάνω απ' το να μας υπενθυμίζει ότι το πρόβλημα παραμένει. Και ποιο είναι αυτό το πρόβλημα; Ο ορισμός του παράδοξου: η ανυπαρξία -πάλι- μεταναστευτικής πολιτικής! Βέβαια είναι συζητήσιμο κατά πόσο η απουσία θεσμικής πολιτικής για τη μετανάστευση για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα ισοδυναμεί με μη ύπαρξη πολιτικής. Πάντα υπάρχουν πολιτικές. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση η πολιτική που επί σειρά ετών επιλέγεται και προωθείται είναι ο εκάστοτε νόμος να λειτουργεί ως διαβατήριο για τη μαύρη εργασία, ως μέσο ανάσχεσης δηλαδή για τον μετανάστη να αποκτήσει ή και κυρίως να διατηρήσει τη νομιμοποίησή του.

Οι αλλοδαποί αντιμετωπίζονται λιγότερο ως υποκείμενα δικαιωμάτων παρά ως αντικείμενα αντιφατικών ρυθμίσεων, αφού και το όποιο θετικό κατά περίπτωση περιεχόμενο των συγκεκριμένων αυτών ρυθμίσεων δεν έχει αποτέλεσμα στην πράξη. Έτσι οδηγούμαστε με μαθηματική ακρίβεια στη διατήρηση των μεταναστών σε μια ιδιότυπη ομηρία που ευνοεί και σε τελική ανάλυση συντηρείται από τα πρόσκαιρα οικονομικά οφέλη ορισμένων κοινωνικών στρωμάτων τα οποία διαβιούν μέσα από την αναπαραγωγή της εκμετάλλευσης και του αποκλεισμού. Εξακολουθεί η ανυπαρξία πολιτικής βούλησης προκειμένου να λυθεί το μεταναστευτικό ζήτημα αφού το μόνο μέλημα των προτεινόμενων πολιτικών είναι η αξιοποίηση των μεταναστών ως φθηνό εργατικό δυναμικό προς όφελος των εργοδοτών. Και η γκριζα ζώνη παρανόμων ή ημιπαράνομων οικονομικών μεταναστών διαρκώς διευρύνεται.

2. Κεντρικά ζητήματα

Θα πρέπει να συμφωνήσουμε πως αν αυτό που υπάρχει επιδέχεται αλλαγές τότε αυτό που βλέπουμε δεν είναι τα πάντα. Και αυτό που βλέπουμε στη συγκεκριμένη περίπτωση δηλαδή το υπό εξέταση σχέδιο νόμου σίγουρα επιδέχεται πολλών αλλαγών. Το ερώτημα που τίθεται επομένως είναι τι είναι αυτό που έχουμε να αλλάξουμε. Πάγια θέση του συνδικαλιστικού κινήματος αποτελεί η παραδοχή ότι οι οικονομικοί μετανάστες δεν είναι, δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Μια σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική, επομένως, θα πρέπει να ανταποκρίνεται-ενσωματώνει τις εξής αρχές:

- Ίσης μεταχείρισης

α. Σε ότι αφορά τα εργασιακά δικαιώματα (ωράριο, μισθοί, δώρα, επιδόματα, υπερωρίες, αποζημίωση, άδειες κλπ.). Θα πρέπει να προωθείται όχι μόνο η θεσμική τους κατοχύρωση μέσω και της συνταγματικά κατοχυρωμένης θεμελιωδής αρχής της ισότητας η οποία επιβάλλει συμπεριφορές χωρίς καμιά διάκριση εθνικότητας, θρησκευματος, κοινωνικής, φυλετικής ή πολιτιστικής προέλευσης αλλά και η ουσιαστική τους κατοχύρωση μέσω αποτελεσματικού ελέγχου για την εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας στο σύνολό της.

β. Σε ότι αφορά την ισότιμη πρόσβαση στην αγορά εργασίας (ίσες ευκαιρίες στην απασχόληση, αξιοποίηση γνώσεων, δεξιοτήτων, εμπειρίας, συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης, δια βίου εκπαίδευση κλπ.).

- Σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα αναφορικά με:

α. κοινωνική ασφάλιση

- Ισότιμη αντιμετώπιση από τους ασφαλιστικούς φορείς (π.χ. Σε ό, τι αφορά τα επιδόματα).
- Διμερείς διακρατικές συμφωνίες κατοχύρωσης και μεταφοράς συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων στις χώρες υποδοχής προκειμένου αυτά να ενεργοποιηθούν όταν οι οικονομικοί μετανάστες επιστρέψουν στις πατρίδες τους. Άμεση ανάγκη προώθησης τέτοιων ρυθμίσεων με τις ευρωπαϊκές, βαλκανικές χώρες αποστολής μεταναστών.

β. Οικογένεια

Αν και η οικογενειακή συνένωση αποτελεί τη σημαντικότερη μορφή μεταναστευτικής εισροής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πιθανότατα οδηγεί σε σημαντική εξάρτηση των μεταναστών από το σύστημα κοινωνικής προστασίας των χωρών υποδοχής- στη συγκεκριμένη περίπτωση της Ελλάδας- ο οποιοσδήποτε σχεδιασμός για τον περιορισμό του δικαιώματος αυτού θα ήταν ανεπίτρεπτος. Αντίθετα, θα πρέπει με κάθε τρόπο να διαφυλαχτεί το δικαίωμα των μεταναστών για οικογενειακή επανένωση και να γενικευτεί η μη διάκριση στην προστασία του θεσμού της οικογένειας με άμεση εφαρμογή όλων των σχετικών διατάξεων που απολαμβάνουν και οι ημεδαποί.

γ. Υγειονομική Περίθαλψη

Απρόσκοπτη δυνατότητα πρόσβασης ανεπίσημων η μη αλλοδαπών στο εθνικό σύστημα περίθαλψης της χώρας χωρίς προϋποθέσεις.

δ. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση αποτελεί βασικό παράγοντα κοινωνικοποίησης μαζί με την οικογένεια. Η οικογένεια όμως εξ ορισμού δεν μπορεί να βοηθήσει καθοριστικά στην ενσωμάτωση του μετανάστη και

των παιδιών του αφού είναι φορέας αξιών του τόπου καταγωγής. Κατά συνέπεια, η εκπαίδευση αποτελεί το πρωταρχικό και ίσως το μοναδικό θεσμό που βοηθά στη διαδικασία ένταξης στην κοινωνία εγκατάστασης τόσο για τα παιδιά της δεύτερης γενιάς όσο και για τους ίδιους τους μετανάστες. Δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι σήμερα υπάρχουν σε γειτονιές της Αθήνας σχολεία όπου το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών αγγίζει το 70%. Χρειάζεται αναμφίβολα σοβαρή προσπάθεια προετοιμασίας του εκπαιδευτικού δυναμικού προκειμένου να αντιμετωπίσει με επιτυχία ένα τέτοιο πολυεθνικό σχολείο, μέσω ενισχυτικών διδασκαλιών, προγραμμάτων πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, εκμάθησης της γλώσσας και της ιστορίας των χωρών καταγωγής κλπ. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί θα πρέπει να αναμορφωθούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη λειτουργήσουν απλά ως αφομοιωτικοί μηχανισμοί αλλά ως δομές κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και των παιδιών τους. Ο διάλογος προς αυτή την κατεύθυνση με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (πχ. ΟΛΜΕ) θεωρείται επιβεβλημένος.

ε. Κοινωνική Ένταξη

Η επιστημονική έρευνα καθώς και η εμπειρία της μετανάστευσης στην Ελλάδα δείχνει ότι μια μεγάλη μερίδα των μεταναστών επιθυμεί να ζήσει μόνιμα στη χώρα. Μέσα από αυτή την προοπτική, λοιπόν, διεκδικεί αναγνώριση της πραγματικής και ουσιαστικής κοινωνικής συμμετοχής και ένταξής της μέσα από την κατάκτηση δικαιωμάτων που δυνητικά μπορεί να βοηθήσουν ακόμη και στην απόκτηση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη. Κρίνεται, επομένως, αναγκαία η

- Απομάκρυνση από στείρες λογικές ενσωμάτωσης με παράλληλη προώθηση του σεβασμού της διαφορετικότητας (ήθη, έθιμα, πολιτισμός, θρήσκευμα) των οικονομικών μεταναστών

- Κατοχύρωση δημοσίων δικαιωμάτων γι' αυτούς (δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης)
- Κατάργηση έμμεσων ή άμεσων θεσμικών ή μη εμποδίων συμμετοχής των αλλοδαπών στο συνδικαλισμό (κατάργηση και τυπικά διατάξεις που απαγορεύουν τη συμμετοχή αλλοδαπών στα συνδικάτα, Ν.1264/82 άρθρο107 ΕισΝΑΚ).

- Οικονομικών προεκτάσεων

Συχνά ακόμα και οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές της παρουσίας των μεταναστών στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία αδυνατούν -καλούνται να απολογηθούν- προκειμένου να απαντήσουν σε δύο καίρια όσο και επίμονα επαναλαμβανόμενα ερωτήματα τα οποία ως στόχο έχουν να εκμαιεύσουν έναν ιδιότυπο «οικονομικό ρατσισμό».

- 1) Υποκαθιστούν ή όχι οι αλλοδαποί τους ημεδαπούς εργαζόμενους κατά την κατάληψη των έτσι και αλλιώς περιορισμένων θέσεων εργασίας; Ευθύνονται ή όχι οι αλλοδαποί για τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα; (Θεωρία υποκατάστασης).
- 2) Συμπιέζουν οι αμοιβές των αλλοδαπών τα επίπεδα μισθών των Ελλήνων εργαζομένων; Είναι ή όχι υπεύθυνοι οι αλλοδαποί για τη συρρίκνωση-καθήλωση των αμοιβών αλλά και άλλων εργασιακών δικαιωμάτων επειδή ενδεχομένως αποδέχονται δυσμενείς όρους απασχόλησης;(Θεωρία συμπίεσης).

Από καμιά μελέτη, σε καμία χώρα του κόσμου δεν έχουν προκύψει στοιχεία που να οδηγούν κατά τρόπο απόλυτο σε καταφατικές απαντήσεις στα ως άνω ερωτήματα, τα οποία άλλωστε είναι εκ των πραγμάτων ξεπερασμένα. Είναι μύθος ότι η μετανάστευση αυξάνει την ανεργία, αντίθετα η μετανάστευση οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης. Οι μετανάστες απασχολούνται κατά κύριο

λόγο σε θέσεις εργασίας για τις οποίες δεν υπάρχει επαρκής προσφορά εργασίας από το ντόπιο ανθρώπινο δυναμικό. Με αυτό τον τρόπο διατηρούνται ή και αναπτύσσονται δραστηριότητες που απασχολούν αποκλειστικά μετανάστες, δραστηριότητες που χωρίς αυτούς θα ήταν καταδικασμένες σε μαρασμό και εξαφάνιση. Έτσι ο ενεργός πληθυσμός έχει άλλες επιλογές απασχόλησης, δραστηριοποιείται προς άλλες κατευθύνσεις, οι οποίες μεταξύ των άλλων περιλαμβάνουν καλύτερες θέσεις εργασίας, από την άποψη των καλύτερων αμοιβών. Κατά συνέπεια, η απασχόληση των μεταναστών έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και στο εισόδημα και στην απασχόληση των ελλήνων.

- Σε ό,τι αφορά το πρώτο ερώτημα (υποκατάσταση), μια σειρά παραδειγμάτων σε ευαίσθητους τομείς όπου εμφανίζονται φαινόμενα υποκατάστασης είναι ενδεικτική:

✓ *Οικοδομικές εργασίες*

Κατά την περίοδο προετοιμασίας της χώρας για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων εμφανίστηκε έξαρση της οικοδομικής δραστηριότητας με συνέπεια η παροχή εργασίας στα έργα από οικονομικούς μετανάστες να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα έγκυρης παράδοσής τους. Αυτά η επιβεβλημένη όσο και ευεργετική προσφορά εργασίας έγινε δεκτή χωρίς διαμαρτυρίες.

✓ *Αγροτική Οικονομία (Εργάτες Γης)*

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την τεράστια στήριξη του πρωτογενούς τομέα παραγωγής από τους οικονομικούς μετανάστες καθώς και συνεπακόλουθα την τόνωση των τοπικών οικονομιών στην περιφέρεια. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, παρατηρείται μία αναστροφή της κάμψης του πρωτογενούς τομέα στην Ελλάδα, η οποία σταθερά καταγραφόταν τα τελευταία χρόνια από το 18% προς το 15%. Η σταθεροποίηση σε αυτό το ποσοστό

οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ένταξη και δραστηριοποίηση στην ελληνική γεωργία οικονομικών μεταναστών, κυρίως στις αγροτικές εργασίες που εμφανίζουν έντονη εποχικότητα.

✓ *Οικιακές βοηθοί*

Η παρουσία τους στην κατ' οίκον απασχόληση έρχεται να καλύψει το μεγάλο κενό του κράτους πρόνοιας σε ό,τι αφορά την παροχή σχετικών υπηρεσιών στους έλληνες εργαζόμενους (φύλαξη παιδιών, οιονεί κατ' οίκον νοσηλεία γερόντων κλπ).

✓ *Αποκλειστικές Νοσοκόμες*

Ορθολογική διευθέτηση της αγοράς εργασίας για τους εργαζόμενους στο συγκεκριμένο τομέα μέσω ουσιαστικής διαχείρισης της προσφοράς-ζήτησης της ως άνω ειδικότητας από το οικείο σωματείο.

✓ *Κλωστοϋφαντουργία*

Η φαινομενική υποκατάσταση που εμφανίζεται στον κλάδο σαφώς δεν οφείλεται στην απασχόληση των οικονομικών μεταναστών. Τα αίτια της κρίσης στην ελληνική κλωστοϋφαντουργία θα πρέπει να αναζητηθούν στην υιοθέτηση μιας ανεξέλεγκτης νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής, η οποία κατά κύριο λόγο εκφράζεται με κλείσιμο βιοτεχνιών σε όλη την Ελλάδα και με την άνευ όρων μεταφορά της δραστηριότητάς τους σε χώρες με φθηνό εργατικό κόστος.

- Σε ό,τι αφορά το δεύτερο ερώτημα (συμπύεση), μοιάζει αυταπόδεικτο ότι οι οικονομικοί μετανάστες δεν ευθύνονται για τα χαμηλά μεροκάματα των Ελλήνων. Αντίθετα, ευθύνες θα πρέπει να αναζητηθούν στη γενικευμένη μαύρη εργασία (αλλοδαπών και ημεδαπών) και στα υψηλά επίπεδα ανεργίας. Στα παραδείγματα

που ακολουθούν η συρρίκνωση των μισθών αλλά και γενικότερα η μεταβολή των όρων εργασίας των ελλήνων εργαζομένων επί τω βλαπτικότερω είναι δεδομένη παρόλο που αποτελούν τομείς όπου απουσιάζει εντελώς η δυνατότητα απασχόλησης οικονομικών μεταναστών.

- Εκπαιδευτικοί σε κάθε λογής φροντιστήρια (μη τήρηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, μαύρη εργασία, καταστροφάγηγηση ωραρίου κλπ.)
- Εργαζόμενοι σε super-market
- Εργαζόμενοι σε Τράπεζες
- Συμβασιούχοι ΔΕΚΟ

3. Κριτική-προτάσεις του υπό εξέταση σχεδίου νόμου

3.1. Σχολιασμός της πολιτικής-νομοθετικής παρέμβασης

Η γενική εικόνα που παρουσιάζει το υπό εξέταση σχέδιο νόμου δεν αφήνει περιθώρια για εκπλήξεις. Μάταια θα αναζητήσει κανείς επαναστατικές αλλαγές ή καινοτόμες ρυθμίσεις. Αμφίβολη είναι ακόμα και η δυνατότητα που παρέχει μέσω των προτεινόμενων διατάξεών του για άμεσες λύσεις στα παρόντα, κατά κύριο λόγο διαχειριστικά ζητήματα.

Συνοπτικά παρατηρείται:

1. Διατήρηση της ίδιας αναχρονιστικής, αμυντικής φιλοσοφίας των προηγούμενων μεταναστευτικών νόμων.
2. Αρμοδιότητα των υπουργείων Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης και Δημόσιας Τάξης για τη χάραξη μεταναστευτικής πολιτικής παρόλο που το μεταναστευτικό

ζήτημα εμφανίζεται ως κατεξοχήν ζήτημα απασχόλησης και όχι δημόσιας τάξης. Το εν λόγω σχέδιο νόμου αποτελεί ένα συνονθύλευμα διατάξεων αρμοδιότητας πολλών διαφορετικών υπουργείων ενώ η πρωτοκαθεδρία θεωρείται θέση άκρως συντηρητική και αναχρονιστική.

3. Διατήρηση του φαινομένου της μαύρης εργασίας.
4. Συνεχιζόμενη ικανοποίηση των απαιτήσεων της εργοδοτικής πλευράς για φθινό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό.
5. Διοικητική βελτίωση των ήδη και από τον προηγούμενο νόμο προβλεπόμενων διαδικασιών νομιμοποίησης (ενοποίηση άδειας παραμονής, αρμοδιότητα ενός φορέα αντί τριών) η οποία θα έχει αποτέλεσμα μόνο υπό όρους (στελέχωση των αρμοδίων υπηρεσιών, ποσοτικά και ποιοτικά και όχι για παράδειγμα με συμβασιούχους).
6. Ρύθμιση κεντρικών ζητημάτων που προβλέπει ο νόμος στο μέλλον με υπουργικές αποφάσεις γεγονός που καταδεικνύει επιπολαιότητα και προκαλεί ανασφάλεια για ενδεχόμενη αλλαγή του ουσιαστικού περιεχομένου των διατάξεων.

3.2. Διαπιστώσεις-Προτάσεις επί συγκεκριμένων διατάξεων

- Απονομή αδειών παραμονής μικρής διάρκειας
- Υψηλό κόστος στα παράβολα (πχ Για μια τετραμελής οικογένεια απαιτείται ποσό ύψους 1.200 ευρώ για 2 έτη ανανέωση ενώ για αντίστοιχη οικογένεια η άδεια παραμονής αόριστης διάρκειας απαιτείται το ποσό των 3.600 ευρώ)
- Εξορθολογισμός του διαφορετικού ορίου ηλικίας για τα παιδιά προκειμένου να θεωρηθούν ως μέλη οικογένειας

έλληνα πολίτη ή πολίτη της Ε.Ε (το 21ο έτος, άρθρο 61, § 2, περ. α') και υπηκόου τρίτης χώρας (το 18ο έτος, άρθρο 54, § 1, περ. α')

→ Δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης των αλλοδαπών προκειμένου να εργαστούν σε όλη την επικράτεια της χώρας χωρίς τον περιορισμό της παρέλευσης τους ενός έτους από τη χορήγηση της αρχικής άδειας (άρθρο 15, § 4)

→ Έλλειψη δυνατότητας μετατροπής της άδειας παραμονής από εξαρτημένης εργασίας σε ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα και το αντίθετο (άρθρο 12, § 5)

→ Απαγορευτική η προϋπόθεση η τραπεζική κατάθεση ποσού ύψους τουλάχιστον 60.000 ευρώ για την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας (άρθρο 24, § 1, περ. α')

→ Σε ό,τι αφορά την οικογενειακή επανένωση:

1) Να υπολογίζεται όχι το προσωπικό αλλά το οικογενειακό εισόδημα (άρθρο 53, περ. γ') με παράλληλη δυνατότητα άμεσου δικαιώματος εργασίας και στον άλλο σύζυγο (άρθρο 59, περ. β')

2) Το ύψος του εισοδήματος να υπολογίζεται με βάση το επίδομα ανεργίας (άρθρο 53, περ. γ')

3) Να μην υπάρχουν προσαυξήσεις στο εισόδημα ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών δεδομένου ότι ούτε στο επίδομα ανεργίας υπάρχουν αντίστοιχες προσαυξήσεις (άρθρο 53, περ. γ')

→ Σε ό,τι αφορά το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος (άρθρο 67).

Το γεγονός ότι ο μετανάστης που διαμένει νόμιμα κατά τα τελευταία πέντε χρόνια στη χώρα μπορεί να αποκτήσει την ιδιότητα του επί

μακρόν διαμένοντος αποτελεί θετική εξέλιξη σε πάγιο αντίστοιχο αίτημα των συνδικάτων. Προτείνεται ως έναρξη της πενταετίας ο χρόνος της αρχικής νομιμοποίησης του μετανάστη (ήδη με τις ρυθμίσεις των διαταγμάτων 358, 359/1997) Όμως η υιοθέτηση ως κριτηρίου για την απόκτηση της ως άνω ιδιότητας εννοιών που επιδέχονται έντονες αξιολογικές κρίσεις καθώς και ακραία διακριτική ευχέρεια από πλευράς της διοίκησης όπως το ήθος και η προσωπικότητα (άρθρο 68) καθιστά τη διάταξη εξαιρετικά συντηρητική και επικίνδυνη. Η επαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας ως κριτήριο απόκτησης της ιδιότητας του επί μακρόν διαμένοντος προτείνουμε να διατηρηθεί με παράλληλη δυνατότητα εκμάθησής της από τον μετανάστη μέσω υποστηρικτικών δομών θεσμοθετημένων από την πολιτεία. Επίσης, είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να καταργηθεί ο όρος επαρκές κατάλυμα (άρθρο 67, § 1, περ. γ').

3.3. Τρίτη Ευκαιρία

Θα πρέπει άμεσα να γίνει σαφές κατά πόσο υπάρχει τελικά πολιτική βούληση να δοθεί μια τρίτη δυνατότητα ευρείας νομιμοποίησης των ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας. Σε αντίθετη περίπτωση η διασπορά αντιφατικών πληροφοριών από τους πλέον αρμόδιους εμπλεκόμενους φορείς (πχ. Υπουργείο Εσωτερικών) θα πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο σκόπιμη αλλά και επικίνδυνη.

Τα συνδικάτα προτείνουν την υιοθέτηση άμεσα διατάξεων για μια νέα μαζική νομιμοποίηση που δεν θα εξαρτάται από τον αριθμό των ενσήμων του οικονομικού μετανάστη, που δεν θα ενισχύει εισπρακτικούς και μόνο μηχανισμούς εξαγοράς των απαιτούμενων ενσήμων, που δεν θα καθιστά τον αλλοδαπό συνάδελφο υποκείμενο πιέσεων και εκβιασμών από τον εργοδότη, που θα καλεί το κράτος να αναλάβει τις ευθύνες του και να ενεργοποιήσει τους ελεγκτικούς μηχανισμούς του προκειμένου να αποδείξει την απασχόληση του

αλλοδαπού. Οι ρυθμίσεις που θα υιοθετηθούν θα πρέπει να είναι σαφώς ευνοϊκότερες για όσους απέκτησαν νομιμοποιητικά έγγραφα το 2001 και στο συνέχεια περιέπεσαν σε καθεστώς παρανομίας για λόγους συχνά ανεξαρτήτως υπαιτιότητάς τους.

Σε ό,τι αφορά τους μετανάστες που έχουν εντελώς αργύθμιστο το καθεστώς παραμονής και εργασίας τους στη χώρα θα πρέπει ακολουθώντας το πρόσφατο ισπανικό παράδειγμα τα συνδικάτα να προκαλέσουν τριμερή διάλογο προκειμένου να αποφασιστεί κατά πόσο επιδίωξη όλων είναι η επίλυση του μεταναστευτικού ζητήματος.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.2.

Ο Νόμος 3386/2005: Το “νέο” θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση¹²¹

Το καλοκαίρι του 2005 ψηφίστηκε ένας ακόμη Νόμος για την μετανάστευση στην χώρα μας. Ο Νόμος 3386/2005, με τίτλο “Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια”, υιοθετήθηκε τελικά την 4^η Αυγούστου 2005¹²², ύστερα από μια πολύμηνη περίοδο αγωνιώδους αναμονής για εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες. Η έντονη ανυπομονησία, η οποία κυριάρχησε μέχρι την ψήφιση του Νόμου, οφείλεται σε δύο βασικούς παράγοντες.

Ο πρώτος συνίσταται στο μεγάλο αριθμό αλλοδαπών εργαζομένων και μελών των οικογενειών τους, οι οποίοι, είτε απέτυχαν να υπαχθούν στο καθεστώς του Ν. 2910/2001 και να αποκτήσουν τις απαραίτητες άδειες εργασίας και διαμονής, είτε το είχαν μερικώς επιτύχει, αλλά η σχετική διαδικασία βρισκόταν σε εκκρεμότητα εξαιτίας της γραφειοκρατίας που περιέβαλε το σύστημα χορήγησης των αδειών.

Στις 19 Οκτωβρίου 2004¹²³, στο άκουσμα της πρωθυπουργικής εξαγγελίας στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για ένα νέο θεσμικό πλαίσιο, οι ελπίδες των αλλοδαπών για μια αρμονική ζωή στην Ελλάδα αναπτερώθηκαν. Ταυτόχρονα, όσο εντεινόταν οι συζητήσεις γύρω από σχετικές δημοσιογραφικές πληροφορίες και αποκαλύψεις, πολλές αρμόδιες υπηρεσίες καθυστερούσαν ή ακόμη

121. Του Καψάλη Απόστολου. Το κείμενο αυτό έχει, επίσης, δημοσιευτεί στο περιοδικό Ενημέρωση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 123, Δεκέμβριος 2005.

122. Φ.Ε.Κ. 212 Α/ 23 Αυγούστου 2005.

123. Μετά την ολοκλήρωση ευρείας διυπουργικής συνάντησης με θέμα την μετανάστευση.

και ανέστειλαν τις διαδικασίες έκδοσης των αδειών, περιοριζόμενες στην παροχή βεβαιώσεων κατάθεσης των δικαιολογητικών στους ενδιαφερομένους.

Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με την τακτική του αρμοδίου Υπουργείου να ανακοινώνει, ενίοτε και επίσημα, διάφορες πιθανές ημερομηνίες κατάθεσης του Νομοσχεδίου στο ελληνικό κοινοβούλιο δίχως, όμως, να χορηγεί το σχετικό έγγραφο στα κόμματα, τις οργανώσεις και τους φορείς, οι οποίοι το ζητούσαν επιμόνω, προκειμένου να καταθέσουν τις προτάσεις τους αναφορικά με ένα τόσο σημαντικό ζήτημα. Ο μεγάλος αριθμός των αναβολών σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη πληροφόρησης τροφοδότησε ένα κλίμα σύγχυσης, αγωνίας και αβεβαιότητας, το οποίο διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές Αυγούστου του επομένου έτους, όταν το επίμαχο Νομοσχέδιο κατατέθηκε στην Βουλή.

Προς απογοήτευση όλων, όμως, δεν επρόκειτο για μια νέα τομή στο ζήτημα της πολιτικής αντιμετώπισης του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα και σε καμία περίπτωση ένα μέσο επίλυσης των συσσωρευμένων προβλημάτων του προηγούμενου Νόμου. Μια πρώτη, έστω, συνοπτική αξιολόγηση του Ν. 3386/2005 μέσα από την παρουσίαση των σημαντικότερων διατάξεών του (1) οδηγεί σχεδόν αυτόματα και ανεξάρτητα από τις όποιες επιφυλάξεις για την λειτουργικότητα του, στην διατύπωση συγκεκριμένων, πλέον, ανησυχιών αναφορικά με τις οικονομικές και κυρίως, κοινωνικές επιπτώσεις, τις οποίες συνεπάγεται (2).

1. Παρουσίαση και αξιολόγηση του νέου θεσμικού πλαισίου

Μια πρώτη παρατήρηση αφορά στην συνολική πορεία διαμόρφωσης του Νομοσχεδίου και στις μεθόδους, οι οποίες ακολουθήθηκαν την περίοδο των δέκα μηνών, που μεσολάβησαν από την κυβερνητική ανακοίνωση της πρόθεσης αναθεώρησης του νομικού

μεταναστευτικού πλαισίου μέχρι την ψήφισή του. Είναι γεγονός ότι οι κρατικές αρχές και κυρίως το αρμόδιο Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΣΔΑ) κάλεσαν επανειλημμένα, καθ' όλη την διάρκεια αυτής της περιόδου, τους εμπλεκόμενους φορείς να υποβάλλουν τις προτάσεις τους. Ο ίδιος ο Υπουργός, μάλιστα, συναντήθηκε δύο φορές με τους εκπροσώπους των μεταναστευτικών κοινοτήτων, συνοδευόμενος, πάντοτε, από αντιπροσωπεία της ΓΣΕΕ και του ΕΚΑ.

Ελλείπει, όμως, ενός σχεδίου Νόμου όλες οι διατυπωθείσες προτάσεις δεν θα μπορούσαν παρά να περιορίζονται σε γενικότερα ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής ή, στην πιο συγκεκριμένη εκδοχή τους, στα ελαττώματα και στις παραλείψεις του εν ισχύ, τότε, Νόμου 2910/2001. Στην πραγματικότητα, ήδη, από τις αρχές του 2005, το Νομοσχέδιο ήταν καθ' όλα έτοιμο, παρά τις επίσημες διαβεβαιώσεις περί το αντίθετο, ενώ “διέρρηξε” προς πάσα κατεύθυνση. Έτσι, το κείμενο του τελικώς κατατεθέντος Νομοσχεδίου διέφερε επουσιωδώς σε σχέση με το αντίστοιχο των τριών, συνολικά, ανεπίσημων ανατύπων, τα οποία κυκλοφόρησαν κατά καιρούς¹²⁴.

Μολαταύτα, οι παρατηρήσεις, όσων φορέων αποδέχθηκαν να τοποθετηθούν εκ των προτέρων δημόσια, αναφερόμενοι ευθέως ή εμμέσως σε αυτά τα κείμενα, ή ακόμη και οι προτάσεις, όσων σχολίασαν το επίσημο, πλέον, Νομοσχέδιο στα μέσα του καλοκαιριού, ελάχιστα ελήφθησαν υπόψη από τους συντάκτες του. Μια κατ' άρθρον αντιπαραβολή του Νόμου με τις συγκεκριμένες επισημάνσεις των συνδικάτων¹²⁵, του Συνηγόρου του Πολίτη¹²⁶ και

124. Με τίτλο “*Νέο νομοθετικό πλαίσιο: είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική Επικράτεια*”.

125. “*Παρατηρήσεις ΓΣΕΕ στο σχέδιο νόμου περί εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική Επικράτεια*”, 03/06/2005 και μελέτη 22 του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ με τίτλο “*Μεταναστευτική πολιτική και δικαιώματα των μεταναστών*”, 07/2005.

126. “*Παρατηρήσεις Συνηγόρου του Πολίτη επί το υπό επεξεργασία σχέδιο νόμου περί*

της ΟΚΕ¹²⁷ θα καταδείκνυε με σαφήνεια την διάσταση, την οποία έλαβε η απουσία οποιασδήποτε επιστημονικής συνδρομής από την πλευρά φορέων με συσσωρευμένη εμπειρία πάνω στο ζήτημα της μετανάστευσης.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Πολιτεία συζήτησε και ενημερώθηκε για τις απόψεις όλων, αλλά δεν συνεργάστηκε με κανέναν προκειμένου για την υιοθέτηση του νέου Νόμου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της σημαντικότερης εκδήλωσης, της ημερίδας την οποία διοργάνωσε στο Ζάππειο το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ) στις 21/03/2005, κατά την διάρκεια της οποίας η Κυβέρνηση και τα κόμματα του κοινοβουλίου κλήθηκαν να καταθέσουν τις απόψεις τους σε μια στρογγυλή τράπεζα.

Αφενός, όμως, η συζήτηση κατέληξε σε μια γενική παράθεση ιδεών, επειδή δεν διεξήχθη γύρω από ένα συγκεκριμένο νομικό κείμενο και αφετέρου, όλοι οι εκπρόσωποι των μεταναστευτικών κοινοτήτων και των άλλων οργανώσεων παρακολούθησαν τις εργασίες της ημερίδας από video-wall σε διπλανή αίθουσα, χωρίς δικαίωμα παρέμβασης.

Σημειώτέον ότι, η έννοια της ενημέρωσης είναι διαφορετική από αυτές της διαβούλευσης και του κοινωνικού διαλόγου, ως στοιχείων ουσιαστικής συνεργασίας με σκοπό την θέσπιση ενός λειτουργικού και κοινωνικά επωφελούς νομοθετήματος. Ενδεχομένως, δεν αποτελεί σύμπτωση το γεγονός ότι ο νέος Νόμος για την μετανάστευση ψηφίστηκε κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών, με συνοπτικές διαδικασίες, αμέσως μετά τον Ν.3385/2005, ο οποίος αφορά, κυρίως, στην μείωση του κόστους των υπερωριών.

εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική Επικράτεια”.

127. Γνώμη της ΟΚΕ, αριθμ. 133, 11/07/2005.

Επί της ουσίας, ο Ν.3386/2005 αποτελείται από 98 άρθρα κατανεμημένα σε 20 κεφάλαια. Στην εισηγητική Έκθεση του Νόμου αναφέρεται ότι μέσω αυτού επιδιώκεται η κάλυψη των κενών, τα οποία δημιουργήθηκαν από την προ τετραετίας αναποτελεσματική και δυσλειτουργική νομοθετική παρέμβαση. Μεταξύ άλλων επιδιώξεων τονίζονται, ιδίως:

- α) η ανάληψη μιας “στρατηγικής πρωτοβουλίας ως προς την διαχείριση της μεταναστευτικής ροής”,
- β) η θεσμοθέτηση των κατάλληλων εγγυήσεων “ώστε ν’ αποφευχθούν τα φαινόμενα ανεξέλεγκτης εισόδου και εξόδου αλλοδαπών στην Χώρα”, μέσα από την εντατικοποίηση των ελέγχων,
- γ) η χορήγηση της δυνατότητας οριστικής καταγραφής των παρανόμως διαμενόντων αλλοδαπών “προς οριστική εκκαθάριση του χρόνιου σχετικού προβλήματος” και
- δ) η πρόβλεψη βασικών αρχών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών.

Ως απάντηση στο ερώτημα, εάν και σε ποιο βαθμό αυτές οι εξαγγελίες αποτελούν καινοτόμες ρυθμίσεις και μάλιστα ικανές να δώσουν οριστικές λύσεις στα προβλήματα που περιγράφονται, αρκεί η παραπομπή σε όσα σχολιάζονται αναφορικά με τις παρόμοιες, αν όχι πανομοιότυπες, δεσμεύσεις, οι οποίες εμπεριέχονται στην αντίστοιχη εισηγητική Έκθεση του Ν.2910/2001¹²⁸.

Δεν θα ήταν υπερβολικό να ειπωθεί ότι ο Ν.3386/2005 αποτελεί φυσική συνέχεια του Ν.2910/2001. Στα βασικά σημεία, η δομή και το πνεύμα του προηγούμενου νομοθετήματος παραμένουν αναλλοίωτα, έπειτα από τέσσερα χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί

---

128. Βλ. σχετικά Καψάλης Απόστολος, “Το δικαίωμα διαμονής και η απασχόληση των μεταναστών”, Μελέτη 22 ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ ό.π., σελ. 55-70.

η κατηγοριοποίηση των αλλοδαπών. Από την μια πλευρά οι ανεπίσημοι και οι μετανάστες σε διαδικασία ανανέωσης των αδειών και από την άλλη οι μελλοντικοί αλλοδαποί, όσοι δηλαδή θα μεταναστεύσουν στο εξής αποκλειστικά μέσα από την γνωστή διαδικασία της μετάκλησης.

Για τους μεν δεύτερους ορίζεται σήμερα ό,τι ακριβώς προβλέφθηκε στον Ν.2910/2001, αλλά ουδέποτε εφαρμόστηκε¹²⁹. Όσο για την πρώτη κατηγορία, στην οποία κατατάσσεται το σύνολο των σημερινών μεταναστών, οι σχετικές διατάξεις επιχειρούν να ρυθμίσουν ένα από τα τέσσερα κεντρικά θέματα του Νόμου, τα οποία είναι τα εξής:

1.1. Η ολοκλήρωση των διαδικασιών ανανέωσης όσων αδειών εργασίας και διαμονής είχαν λήξει πριν την ψήφιση του Νόμου

Πρόκειται για τις άδειες, οι οποίες αποκτήθηκαν και ανανεώθηκαν με βάση τον Ν.2910/2001 και τα νομικά κείμενα¹³⁰ που τον συμπλήρωναν ή τον τροποποιούσαν στην πορεία, ιδίως, μέσα από αυτοδικαίως παρατάσεις της ισχύος των αδειών και των προθεσμιών υποβολής αιτήσεων, αλλά και δια της χορήγησης της ευκαιρίας εξαγοράς 150 ενσήμων κατ' έτος.

Για όλους αυτούς τους ανθρώπους οι άδειες διαμονής παρατάθηκαν αυτοδικαίως μέχρι 31/12/2005 χωρίς την ανάγκη έκδοσης σχετικής διαπιστωτικής πράξης. Μέχρι, όμως, 31/10/2005 οι ενδιαφερόμενοι έπρεπε να υποβάλλουν νέα αίτηση για χορήγηση άδειας εργασίας στις διευθύνσεις εργασίας της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης σύμφωνα με όσα οριζόντουσαν στον Ν.2910/2001, αποδεικνύοντας ασφαλιστική

---

129. Γραφεία ευρέσεως εργασίας στα προξενεία, δήλωση εργοδοτικού ενδιαφέροντος μέσω ΟΑΕΔ, επίσημα ανά Περιφέρεια έκθεση για τις ανάγκες της αγοράς εργασίας σε αλλοδαπό εργατικό δυναμικό.

130. Μεταξύ άλλων ο Ν. 3103/2003, ο Ν.3202/2003, ο Ν. 3242/2004.

κάλυψη 150 ημερών ετησίως από 01/07/2003 μέχρι την ημερομηνία υποβολής της αίτησης για την άδεια εργασίας.

Οι αρμόδιες αρχές όφειλαν να εκδώσουν τις άδειες εργασίας εντός δύο μηνών, ώστε οι μετανάστες να υποβάλλουν εντός μηνός από την παραλαβή τους νέα αίτηση ανανέωσης της άδειας διαμονής στους οικείους δήμους και κοινότητες. Στις περιπτώσεις στις οποίες είχε εκδοθεί άδεια εργασίας, αλλά οι σχετικές αιτήσεις για άδεια διαμονής απορρίφθηκαν σαν εκπρόθεσμες ή εκκρεμούσαν, πρέπει να επανεξεταστούν από την οικεία Περιφέρεια.

Τέλος, σε όσες περιπτώσεις, παρά την έκδοση άδειας εργασίας, δεν είχε υποβληθεί αίτηση για την ανανέωση της άδειας διαμονής ή δεν προαπαιτείται η έκδοση άδειας εργασίας, η οικεία αίτηση υποβάλλεται επίσης μέχρι 31/10/2005. Με τον τρόπο αυτό, στο κεφάλαιο των μεταβατικών διατάξεων και με το άρθρο 91 παρ. 10 “τακτοποιούνται”, όσοι ανήκουν στην κατηγορία των επισήμων ή ημι-επισήμων αλλοδαπών.

1.2. Η νομιμοποίηση των ανεπισημών μεταναστών

Η αντιμετώπιση του ακανθώδους αυτού ζητήματος, το οποίο απασχολούσε την μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών της χώρας, συμπυκνώνεται στην διάταξη του άρθρου 91 παρ. 11 με την οποία ολοκληρώνεται το κεφάλαιο των μεταβατικών ρυθμίσεων. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, οι οποίες εμπεριέχονται σε πολλές επιστημονικές μελέτες, περισσότεροι από τα 2/3 των μεταναστών δεν έχουν κατορθώσει να αποκτήσουν άδειες εργασίας και διαμονής μέσω της οδού του Ν.2910/2001 και διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα σε ανεπίσημο καθεστώς.

Η διαπίστωση αυτή γίνεται και από τους συντάκτες του πρόσφατου Νόμου ταυτόχρονα με την ανακοίνωση μιας ευρείας καμπάνιας

νομιμοποίησης των ανεπισημών αλλοδαπών προκειμένου για την οριστική επίλυση του διαχρονικού αυτού προβλήματος. Εντούτοις, η συγκεκριμένη νομοθετική ρύθμιση δεν αποτελεί παρά εγγύηση για την διαίωνα του ανεπίσημου καθεστώτος για εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες και για τα μέλη των οικογενειών τους.

Και αυτό γιατί η σχετική “τρίτη” ευκαιρία ακυρώνεται στην πράξη από τους ουσιαστικούς περιορισμούς και τις αυστηρές πρόσθετες προϋποθέσεις που τίθενται. Πρώτον, της ευκαιρίας αυτής δύνανται να επωφεληθούν μόνον όσοι διαμένουν στην χώρα νωρίτερα τουλάχιστον από την 31^η Δεκεμβρίου 2004. Η Πολιτεία, αναγνωρίζοντας το μέγεθος της δημοσιότητας, η οποία προκλήθηκε με τις δια του Τύπου “διαρροές” από τα τέλη της προηγούμενης χρονιάς, θέλησε να αφαιρέσει την δυνατότητα νομιμοποίησης σε όσους θέλησαν να εκμεταλλευτούν την υπό διαμόρφωση κατάσταση και εισήλθαν επί τούτου στην Χώρα.

Δεύτερον, η υπαγωγή στην εν λόγω διαδικασία καθίσταται πρακτικά αδύνατη γιατί προϋποθέτει την πιστοποίηση της διαμονής πριν από την ως άνω ημερομηνία, με εξαιρετικά περιορισμένα μέσα απόδειξης. Στο οικείο άρθρο αναφέρεται αυτολεξεί: *“η απόδειξη της διαμονής τους γίνεται από την σχετική θεώρηση εισόδου ή από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης χορήγησης άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους ή από την χορήγηση Α.Φ.Μ. ή και από βεβαίωση ασφαλιστικού φορέα για την καταβολή ενσήμων”*. Στην εγκύκλιο του ΥΠΕΣΔΑ 15887/2005 της 1^{ης}/09/2005, με την οποία καθορίζονται τα πρόσθετα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την εφαρμογή του άρθρου 91 παρ. 11^α, διευκρινίζεται ότι, για όσους υπηκόους τρίτων χωρών δεν είναι υποχρεωτική η έκδοση θεώρησης εισόδου¹³¹, αρκεί η τοποθέτηση της ειδικής σφραγίδας εισόδου στην ελληνική Επικράτεια από τις υπηρεσίες διαβατηριακού ελέγχου.

---

131. Δυνάμει του Κανονισμού 539/2001 του Συμβουλίου της Ε.Ε.

Έτσι, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ελάχιστοι αλλοδαποί θα κατορθώσουν να “νομιμοποιηθούν” με τον Ν.3386/2005, δεδομένου ότι ο, ήδη, μεγάλος αριθμός μεταναστών, οι οποίοι είχαν εξαιρεθεί για τους ίδιους λόγους από την δεύτερη ευκαιρία του Ν.2910/2001, διευρύνθηκε από πολλούς ανεπίσημα νέο-εισελθόντες αλλοδαπούς μετά το 2001. Ο λόγος, κυρίως, για μέλη των οικογενειών των (ημι) επισήμων αλλοδαπών της προηγούμενης περιόδου, οι οποίοι κατάγονται από γειτονικές χώρες, αλλά και νέους οικονομικούς μετανάστες ή πρόσφυγες από διάφορα κράτη. Το ενδεχόμενο επίσημο καθεστώς διαμονής των συγγενών τους, όμως, δεν συμπαρασύρει τους/ τις συζύγους και τα παιδιά, για τους οποίους η διέλευση από την οδό της “τρίτης” νομιμοποίησης είναι υποχρεωτική αν και αδιέξοδη.

Το αδιέξοδο αυτό θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί με δύο τρόπους. Αφενός, με μια προσεκτικότερη μελέτη των πρόσφατων παραδειγμάτων ευρείας νομιμοποίησης της Ιταλίας και ιδιαίτερα της Ισπανίας, η οποία είχε ευεργετικά αποτελέσματα. Η μοναδική αναφορά στο ισπανικό μοντέλο εντοπίζεται στα πρακτικά της Βουλής κατά την διάρκεια της συζήτησης αναφορικά με το Νομοσχέδιο από 2 έως 4 Αυγούστου, όχι στην ομιλία κάποιου από τους εισηγητές ή τους εκπροσώπους της Πολιτείας, αλλά στην παρέμβαση ενός μεμονωμένου βουλευτή και μάλιστα ως παράδειγμα προς αποφυγή.

Αφετέρου, και για τα μέλη των οικογενειών των επισήμων αλλοδαπών, σημαντικές λύσεις θα μπορούσε να προσφέρει η ορθολογική και κοινωνικά ευαίσθητη ενσωμάτωση της κοινοτικής οδηγίας για την οικογενειακή επανένωση. Το ίδιο ισχύει και για την οδηγία για την χορήγηση του καθεστώτος του επί μακρός διαμένοντος αλλοδαπού σε υπηκόους τρίτων χωρών με πολυετή διαμονή στην χώρα υποδοχής.

1.3. Η ενσωμάτωση των κοινοτικών οδηγιών 2003/86 και 2003/109

Οι δύο αυτές κοινοτικές οδηγίες υιοθετήθηκαν από την Ε.Ε. προκειμένου να αντιμετωπιστούν, έστω εκ των υστέρων, τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα τα οποία δημιουργήθηκαν την τελευταία δεκαετία στις περισσότερες από τις χώρες-μέλη, εξαιτίας κυρίως των άτολμων και αμυντικογενών μεταναστευτικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν. Έτσι, με τα δύο αυτά νομικά κείμενα θεσπίζεται μια ενιαία βάση για την κοινή ρύθμιση των ζητημάτων της αρμονικής οικογενειακής συμβίωσης και της παροχής ασφάλειας δικαίου σε μόνιμους πλέον αλλοδαπούς κατοίκους της Ε.Ε., ενώ παρέχεται ένα ευρύ πεδίο ευνοϊκότερης εφαρμογής ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και ανάγκες κάθε κράτους.

Κεντρική φιλοσοφία των οδηγιών αυτών, η οποία δεν επιτρέπεται να ερμηνευτεί ως προς το δυσμενέστερο, αποτελεί η ουσιαστικά εύκολη υπαγωγή όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού αλλοδαπών σε μια διαδικασία κοινωνικής ένταξης, με απώτερο σκοπό την ομαλή συμβίωση μεταναστών και γηγενών. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι και τα δύο κείμενα είναι εμπνευσμένα, κυρίως, από την ελληνική περίπτωση.

Στην Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι και σήμερα, η ισχύς των αδειών εργασίας και διαμονής αφορούσαν σε ελάχιστους μετανάστες και ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, διετούς διάρκειας. Επίσης, η ιδιαιτερότητα της σύνθεσης του αλλοδαπού πληθυσμού κατά 80% από πολίτες όμορων κρατών, είχε ως αποτέλεσμα την πρακτικά εύκολη επίτευξη μιας “άτυπης” οικογενειακής επανένωσης πολλών μεταναστών με τα μέλη της οικογένειάς τους, φαινόμενο ιδιαίτερα διαδεδομένο στη χώρα μας. Δυστυχώς, ο Έλληνας νομοθέτης αγνόησε αυτή την διάσταση και απέφυγε να εκμεταλλευτεί την εξαιρετικά παραγωγική νομοθετική πρωτοβουλία της Ε.Ε. προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Ως προς την ενσωμάτωση της οδηγίας για την οικογενειακή επανένωση (κεφάλαιο 10, άρθρα 53-60), πρέπει να τονιστεί ότι επιδιώκεται η όσο το δυνατόν μικρότερη συμμετοχή των ενδιαφερομένων στην σχετική διαδικασία, εφόσον οι οικονομικές-εισοδηματικές προϋποθέσεις κρίνονται -εκτός από αυθαίρετες- απαγορευτικά υψηλές. Συγκεκριμένα απαιτείται η απόδειξη προσωπικού εισοδήματος του αιτούντος το οποίο *“δεν μπορεί να είναι μικρότερο από τις ετήσιες αποδοχές του ανειδίκευτου εργάτη προσαυξημένου κατά 20% για τη σύζυγο και κατά 15% για κάθε τέκνο”*.

Είναι ευνόητο ότι τις προϋποθέσεις αυτές είναι πολύ δύσκολο να τις συγκεντρώσει ένας μισθωτός, είτε είναι μετανάστης, είτε όχι. Έπειτα από έντονες αντιδράσεις επί των άτυπων νομοσχεδίων τα οποία κυκλοφόρησαν κατά καιρούς τελικά προστέθηκε μια παράγραφος στην περίπτωση γ' του άρθρου 53, σύμφωνα με την οποία δεν απαιτείται η προσαύξηση κατά 15% για κάθε τέκνο στην περίπτωση κατά την οποία και οι δύο σύζυγοι διαμένουν νομίμως στην χώρα. Τέλος, στο απαραίτητο συνολικό αποδεικτέο εισόδημα συνυπολογίζονται οι συνεισφορές των μελών της οικογενείας μόνο κατά την ανανέωση της άδειας διαμονής λόγω οικογενειακής επανένωσης και όχι κατά την αρχική χορήγησή της.

Στο ίδιο συμπέρασμα -περί την νομοθετική πρόθεση για τον αποκλεισμό του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού ενδιαφερομένων- οδηγεί και η ανάγνωση των διατάξεων για την χορήγηση του καθεστώτος του επί μακρόν διαμένοντος αλλοδαπού (κεφάλαιο 13, άρθρα 67-69), για τρεις βασικούς λόγους. Πρώτον, διότι είναι ασαφείς οι προϋποθέσεις, όπως οι σταθεροί και τακτικοί πόροι *“οι οποίοι αξιολογούνται σύμφωνα με την φύση τους”* ή η ύπαρξη καταλύματος το οποίο να πληροί προδιαγραφές υγιεινής¹³².

---

132. Προϋπόθεση η οποία, επιπλέον, δεν συμπεριλαμβάνεται στο κείμενο της κοινοτικής οδηγίας.

Το ίδιο ισχύει, δεύτερον, σχετικά με τον τρόπο ελέγχου των κριτηρίων του άρθρου 68, δηλαδή της επαρκούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας και της γνώσης στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού. Η αρμόδια Επιτροπή θα αποτελείται, μεταξύ άλλων, από δύο μέλη που έχουν την ιδιότητα καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο τρίτος και σημαντικότερος λόγος, έχει να κάνει με την έναρξη της προθεσμίας υπολογισμού της πενταετούς νόμιμης διαμονής προκειμένου για την απόκτηση του δικαιώματος της υποβολής της αίτησης για την άδεια διαμονής μακράς διάρκειας. Στην αρχική πρόβλεψη των άτυπων νομοσχεδίων ως αφετηρία υπολογισμού της περιόδου αυτής οριζόνταν η 1^η Ιανουαρίου 2006 με σκοπό τον αποκλεισμό από αυτές τις ευεργετικές διαδικασίες των αλλοδαπών, οι οποίοι διαμένουν επίσημα στην χώρα δυνάμει των ρυθμίσεων του Ν.2910/2001 ή ακόμη και των Προεδρικών Διαταγμάτων του 1997.

Τελικά, κάτω από την έντονη κριτική, η οποία ασκήθηκε, ο νομοθέτης υπαναχώρησε και όρισε στις μεταβατικές διατάξεις (άρθρο 91 παρ. 1) ότι *“απαιτείται πενταετής διαμονή στην Χώρα από την απόκτηση άδειας διαμονής σύμφωνα με τον Ν.2910/2001”*. Στην περίπτωση κατά την οποία την ημερομηνία έναρξης υπολογισμού της πενταετίας αποτελούσε η ημερομηνία κτήσης του πρώτου τίτλου νόμιμης εγκατάστασης στην χώρα, δικαίωμα υπαγωγής στις διατάξεις της ενσωματωμένης οδηγίας θα είχαν πολύ περισσότεροι αλλοδαποί.

1.4. Η εισαγωγή ενός διαφορετικού διοικητικού μοντέλου

Από την πλευρά της Πολιτείας υποστηρίχθηκε εξ αρχής ότι υπάρχει τουλάχιστον ένας τομέας του Ν.3386/2005, ο οποίος εμπεριέχει αναμφισβήτητα σημαντικές βελτιωτικές μεταβολές. Ο λόγος για την

απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών, με στόχο την διευκόλυνση απόκτησης των σχετικών αδειών, για όσους συγκεντρώνουν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις.

Προς την κατεύθυνση αυτή, στο άρθρο 9 του Νόμου κωδικοποιούνται οι τύποι των αδειών διαμονής, οι οποίοι κατατάσσονται σε 7 βασικές κατηγορίες και εκδίδονται με την μορφή αδειών διαμονής ενιαίου τύπου κατ' εφαρμογή του Κανονισμού ΕΚ 1030/2002. Η πιο σημαντική, όμως, παρέμβαση είναι αυτή της ενοποίησης των δύο αδειών (εργασίας και διαμονής) σε μια ενιαία, η οποία επιταχύνει την έκδοση της άδειας διαμονής και απαλλάσσει το σύνολο των αλλοδαπών από την υποχρέωση υποβολής δύο φορές των ίδιων, σχεδόν, δικαιολογητικών. Τέλος, και σε ό,τι αφορά στο μέλλον, στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας απλοποίησης και επιτάχυνσης των διαδικασιών, η Περιφέρεια αναλαμβάνει αυξημένα καθήκοντα και μετατρέπεται στον κεντρικό φορέα έκδοσης των ενιαίων αδειών διαμονής.

Όμως, η ανεπαρκής, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, στελέχωση των Περιφερειών σε συνδυασμό με τον, ήδη, συσσωρευμένο φόρτο εργασίας από την εφαρμογή του προηγούμενου νομοθετικού πλαισίου, αποτελούσαν εξαιρετικής παράγοντες ικανούς να καταστήσουν αδύνατη την διεκπεραίωση εκατοντάδων χιλιάδων υποθέσεων. Προς το παρόν, το στοιχείο εκείνο το οποίο προκαλεί εντύπωση και ξεπερνά και την πιο απαισιόδοξη πρόβλεψη για την δυνατότητα υπαγωγής στις διαδικασίες “νομιμοποίησης” που προβλέπονται από τον Νόμο, είναι ο δραματικά μικρός αριθμός αιτήσεων για έκδοση άδειας διαμονής και για τις δύο κατηγορίες του άρθρου 91.

Κατά συνέπεια, η πρώτη παράταση στις αρχικά βραχυπρόθεσμες προθεσμίες, οι οποίες αναφέρθηκαν προηγούμενα, είναι πλέον γεγονός. Συγκεκριμένα, εκδόθηκε η υπ' αριθμ. 31 της 31^{ης}/10/2005

εγκύκλιος του ΥΠΕΣΔΑ, με την οποία γνωστοποιείται η παράταση της προθεσμίας υποβολής των αιτήσεων χορήγησης άδειας εργασίας και διαμονής μέχρι την 31^η/12/2005. Σύμφωνα με αναφορές των προϊσταμένων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών, όμως, στις αρχές Δεκεμβρίου οι αιτήσεις για άδεια διαμονής δεν ξεπερνούσαν τις είκοσι χιλιάδες, έτσι ώστε να εκφράζονται βάσιμοι, πλέον, φόβοι ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ενδιαφερομένων δεν θα κατορθώσει να αξιοποιήσει την “τρίτη” ευκαιρία της ελληνικής Πολιτείας.

Θα πρέπει να τονιστεί, επιπρόσθετα, ότι ορισμένες νομοθετικές επιλογές καθιστούν ιδιαίτερα πιθανό να καταρριφθεί το προηγούμενο ρεκόρ των 60 περίπου τροποποιήσεων και συμπληρώσεων το οποίο κατεγράφη στην διάρκεια ισχύος του προηγούμενου Ν.2910/2001. Σε αυτές τις επιλογές εντάσσονται, σίγουρα, η μικρή διάρκεια των εκδιδόμενων αδειών διαμονής, η διατηρούμενη γραφειοκρατία, η σύσταση και η λειτουργία πολλών ειδικών επιτροπών, που η προηγούμενη εμπειρία απέδειξε ότι δεν μπορούν να λειτουργήσουν και οι πολυπληθείς παραπομπές σε μελλοντικές υπουργικές αποφάσεις.

Επιπλέον, ο αρμόδιος Υπουργός σε πρόσφατες δηλώσεις του άφησε ανοιχτό το ενδεχόμενο αναθεώρησης των μη λειτουργικών διατάξεων, οι οποίες στο σύνολό τους, σε συνδυασμό με το πλήθος των απαραίτητων ουσιαστικών και τυπικών προϋποθέσεων, θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν τα ίδια κυκλώματα που όλο το προηγούμενο διάστημα εκμεταλλεύτηκαν την προσπάθεια χιλιάδων αλλοδαπών να αποκτήσουν νόμιμους τίτλους. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, τις αντιδράσεις¹³³ για την επιβολή παραβόλου ύψους 10 ευρώ για την διεκπεραίωση των ιατρικών εξετάσεων που απαιτούνται για την έγκυρη υποβολή των αιτήσεων για άδεια εργασίας και διαμονής, ακολούθησε η πρώτη δημοσιοποίηση περιστατικού

133. Βλ. Ελευθεροτυπία 16/11/2005, “Μόνο στην Ελλάδα δωρεάν περίθαλψη για μετανάστες”.

χορήγησης πλαστών πιστοποιητικών υγείας σε Νοσοκομείο της πρωτεύουσας¹³⁴.

Συμπερασματικά, είναι σαφές ότι οι σημαντικές βελτιώσεις του συνόλου της διοικητικής διαδικασίας μόνον υπό όρους μπορούν να οδηγήσουν στον ουσιαστικό περιορισμό της γραφειοκρατίας, ενώ από μόνες τους δεν αρκούν για την απόκτηση των πολυπόθητων αδειών, αφού το κυριότερο πρόβλημα παραμένει το υψηλό κόστος και η αδυναμία ικανοποίησης των ουσιαστικών απαιτήσεων. Οι πιθανές επιπτώσεις, όλων όσων προαναφέρθηκαν, θα πρέπει να απασχολήσουν σοβαρά, τόσο την Πολιτεία, όσο και όλους τους κοινωνικούς φορείς και ειδικότερα το συνδικαλιστικό κίνημα.

2. Οι επιπτώσεις της ελληνικής αντι-μεταναστευτικής πολιτικής

Ενώ άρχισαν, πολύ νωρίς, να κάνουν την εμφάνισή τους οι νομοθετικές τροποποιήσεις, οι ερμηνευτικές εγκύκλιοι και οι παρατάσεις στις ταυσόμενες προθεσμίες και με βάση όσα αναλύθηκαν περιληπτικά ανωτέρω, προκύπτει αβίαστα το εξής συμπέρασμα: η ελληνική Πολιτεία δεν θέλει να αξιοποιήσει την δυναμική της νέας πραγματικότητας, που έχει διαμορφωθεί στον ελληνικό χώρο έπειτα από 15 ολόκληρα χρόνια, ούτε έστω να την διαχειριστεί και να την ελέγξει, όπως αναφέρεται στην εισηγητική Έκθεση.

Μέσα από την επανάληψη της δομής, του πνεύματος αλλά και του γράμματος, πολλές φορές, των προηγούμενων αναποτελεσματικών και αποτυχημένων θεσμικών πρωτοβουλιών, χωρίς το άλλοθι του αιφνιδιασμού, της άγνοιας, του πειραματισμού και της σχετικής απειρίας, μπορεί να συναχθεί το εξής: ότι, η συστηματική και ηθελημένη έλλειψη συγκροτημένης μεταναστευτικής πολιτικής,

---

134. Βλ. Ελευθεροτυπία 26/11/2005, “Έδιναν πλαστές κάρτες υγείας σε μετανάστες”.

συνιστά, σε τελική ανάλυση, πολιτική και συγκεκριμένα μια αντι-μεταναστευτική πολιτική με ανυπολόγιστες προεκτάσεις.

Σε ό,τι αφορά τις οικονομικές επιπτώσεις, είναι σαφές ότι δεν εντοπίζεται η παραμικρή πρόθεση για την εκμετάλλευση των λεγομένων “νέων κοιτασμάτων απασχόλησης” μέσα από την διαχείριση και την οργάνωση (και) των μεταναστευτικών πληθυσμών. Για τον λόγο αυτό, απουσιάζει κάθε απόπειρα μελέτης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, αλλά και των προσόντων των εκατοντάδων χιλιάδων, νέων σε ηλικία, αλλοδαπών εργαζομένων, ώστε να προταθούν μηχανισμοί οργάνωσης της απασχόλησης τους προς όφελος όλων.

Εντούτοις, οι εμπειροστατωμένες σχετικές αναλύσεις και εκτιμήσεις δεν είναι σπάνιες. Ενδεικτικά αξίζει να αναφερθεί ότι ακόμη και ο θεσμικός φορέας επιστημονικής συνδρομής της Πολιτείας πάνω σε θέματα μετανάστευσης, το ΙΜΕΠΟ, παρέσχε το προηγούμενο διάστημα όλα τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου για την χάραξη μιας νέας μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα.

Το 2^ο ετήσιο διεθνές συνέδριο για την μετανάστευση τον περασμένο Οκτώβριο είχε σαν κεντρικό τίτλο “*Διασφαλίζοντας τα οφέλη από την μετανάστευση στην Ν.Α. Ευρώπη*”, ενώ συμμετείχαν επιστήμονες από παγκοσμίως φήμης Πανεπιστήμια και από τους μεγαλύτερους διεθνείς οργανισμούς. Οι δύο από τις τρεις συνεδρίες της πρώτης ημέρας ήταν αφιερωμένες στην Κυκλική Μετανάστευση, τα συστήματα οργάνωσης της οποίας εμφανίζουν μια απαραίτητα προϋπόθεση: την γεωγραφική εγγύτητα των χωρών υποδοχής και προέλευσης.

Έπειτα από μια απλή ανάγνωση του Ν.3386/2005 δίνεται η εντύπωση ότι έχει παντελώς παραγνωριστεί αυτή η ιδιαιτερότητα της Ελλάδος, να δέχεται, δηλαδή, το μεγαλύτερο ποσοστό αλλοδαπών

εργατών από τις όμορες γειτονικές χώρες, οι οποίες πρόκειται να αποτελέσουν κράτη-μέλη της Ε.Ε. τα επόμενα χρόνια. Αντιθέτως, το στοιχείο, το οποίο κυριαρχεί, είναι η νομική καθιέρωση όλων των προγενέστερων εμποδίων ως προς την πρόσβαση στην επίσημη αγορά εργασίας για το σύνολο των μεταναστών¹³⁵.

Ιδιαίτερα ανησυχητικές είναι, επίσης, και οι διαγραφόμενες κοινωνικές συνέπειες της διατήρησης αυτής της αντι-μεταναστευτικής πολιτικής. Κατά την διάρκεια της εξέγερσης στα προάστια του Παρισιού και σε άλλες γαλλικές και ευρωπαϊκές πόλεις, η ηγεσία του ελληνικού Υπουργείου Δημόσιας Τάξης καθισχύραζε την κοινή γνώμη διαβεβαιώνοντας ότι δεν υπάρχει κίνδυνος η ελληνική κοινωνία να βιώσει παρόμοιες καταστάσεις¹³⁶.

Αυτό δεν είναι καθόλου βέβαιο. Τον περασμένο Αύγουστο χάθηκε μια ακόμη ευκαιρία να ρυθμιστούν ζητήματα, τα οποία σε άλλες χώρες αποτελούν, πλέον, μη θεραπεύσιμες κοινωνικές πληγές. Στον Ν.3386/2005 απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στους “μετανάστες” δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι διακρίσεις στην απασχόληση, στην εκπαίδευση και στους άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, τα φαινόμενα ρατσισμού και περιθωριοποίησης, στην περίπτωση της Γαλλίας αφορούσαν σε γάλλους πολίτες. Δεν ήταν θεσμικά κατοχυρωμένες καταστάσεις, αλλά στοιχεία μιας άδικης πραγματικότητας.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της Ελλάδος, οι διακρίσεις είναι και θεσμικά κατοχυρωμένες στην βάση της εθνικής καταγωγής για

---

135. Περισσότερα για τις οικονομικές συνέπειες αυτής της πολιτικής θα παρουσιαστούν στα πλαίσια της ημερίδας η οποία διοργανώνεται από το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ στις 20/01/2006 με κεντρικό θέμα την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

136. Κατά την διάρκεια ομιλίας σε συνέδριο με θέμα “*Μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα: προκλήσεις και προοπτικές*”, στις 16/11/2005.

ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Ειδικότερα, λοιπόν, για τους αλλοδαπούς δεύτερης και τρίτης γενιάς η αντιμετώπιση τους με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίστηκαν οι γονείς τους, μέσα μάλιστα από την εγκαθίδρυση θεσμικής φύσης διακρίσεων για την πανεπιστημιακή και επαγγελματική τους σταδιοδρομία, θα έχει ως αποτέλεσμα την επίσημη δημιουργία μιας δεύτερης κατηγορίας πολιτών, με μειωμένα κοινωνικά δικαιώματα.

Η αντιμετώπιση των “αλλοδαπών” αυτών με τα δεδομένα της σύγχρονης μεταναστευτικής πολιτικής θα έχει καταστροφικές συνέπειες. Πολλοί από αυτούς θα έχουν γεννηθεί ή μεγαλώσει στην Ελλάδα και θα διατηρούν ελάχιστους δεσμούς με την χώρα καταγωγής των γονέων τους. Έχοντας ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια και πολύ πιθανόν την τριτοβάθμια εκπαίδευση εξ’ ολοκλήρου στην Ελλάδα, θα διεκδικήσουν το αυτονόητο: ισότητα δικαίου και ευκαιριών.

Στην περίπτωση που αυτοί οι νέοι εξακολουθήσουν να αντιμετωπίζονται νομικά σαν “ξένοι”, σε συνδυασμό με την γεωγραφική “γκετοποίηση”, η οποία επιτελείται με γοργούς ρυθμούς σε επίπεδο υποβαθμισμένων συνοικιών μεγάλων αστικών κέντρων και κυρίως της Αθήνας¹³⁷, δεν αποκλείεται να επιταχυνθούν οι διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, παρόμοιες με αυτές, οι οποίες επιτελέστηκαν νωρίτερα σε χώρες με αυξημένα ποσοστά μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού (Γαλλία, Βέλγιο, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία).

Τον συγκεκριμένο κίνδυνο φαίνεται ότι συναισθάνονται πρώτοι από όλους οι έλληνες αστυνομικοί. Κατά την διάρκεια συνεδρίου που διοργανώθηκε στα τέλη Νοέμβρη από την Πανελλήνια Ομοσπονδία Αστυνομικών Υπαλλήλων (ΠΟΑΣΥ), με τίτλο «“Αλλοδαποί” στον τόπο μας», οι συνδικαλιστές του κλάδου ζήτησαν από τους

137. Βλ. Καθημερινή, “Πληγές στην καρδιά της Αθήνας”, 27/03/2005.

εκπροσώπους της Πολιτείας, μεταξύ άλλων, την άμεση ένταξη αλλοδαπών στο προσωπικό της ελληνικής αστυνομίας για την αποφυγή των παραπάνω καταστάσεων.

Η πρωτοπόρα αυτή πρόταση ακούγεται υπερβολικά αισιόδοξη δεδομένου, κυρίως, ότι στο σύνολο των εργασιακών δικαιωμάτων των μεταναστών το εν ισχύ νομικό πλαίσιο παρεμποδίζει για παράδειγμα, την απρόσκοπτη αλλαγή επαγγελματικής δραστηριότητας, την άμεση αλλαγή του τόπου άσκησης της εργασίας ή συνολικότερα την ομαλή και σταθερή πρόσβαση στην επίσημη εργασία και την κοινωνική ασφάλιση. Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική χρειάζεται ριζική αναθεώρηση.

Απαραίτητη, βέβαια, συνθήκη για την υιοθέτηση ενός λειτουργικού και επωφελούς θεσμικού πλαισίου για την μετανάστευση είναι ο ουσιαστικός διάλογος με όλους τους κοινωνικούς φορείς και κυρίως με τις οργανώσεις των εργαζομένων. Το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, το οποίο περιλαμβάνεται και στον τίτλο του Ν.3386/2005, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί επαρκώς μέσα, μόνον, από την διατύπωση γενικών αρχών στις τρεις σχετικές διατάξεις του αντίστοιχου κεφαλαίου.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.3.

Αξιολόγηση των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική¹³⁸

Δύο ολόκληρα χρόνια συμπληρώνονται, ήδη, από την θέση σε ισχύ του πλέον πρόσφατου Νόμου για την μετανάστευση (Ν.3386/2005), ο οποίος υιοθετήθηκε με την προοπτική να διευθετήσει οριστικά το σύνολο των ζητημάτων, τα οποία αφορούν στους οικονομικούς μετανάστες και τις οικογένειές τους. Ταυτόχρονα, η διάρκεια του τελευταίου κύματος μαζικής εισροής μεταναστευτικών πληθυσμών στην Ελλάδα αγγίζει σήμερα τα όρια της δεύτερης δεκαετίας, με αποτέλεσμα η παρουσία των αλλοδαπών πολιτών να εδραιώνεται και να νομιμοποιείται οριστικά.

Παράλληλα, ενηλικιώνονται, προοδευτικά, δεκάδες χιλιάδες παιδιά των πρώτων οικονομικών μεταναστών της δεκαετίας του '90, τα οποία είτε, γεννήθηκαν στην Ελλάδα είτε, εγκαταστάθηκαν σε αυτή σε μικρή ηλικία, στα πλαίσια μιας ευρείας άτυπης οικογενειακής επανένωσης, που συντελείται σιωπηρά όλα αυτά τα χρόνια. Κατά συνέπεια, η νομοθετική παρέμβαση της Πολιτείας θα έπρεπε να εστιάζει, όχι τόσο στις μεθόδους και στις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής επίδοξων ή πρόσφατα εγκατεστημένων ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών, αλλά, κυρίως, στην πρόβλεψη και στην διασφάλιση των προϋποθέσεων ομαλής και πλήρους ένταξης του μόνιμου αυτού πληθυσμού σε ένα ευρύ φάσμα τομέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας.

Κατά συνέπεια, ο απολογισμός της εφαρμογής ενός καινοτόμου νομικού πλαισίου για την μετανάστευση δεν θα μπορούσε παρά

---

138. Απόστολου Καψάλη. Το κείμενο αυτό έχει, επίσης, δημοσιευτεί στο περιοδικό Ενημέρωση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 140, Ιούνιος 2007.

να είναι προσανατολισμένος σε μια **αξιολόγηση αποτελεσμάτων**, δηλαδή, σε μια ποσοτική, αλλά και ποιοτική αποτίμηση του βαθμού επίτευξης του απώτερου στόχου της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών.

Έτσι, η μελέτη ή η κριτική της μιας ή της άλλης νομικής διάταξης ή διοικητικής διαδικασίας δεν αρκεί, πλέον, να γίνεται κατά περίπτωση, με γνώμονα τα κλασικά επιστημονικά κριτήρια ή στη βάση της τυπικής εναρμόνισης τους με την οικεία κοινοτική νομοθεσία. Όλες οι επιμέρους συνιστώσες του μεταναστευτικού θεσμικού πλαισίου μόνο, συνολικά, ως προς τη επάρκειά τους σαν τα κατάλληλα εργαλεία για την προώθηση της πλήρους κοινωνικής ένταξης των μεταναστών της χώρας έχει, στο εξής, νόημα να σχολιάζονται και να αξιολογούνται.

Αυτή είναι η οπτική γωνιά υπό το πρίσμα της οποίας ο επιστημονικός φορέας του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος θεωρεί ότι πρέπει να εξετάσει την πορεία υλοποίησης των πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων, αποκρινόμενος έτσι με συνέπεια στην υποχρέωση που είχε αναλάβει ταυτόχρονα, σχεδόν, με την ψήφιση του Ν. 3386/2005¹³⁹. Στα τέλη του 2005 προείχε η παρουσίαση και ο έλεγχος της καινοτομίας των νέων ρυθμίσεων, που εισήχθησαν από την Πολιτεία. Στα μέσα του 2007 είναι αναγκαίο να διερευνηθεί η επάρκεια των ρυθμίσεων αυτών στην κατεύθυνση της καταπολέμησης των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού σε βάρος των μεταναστών.

Άλλωστε, στο προηγούμενο σχετικό κείμενο¹⁴⁰ εξηγήθηκε γιατί ο Ν.3386/2005 θεωρείται ως η φυσική συνέχεια του προηγούμενου Ν.2910/2001, παρά τις εξαγγελίες των υπευθύνων για μια εκ βάθρων αναθεώρηση της υφιστάμενης κατάστασης. Δύο, λοιπόν, είναι τα

139. ΦΕΚ Α' 212, 23/08/2005.

140. Κεφάλαιο 6.2. της παρούσας έκδοσης.

ζητήματα που χρήζουν διερεύνησης σε αυτή την χρονική στιγμή:

- το πρώτο αφορά στην παρακολούθηση της επίτευξης των τεσσάρων κεντρικών στόχων που τέθηκαν από το αρμόδιο Υπουργείο με την ψήφιση του Ν.3386/2005 (1),
- το δεύτερο ζήτημα είναι η διερεύνηση των λόγων που οδήγησαν στην τροποποίηση του Νόμου αυτού, λίγους μόνο μήνες μετά την ψήφισή του (2).

1. Η επίτευξη των κεντρικών στόχων που τέθηκαν με τον Ν.3386/2005

Μια εκ των πραγμάτων βασική πρόκληση, που έπρεπε να αντιμετωπίσει η Πολιτεία το 2005, ήταν η πρόβλεψη κανόνων για την παροχή αδειών διαμονής αφενός, στους μετανάστες, των οποίων οι άδειες διαμονής έληξαν την περίοδο πριν την ψήφιση του Νόμου και αφετέρου, προκειμένου για την οριστική «τακτοποίηση» των ανεπίσημων μεταναστών, όσων δηλαδή δεν διέθεταν κανένα τίτλο διαμονής το ίδιο χρονικό διάστημα.

Προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες εμφάνισης προβλημάτων γραφειοκρατικής φύσης στην υλοποίηση αυτών των διαδικασιών, εισήχθητε παράλληλα και ένα διαφορετικό διοικητικό μοντέλο, πιο λειτουργικό και φιλικό προς τους ενδιαφερόμενους. Από την πρώτη στιγμή, όμως, εκφράστηκαν σοβαρές ανησυχίες από πολλές πλευρές σχετικά με τις προοπτικές επιτυχίας της νέας πρωτοβουλίας. Αυτό συνέβη για δύο λόγους.

Κατ' αρχήν, γιατί οι ουσιαστικές προϋποθέσεις, που τέθηκαν για την συμμετοχή στις διαδικασίες, αντίστοιχα, της παραγράφου 10 και 11 του άρθρου 91 του Ν.3386/2005, ήταν τέτοιες, που δεν θα επέτρεπαν παρά σε έναν πολύ μικρό αριθμό μεταναστών να συμμετάσχει στις δύο αυτές διαδικασίες απόκτησης αδειών διαμονής.

Δεύτερον, γιατί η Διοίκηση ήταν αδύνατον στην υφιστάμενη τότε κατάστασή της να σηκώσει το βάρος υλοποίησης των προβλεπόμενων διαδικασιών, ελλείψει μάλιστα οποιασδήποτε προηγούμενης ειδικής μέριμνας για την ενίσχυση, την αναδιοργάνωση και την μετεκπαίδευση του στελεχικού δυναμικού των αρμόδιων υπηρεσιών.

Έτσι, οι αρχικοί φόβοι επαληθεύτηκαν στο ακέραιο, μολονότι θεωρητικά απλοποιήθηκε η όλη διαδικασία έκδοσης των αδειών διαμονής, ιδίως, με την ενοποίηση των δύο απαιτούμενων αδειών σε μια ενιαία και με την συγκέντρωση των βασικών αρμοδιοτήτων σε μια Υπηρεσία (Περιφέρεια). Κατά γενική ομολογία, ένας πολύ μεγάλος αριθμός μεταναστών εξακολούθει να βρίσκεται σήμερα σε ανεπίσημο καθεστώς, ενώ ακόμη και γι' αυτούς, οι οποίοι κατάφεραν να υποβάλλουν την σχετική αίτηση, η εξέταση του φακέλου τους δεν έγινε χωρίς προσκόμματα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει μια απαραίτητη διευκρίνιση. Ανεξάρτητα από την κριτική, η οποία μπορεί να ασκηθεί για τις ουσιαστικές προϋποθέσεις για την απόκτηση και την ανανέωση των αδειών διαμονής, ο απολογισμός της προσπάθειας περιορισμού του πληθυσμού των ανεπίσημων μεταναστών προϋποθέτει απαραίτητα την στατιστική επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων, που αφορούν στον πληθυσμό αυτό.

Όπως είναι γνωστό το Υπουργείο Εσωτερικών έχει εγκαινιάσει από καιρό ένα σύστημα διαχρονικής καταγραφής των αιτήσεων και της πορείας έκδοσης των αδειών διαμονής, με την βοήθεια του οποίου οι αρμόδιοι θα έπρεπε να είναι σε θέση να γνωρίζουν ανά πάσα στιγμή τα σχετικά μεγέθη. Ποτέ, όμως, μέχρι σήμερα δεν έχουν επίσημα δημοσιοποιηθεί από το Υπουργείο στατιστικά στοιχεία, που να αφορούν στην πορεία έκδοσης και ανανέωσης των αδειών διαμονής, μολονότι ανεξάρτητοι επιστημονικοί φορείς

ή μη κυβερνητικές οργανώσεις αναφέρονται συχνά σε αδημοσίευτα στοιχεία από αυτή την βάση δεδομένων, τα οποία αποκτούν έπειτα από σχετικό αίτημα και διάστημα ενός περιόδου μήνα¹⁴¹.

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα ανεπίσημα στοιχεία, που κυκλοφόρησαν στα τέλη του 2006¹⁴² και τα οποία συμπεριλαμβάνονται επουσιωδώς διαφοροποιημένα στην ιστοσελίδα μιας μη κυβερνητικής οργάνωσης με τον ίδιο τίτλο¹⁴³, προκύπτει ότι πολλούς μήνες μετά την έναρξη ισχύος του Νόμου η συμμετοχή των μεταναστών στις διαδικασίες, ήταν πολύ περιορισμένη. Ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι σύμφωνα με τους κυβερνητικούς υπολογισμούς, οι σχετικές ρυθμίσεις αφορούσαν εξ' αρχής περίπου σε 250.000 ανθρώπους, τα μοναδικά διαθέσιμα (και πάντοτε ελεγχόμενα για την αξιοπιστία τους) στατιστικά δεδομένα δίνουν μια πολύ διαφορετική εικόνα.

Οι αιτήσεις που κατατέθηκαν συνολικά για την ανανέωση των αδειών, που έληξαν πριν την ψήφιση του Νόμου και για την «νομιμοποίηση» των ανεπίσημων μεταναστών, ήταν μόλις 138.951. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των αιτήσεων της παρ. 10 του άρθρου 91 στους Δήμους (ολοκλήρωση διαδικασιών ανανέωσης) ήταν 46.502 και ο αριθμός των αιτήσεων της παρ. 11 του άρθρου 91 (ανεπίσημοι μετανάστες) ήταν 92.449.

Ειδικά για την τελευταία κατηγορία των ανεπίσημων μεταναστών η σχετική διάταξη προέβλεπε ότι «οι σχετικές αιτήσεις υποβάλλονται στους οικείους δήμους κατά το χρονικό διάστημα από 01/10/2005 μέχρι και 31/12/2005. Οι δήμοι υποχρεούνται, μέσα σε αποκλειστική προθεσμία δύο μηνών από την υποβολή της αίτησης, να διαβιβάσουν

---

141. Βλ. σχετικά το Δεύτερο Κεφάλαιο της έκδοσης αυτής (σχέση επισήμων και ανεπίσημων μεταναστών).

142. Κατά την συζήτηση του σχεδίου του Ν.3536/2007 στα πλαίσια της ΟΚΕ.

143. Ο τίτλος είναι: *Εφαρμογή των Μεταβατικών Διατάξεων του Ν. 3386/2005 (παρ. 10 & 11 του άρθρου 91). Οριστικά στοιχεία από τις Περιφέρειες της Χώρας (18/05/2006).*

τους σχετικούς φακέλους στην αρμόδια Περιφέρεια». Κατά συνέπεια, το αργότερο στις 28/02/2006 όλοι οι φάκελοι θα έπρεπε να είχαν διαβιβαστεί στην Περιφέρεια, όμως, μέχρι τον Μάιο του 2006, από τις 92.449 περιπτώσεις, τελικά, μόνον οι 61.311 διαβιβάστηκαν στην υπηρεσία αυτή.

Από τις αιτήσεις που τελικά έφτασαν στην Περιφέρεια, οι 43.514 ήταν σε εκκρεμότητα για πολλούς μήνες. Με άλλα λόγια, σχεδόν 7 στις 10 περιπτώσεις μεταναστών δεν γνώριζαν στις 18/05/2006, εάν, τελικά, οι αιτήσεις τους απορρίφθηκαν ή όχι. Στον πίνακα που ακολουθεί εμφανίζονται τα οριστικά συγκεντρωτικά στοιχεία την ημερομηνία αυτή:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εφαρμογή των Μεταβατικών Διατάξεων του Ν. 3386/2005 (παρ. 10 & 11 του άρθρου 91). Οριστικά στοιχεία από τις Περιφέρειες της Χώρας (18/05/2006)

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 10 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ ΑΔΕΙΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡ. 10 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 (Δήμοι)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 11 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 (Δήμοι)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 11 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΔΙΑΒΙΒΑΣΘΕΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΔΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 11 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΔΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 11 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΑΠΟΡΡΙΦΘΕΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΔΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡ. 11 ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 91 ΠΟΥ ΕΚΚΡΕΜΟΥΝ ΓΙΑ ΕΞΕΤΑΣΗ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ							
ΚΡΗΤΗΣ	1.543	1.701	4.843	4.843	1.625	343	2875
Β. ΑΙΓΑΙΟΥ	221	231	893	943	150	22	671
ΗΠΕΙΡΟΥ	392	364	664	623	390	31	202
ΑΝΑΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ	409	409	1.029	1.029	949	45	35
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2.042	1.765	5.931	4.736	622	43	3.918
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	831	908	2.513	2.202	774	18	1.410

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εφαρμογή των Μεταφραστικών Διατάξεων του Ν. 3386/2005 (παρ. 10 & 11 του άρθρου 91). Οριστικά στοιχεία από τις Περιφέρειες της Χώρας (18/05/2006)

ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2.363	2.118	2.835	8.457	8.288	475	51	7.702	
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2.936	2.656	2.696	5.673	5.734	2.236	582	2.916	
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	368	367	458	689	586	294	25	267	
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	727	652	596	1.870	1.537	447	130	960	
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	1.574	951	1.245	4.000	3.195	726	34	2.435	
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2.488	2.099	1.661	3.788	2.690	1.280	160	730	
ΑΤΤΙΚΗΣ									
ΔΑΜ Αθηνών	18.565	-	26.661	40.663	14.501	2.340	-	12.161	
ΔΑΜ Ανατολικής Αττικής	1.671	1.170	2.606	5.036	4.700	1.942	-	2.758	
ΔΑΜ Δυτ. Αττικής & Πειραιά	2.850	2.575	2.366	6.400	5.804	1.330	-	4.474	
ΣΥΝΟΛΟ ΑΤΤΙΚΗΣ	23.086	3.745	31.633	52.099	25.005	5.612	0	19.393	
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	38.980	17.128	46.502	92.449	61.311	15.580	1.484	43.514	

Πηγή: www.antigone.gr

Μολονότι, οι δυνατότητες επαλήθευσης των διαθέσιμων αυτών στοιχείων είναι περιορισμένες, από την καθημερινή εμπειρία πιθανολογείται ότι η πραγματική κατάσταση στις αρμόδιες αρχές δεν θα πρέπει να απέχει σημαντικά.

Σε δημοσιεύματα του Τύπου¹⁴⁴ αναφέρεται ότι, έπειτα από σχετική έρευνα αποδείχθηκε ότι, ενδεικτικά, για την περίπτωση της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, στα τέλη του 2006 και ενώ είχαν παρέλθει ακόμη και 13 μήνες από την ημερομηνία αρχικής κατάθεσης των δικαιολογητικών στον οικείο δήμο, στο 95% των περιπτώσεων οι ενδιαφερόμενοι δεν είχαν λάβει καμία απάντηση από την Περιφέρεια. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, κατατέθηκε μηνυτήρια αναφορά κατά παντός υπευθύνου στον Εισαγγελέα Πρωτοδικών.

Από τον προηγούμενο πίνακα προκύπτει ότι, πράγματι, το καλοκαίρι του 2006 η συγκεκριμένη Περιφέρεια εμφάνιζε ένα υψηλό ποσοστό εκκρεμών αιτήσεων της τάξης του 93% (7.702/8.288). Κατά συνέπεια, εκτός από τον περιορισμένο αριθμό, όσων μεταναστών κατάφεραν τελικά να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις, που τέθηκαν και να εκμεταλλευτούν τις «ευκαιρίες» της Πολιτείας, συμπεραίνεται, επίσης, ότι ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς δεν απέκτησε ποτέ άδεια διαμονής, εξαιτίας της ανεπάρκειας του διοικητικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στο αυξημένο φόρτο εργασίας, που του επιβλήθηκε.

Γίνεται, έτσι, εύκολα αντιληπτό ότι δεν μπορεί καν να τεθεί ζήτημα αξιολόγησης των διαδικασιών παροχής αδειών διαμονής στα πλαίσια της οικογενειακής επανένωσης ή της υπαγωγής στο καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος μετανάστη εξαιτίας της παντελούς απουσίας σχετικών στατιστικών δεδομένων. Παρ' όλα αυτά, το

---

144. Παπαδοπούλου Λαμπρινή, «“Όμηροι” της γραφειοκρατίας περισσότεροι από 10.000 μετανάστες», εφημ. Εγνατία Θεσσαλονίκης, 09/12/2006.

σύνολο των ουσιαστικών προϋποθέσεων και το υψηλό κόστος, που προβλέπονται από τα προεδρικά διατάγματα 131 και 150/2006¹⁴⁵, με τα οποία εναρμονίζεται η ελληνική νομοθεσία με τις αντίστοιχες οδηγίες, δεν αφήνουν μεγάλα περιθώρια αισιοδοξίας αναφορικά με την δυνατότητα αξιοποίησής τους από τους μετανάστες και τις οικογένειές τους.

Συμπερασματικά, το πρόβλημα της διατήρησης ενός μεγάλου ποσοστού μεταναστών σε ανεπίσημο καθεστώς διατηρείται και αναμένεται να ενταθεί στο μέλλον, εφόσον από τη μια, το σύστημα εξέτασης των αιτήσεων εξακολουθεί να είναι γραφειοκρατικά δομημένο και από την άλλη, οι ουσιαστικές προϋποθέσεις ανανέωσης των αδειών ικανοποιούνται με δυσκολία. Η αναγκαιότητα τροποποίησης του Ν.3386/2005 δεν συνιστά παρά έμμεση παραδοχή αυτής της κατάστασης που βιώνουν εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες στην χώρα μας.

2. Η τροποποίηση του Ν.3386/2005

Στα τέλη του 2006 είναι, πλέον, εμφανές ότι έχουν συσσωρευτεί πολλά νομικά και διοικητικά κωλύματα κατά την υλοποίηση του Νόμου, έτσι ώστε η τροποποίησή του να θεωρείται ως η μοναδική λύση για την εξάλειψή τους. Ο αρμόδιος Υπουργός στην εισήγηση του ενώπιον της Κυβερνητικής Επιτροπής τον Οκτώβριο του 2006¹⁴⁶ αναγνωρίζει δημόσια την ύπαρξη σημαντικών δυσλειτουργιών και καταθέτει προς επίλυσή τους ένα σχέδιο Νόμου με τρεις κατευθυντήριους άξονες: τον εξοβελισμό και των τελευταίων γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, την επίλυση όλων των προβλημάτων, που δεν οφείλονται σε υπαίτια συμπεριφορά των μεταναστών και τέλος, την διευκόλυνση της κοινωνικής τους ένταξης.

145. ΦΕΚ Α'143, 13/07/2006 και ΦΕΚ Α'160, 31/07/2006.

146. Το κείμενο της εισήγησης του Υπουργού είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Υπουργείου και στην διεύθυνση www.ypes.gr.

Τελικά, τον Φλεβάρη του 2007 ψηφίζεται ο Νόμος 3536/2007¹⁴⁷ με τίτλο «Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης». Στην μεταναστευτική πολιτική αφιερώνονται τα 20 από τα 22 συνολικά άρθρα του, τα οποία αφορούν και στους τρεις κεντρικούς άξονες της νέας νομοθετικής πρωτοβουλίας της Πολιτείας.

2.1. Ως προς τον πρώτο άξονα, την άρση των γραφειοκρατικών προβλημάτων, η αίσθηση που δημιουργείται είναι ότι με τον Νόμο αυτό δεν γίνεται καμία προσπάθεια εισαγωγής τολμηρών αναδιαρθρώσεων στο διοικητικό μοντέλο, το οποίο όλο το προηγούμενο διάστημα αποδείχθηκε ότι δεν απέδωσε τα αναμενόμενα.

Εκτός, ίσως, από ορισμένες επουσιώδους σημασίας διευκολύνσεις ως προς τις προθεσμίες ανανέωσης της άδειας διαμονής και την πρόβλεψη σύστασης επιπλέον Επιτροπών Μετανάστευσης στην Αττική και την Θεσσαλονίκη (άρθρο 4, Ν. 3536/2007), καμία άλλη αλλαγή προς τα βελτίω δεν εισάγεται στο σύστημα διοικητικής διεκπεραίωσης των αιτήσεων για έκδοση ή ανανέωση των αδειών.

Σημειωτέον, ότι, ήδη, από τον Αύγουστο του 2006 η ανεξάρτητη αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη με έγγραφο της προς τον Υφυπουργό Εσωτερικών¹⁴⁸, μεταξύ άλλων, παρατηρεί ότι κεντρικό ζήτημα για την ομαλοποίηση της διαδικασίας χορήγησης αδειών διαμονής παραμένει η επαρκής, ποσοτικά και ποιοτικά, στελέχωση όλων των εμπλεκόμενων υπηρεσιών αλλοδαπών και εισηγείται την αύξηση (καταρχήν κατά 50%) των οργανικών θέσεων με το απαραίτητο μόνιμο προσωπικό.

147. ΦΕΚ Α' 42, 23/02/2007.

148. Αρ. Πρωτ. 2138 της 7^{ης} Αυγούστου 2006, με τίτλο «Σημεία ενδεχόμενης βελτίωσης Ν. 3386/2005».

2.2. Σε ζητήματα σχετικά με τον δεύτερο άξονα, την αντιμετώπιση των προβλημάτων, που δεν οφείλονται σε υπαιτιότητα των μεταναστών, είναι αφιερωμένες οι περισσότερες ρυθμίσεις του Ν. 3536/2007. Προφανώς με την χρήση μιας αμιγώς νομικής ορολογίας (*υπαίτια συμπεριφορά*) εννοείται η πραγματική ανυπέρβλητη αδυναμία του ενδιαφερομένου, να ανταποκριθεί στις ουσιαστικές προϋποθέσεις, που επιβάλλει ο Νόμος, προκειμένου να διατηρηθεί το επίσημο καθεστώς διαμονής του στην χώρα.

Στην προαναφερθείσα εισήγηση του αρμόδιου Υπουργού τον Οκτώβριο του 2006 αναφέρεται επακριβώς ότι *«ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για την ανανέωση των αδειών διαμονής υπήρξε η αδυναμία συμπλήρωσης του απαιτούμενου, ανά ασφαλιστικό φορέα, αριθμού ενσήμων, λόγω διακεκομμένων χρονικών διαστημάτων απασχόλησης»*. Η επισήμανση της κρισιμότητας του ζητήματος είναι ορθή, πλην όμως, η ερμηνεία, που αποδίδεται είναι ολοκληρωτικά εσφαλμένη.

Όπως έχει, κατά κόρον, υποστηριχθεί στο παρελθόν, πράγματι, το πιο σημαντικό πρόβλημα για τους μετανάστες μισθωτούς αποτέλεσε, όχι η αδυναμία συμπλήρωσης, αλλά απόδειξης του απαιτούμενου κάθε φορά αριθμού ενσήμων. Με άλλα λόγια, η δυσκολία του συνόλου των μεταναστών δεν εντοπίζεται στο γεγονός ότι δεν πραγματοποιήθηκαν οι ημέρες εργασίας, αλλά στην διαδεδομένη πρακτική του εργοδότη να μην εκπληρώνει στο έπακρο τις κοινωνικοασφαλιστικές του υποχρεώσεις.

Έτσι, ανάλογη της ερμηνείας του φαινομένου αυτού από την πλευρά των αρμοδίων φορέων, είναι και η λύση, που τελικά υιοθετείται και συνίσταται, μεταξύ άλλων, στην δυνατότητα εξαγοράς των υπολειπόμενων ενσήμων σε ποσοστό μέχρι 20% του συνολικά απαιτούμενου ανά περίπτωση αριθμού ενσήμων. Από

την συγκεκριμένη διάταξη (άρθρο 6, Ν.3536/2007) προκύπτουν δύο βασικά ζητήματα.

Το πρώτο έχει να κάνει με τον προσδιορισμό του αναγκαίου αριθμού ενσήμων. Σύμφωνα με το άρθρο 15 του Ν.3386/2005 μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανανέωση των αδειών διαμονής είναι *«η πραγματοποίηση ελάχιστου αριθμού ημερομισθίων στον οικείο ασφαλιστικό φορέα, όπως αυτά καθορίζονται στην απόφαση του άρθρου 90 παρ. 1 του νόμου αυτού»*. Ο λόγος για την Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) υπ' αριθμό 160, η οποία εκδόθηκε με σημαντική καθυστέρηση, στις 3 Ιανουαρίου 2006.

Σύμφωνα με αυτή την Απόφαση, προκειμένου να ανανεώσουν την άδεια διαμονής τους, οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ πρέπει να αποδείξουν 200 ημέρες ασφάλισης ανά έτος και οι ασφαλισμένοι στον ΟΓΑ 150 ημέρες ασφάλισης. Για τους ασφαλισμένους στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, οι οποίοι απασχολούνται με σχέση εξαρτημένης εργασίας σε περισσότερους του ενός μη σταθερούς εργοδότες (οικοδόμοι, αποκλειστικοί νοσοκόμοι και προσωπικό εργαζόμενο κατ' οίκον του εργοδότη) ο ελάχιστος ετήσιος χρόνος ασφάλισης είναι οι 150 ημέρες. Τέλος, σε περιπτώσεις κατόχων αδειών διαμονής για παροχή υπηρεσιών ή έργου ή ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας ο αντίστοιχος αριθμός είναι 250, ενώ σε όσες περιπτώσεις οι μετανάστες αυτοί ασφαλιζονται στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ως ελάχιστος χρόνος ασφάλισης ορίζονται οι 200 ημέρες ασφάλισης ανά έτος.

Στην ίδια ΚΥ Απόφαση ορίζεται, επίσης, ότι σε περιπτώσεις μεταναστών, οι οποίοι έλαβαν άδεια διαμονής βάσει των διατάξεων της παρ. 11 του άρθρου 91 (ανεπίσημοι) κατά την ανανέωση των αδειών τους για εργασία ως ελάχιστο χρονικό διάστημα ασφάλισης ορίζεται το ήμισυ των ημερών απασχόλησης κατά την διάρκεια του έτους, εντός του οποίου είχαν δικαίωμα εργασίας. Η συγκεκριμένη εξαίρεση προκάλεσε μεγάλα προβλήματα ερμηνείας από την

πλευρά των αρμοδίων υπηρεσιών με αποτέλεσμα το αρμόδιο Υπουργείο να εκδώσει ειδική εγκύκλιο εννέα μήνες αργότερα (οικ. 18875, στις 26 Σεπτεμβρίου 2006), έτσι ώστε να καταστεί σαφές ότι για τους συμμετέχοντες στην «ευκαιρία νομιμοποίησης» τα απαιτούμενα ένημα είναι ανά περίπτωση τα μισά από αυτά τα οποία απαιτούνται για τις άλλες κατηγορίες μεταναστών, δηλαδή 100 αντί 200 ή 75 αντί 150 κ.ο.κ.

Το δεύτερο ζήτημα αφορά αυτή καθαυτή την δυνατότητα εξαγοράς μέχρι 20% των απαιτούμενων ενσήμων, τα οποία υπολογίζονται, όπως αναλύθηκε προηγούμενα. Σύμφωνα με την οικεία διάταξη (άρθρο 6 παρ. 2 του Ν.3536/2007) στο πρώτο εδάφιο της περίπτωσης γ' της παρ. 2 του άρθρου 15 του Ν. 3386/2005 προστίθεται το ακόλουθο εδάφιο: «*εάν ο υπήκοος τρίτης χώρας έχει πραγματοποιήσει μικρότερο αριθμό ημερομισθίων, μπορεί να προβεί στην εξαγορά αριθμού ημερών ασφάλισης μέχρι ποσοστού 20% του απαιτούμενου βάσει της ανωτέρω απόφασης¹⁴⁹ αριθμού. Σε περίπτωση ανανέωσης διετούς άδειας διαμονής, η προϋπόθεση αυτή πρέπει να συντρέχει αθροιστικά για το σύνολο της διετίας*».

Όσες φορές κατά το παρελθόν έχει προβλεφθεί αντίστοιχη «διευκόλυνση», εμφανιζόμενη μάλιστα ως ευεργετική ρύθμιση προς τους μετανάστες, η αντίδραση των συνδικάτων ήταν η ίδια. Πρόκειται, στην ουσία, για διευκόλυνση προς όσους εργοδότες προτίθενται να παραβιάσουν την οικεία ασφαλιστική νομοθεσία και όχι ως προς τους μετανάστες εργαζόμενους, οι οποίοι, ούτως ή άλλως, δεν έχουν οι ίδιοι νομικά την ευθύνη για την “επικόλληση” των ενσήμων, που αντιστοιχούν στις πραγματοποιηθείσες ημέρες εργασίας.

Προς αποφυγή παρερμηνειών και γραφειοκρατικών δυσλειτουργιών εκδόθηκαν δύο ακόμη ερμηνευτικά νομικά κείμενα αναφορικά

---

149. Σημ.: εννοείται η ΚΥΑ 160/03.01.2006, όπως αναλύθηκε ανωτέρω.

με τον Ν. 3536/2007 και ειδικότερα σε σχέση με την διαδικασία ανανέωσης των αδειών διαμονής. Το πρώτο από αυτά τα κείμενα είναι η εγκύκλιος υπ' αριθμ.30 του Υπουργείου Εσωτερικών, η οποία εκδόθηκε στις 17 Απριλίου με θέμα «Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής (Ν.3536/2007)». Το δεύτερο κείμενο είναι μια άλλη εγκύκλιος, η υπ' αριθμ. 74 της 22^{ας} Μαΐου 2007, η οποία αφορά ειδικότερα στην αναγνώριση του χρόνου ασφάλισης για την τακτοποίηση της νόμιμης διαμονής στην χώρα δυνάμει του Ν.3536/2007.

Αναφορικά με το άρθρο 6 του Νόμου, στην πρώτη εγκύκλιο (αριθμ. 30) περιγράφεται η διαδικασία ανανέωσης των αδειών ενώ επιβεβαιώνεται, πλέον, ανατίρρητα ότι πρόκειται για μια βαθιά γραφειοκρατική διοικητική μέθοδο:

- Ο ενδιαφερόμενος μετανάστης σε διάστημα δύο μηνών πριν την λήξη της άδειάς του υποβάλλει αίτηση στον Δήμο επισυνάπτοντας τα δικαιολογητικά του άρθρου 15. Ο Δήμος στην περίπτωση που διαπιστώσει ότι ο φάκελος είναι τυπικά πλήρης τον διαβιβάζει στην αρμόδια Περιφέρεια.
- Η Περιφέρεια προσμετρά τις ημέρες ασφάλισης που αποδεικνύει ο εργαζόμενος και τυχόν ημέρες εργασίας, που ο ενδιαφερόμενος τεκμηριωμένα δεν παρείχε εργασία.
- Εάν ο απαραίτητος αριθμός ημερών ασφάλισης συμπληρώνεται, η Περιφέρεια προχωρά στην εξέταση του φακέλου.
- Εάν όχι και μόνον εφόσον υπολογισθεί ότι εξαγοράζοντας το 20% του συνόλου των απαιτούμενων ημερών ασφάλισης θα ικανοποιηθεί η απαίτηση αυτή, η Περιφέρεια αποστέλλει μέσω του Δήμου έγγραφο στον εργαζόμενο γνωστοποιώντας του τον αριθμό αυτό.

- Με το έγγραφο που παραλαμβάνει ο μετανάστης απευθύνεται στον ασφαλιστικό του φορέα, εξαγοράζει τα ένησημα και προσκομίζει στον Δήμο την βεβαίωση εξαγοράς, *«η οποία θα πρέπει να αποσταλεί άμεσα στην αρμόδια υπηρεσία της Περιφέρειας για να ολοκληρωθεί ο φάκελος και να εκδοθεί η άδεια διαμονής»*.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι η πρόβλεψη της δυνατότητας εξαγοράς ενσήμων συνεπάγεται: α) ανυπέρβλητα γραφειοκρατικά κωλύματα, β) οικονομική επιβάρυνση των μεταναστών με χρηματικά ποσά, τα οποία από το Νόμο είναι υποχρεωμένος να καταβάλει ο εργοδότης και τα οποία δεν συνυπολογίζονται τελικά σαν πραγματικές ημέρες ασφάλισης στα αρχεία του ασφαλιστικού φορέα, γ) ευθεία επίσημη προτροπή προς τους εργοδότες για παραβίαση θεμελιωδών κοινωνικοασφαλιστικών υποχρεώσεων τους, δ) αθέμιτη μείωση του εργασιακού κόστους προς όφελος όσων απασχολούν μετανάστες εργαζόμενους και ε) ενδυνάμωση μιας ιδιότυπης «ομηρίας» των εργαζομένων μεταναστών και των οικογενειών τους από τις προθέσεις του εργοδότη τους.

2.3. Ο τρίτος άξονας έχει να κάνει με την κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Κατά την ψήφιση του Ν. 3386/2005 η Πολιτεία είχε περιοριστεί στην εξαγγελία ορισμένων γενικών αρχών. Δύο χρόνια αργότερα συστήνεται μια Εθνική Επιτροπή με σκοπό να συνδράμει το αρμόδιο Υπουργείο στον τομέα της χάραξης και της εφαρμογής της πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Από την περιγραφή των αρμοδιοτήτων της Εθνικής Επιτροπής για την Κοινωνική Ένταξη των Μεταναστών συμπεραίνεται ότι από την πλευρά των υπευθύνων για την μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα έχει γίνει μια ουσιώδης παρανόηση.

Η κοινωνική ένταξη δεν μπορεί να αποτελέσει έναν - με την κυριολεκτική έννοια του όρου- *συγκεκριμένο στόχο*, ώστε να είναι

εφικτή ή επιβεβλημένη η υιοθέτηση της αρμόζουσας πολιτικής ή του κατάλληλου επιχειρησιακού προγράμματος για την επίτευξή του. Στην πραγματικότητα η κοινωνική ένταξη οποιουδήποτε ατόμου ή ομάδας προσώπων δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα επιτυχημένων επιμέρους πολιτικών σχετικών με την απρόσκοπτη πρόσβαση τους σε δημόσιες υπηρεσίες, με την πλήρη άσκηση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων και με την καθολική απόλαυση δημοσίων αγαθών.

Ακόμη και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου χάρη στην απόδοση της ιθαγένειας στους απογόνους των πρώτων μεταναστών οι προηγούμενες προϋποθέσεις είναι, έστω, θεσμικά εγγυημένες, η κοινωνική ένταξη των πληθυσμών αυτών παραμένει ακόμη και σήμερα το ζητούμενο και το μεγάλο στοίχημα για την κοινωνική Ευρώπη του μέλλοντος. Δύσκολα, λοιπόν, θα ήταν κανείς σε θέση να ευελπιστεί ότι τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Κοινωνικής Ένταξης¹⁵⁰ είναι ικανά να αποφέρουν θετικά αποτελέσματα την στιγμή που ο αποκλεισμός από την επίσημη αγορά εργασίας οφείλεται, κυρίως, στην αδυναμία της Πολιτείας να εξασφαλίσει την ευχερή απόκτηση μιας μακράς διάρκειας άδειας διαμονής σε μετανάστες, που είναι εγκατεστημένοι αδιάλειπτα στην χώρα για διάστημα δύο περιόδου δεκαετιών.

Τα συνδικάτα των εργαζομένων υποστήριζαν πάντοτε με σθένος την σπουδαιότητα του κοινωνικού διαλόγου και την ανάγκη για ενεργό συμμετοχή των εργαζομένων στα κέντρα λήψης των αποφάσεων, εντός και εκτός της επιχείρησης. Όμως, όταν συστηματικά αγνοούνται όλες οι προτάσεις τους σχετικά με την μετανάστευση στην χώρα και ειδικότερα αναφορικά με την παραβίαση των θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων των μεταναστών, η λειτουργία της Επιτροπής αυτής έχει εκ των πραγμάτων περιορισμένες πιθανότητες επιτυχίας στο έργο της.

---

150. Του πρώτου άρθρου του Ν.3536/2007.

Για παράδειγμα, ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών δεύτερης γενιάς είναι αυτό της ελεύθερης συμμετοχής των παιδιών των πρώτων οικονομικών μεταναστών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ένα από τα αποτελεσματικότερα εργαλεία για την ένταξη των παιδιών αυτών στην κοινωνία υποδοχής έχει αποδειχθεί διαχρονικά η απόκτηση της ιθαγένειας του κράτους υποδοχής στο οποίο γεννήθηκαν ή άλλες νομικές οδοί μέσω των οποίων επιτεύχθηκε ένα ιδιαίτερο καθεστώς διαμονής, πλήρως ανεξαρτητοποιημένο από την αγορά εργασίας ή από οποιαδήποτε επαγγελματική δραστηριότητα.

Στην Ελλάδα το εν λόγω ζήτημα εξακολουθεί να τυγχάνει ευκαιριακής και συμπτωματικής ρύθμισης δημιουργώντας μια σειρά προβλημάτων, τόσο για τα παιδιά αυτά, όσο και για τους ίδιους τους γονείς τους. Πλήθος διάσπαρτων και συχνά αντιφατικών διατάξεων αφορούν στην εκπαίδευση των «*υπηκόων τρίτων χωρών*» χωρίς να συνεκτιμάται η διάρκεια της (πραγματικής) διαμονής τους στη χώρα ή το γεγονός της γέννησής τους σ' αυτή. Μάλιστα, στον Ν.3536/2007 παρατηρήθηκε το παράδοξο φαινόμενο -μεταξύ άλλων προϋποθέσεων οικογενειακής φύσης- η φοίτηση παιδιών στην πρωτοβάθμια ή την δευτεροβάθμια εκπαίδευση να έχει ως ευεργετική συνέπεια την δυνατότητα «*νομιμοποίησης*» των γονέων τους (όπως, επίσης, και ο γάμος με έλληνα πολίτη -άρθρο 18 Ν.3536/2007).

Όπως πολύ σωστά σημειώνεται στην Γνώμη της ΟΚΕ¹⁵¹ αναφορικά με το σχέδιο του Νόμου αυτού και με αφορμή την απαγόρευση χορήγησης άδειας διαμονής για λόγους σπουδών, σε όσους διαμένουν στην χώρα ως εργαζόμενοι ή για ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα (άρθρο 10, Ν.3536/2007): «*η χορήγηση άδειας διαμονής για λόγους σπουδών και γενικότερα οι όροι πρόσβασης*

---

151. Γνώμη ΟΚΕ 165, 16 Ιανουαρίου 2007, σελ. 11.

σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης της χώρας για τους αλλοδαπούς πολίτες θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο γενικότερου και ολοκληρωμένου σχεδιασμού από το αρμόδιο Υπουργείο Παιδείας και να μην ρυθμίζεται αποσπασματικά με αφορμή τροποποιήσεις του Νόμου για την μετανάστευση και σε συνάρτηση με την έκδοση αδειών διαμονής όπως εν προκειμένω».

Το ίδιο ισχύει και για όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής των μεταναστών και των οικογενειών τους και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον εργασιακό τομέα. Εάν για κάθε έναν τομέα ξεχωριστά ο σχεδιασμός των ειδικών πολιτικών πραγματοποιούνταν στην βάση του προβληματισμού που εξέφρασε η ΟΚΕ, τότε η ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία υποδοχής θα είχε περισσότερες πιθανότητες να γίνει κάποτε πραγματικότητα. Πάντως, για έναν τέτοιο σχεδιασμό, η ενεργός συμμετοχή των εκπροσώπων των συνδικάτων των εργαζομένων και των κοινοτήτων των μεταναστών αποτελεί προϋπόθεση *sine qua non* για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού για όλες τις μειονεκτούσες ομάδες του πληθυσμού.

Η συμμετοχή των πρώτων στην πολυπληθή Εθνική Επιτροπή έχει, ήδη, προβλεφθεί. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο και για τους εκπροσώπους των μεταναστών. Με το πρόσημα της απουσίας αντιπροσωπευτικού τριτοβάθμιου οργάνου των κοινοτήτων τους η παρουσία τους στις εργασίες και τις συνεδριάσεις της Επιτροπής δεν επετράπη, τελικά, ούτε, έστω, υπό την ιδιότητα των παρατηρητών χωρίς δικαίωμα ψήφου, μολονότι το θεσμικό όργανο κοινωνικής διαβούλευσης της χώρας θεώρησε επιβεβλημένη την συμμετοχή τους στην Επιτροπή αυτή¹⁵².

---

152. Το ίδιο, σελ. 9.

3. Αντί επιλόγου

Παρά τις συνεπείς προσπάθειες του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος από τις αρχές, ήδη, της δεκαετίας του '90 ακόμη και σήμερα δεν έχουν τεθεί στέρεες βάσεις για μια ολοκληρωμένη μεταναστευτική πολιτική με μακροχρόνιο σχεδιασμό και με ευρεία κοινωνική συναίνεση. Δεν είναι δυνατόν σε ένα σύγχρονο κράτος, για δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια να μην είναι διαθέσιμο ένα σύστημα διαχείρισης δεδομένων, που να παράγει σε μόνιμη βάση στατιστικά δεδομένα αξιόπιστα και κοινοποιήσιμα σε όλους τους ενδιαφερόμενους.

Ενδεικτική της προχειρότητας, που διακρίνει τους υπευθύνους για την χάραξη της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής είναι η διάταξη του άρθρου 6 του Ν.3536/2007, η οποία εισάγει την κατάργηση της προσκόμισης σύμβασης εργασίας για τους οικοδόμους, τις αποκλειστικές νοσοκόμες και το κατ' οίκον απασχολούμενο προσωπικό, προκειμένου για την ανανέωση της άδειας διαμονής. Στην προαναφερθείσα ερμηνευτική εγκύκλιο του Νόμου (με αριθμ. 30) αναφέρεται ότι οι συγκεκριμένοι εργαζόμενοι αδυνατούν να προσκομίσουν σύμβαση εργασίας *«εκ της φύσεως του επαγγέλματός τους και της εργασιακής τους σχέσης [...] καθόσον άλλωστε και βάσει της εργατικής νομοθεσίας δεν ενέχουν τέτοια υποχρέωση»*.

Όμως, το προαιρετικό του έγγραφου τύπου της σύμβασης εργασίας ισχύει, σύμφωνα με την ελληνική εργατική νομοθεσία, για το σύνολο των επαγγελματικών κατηγοριών και δεν σχετίζεται με την φύση κανενός είδους εργασιακής σχέσης. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, τα ελληνικά συνδικάτα προτείνουν επίμονα από τις αρχές της δεκαετίας την κατάργηση της υποχρέωσης προσκόμισης γραπτής σύμβασης εργασίας.

Γιατί έπρεπε να περάσουν τόσα χρόνια προκειμένου να ανακουφιστεί ένα τμήμα του μεταναστευτικού πληθυσμού; Πόσα ακόμη χρόνια

θα χρειαστεί να περάσουν για τους υπόλοιπους μετανάστες, όχι μόνο σε σχέση με το συγκεκριμένο εμπόδιο, αλλά και για πολλά άλλα, όπως η υποχρέωση απόδειξης του ελάχιστου εισοδήματος, το οποίο έχει, ήδη, αρχίσει να αποτελεί αιτία απόρριψης μεγάλου αριθμού αιτήσεων για ανανέωση της άδειας διαμονής από Δήμους της Περιφέρειας Αττικής;

7

Συνδικαλιστικό κίνημα και μετανάστευση

Σε κάθε χώρα υποδοχής και σε οποιαδήποτε χρονική συγκυρία και αν εκδηλώθηκε το φαινόμενο της μαζικής εισόδου μεταναστευτικών πληθυσμών, ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα, που προέκυπταν πάντοτε, ήταν αυτό της αντίδρασης των συνδικάτων των χωρών αυτών απέναντι στην νέα πραγματικότητα που δημιουργείτο.

Η έντονη εργασιακή διάσταση που λαμβάνουν παραδοσιακά οι μεταναστεύσεις στην σύγχρονη ιστορία της ευρωπαϊκής Ηπείρου, ιδιαίτερα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, θέτουν αυτόματα στο επίκεντρο των εξελίξεων τις εργατικές ενώσεις των γηγενών εργαζομένων, τόσο σε σχέση με την κοινωνική διάσταση της εγκατάστασης των «νέων» συναδέλφων τους και των οικογενειών τους, όσο και αναφορικά με την υιοθέτηση ή ακόμη και την υλοποίηση της οικείας επίσημης μεταναστευτικής πολιτικής.

Η ιδιαίτερη μορφή που τελικά λαμβάνει ιστορικά η μετανάστευση, είτε, δηλαδή, εκδηλώνεται ως αρρυθμιστη μετακίνηση με σκοπό την αναζήτηση εργασίας είτε, ως προγραμματισμένη διαδικασία μετάκλησης αλλοδαπών με σκοπό την κάλυψη συγκεκριμένων θέσεων εργασίας, δεν συνεπάγεται απαραίτητα μια λιγότερο ή περισσότερο θετική στάση από την πλευρά των συνδικάτων των χωρών υποδοχής.

Η συνδικαλιστική στρατηγική αντιμετώπισης του ζητήματος της εισόδου μεταναστών εργαζομένων στην χώρα προορισμού

καθορίζεται στην ιστορία των ευρωπαϊκών συνδικάτων από μια σειρά πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες, με πολλαπλές και ετερόκλητες συνέπειες, οι οποίες εκτείνονται σε ένα ευρύ φάσμα, από την αξίωση επιβολής ποσοτώσεων σε σχέση με τους μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό, έως την άνευ όρων και προϋποθέσεων διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών για όλους τους εργαζόμενους, ανεξαρτήτως καταγωγής ή υπηκοότητας.

Σε κάθε περίπτωση, ο ρόλος των συνδικάτων στην ένταξη των μεταναστών αποδεικνύεται εξαιρετικά σπουδαίος, όπως ακριβώς ισχύει και για την ελληνική περίπτωση. Αυτό επιχειρείται να αναδειχθεί στο πρώτο κείμενο (7.1.) του συγκεκριμένου κεφαλαίου της έκδοσης τούτης, το οποίο στην πραγματικότητα αφορά σε μια πολύ πρόσφατη δημόσια παρέμβαση του ίδιου του Προέδρου της ΓΣΕΕ.

Το δεύτερο κείμενο του κεφαλαίου (7.2.) είναι αφιερωμένο αφενός, στην παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών, που έλαβε η αντίδραση του συνδικαλιστικού κινήματος της χώρας μας απέναντι στο μεταναστευτικό φαινόμενο από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έως σήμερα και αφετέρου, σε μια προσπάθεια καταγραφής και αξιολόγησης της ανταπόκρισης των ίδιων των οικονομικών μεταναστών στις απόπειρες προσέγγισης των ελληνικών συνδικάτων.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.1.

Ο ρόλος των συνδικάτων στην ένταξη των μεταναστών¹⁵³

Ο ρόλος του συνδικαλιστικού κινήματος στην ένταξη των μεταναστών αποδείχθηκε καθοριστικός σε μια σειρά από χώρες υποδοχής τα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ρόλος αυτός αποδεικνύεται ακόμη πιο κεντρικός στις σημερινές συνθήκες διευρυσμένων κοινωνικών ανισοτήτων και κατάρρευσης της πλειονότητας των «μοντέλων» κοινωνικής ένταξης σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ήπειρο και όχι μόνον.

Η ΓΣΕΕ θεωρεί ότι πράγματι τα συνδικάτα των εργαζομένων συμβάλλουν αποφασιστικά στην επίτευξη της ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής. Αυτό επιτυγχάνεται με δύο τρόπους:

- **πρώτον**, μέσα από την αποδοχή και την ενεργό συμμετοχή των μεταναστών στις δομές και στις διεργασίες ενός ζωντανού κοινωνικού χώρου, όπως είναι ο εσωτερικός “κόσμος” της εργασίας και των συνδικάτων.
- **δεύτερον**, μέσα από την άμεση εμπλοκή και την ουσιαστική συνδρομή των οργανώσεων του συνδικαλιστικού κινήματος, ως ισότιμων κοινωνικών συνομιλητών, στις διαδικασίες χάραξης του συνόλου των πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών.

---

153. Το κείμενο αυτό αποτέλεσε την εισήγηση του Προέδρου της ΓΣΕΕ Γ. Παναγόπουλου στο 3^ο Επιστημονικό Συνέδριο για την Μετανάστευση, που διοργανώθηκε από το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής τον Ιανουάριο του 2007 και έχει, επίσης, δημοσιευτεί στο περιοδικό έντυπο του ΙΝΕ, Ενημέρωση, στο τεύχος 137, Μάρτιος 2007.

1. Η υποδοχή των μεταναστών από τα συνδικάτα ως παράγοντας που προωθεί την κοινωνική ένταξη τους

Στις περισσότερες χώρες υποδοχής μεταναστών σε διεθνές επίπεδο, τον βασικότερο λόγο εγκατάστασης αποτέλεσε, είτε η αναζήτηση εργασίας, στην περίπτωση αυθόρμητων και αρρυθμιστων μεταναστευτικών ροών, είτε η κάλυψη συγκεκριμένων θέσεων εργασίας, στην περίπτωση οργανωμένων μετακινήσεων στη βάση επίσημων διακρατικών συμφωνιών.

Έτσι, ακόμη και σε περιπτώσεις κρατών με ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, στα οποία μάλιστα εφαρμόστηκαν επανειλημμένα προγράμματα οργανωμένων μεταναστεύσεων (π.χ. Γερμανία, Αυστρία) τα συνδικάτα κλήθηκαν εκ των πραγμάτων να τοποθετηθούν απέναντι σε δύο προκλήσεις.

Η **πρώτη πρόκληση** αφορούσε στο ζήτημα της ρύθμισης της ποσοτικής διάστασης της μετανάστευσης. Αυτή εκδηλώθηκε κατά κύριο λόγο με την μορφή του αιτήματος για περιορισμό ή για έλεγχο των νέων ροών, συνήθως μέσα από την διεκδίκηση επιβολής ποσοτώσεων για την έλευση νέων μεταναστών, ανά οικονομικό κλάδο και σε συνάρτηση με τα ποσοστά ανεργίας των γηγενών εργαζομένων.

Σχεδόν σε όλες αυτές τις κοινωνίες υποδοχής, άλλοτε νωρίτερα και άλλοτε με καθυστέρηση, αναπτύχθηκε ένα αίσθημα ανησυχίας, το οποίο συχνά εκφράστηκε μέσα από την ταύτιση των ποσοτών ανεργίας των ντόπιων εργαζομένων με την παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών. Απέναντι σε αυτή την ανάλυση, η στάση του συνδικαλιστικού κινήματος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων, που θα προωθούσαν συνολικότερα την κοινωνική ένταξη των μεταναστών και θα απέτρεπαν την κυριαρχία ενός ευρύτερου κλίματος ξενοφοβίας και ρατσισμού.

Η δεύτερη πρόκληση αφορούσε στην προάσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών και στην υλοποίηση δράσεων για την ισότιμη ένταξη τους στις τάξεις των συνδικάτων. Παρά το γεγονός ότι μόνο κατ' εξαίρεση κάποιες συνδικαλιστικές οργανώσεις στάθηκαν με εχθρικό τρόπο απέναντι στη μετανάστευση, ο βαθμός αποδοχής και οι προσπάθειες προσέγγισης των μεταναστών διέφερε σημαντικά σε συνδικαλιστικό επίπεδο από χώρα σε χώρα.

Η ελληνική περίπτωση είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Στις αρχές της δεκαετίας του '90, σε συνθήκες απότομων, αθρόων και αρρυθμίστων μεταναστευτικών ροών, σε μια περίοδο ύφεσης της οικονομίας και αύξησης των ποσοστών ανεργίας, η εκδήλωση του φαινομένου δεν αφηνίδιασε το συνδικαλιστικό κίνημα, όπως συνέβη με την ελληνική Πολιτεία.

Πολύ έγκαιρα, το σύνολο των συνδικάτων όλων των βαθμίδων και ειδικότερα η τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση απέφυγαν να εκδηλώσουν μια “υπό όρους” αλληλεγγύη προς τους οικονομικούς μετανάστες και να υιοθετήσουν μια αμυντικογενή στάση απέναντι στην νέα κοινωνική και εργασιακή πραγματικότητα που δημιουργήθηκε.

Συγκεκριμένα, τα ελληνικά συνδικάτα, όχι μόνο δεν διεκδίκησαν ποτέ την επιβολή ποσοτώσεων στην είσοδο και στην εργασία των μεταναστών, αλλά, ήδη, από το 1993 διευκρινίστηκε κατηγορηματικά ότι “από την φύση του το συνδικαλιστικό κίνημα δεν μπορεί να στοχεύει στον επηρεασμό των ποσοτικών μεταβολών στην σύνθεση και την αριθμητική δύναμη του εργατικού δυναμικού. Ρόλος του είναι, όμως, να προστατεύσει τα δικαιώματα των εργαζομένων σε μεταβαλλόμενες συνθήκες”¹⁵⁴.

154. «Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 1993, σελ. 16.

Ταυτόχρονα, σε πλήρη συνέπεια προς την προηγούμενη πολιτική τοποθέτηση σχετικά με την μετανάστευση στην χώρα μας, η ανάπτυξη μιας πλούσιας δράσης και μιας πολύ-επίπεδης παρέμβασης από την πλευρά των συνδικάτων, καθ' όλη την διάρκεια της περασμένης δεκαεπταετίας, είχε, τελικά, ευεργετικές κοινωνικές συνέπειες. Στις τάξεις των ελλήνων εργαζομένων και των οικογενειών τους, απόψεις όπως «οι μετανάστες μας παίρνουν τις δουλειές» ή «ευθύνονται για τους χαμηλούς μισθούς» είναι μειοψηφικές. Οι γνωστοί πολιτικοί εμπνευστές και φορείς ανάλογων ψευδο-επιστημονικών επιχειρημάτων βρίσκονται κοινωνικά απομονωμένοι.

Σήμερα στους χώρους δουλειάς, στα σχολεία και στα πανεπιστήμια, στις γειτονιές ή οπουδήποτε αλλού χτυπάει η καρδιά της κοινωνικής ζωής του τόπου, οι μετανάστες δεν αισθάνονται «ξένο σώμα» και έτσι οι ρατσιστικές και ξеноφοβικές απόψεις βρίσκονται στο περιθώριο. Αυτό πρέπει να αναγνωριστεί ότι οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις θέσεις που υιοθέτησε και στον ενεργό ρόλο που ανέπτυξε το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα όλα αυτά τα χρόνια.

Για τον λόγο αυτό, ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών εμπιστεύεται τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και συμμετέχει ενεργά στις εσωτερικές λειτουργίες τους. Άλλωστε, τα συνδικάτα είναι, ίσως, ο μοναδικός κοινωνικός χώρος, όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα των μεταναστών ασκούνται χωρίς εμπόδια και χωρίς διακρίσεις με βάση την εθνική καταγωγή των φορέων τους. Τα ποσοστά συμμετοχής των μεταναστών στα συνδικάτα και στις διοικήσεις τους κρίνονται ικανοποιητικά, ιδιαίτερα, εάν ληφθούν υπόψη δύο σημαντικοί παράγοντες:

1. το γεγονός ότι η ελληνική νομοθεσία μπορεί να προκαλεί, ακόμη και σήμερα, σύγχυση σχετικά με το δικαίωμα συμμετοχής αλλοδαπού στην διοίκηση ενός σωματείου ή σχετικά με το δικαίωμα του συνδικαλίζεσαι για την κατηγορία των ανεπίσημων μεταναστών.

2. όλες οι νομοθετικές παρεμβάσεις από το 1990 μέχρι σήμερα είχαν σαν αποτέλεσμα η πλειοψηφία των μεταναστών να τελεί σε ανεπίσημο ή ημι-επίσημο καθεστώς, παρεμποδίζοντας την ενασχόλησή των μεταναστών αυτών με τις συλλογικές κοινωνικές δράσεις και τροφοδοτώντας, έτσι, διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού.

Γι' αυτό το λόγο, η συμβολή των ενώσεων των εργαζομένων στον σχεδιασμό των επιμέρους πολιτικών που ρυθμίζουν τη ζωή των μεταναστών σε όλες τους τομείς κρίνεται επίκαιρη όσο και αναγκαία.

2. Η ουσιαστική συμμετοχή του συνδικάτων στην χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής

Η έμπρακτη αναγνώριση της ανάγκης για ουσιαστική συμμετοχή των κοινωνικών συνομηλητών στην σχετική συζήτηση, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα να συμβάλει γόνιμα στις εργασίες υιοθέτησης των καταλληλότερων μέτρων για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών.

Κατά συνέπεια, χρειάζεται να δοθεί προτεραιότητα στην αναζήτηση τρόπων για μια στενή και καρποφόρο συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων και όχι στην προσπάθεια ποινικοποίησης της δράσης της ΓΣΕΕ στα πλαίσια της άσκησης των ιστορικών της καθηκόντων, δηλαδή, της προάσπισης των κοινωνικών δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών όλων των εργαζομένων, άρα και των μεταναστών από την Αλβανία ή το Πακιστάν.

Τα συνδικάτα έχουν αποδείξει ότι μέσα από τις εμπειρίες τους κατά την καθημερινή ενασχόλησή τους με τα κοινωνικά και εργασιακά ζητήματα της χώρας, είναι σε θέση να καταθέτουν έγκαιρα συγκεκριμένες προτάσεις, ικανές όχι μόνο να προωθούν

την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών, αλλά και να εξασφαλίζουν ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνοχής.

- Μόλις το 1991, 12 χρόνια πριν την υιοθέτηση της κοινοτικής Οδηγίας 2003/86, τα ελληνικά συνδικάτα προτείνουν στην Πολιτεία να επιτρέπεται η οικογενειακή συνένωση μετά την πάροδο δύο ετών διαμονής στην χώρα¹⁵⁵.
- 6 χρόνια πριν την έκδοση της κοινοτικής οδηγίας 2003/109 για τους επί μακρόν διαμένοντες μετανάστες, με αφορμή τον σχολιασμό των δύο Προεδρικών Διαταγμάτων του 1997 για την καταγραφή και την νομιμοποίηση των ανεπισημων αλλοδαπών, τα συνδικάτα διεκδικούν: “για μετανάστες που αποδεδειγμένα διαμένουν στην Ελλάδα πάνω από 5 χρόνια, να τους χορηγείται κάττα παραμονής αορίστου διάρκειας”¹⁵⁶.
- Αξίζει να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα η Ευρωπαϊκή Ένωση, με τις δύο αυτές οδηγίες, στόχευσε στην ευρύτερη δυνατή κοινωνική ένταξη των μεταναστών σε όλες τις χώρες-μέλη, προυπερνώντας τον σκοπέλο της απροθυμίας πολλών χωρών να αναλάβουν σχετική δράση.
- Τέλος, το ίδιο ισχύει και με το δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές για τους μετανάστες, το οποίο αποτελεί αίτημα¹⁵⁷ των ελληνικών συνδικάτων από το 1997, έχει θεσπιστεί σε ορισμένες μόνο ευρωπαϊκές χώρες και πολύ πρόσφατα τέθηκε σε συζήτηση και στην χώρα μας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει μια απαραίτητη διευκρίνιση. Δεν αρκεί η τυπική εμπλοκή των εκπροσώπων των εργαζομένων και

155. Υπόμνημα ΕΚΑ περί τον Ν.1975/1991 της 21/10/1991.

156. ΕΚΑ, “Ρατσισμός και ξενοφοβία, πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, Πρακτικά συνεδρίου, 1997, σελ. 11.

157. Το ίδιο.

των μεταναστών με την συνήθη μορφή της υποβολής παρατηρήσεων και βελτιωτικών προτάσεων σε προειλημμένες νομοθετικές πρωτοβουλίες και αποφάσεις της Πολιτείας. Ούτε εμπίπτει στην έννοια του κοινωνικού διαλόγου, κατά την δική μας, πάντα, εκτίμηση, η ενημέρωση των συνδικάτων μονίμως από τα δημοσιεύματα του Τύπου σχετικά με το περιεχόμενο των προθέσεων της κυβέρνησης, οι οποίες αφορούν σε ένα μεγάλο τμήμα των εργαζομένων, αλλά και, ευρύτερα, στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Αντίθετα, είναι αναγκαία η οργάνωση ενός μηχανισμού διαρκούς και ευρύτερης κοινωνικής διαβούλευσης προκειμένου για την συνδιαμόρφωση από μηδενική βάση των ενδεδειγμένων στρατηγικών για την μεταναστευτική πολιτική και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Κάτι ανάλογο συνέβη πρόσφατα στη περίπτωση της Ισπανίας, όπου μέσα σε συνθήκες ευρύτερης κοινωνικής συνεννόησης, συνδικάτα, εργοδοσία και Πολιτεία συμφώνησαν σε μέτρα ευρύτερης νομιμοποίησης της αγοράς εργασίας.

Επίσης, μια τέτοιου είδους συνεργασία και διαβούλευση πρέπει να πραγματοποιείται με ευέλικτα σχήματα σε κάθε τομέα κοινωνικής δραστηριότητας ξεχωριστά και όχι συλλήβδην μέσα από ένα ενιαίο πολυπληθές και ετερογενές όργανο, όπως η συμβουλευτικού ρόλου Επιτροπή για την Κοινωνική Ένταξη, που εισάγεται με το νέο σχέδιο Νόμου.

Για παράδειγμα, η ρύθμιση του καθεστώτος διαμονής και εργασίας των ανεπίσημων μεταναστών και γενικότερα ο περιορισμός της αδήλωτης εργασίας είναι ένα μείζον θέμα, το οποίο εντάσσεται στην γενικότερη συζήτηση για τις σύγχρονες πολιτικές απασχόλησης και την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εργασίας. Ως κατεξοχήν εργασιακό ζήτημα, η απασχόληση των μεταναστών δεν αποτελεί παρά συνιστώσα της συνολικότερης εργατικής πολιτικής μας χώρας.

Τόσο σε εθνικό, όσο και σε τοπικό επίπεδο, η νομιμοποίηση των μεταναστών δεν μπορεί να αποτελεί ζήτημα δημόσιας τάξης, αλλά ζήτημα που άπτεται των κοινωνικών δικαιωμάτων και γενικότερα της οργάνωσης της αγοράς εργασίας. Η συζήτηση για την παροχή κινήτρων σε εργοδότες και σε μετανάστες με στόχο την καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας, για την στελέχωση και την αναδιοργάνωση των ελεγκτικών μηχανισμών ή για την σύναψη διακρατικών συμβάσεων με τις χώρες καταγωγής, προϋποθέτουν την συνεργασία και την συμφωνία με τα ελληνικά συνδικάτα.

Το ίδιο ισχύει και σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση των μεταναστών, διάσταση που τελεί σε άμεση συνάρτηση με την επιτυχή κοινωνική ένταξη της δεύτερης γενιάς των μεταναστών. Όπως αναφέρεται στην τελευταία γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής¹⁵⁸ σχετικά με το υπό ψήφιση νομοσχέδιο «η χορήγηση άδειας διαμονής για λόγους σπουδών και γενικότερα οι όροι πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης της χώρας για τους αλλοδαπούς πολίτες θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο γενικότερου και ολοκληρωμένου σχεδιασμού από το αρμόδιο Υπουργείο Παιδείας και να μη ρυθμίζεται αποσπασματικά με αφορμή τροποποιήσεις του Νόμου για την μετανάστευση, όπως εν προκειμένω».

Ένας τέτοιος ολοκληρωμένος και γενικότερος σχεδιασμός δεν μπορεί να βοηθεί χωρίς την εξ' αρχής συμμετοχή της ΓΣΕΕ, της ΑΔΕΔΥ, των συλλόγων των εκπαιδευτικών λειτουργών όλων των βαθμίδων, των συλλόγων γονέων και των μεταναστευτικών κοινοτήτων σε έναν ευρύτερο διάλογο για την εκπαιδευτική πραγματικότητα και την κοινωνική ένταξη των μεταναστών 2^{ης} και 3^{ης} γενιάς.

158. Γνώμη 165 της Ο.Κ.Ε. (16/01/2007) στο σχέδιο Νομού «Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας υπουργείου εσωτερικών, δημοσίας διοίκησης και αποκέντρωσης».

Στην Ελλάδα μπορούμε και οφείλουμε να αποφύγουμε καταστάσεις που σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες αποτελούν, πλέον, μη αναστρέψιμες κοινωνικές παθογένειες, όπως η γκετοποίηση, ο ρατσισμός και οι διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής τους.

Η ΓΣΕΕ με την επιστημονική υποστήριξη του ΙΝΕ επεξεργάζεται με συνέπεια και με υψηλό αίσθημα ευθύνης τις καταλληλότερες λύσεις και δηλώνει ανά πάσα στιγμή έτοιμη για συνεργασία με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς. Ευελπιστούμε ότι η ανταπόκριση των υπευθύνων στα επιτακτικά καλέσματα των καιρών να είναι άμεση και αποτελεσματική, προκειμένου να αποφευχθεί στην χώρα μας η δημιουργία συνθηκών μη αναστρέψιμων κοινωνικών παθογενειών, όπως συμβαίνει σήμερα σε βόρειες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.2.

Τα εργατικά συνδικάτα και η μετανάστευση¹⁵⁹

1. Εισαγωγή

Το φαινόμενο της μετανάστευσης, με την μορφή υπό την οποία εκδηλώθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών και εμπειριστατωμένων μελετών. Η νέα κοινωνική πραγματικότητα, όπως άρχισε να διαμορφώνεται εξαιτίας, κυρίως, της ξαφνικής και ταυτόχρονα μαζικής εισόδου αλλοδαπών στις αρχές της δεκαετίας του '90, προκάλεσε το ενδιαφέρον επιστημόνων, οι οποίοι εκπροσωπούν διαφορετικά γνωστικά πεδία.

Η οικονομική, η δημογραφική και η κοινωνιολογική διάσταση του ζητήματος έχουν αναλυθεί σε ικανοποιητικό βαθμό, τόσο από την ελληνόγλωσση, όσο και από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία¹⁶⁰. Η πρόσφατη μετατροπή της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής μεταναστών επέβαλε μια νέα επιστημονική προσέγγιση της μετανάστευσης, σε σχέση με ό,τι είχε προηγηθεί αναφορικά με την αποδημία των ελλήνων εργατών στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία.

---

159. Απόστολου Καψάλη. Το κείμενο αυτό συντάχθηκε ως εισήγηση στο 10^ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (18-21 Μαΐου 2005) με θέμα: “Εργασία και πολιτική, συνδικαλισμός και οργάνωση συμφερόντων στην Ελλάδα (1974-2000)”. Έχει, επίσης, δημοσιευτεί πρόσφατα στον ειδικό τόμο με το σύνολο των εισηγήσεων του Συνεδρίου στις σελίδες 232-269.

160. Για μια πλήρη επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Πετρονώτη Μαρίνα και Τριανταφυλλίδου Άννα, “Βιβλιογραφία κοινωνικών επιστημών για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία-σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα”, ΕΚΚΕ, 2003. Το ειδικό αυτό τεύχος καλύπτει την περίοδο 1970-2000.

Τα κυριότερα γνωρίσματα της μετανάστευσης προς την Ελλάδα παραμένουν η μετακίνηση με σκοπό την αναζήτηση εργασίας και η επί μακρόν επίσημη ή αδήλωτη διαμονή και απασχόληση των αλλοδαπών εργατών, οι οποίοι προέρχονται στην πλειοψηφία τους από τις γειτονικές βαλκανικές χώρες και ιδιαίτερα από την Αλβανία. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα στην διερεύνηση και την μελέτη των χαρακτηριστικών της εργασίας των οικονομικών μεταναστών, ο αριθμός των εργασιών, οι οποίες είναι αφιερωμένες αποκλειστικά στις συνθήκες και τους όρους απασχόλησής τους, είναι σαφώς πολύ μικρότερος.

Συνήθως η παρουσίαση των χαρακτηριστικών της απασχόλησης εντάσσεται σε ευρύτερες μελέτες γύρω από το μεταναστευτικό φαινόμενο, προκειμένου για την ολοκληρωμένη σκιαγράφηση της συνολικότερης εικόνας των αλλοδαπών. Έτσι, ενώ η οικονομική διάσταση της εργασίας των αλλοδαπών και η επίδρασή της στην διαμόρφωση και την λειτουργία της αγοράς εργασίας εξετάζονται ενδελεχώς από πολλούς μελετητές, η παρουσίαση των αμιγώς εργασιακών δεδομένων της απασχόλησης τους είναι πολύ σπάνια.

Το ίδιο, βεβαίως, ισχύει και για το επιμέρους θέμα των συλλογικών εργασιακών σχέσεων των οικονομικών μεταναστών. Οι αναφορές στην συλλογική δράση των αλλοδαπών εργατών και η προσπάθεια καταγραφής της συμμετοχής τους στα συνδικαλιστικά όργανα των εργαζομένων και γενικότερα στις δραστηριότητες του συνδικαλιστικού κινήματος είναι περιορισμένες και σποραδικές.

Όπως, άλλωστε, συμβαίνει και στις χώρες με παράδοση στην υποδοχή οικονομικών μεταναστών, το ζήτημα του συνδικαλισμού των αλλοδαπών εργαζομένων αποκτά πρακτικό ενδιαφέρον, όταν η παρουσία τους αντιπροσωπεύει, πλέον, ένα σημαντικό ποσοστό στο σύνολο των απασχολούμενων και των εργαζομένων σε μια

χώρα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το υπό εξέταση ζήτημα δεν θα μπορούσε να τεθεί παρά μόνον από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και έπειτα, όταν ο μεταναστευτικός πληθυσμός αυξήθηκε σε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους.

Όμως, από το συγκεκριμένο χρονικό σημείο μέχρι σήμερα έχουν ήδη παρέλθει σχεδόν 15 χρόνια συνεχούς και αδιάλειπτης συμμετοχής των μεταναστών στην εργασιακή ζωή του τόπου. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια πρώτη καταγραφή της σχέσης των αλλοδαπών εργατών με το συνδικαλιστικό κίνημα των εργαζομένων στην Ελλάδα. Πρόκειται, όμως, για μια σχέση αμφίδρομη, για την κατανόηση της οποίας απαιτείται μία ισότιμη ανάλυση.

Αφενός, θα πρέπει να εξετασθεί η στάση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος απέναντι στους μετανάστες εργαζόμενους. Η ανάλυση περιλαμβάνει δύο πτυχές: πρώτον, την αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως κοινωνικό φαινόμενο με αναπόφευκτες επιδράσεις στην αγορά εργασίας και δεύτερον, την προάσπιση -αυτή καθεαυτή- των κοινωνικών δικαιωμάτων της συγκεκριμένης κατηγορίας των εργαζομένων, ως αναπόσπαστο κομμάτι των καθηκόντων του συνδικαλιστικού κινήματος (2).

Αφετέρου, αναζητείται ο βαθμός εμπιστοσύνης που εκδήλωσαν και εκδηλώνουν όλα αυτά τα χρόνια οι ίδιοι οι μετανάστες απέναντι στα συνδικάτα και στην συλλογική δράση γενικότερα προκειμένου για τις διεκδικήσεις τους. Μέσα από την παρουσίαση των στοιχείων που συγκροτούν την ποσοτική διάσταση της συγκεκριμένης σχέσης, αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των δράσεων, τις οποίες έχει αναλάβει το συνδικαλιστικό κίνημα καθώς, επίσης, και το επίπεδο συμμετοχικότητας των άμεσα ενδιαφερομένων (3).

2. Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα απέναντι στην μετανάστευση

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία¹⁶¹, με βάση τα έτη πραγματοποίησης των απογραφών, ο αλλοδαπός πληθυσμός στην Ελλάδα την τελευταία τριακονταετία παρουσιάζει την ακόλουθη εικόνα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα

Έτος	Σύνολο πραγματικού πληθυσμού	Αλλοδαποί υπήκοοι	Ποσοστό αλλοδαπών στο σύνολο του πληθυσμού
1971	8768641	92568	1.05%
1981	9740417	171424	1.76%
1991	10259900	167276	1.65%
2001	10964080	797093	7.27%

Πηγή: ΕΣΥΕ

Για τις ανάγκες της εργασίας αυτής το διάστημα των τελευταίων τριάντα ετών θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο ίσες περιόδους. Κατά την διάρκεια της πρώτης, από το 1975 έως το 1990, το συνολικό ποσοστό των αλλοδαπών στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό, κάτω από 2%. Όσον αφορά στους επίσημα απασχολούμενους μετανάστες, στο διάστημα 1980-30/06/1992 ο αριθμός αυτών κυμαίνεται από 28.628 το 1980 μέχρι 33.891 στις 30 Ιουνίου 1992¹⁶².

161. Πηγές: ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα Απογραφών και Δρεπάκης, 2002.

162. Πηγές: ΕΣΥΕ και Υπουργείο Εργασίας. Βλ. αναλυτικό πίνακα στο Κατσουρίδας

Μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του '90 η περιορισμένη συμμετοχή των αλλοδαπών εργατών στην ελληνική αγορά εργασίας, σε συνδυασμό με τον επίσημο, κατά κανόνα, χαρακτήρα της διαμονής και της απασχόλησης τους, είχε ως αποτέλεσμα το θέμα αυτό να μην προκαλέσει την παρέμβαση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος, παρά μόνον σε ελάχιστες περιπτώσεις. Είναι ενδεικτικό ότι στα κείμενα των εθνικών γενικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας την περίοδο 1975-1990 δεν εντοπίζεται καμία αναφορά σχετική με την απασχόληση των μεταναστών.

Από το 1989-1990 και μετά η κατάσταση αλλάζει δραματικά. Η κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης και οι κοσμοϊστορικές εξελίξεις, οι οποίες επακολούθησαν, διαφοροποίησαν αισθητά και την εικόνα της μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Για πρώτη φορά στην σύγχρονη ιστορία της χώρας παρατηρείται μία μαζική είσοδος πληθυσμών, αποτελούμενων, κυρίως, από νέους άντρες από τις γειτονικές χώρες και, ιδίως, την Αλβανία με αποκλειστικό, σχεδόν, σκοπό την αναζήτηση εργασίας.

Ο κοινωνικός και εργασιακός χάρτης της Ελλάδας αλλάζει άρδην. Εμφανίζεται προοδευτικά μία σημαντική αύξηση του απασχολούμενου πληθυσμού της χώρας, ενώ παράλληλα καθιερώνεται σταδιακά στην ελληνική πραγματικότητα η έννοια της ανεπίσημης και ανασφάλιστης εργασίας οικονομικών μεταναστών. Η ελληνική Πολιτεία έδειξε μάλλον να αιφνιδιάζεται από την εκδήλωση του φαινομένου, αλλά δεν ισχύει το ίδιο και για το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα.

Συγκεκριμένα, από την μία πλευρά, η επίσημη αντίδραση υποδηλώνει αμηχανία και μία τάση για θωράκιση της χώρας απέναντι στην επέλαση του εξωτερικού “κινδύνου”. Έτσι, σε πρώτη φάση,

---

Δημήτρης, “Ξένοι (;) εργάτες στην Ελλάδα”, εκδ. ΙΑΜΟΣ, 1994., σελ. 19 επομ.

γίνεται μια απόπειρα υπολογισμού του ακριβούς αριθμού των νεοεισελθέντων αλλοδαπών και η κατανομή τους ανά χώρα καταγωγής, κλάδο απασχόλησης και ειδικότερο νομικό καθεστώς (ομογενείς, παλινοοπούντες, οικονομικοί μετανάστες, πολιτικοί πρόσφυγες).

Στο έγγραφο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης προς το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ με ημερομηνία 28/09/1993 αναφέρεται ότι ο αριθμός των αλλοδαπών, οι οποίοι διαμένουν στην Ελλάδα, υπολογίζεται σε 471.485, εκ των οποίων εφοδιασμένοι, είτε με άδεια παραμονής, είτε με άδεια εργασίας, είναι μόνον οι 103.436. Κατά συνέπεια, με βάση αυτές τις εκτιμήσεις, οι ανεπίσημοι αλλοδαποί αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 75%-80% του συνόλου του μη γηγενούς πληθυσμού.

Παράλληλα, επιχειρείται η αναχαίτιση των μεταναστευτικών ροών με στόχο την προάσπιση της εργασιακής ευημερίας της ελληνικής εργατικής τάξης. Πρόκειται για μια προσπάθεια, η οποία στηρίζεται σε ένα εξαιρετικά επιθετικό και αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο αποτελεί μια πρόχειρη και βεβιασμένη κυβερνητική αντίδραση στην νέα πραγματικότητα που δημιουργήθηκε. Βασική επιδίωξη του Νόμου 1975/1991 αποτελεί η αντιμετώπιση της αρρύθμισης μετανάστευσης με αστυνομικά και αυστηρά διοικητικά μέτρα, μέσα από τις επιχειρήσεις επαναπροώθησης¹⁶³ και την επιβολή προστίμων στους εργοδότες που παραβιάζουν την νέα νομοθεσία.

Σε επίσημο έγγραφο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης αναφέρεται¹⁶⁴ ότι, από τις αρχές του 1991 έως τις 4 Ιουνίου 1992, “επαναπροωθήθηκαν ή απελάθηκαν συνολικά 167.204 Αλβανοί”. Οι περισσότεροι από αυτούς μέσα σε σύντομο χρονικά

163. Οι επαναπροωθήσεις αυτές αφορούν κυρίως αλβανούς εργάτες και αποκαλούνται ακόμη και σήμερα “επιχειρήσεις-σκούπα”, εξαιτίας της γενικευμένης και βίαιης σύλληψης και απομάκρυνσης των μεταναστών.

164. Λινάρδος-Ρυλιόν Πέτρος, “Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα”, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, 1993, σελ. 16.

διάστημα επέστρεφαν στην Ελλάδα από την ίδια οδό, διαμέσου των χερσαίων συνόρων των δύο χωρών, τα οποία ήταν αδύνατον να φυλαχτούν αποτελεσματικά καθιστώντας, έτσι, ανεφάρμοστες τις απόπειρες οριστικής αποβολής από την Επικράτεια των ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών. Η παρουσία και η αδήλωτη εργασία αλλοδαπών εργατών αποτέλεσε πολύ νωρίς μια παγιωμένη κατάσταση, η οποία θα παρέμενε αμετάβλητη για πολύ καιρό.

Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, από την άλλη πλευρά, δεν κυριεύτηκε από το ίδιο πνεύμα αιφνιδιασμού και ανησυχίας, όπως οι αρμόδιες αρχές της χώρας. Η αντίδραση των εργατικών σωματείων ήταν άμεση και, σε θεωρητικό τουλάχιστον, επίπεδο προαναπολοιομένη προς την αντίθετη κατεύθυνση. Οι οργανώσεις των εργαζομένων, των άμεσα θιγόμενων από αυτήν την επαπειλούμενη “εισβολή” αλλοδαπών εργατών, δεν εξέφρασαν επισήμως και στο σύνολό τους, συναισθήματα ανασφάλειας ή επιφυλακτικότητας απέναντι στους “νέους” συναδέλφους τους.

Αυτή η διαπίστωση εξάγεται από την μελέτη του περιεχομένου των θέσεων και των πρωτοβουλιών των εκπροσώπων των εργατικών συνδικάτων από την πρώτη κιόλας στιγμή της εκδήλωσης του φαινομένου της μαζικής εισροής οικονομικών μεταναστών. Και αφορά, τόσο στην αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως νέα κοινωνική και οικονομική συνιστώσα στα πλαίσια της αγοράς εργασίας (2.1.), όσο και στο ζήτημα της ισότιμης κατάταξης της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων των αλλοδαπών εργατών στις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις του συνδικαλιστικού κινήματος (2.2.).

2.1. Η πολιτική αντιμετώπιση του φαινομένου της μετανάστευσης

Σε όσες χώρες εμφανίστηκαν σημαντικά κύματα οικονομικών

μεταναστών, η αντίδραση των συνδικαλιστικών οργανώσεων δεν ήταν ομοιόμορφη, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ των οποίων είναι εφικτή και η διατύπωση συγκριτικών συμπερασμάτων. Η πολιτική αντιμετώπισης του φαινομένου της (αρρύθμιστης) μετανάστευσης αλλοδαπών εργατών οδήγησε σε κάποιες περιπτώσεις τα συνδικαλιστικά κινήματα των χωρών υποδοχής σε αμυντικές τοποθετήσεις και εχθρικές αντιδράσεις.

Στην περίπτωση της Ελλάδος δεν παρατηρήθηκε ποτέ μια ανάλογη στάση. Ήδη, με αφορμή την ψήφιση του Ν.1975/1991, τα μαζικότερα συνδικάτα της χώρας εξέφρασαν με σαφήνεια την θέση τους απέναντι στο ζήτημα της παραμονής ή της απομάκρυνσης, όσων οικονομικών μεταναστών δεν είχαν εισέλθει στην χώρα ακολουθώντας τις προκαθορισμένες νομικές προϋποθέσεις. Η στάση αυτή συμπυκνώνεται, ίσως, με τον καλύτερο τρόπο στην τοποθέτηση των εκπροσώπων του Συνδικάτου των Οικοδόμων σχετικά με την φιλοσοφία του Νόμου: *“Στο θέμα να μείνουν ή να φύγουν [οι ξένοι εργατές] εμείς λέμε όχι. Δεν υιοθετούμε την άποψη να φύγουν. Μια τέτοια θέση δεν είναι ούτε ταξική ούτε ανθρωπιστική”*¹⁶⁵.

Στην πραγματικότητα, με αφορμή την κριτική επί του νομοσχεδίου για την μετανάστευση, τα συνδικάτα της Ελλάδας έπρεπε για πρώτη φορά να τοποθετηθούν άμεσα σε ένα ζήτημα, το οποίο τους αφορούσε ευθέως, αλλά δεν γνώριζαν επαρκώς. Δεν είναι τυχαίο ότι στις γραπτές αναφορές τους επί του σχεδίου του νέου Νόμου, παράλληλα με την υποβολή των προτάσεων και των θέσεών τους, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις επιχειρούσαν να περιγράψουν το φαινόμενο στην ποσοτική του διάσταση εκπληρώνοντας, ταυτόχρονα,

---

165. Ομοσπονδία Οικοδόμων και Συναφών Επαγγελματιών Ελλάδος. Συνέντευξη τύπου με θέμα: “Το νομοσχέδιο για τους αλλοδαπούς και οι προτάσεις της Ομοσπονδίας για τους αλλοδαπούς εργατές”, 25/09/1991. Βλ. σχετικά και Κασορίδας Δημήτρης, ό.π., σελ. 90-91.

δύο συγκεκριμένες ανάγκες: την κατανόηση του προβλήματος και τον καθορισμό της ενδεδειγμένης αντίδρασης.

Μέσα από τις ανακοινώσεις, τις έγγραφες παρεμβάσεις και τις συνεντεύξεις τύπου των συνδικαλιστικών οργανώσεων παρατηρείται, καταρχήν, μία ομοιομορφία κατά την προσέγγιση. Ελλείψει σχετικών επιστημονικών αναλύσεων για ένα θέμα, άλλωστε, εντελώς πρωτοφανές, το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα δεν αποφεύγει να αναφερθεί στις πιθανές δυσμενείς συνέπειες της εργασίας των αλλοδαπών εργατών στην οικονομική και κοινωνική ζωή του συνόλου των ελλήνων εργαζομένων. Το λεξιλόγιο, μάλιστα, το οποίο επιλέγεται είναι καθ' όλα αποκαλυπτικό.

Γίνεται συχνή αναφορά¹⁶⁶ στο γεγονός ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης εκδηλώνεται σε μία συγκυρία οικονομικής ύφεσης και κοινωνικής κρίσης λόγω των αυξημένων ποσοστών ανεργίας στην χώρα, δεδομένα τα οποία καθιστούν αναγκαία την πολύπλευρη και συνολική θεώρηση όλων των επιμέρους παραμέτρων. Στο κείμενο¹⁶⁷ της Ομοσπονδίας Οικοδόμων και Συναφών Επαγγελματιών Ελλάδος, το οποίο ακολούθησε της συνέντευξης τύπου στις 25/10/1991, αναφέρεται, ειδικότερα, για τον κλάδο της οικοδομής: *“Έχει επιπτώσεις στους Έλληνες εργαζόμενους [..]; Και βέβαια έχει. Πρώτα και κύρια κρατά καθηλωμένα τα μεροκάματα, δεύτερο αφού είναι φτηνότερος και ανασφάλιστος ο αλλοδαπός προτιμάται αυτός και απολύονται Έλληνες”*.

Στο ψήφισμα¹⁶⁸, το οποίο επακολούθησε της σύσκεψης μαζικών φορέων του Νομού Ιωαννίνων με πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου στις 09/01/1991, απευθύνεται, μεταξύ άλλων, έκκληση στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης να λένε την αλήθεια για την κατάσταση

166. Το πλήρες κείμενο παρατίθεται στο Λινάρδος-Ρυλιών Πέτρος (1993), ό.π., σελ. 42-48.

167. Το ίδιο.

168. Το ίδιο, σελ. 49-53.

στην Ελλάδα (ανεργία-μετανάστευση-ακρίβεια-νοίκια-κλπ) για να καταλάβουν και οι Αλβανοί ότι “εδώ δεν είναι παράδεισος όπως στρεβλά τους ενημερώνουν”.

Σε γενικές γραμμές, οι προηγούμενες αναφορές, αποτελούν περισσότερο έγκαιρες επισημάνσεις, ώστε να αποφευχθεί η ενδεχόμενη επικράτηση συναισθημάτων ρατσισμού και ξеноφοβίας μεταξύ των εργαζομένων, παρά επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις απέναντι στη μετανάστευση.

Όμως, τα διλήμματα για το συνδικαλιστικό κίνημα δεν σταματούν εδώ. Η πολιτική συζήτηση την εποχή της ψήφισης του νομοσχεδίου ανέδειξε δύο κεντρικά ζητήματα σχετικά με την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής. Το πρώτο είχε να κάνει με την τύχη των ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών, οι οποίοι βρίσκονταν, ήδη, στην χώρα (2.1.1.) και το δεύτερο με την προοπτική, η οποία έπρεπε να οριοθετηθεί σχετικά με την μελλοντική εκδήλωση του φαινομένου. Και μάλιστα σε βάθος χρόνου γιατί το προηγούμενο νομικό πλαίσιο για την μετανάστευση ίσχυσε, συνολικά, για περισσότερο από 60 χρόνια (2.1.2.).

2.1.1. Σε σχέση με τους “υπάρχοντες” μετανάστες

Όπως, ήδη, ειπώθηκε εισαγωγικά, όσον αφορά στο πρώτο ζήτημα-δίλημμα να φύγουν ή να παραμείνουν οι “παράνομοι” (όπως ατυχώς αποκαλούνταν από τότε οι ανεπίσημοι αλλοδαποί), η απάντηση του συνδικαλιστικού κινήματος ήταν αρνητική, αλλά όχι σε απόλυτο βαθμό. Δεν έλειψαν και οι ταλαντεύσεις ή οι ασαφείς διατυπώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της στάσης του Εργατικού Κέντρου Αθήνας, του μαζικότερου συνδικάτου στην περιοχή, όπου συγκεντρώθηκαν από την αρχή οι περισσότεροι οικονομικοί μετανάστες.

Στο κείμενο προβληματισμού του 18^{ου} Απολογιστικού Συνεδρίου του ΕΚΑ τον Ιούλιο του 1991 με τίτλο “Για τους ξένους εργάτες στην

Αθήνα”, συμπεριλαμβάνεται το αίτημα “να δοθεί άδεια παραμονής και εργασίας σ’ όλους όσους εργάζονται στην Ελλάδα απεριορίστης διάρκειας, γι’ αυτούς και τα μέλη των οικογενειών τους (β’ βαθμού συγγενείας)”.

Λίγους μήνες αργότερα, στις 21/10/1991, το ΕΚΑ υπέβαλλε αναλυτικό υπόμνημα επί του σχεδίου του Νόμου, όπου προκειμένου για την αντιμετώπιση του προβλήματος των ήδη υπαρχόντων στη χώρα “παράνομων” αλλοδαπών προτείνεται η εξής διαδικασία: από την δημοσίευση του Νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και μέσα σε 6 μήνες, οι ανεπίσημοι αλλοδαποί οφείλουν να δηλώσουν την παρουσία τους στο πλησιέστερο υποκατάστημα του ΟΑΕΔ. Μετά την πάροδο του χρόνου αυτού, όσοι δεν προσέφυγαν τελικά στον ΟΑΕΔ, να θεωρούνται λαθραίοι και να απελαύνονται.

Το προηγούμενο παράδειγμα είναι δηλωτικό της διάστασης που επικρατεί σε ουκ ολίγα ζητήματα ανάμεσα στις πραγματικές προθέσεις του συνδικαλιστικού κινήματος και την τελική διαμόρφωση της επίσημης τοποθέτησης του. Παρά το γεγονός ότι η πολιτική στάση απέναντι στους μετανάστες είναι, ενδεχομένως, η πλέον προοδευτική και αμιγώς ταξική, οι επιταγές της διαπραγματευτικής πραγματικότητας για ρεαλισμό και σύνεση κατά την κοινωνική παρέμβαση των συνδικάτων, “επιβάλλουν” ένα διαφορετικό και προσαρμοσμένο, στις ιδιαίτερες συνθήκες, διεκδικητικό πλαίσιο. Ιδίως, όταν η αφορμή είναι, συγκεκριμένα, η υποβολή προτάσεων σχετικά με ένα συντηρητικό και σκληρό σχέδιο Νόμου για την μετανάστευση.

Πίσω από την συγκεκριμένη πρόταση του ΕΚΑ κρύβεται, ασφαλώς, η πεποίθηση ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ενδιαφερομένων δεν θα είχαν κανένα λόγο να μην απευθυνθούν στον ΟΑΕΔ προκειμένου να υπαχθούν σε μία διαδικασία “νομιμοποίησης”. Η βεβαιότητα αυτή ήταν προϊόν του λογικού συμπεράσματος ότι,

προκειμένου για νέους σε ηλικία οικονομικούς μετανάστες με την προοπτική να παραμείνουν στην Ελλάδα για μεγάλο διάστημα, το παραπάνω μέτρο μόνον προς όφελός τους θα μπορούσε να λειτουργήσει.

Στην πράξη, παρόλα αυτά, όπως αποδείχθηκε περίτρανα από το 1991 έως και σήμερα, όλες οι “ευκαιρίες” για την απόκτηση των πολυπόθητων αδειών συνοδεύονται πάντα από πολλούς επιπλέον όρους και προϋποθέσεις, αφαιρώντας ουσιαστικά την εν λόγω προοπτική από την μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών.

Στις περιοχές όπου το φαινόμενο της μετανάστευσης είχε εκδηλωθεί αριθμητικά περιορισμένο και ποιοτικά διαφοροποιημένο σε σύγκριση με τα μεγάλα αστικά κέντρα, το βάρος ευθύνης και ανησυχίας των συνδικάτων της Περιφέρειας, σχετικά με την εργασιακή διάσταση της μετανάστευσης, ήταν εκ των πραγμάτων ελαφρύτερο, με αποτέλεσμα οι σχετικές προτάσεις να εστιάζουν σε άλλες προτεραιότητες. Το Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων αναφορικά με τους αλλοδαπούς από την γειτονική Αλβανία, υιοθετεί¹⁶⁹ τους όρους “Αλβανοί και Βορειοηπειρώτες φυγάδες”, κατατάσσοντάς τους στην κατηγορία των πολιτικών και οικονομικών προσφύγων. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι *“είμαστε αντίθετοι στην βίαιη απέλαση των προσφύγων και προτείνουμε μια πολιτική η οποία θα δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την επιστροφή”*.

Ακριβώς, επειδή, η διάκριση των πολιτικών προσφύγων από τους οικονομικούς μετανάστες στις αρχές τις δεκαετίας του '90 δεν είναι πάντα εύκολη, πολύ συχνά προτείνονται μέτρα, τα οποία σήμερα αναφέρονται, κυρίως, στην κατηγορία των πολιτικών προσφύγων. Το ΕΚ Ιωαννίνων απαιτεί, επίσης, να φύγουν άμεσα όλοι οι αλλοδαποί από τα στρατόπεδα και να στεγαστούν σε ξενοδοχεία που είναι κλειστά λόγω της χειμερινής σεζόν ή σε άλλους χώρους.

---

169. Το ίδιο.

Το ΕΚ Μεσολλογγίου, ζητά¹⁷⁰ από τους αρμόδιους φορείς την πλήρη καταγραφή όλων των προσφύγων και την επίλυση του προβλήματος σίτισης και στέγασής τους.

Σε εθνικό επίπεδο, το κυριότερο πρόβλημα ήταν η ραγδαία ενίσχυση της μαύρης εργασίας, το οποίο επιδεινώθηκε εξαιτίας της μαζικής απασχόλησης ανεπίσημων και ανασφάλιστων οικονομικών μεταναστών. Απορρίπτοντας την λογική της εκδίωξης των θυμάτων αυτής της κατάστασης, η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος προτείνει¹⁷¹, ως ασφαλιστική δικλείδα για την αντιμετώπισή της, την “*πρόβλεψη από τον Νόμο της νομιμοποίησης όλων των αλλοδαπών που εργάζονται στην Ελλάδα, με την χορήγηση άδειας παραμονής και εργασίας, μετά από σύμφωνη γνώμη της ΓΣΕΕ και των κατά τόπους Εργατικών Κέντρων*”.

Από την συγκεκριμένη πρόταση, η φιλοσοφία της οποίας είναι κοινή για όλες τις οργανώσεις, απορρέουν δύο συμπεράσματα σχετικά με την τοποθέτηση των συνδικάτων (αν και χωρίς ρητή αναφορά σε κάποιο από τα συνδικαλιστικά έγγραφα της περιόδου). Οι οικονομικοί μετανάστες αφενός, δεν θεωρούνται απειλή για την απασχόληση της ελληνικής εργατικής τάξης, δεδομένου ότι ενδείκνυται σαφής θεραπεία για την αδήλωτη εργασία (νομιμοποίηση όλων) και αφετέρου, θα συνεχίσουν και στο μέλλον να μην θεωρούνται και να μην είναι, πράγματι, απειλή για τους έλληνες εργαζόμενους, υπό έναν όρο: την σύμφωνη γνώμη και την ουσιαστική εμπλοκή των εκλεγμένων οργάνων των εργαζομένων.

2.1.2. Σε σχέση με τους “μελλοντικούς” μετανάστες

Σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η είσοδος αλλοδαπών

---

170. Σε έγγραφό του προς τον Νομάρχη Αιτωλοακαρνανίας στις 22/03/1991, βλ. Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, ό.π., σελ. 57.

171. Έγγραφο της 09/10/1991 προς τους αρμόδιους Υπουργούς. Βλ. και Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, ό.π., σελ. 37-39.

εργατών, όσο μεθοδευμένη και ομαλή και αν υπήρξε σε αντιδιαστολή με την ελληνικά εμπειρία, προκάλεσε την άμεση αντίδραση των εργατικών συνδικάτων και ιδιαίτερα των τριτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι τελευταίες διεκδίκησαν, και σε κάποιες περιπτώσεις πέτυχαν τελικά, να παρέμβουν ενεργά στην χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής¹⁷² και να συν-διαμορφώσουν, από κοινού με τις αρμόδιες κρατικές αρχές και τις εργοδοτικές οργανώσεις, το εθνικό θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης.

Μία πρώτη χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου. Το 1947 τα βρετανικά συνδικάτα θέτουν για πρώτη φορά στην Κυβέρνηση το αίτημα της “εθνικής προτεραιότητας” στην απασχόληση. Η αρχή αυτή συνίσταται στην διατήρηση των θέσεων εργασίας για τους γηγενείς εργάτες, την πρόσκληση αλλοδαπών από το εξωτερικό, όταν οι ανάγκες της οικονομίας το απαιτούν και την πρόβλεψη διαδικασιών επαναπατριισμού, όταν η οικονομική ύφεση προκαλεί την αύξηση της ανεργίας¹⁷³. Το 1957, το ψήφισμα¹⁷⁴ της μεγαλύτερης σε μέλη ομοσπονδίας, αυτής των εργαζομένων στις μεταφορές (TGWU), απαιτεί την προστασία της εργασίας των βρετανών “μέσα από την επιβολή αυστηρών και μεθοδευμένων ορίων στην εισαγωγή εργατικού δυναμικού”.

Η χώρα, όμως, στην οποία η σύμφωνη γνώμη του συνδικαλιστικού κινήματος ήταν, σχεδόν, υποχρεωτική προκειμένου για την άσκηση της πολιτικής για την μετανάστευση ήταν η Αυστρία. Οι ανάγκες της αυστριακής οικονομίας την δεκαετία του '60 επέβαλλαν την

---

172. Παράλληλα πάντα με την προσπάθεια των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων των οικονομικών μεταναστών της κάθε χώρας.

173. Πληροφορίες τις οποίες αναφέρει το μέλος της Trade Union Confederation (TUC), George Gibson σε άρθρο του στο Τύπο της εποχής. Βλ. The Financial Times, 6-7/02/1947.

174. Βλ. σχετικά, Join-Lambert O. and Lefresne F., “Du Commonwealth à l' Europe: Permanences et ruptures de la politique migratoire”, *Chronique Internationale de l' IRES*, no 84, septembre 2003, pp. 74-87.

εργασία μεταναστών μέσα από διαδικασίες μετάκλησης τους, όπως ακριβώς εφαρμόστηκε στην Γερμανία. Οι αυστριακοί συνδικαλιστές, εντούτοις, αντιλαμβάνονται την αντίθεσή τους στην μετανάστευση αλλοδαπών εργατών ως τμήμα των καθηκόντων τους απέναντι στους συμπατριώτες τους εργαζόμενους¹⁷⁵.

Κατά συνέπεια, η ÖGB, η Αυστριακή Συνομοσπονδία των Εργαζομένων, υποστηρίζει με συνέπεια για πολλά χρόνια την αρχή της «εθνικής προτεραιότητας» στον τομέα της απασχόλησης. Εγκρίνει την σύναψη συμφωνιών εργασίας ορισμένου χρόνου και μόνο για συγκεκριμένους κλάδους απασχόλησης (πχ οικοδομή), με τον όρο οι αλλοδαποί εργάτες να επιστρέφουν στις πατρίδες τους αμέσως μετά την πάροδο της συμφωνημένης ημερομηνίας.

Ακόμα και όταν η Κυβέρνηση, από κοινού με την εργοδοτική πλευρά, προσπαθούν να επιτύχουν την επιβολή ποσοτώσεων προκειμένου για την πρόσκληση αλλοδαπών εργατών (σε συνδυασμό με την διατήρηση της ανεργίας σε ποσοστό χαμηλότερο του 7.5%), η έντονη συνδικαλιστική αντίδραση μπλοκάρει κάθε νέα νομοθετική πρωτοβουλία. Όταν, από τα μέσα της δεκαετίας του '80 το ξενοφοβικό και ανοιχτά ρατσιστικό κόμμα της «ελευθερίας» του Haider μεγαλώνει την επιρροή του στην κοινωνία, τα αυστριακά συνδικάτα αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία για την αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου για την μετανάστευση, όχι, όμως, και της γενικότερης στάσης τους. Απλά συναινούν, πλέον, στην επιβολή ποσοτώσεων με βάση την αναλογία αλλοδαπών εργατών επί του συνόλου των εργαζομένων στην χώρα.

Το ίδιο συνέβη πρόσφατα και στην Σουηδία κατά την διάρκεια της συζήτησης, η οποία άνοιξε με αφορμή την διεύρυνση της Ε.Ε. και τις πιθανές επιπτώσεις από την μετανάστευση κοινοτικών ή

---

175. Dufour Ch., "Travailleurs étrangers, des hôtes par nécessité", *Chronique Internationale de l' IRES*, no 84, septembre 2003, pp. 122-132.

μη εργαζομένων. Στην προοπτική της θέσπισης μιας μεταβατικής περιόδου αναφορικά με την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων από τις νέες χώρες¹⁷⁶, τα σουηδικά συνδικάτα δεν εξέφρασαν ομόφωνη άποψη. Στο θέμα, όμως, της μετάκλησης εξω-κοινοτικών εργατών, η Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία LO ήταν κατηγορηματικά αντίθετη, παρά το γεγονός ότι, σε δημοσκόπηση που δημοσιεύθηκε το καλοκαίρι του 2003, το 70% του πληθυσμού συμφωνεί με την χορήγηση άδειας διαμονής στους εξω-κοινοτικούς αλλοδαπούς, οι οποίοι απέκτησαν μια θέση εργασίας στην Σουηδία¹⁷⁷.

Στην Ελλάδα, με αφορμή την ψήφιση του Ν. 1975/1991, οι τοποθετήσεις των συνδικάτων διαπνέονται από δύο βασικές αρχές: την αλληλεγγύη προς τους συναδέλφους αλλοδαπούς και την δυνατότητα απορρόφησης τους από την ελληνική οικονομία. Όπως, ακριβώς συνέβη νωρίτερα και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα διεκδικεί την ισότιμη συμμετοχή του στην χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής.

Η εφαρμογή της δεύτερης αρχής δεν είχε, παρόλα αυτά, τα ίδια αποτελέσματα, όπως παρουσιάστηκαν σε άλλες χώρες. Κατά πρώτον, τα ελληνικά συνδικάτα δεν διατύπωσαν ποτέ ανοιχτά την απαίτηση της “εθνικής προτεραιότητας”. Παρά το γεγονός ότι δεν γεννήθηκαν στην ελληνική οικονομία πραγματικές ανάγκες για μαζική μετάκληση αλλοδαπών εργατών, όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες τις δεκαετίες μετά τον Β’ Παγκόσμιο πόλεμο, η παρουσία εκατοντάδων χιλιάδων οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα ήταν από μόνη της αρκετή να προκαλέσει την διεκδίκηση του σχετικού αιτήματος. Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, όμως, δεν ήγειρε ποτέ συνδικαλιστικές αξιώσεις για την προστασία του ντόπιου

---

176. Όπως προτείνεται από την Γερμανία και την Αυστρία.

177. Bourdet Y. et Persson I., “L’intégration en panne?”, *Chronique Internationale de l’IRES*, no 84, septembre 2003, pp. 133-147.

εργατικού δυναμικού ή την επιβολή ποσοστώσεων για την εργασία αλλοδαπών εργατών.

Μολαταύτα, η ιδέα της υπό όρους χορήγησης αδειών εργασίας και διαμονής σε αλλοδαπούς εργαζόμενους είναι παρούσα στις αρχές της δεκαετίας του '90. Επικρατεί στα συνδικάτα η άποψη ότι είναι εφικτή η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών (managing migration) και η οργάνωσή τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην πλήττονται τα εργασιακά δικαιώματα, τόσο των ελλήνων, όσο και των μεταναστών εργαζομένων. Για την εφαρμογή αυτής της πολιτικής προτείνεται σχεδόν ομόφωνα η σύσταση μίας Εθνική Επιτροπής.

Στην Επιτροπή αυτή θα συμμετέχουν εκπρόσωποι των κομμάτων της Βουλής, της ΓΣΕΕ, του Υπουργείου Εργασίας και ένας εκπρόσωπος των εργοδοτών. Η Επιτροπή σε εθνικό επίπεδο θα μελετά την κατάσταση και της ανάγκες της αγοράς εργασίας και παραγωγής και θα αποφασίζει να επιτρέψει την είσοδο αλλοδαπών εργαζομένων καθώς και τον αριθμό αυτών¹⁷⁸. Στο κείμενό της ΓΣΕΕ επισημαίνεται¹⁷⁹, επιπλέον, ότι η εν λόγω Επιτροπή, αφού καταγράψει την έλλειψη ντόπιου εργατικού δυναμικού, θα μπορούσε να προτείνει στην Βουλή την σύναψη διακρατικών συμφωνιών με τις χώρες προέλευσης των εργατών.

Επίσης, τα μεγαλύτερα συνδικάτα της χώρας στο σύνολό τους, προκειμένου για την εύρυθμη λειτουργία του σχεδίου για την διαχείριση της μετανάστευσης, υποδεικνύουν την σύσταση επί μέρους νομαρχιακών Επιτροπών, με την συμμετοχή του ΟΑΕΔ, του Εργατικού Κέντρου και έναν εκπρόσωπο των εργοδοτών, ενώ το

178. Η σύσταση της επιτροπής υποδεικνύεται από την ΓΣΕΕ, το ΕΚΑ, το Συνδικάτο και την Ομοσπονδία των Οικοδόμων, στα κείμενα τα οποία συντάχθηκαν κατά την διάρκεια της συζήτησης για το Ν.1975/1991, ό.π.

179. Έγγραφο της 09/10/1991 προς τους αρμοδίους Υπουργούς. Βλ. και Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, ό.π., σελ. 37-39.

ΕΚΑ, συγκεκριμένα, προσθέτει στην λίστα αυτή τον Νομόρχη, τα επιμελητήρια και τις αγροτικές οργανώσεις του Νομού.

Σύμφωνα με το Συνδικάτο των Οικοδόμων, εάν η έλλειψη εργατικού δυναμικού παρατηρείται σε έναν ιδιαίτερο κλάδο, τότε στην επιτροπή συμμετέχει εκπρόσωπος της αντιπροσωπευτικότερης πρωτοβάθμιας οργάνωσης του κλάδου στο Νομό και της κλαδικής εργοδοτικής οργάνωσης. Έτσι, *“οι προσλήψεις γίνονται μόνο μέσω του ΟΑΕΔ όπου είναι υποχρεωμένοι να εγγράφονται οι αλλοδαποί. Κάθε άλλη πρόσληψη για απασχόληση θεωρείται παράνομη”*¹⁸⁰. Για παράδειγμα, απαιτείται να *“Απαγορεύεται το δικαίωμα πρόσληψης και απασχόλησης σε κείνους τους αλλοδαπούς που εισήλθαν στη χώρα μας σαν τουρίστες”*.

Συμπερασματικά, επικρατεί η άποψη ότι το σύστημα καταγραφής ανέργων του ΟΑΕΔ είναι ικανό να προσφέρει εκείνα τα αριθμητικά και στατιστικά δεδομένα, τα οποία θα επιτρέψουν να εντοπίζονται έγκαιρα οι ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε ανθρώπινο δυναμικό και να καλύπτονται επαρκώς από αλλοδαπούς, οι οποίοι θα μεταναστεύουν για αυτό τον σκοπό και για ορισμένο χρονικό διάστημα. Για τον λόγο αυτό τα ελληνικά συνδικάτα αξιώνουν, επιπλέον, να θεσπισθεί η δυνατότητα ουσιαστικού ελέγχου εκ μέρους τους αυτής της διαδικασίας, αλλά και του ίδιου του εργοδότη, ο οποίος θα πρέπει να απευθύνεται στον ΟΑΕΔ, ύστερα από σύμφωνη γνώμη της επιτροπής, για συγκεκριμένο αριθμό αλλοδαπών και για συγκεκριμένη εργασία.

Τελικά, οι φιλόδοξες επιδιώξεις του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος δεν καρποφόρησαν για λόγους πολιτικούς και πρακτικούς. Στους τελευταίους συγκαταλέγεται η αδυναμία της δομής και της οργάνωσης του ΟΑΕΔ να παίζει έναν τόσο κεντρικό ρόλο. Όπως

180. Την ίδια άποψη υιοθετεί και το ΕΚ Ιωαννίνων το οποίο αξιώνει αυστηρές ποινές σε περίπτωση που δεν θα ακολουθείται αυτή η διαδικασία. Βλ. Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, ό.π. σελ. 49-53.

εύστοχα επισημαίνει η ΟΚΕ στην Γνώμη της επί του σχεδίου του εν ισχύ σήμερα Νόμου¹⁸¹, δέκα χρόνια αργότερα από την αρχική εμπλοκή του Οργανισμού στην υπόθεση, “... είναι ευρέως αποδεκτό ότι το σύστημα κάλυψης της ανεργίας που ασκείται από αυτόν τον οργανισμό, είναι αναχρονιστικό και σχεδιασμένο [...] για μια προβλέψιμη αγορά εργασίας”.

Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία των αιτίων, πρέπει να διευκρινιστεί ότι από την πλευρά της Πολιτείας δεν εκδηλώθηκε ποτέ καμία πρόθεση συνδιαλλαγής και διαβούλευσης με τους κοινωνικούς εταίρους για την μεταναστευτική πολιτική. Η προαναφερθείσα επιστολή της ΓΣΕΕ προς τους αρμόδιους Υπουργούς ξεκινά με την φράση “από δημοσιεύματα του Τύπου πληροφορηθήκαμε την κατάθεση [...] του νομοσχεδίου για τους αλλοδαπούς..”, ακριβώς για να καταδείξει και να καταγγείλει την παντελή έλλειψη συντονισμού από την πλευρά της κυβέρνησης.

Επιπλέον, σε όσες χώρες επιτεύχθηκε η ενεργός ανάμιξη των συνδικάτων στο ζήτημα αυτό, το συνδικαλιστικό κίνημα έτυχε να διανύει μια περίοδο ενίσχυσης και ανάπτυξης θέτοντας ως κεντρικό στόχο, όχι μόνο την καθιέρωσή του σαν κοινωνικό συνομιλητή για όλα τα ζητήματα απασχόλησης, αλλά, κυρίως, την αύξηση της επιρροής του στα κέντρα λήψης των αποφάσεων¹⁸².

Στην Ελλάδα η συγκυρία ήταν ακριβώς η αντίθετη. Ταυτόχρονα, είναι αλήθεια ότι επρόκειτο για μία επείγουσα τοποθέτηση των συνδικάτων επί του επικείμενου Νομοσχεδίου, στην οποία έπρεπε περισσότερο να αμυνθούν απέναντι στην αφηνιαστική κίνηση της Πολιτείας, παρά να επιχειρήσουν να υιοθετήσουν μια ώριμη και ολοκληρωμένη πρόταση αναφορικά με την νέα κοινωνική πραγματικότητα. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, μετά την ψήφιση

181. Βλ. Γνώμη της ΟΚΕ αρ.38, Φεβρουάριος 2000.

182. Πχ. στην Αυστρία την δεκαετία του '60.

του νόμου το θέμα της διαχείρισης και της συν-διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών δεν απασχόλησε ιδιαίτερα τα ελληνικά συνδικάτα.

Η Πολιτεία από όλη αυτή την σύντομη “συζήτηση” κράτησε την αφηρημένη και παρακινδυνευμένη σύνδεση της μετανάστευσης με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και άφησε τους κοινωνικούς εταίρους στο περιθώριο της λήψης των νομοθετικών και διοικητικών μέτρων. Κατά συνέπεια, οι ελληνικές συνδικαλιστικές οργανώσεις επικέντρωσαν στο εξής την δράση τους στο δεύτερο πεδίο της παρέμβασής τους. Την προστασία των δικαιωμάτων των αλλοδαπών εργατών.

2.2. Η προώπιση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών εργατών

Όπως, ήδη, διευκρινίστηκε, η παρέμβαση των συνδικάτων σχετικά με την νομοθετική ρύθμιση για την μετανάστευση στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας στηριζόταν σε δύο βασικές αρχές. Παράλληλα με την προσπάθεια συμμετοχής στην διαμόρφωση του γενικότερου θεσμικού πλαισίου (μέσα από την εξέταση της δυνατότητας απορρόφησης μεταναστών από την ελληνική αγορά εργασίας), το συνδικαλιστικό κίνημα της Ελλάδος εκφράστηκε εξ αρχής υπέρ της δίκαιης και ισότιμης μεταχείρισης των αλλοδαπών συναδέλφων.

Στα επίσημα κείμενα και γενικότερα σε όλες τις παρεμβάσεις τους γύρω από το ζήτημα της χάραξης της μεταναστευτικής πολιτικής, οι έλληνες συνδικαλιστές τονίζουν ότι, όσοι αλλοδαποί διαμένουν και εργάζονται στην Ελλάδα, αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των εργαζομένων της χώρας. Έτσι, μέχρι και σήμερα, τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν οι οικονομικοί μετανάστες, καθώς και όλα τα ζητήματα που ανακύπτουν, εντάσσονται αδιακρίτως στα ευρύτερα καθήκοντα του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος και αντιμετωπίζονται ισότιμα.

Από το 1991 και την ψήφιση του πρώτου σύγχρονου Νόμου για την μετανάστευση μεσολάβησαν πάνω από πέντε χρόνια αμιγούς συνδικαλιστικής δράσης προς όφελος των οικονομικών μεταναστών. Το 1997, το οποίο είχε ανακηρυχθεί επισήμως ευρωπαϊκό έτος ενάντια στον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία, η ελληνική Πολιτεία αποφασίζει να προσφέρει μία ευκαιρία στους ανεπίσημους οικονομικούς μετανάστες να αποκτήσουν άδεια εργασίας και παραμονής, με διαδικασίες οι οποίες περιγράφονται σε δύο Προεδρικά Διατάγματα.

Το ίδιο συνέβη περίπου τρία χρόνια αργότερα το 2001, όταν ψηφίστηκε ένα ακόμη νομοσχέδιο για την μετανάστευση, το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα, αλλά όχι για πολύ ακόμα. Την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, έχει ήδη κατατεθεί στην Βουλή ένα νέο νομοσχέδιο, με το οποίο επιδιώκεται η επίλυση των προβλημάτων που προέκυψαν από τις προηγούμενες πρωτοβουλίες της Πολιτείας, καθώς επίσης και η χάραξη μακροπρόθεσμης μεταναστευτικής πολιτικής.

Κατά την διάρκεια των τελευταίων 15 χρόνων τα ελληνικά συνδικάτα αναγκάστηκαν πολλές φορές να τοποθετηθούν και να προτείνουν βελτιώσεις στις κυβερνητικές παρεμβάσεις για την μετανάστευση, ενώ την ίδια στιγμή έπρεπε, με συγκεκριμένα βήματα, να προχωρήσουν στην προάσπιση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών συναδέλφων. Ο λόγος, όχι μόνο για τα στενά εργασιακά δικαιώματα (2.2.1.), αλλά και για αυτά τα οποία απορρέουν από το σύνολο των δραστηριοτήτων των οικονομικών μεταναστών και των οικογενειών τους (2.2.2.).

2.2.1. Η προάσπιση των εργασιακών δικαιωμάτων των οικονομικών μεταναστών

“Για το συνδικαλιστικό κίνημα κυρίαρχη θέση του Νόμου πρέπει να είναι η εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των

Ελλήνων με τους ξένους εργάτες, οι οποίοι αποτελούν τμήμα της Εργατικής τάξης της χώρας". Στην διατύπωση της επιστολής της ΓΣΕΕ του 1991 προς τους συναρμόδιους υπουργούς συνοψίζεται με τον πλέον ευκρινή και κατηγορηματικό τρόπο η βασική ιδέα, πάνω στην οποία θεμελιώθηκε εφεξής η δράση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος απέναντι στους μετανάστες.

Έπ' ευκαιρία της παρέμβασης των σωματείων των εργαζομένων στην πρώτη νομοθετική αντίδραση στο νέο φαινόμενο της μετανάστευσης, η προηγούμενη γενική αρχή επαναλαμβάνεται πολύ συχνά προκειμένου να καταστεί πολύ έγκαιρα σαφές το εξής: η εργασία των οικονομικών μεταναστών και τα απορρέοντα από αυτήν εργασιακά δικαιώματα συμπεριλαμβάνονται εξ ορισμού στο πεδίο ευθύνης και δράσης του συνδικαλιστικού κινήματος και δεν αποτελούν μία επιπλέον κατηγορία ζητημάτων γενικότερου ενδιαφέροντος.

Προς διευκρίνιση αυτής της γενικής αρχής αναφέρονται συχνά συγκεκριμένες απόψεις και διεκδικήσεις, με τις οποίες δικαιολογείται, παράλληλα, και η "καθ' ύλην" αρμοδιότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Από την πρώτη, κιόλας, στιγμή, τονίστηκε ότι η απασχόληση των μεταναστών δεν μπορεί να θεωρείται ζήτημα δημόσιας τάξης¹⁸³, ώστε το υπεύθυνο για τα σχετικά θέματα Υπουργείο να συγκεντρώνει τις περισσότερες αρμοδιότητες προκειμένου για την χάραξη και την υλοποίηση της πολιτικής για την μετανάστευση.

Για το λόγο αυτό η νομοθεσία για τους αλλοδαπούς εργαζόμενους δεν πρέπει να έχει αστυνομικό χαρακτήρα και να συγχέονται οι ανάγκες για καταπολέμηση της διεθνούς εμπορίας ναρκωτικών ή

---

183. Υπόμνημα του ΕΚΑ της 21ης/10/1991, ό.π.

του δουλεμπορίου με εκείνες της υποδοχής πολιτικών προσφύγων ή της εισόδου αλλοδαπών με σκοπό την εργασία¹⁸⁴. Την άποψη αυτή διακηρύσσει με σθένος το συνδικαλιστικό κίνημα όλο το επόμενο διάστημα, θεωρώντας απαράδεκτη την στρατηγική της αντιμετώπισης της εργασίας των οικονομικών μεταναστών σαν πρόβλημα δημόσιας τάξης και όχι σαν ζήτημα απασχόλησης¹⁸⁵. Δεκαπέντε συνολικά χρόνια έπειτα από την πρώτη μαζική είσοδο αλλοδαπών εργατών η Πολιτεία εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να επιφυλάσσει στο Υπουργείο Απασχόλησης δευτερεύοντα και επικουρικό ρόλο αναφορικά με την μεταναστευτική πολιτική¹⁸⁶.

Από την μεριά των συνδικάτων, με γνώμονα την αρχή της ισότητας των δικαιωμάτων μεταξύ αλλοδαπών και ελλήνων εργαζομένων, τα επιμέρους καθήκοντα συνίστανται στην προαγωγή της ίσης μεταχείρισης ως προς τις απολαβές, τις συνθήκες και τους όρους εργασίας, αλλά και ως προς τις παρεμπόπτουσες εισφορές ή τα επιδόματα, τα οποία συνδέονται με την απασχόληση. Το ίδιο ισχύει και σε σχέση με τα ασφαλιστικά δικαιώματα των αλλοδαπών, για όσο διάστημα αυτοί βρίσκονται στην χώρα, καθώς επίσης, και για την κατοχύρωσή και την αναγνώρισή τους κατά την επιστροφή στην χώρα καταγωγής.

Όσον αφορά στο πρώτο σκέλος της κοινωνικής ασφάλισης των αλλοδαπών, επισημαίνεται από τα ελληνικά συνδικάτα η σπουδαιότητα μιας ευρείας επιχείρησης “νομιμοποίησης” των ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών και οι ευεργετικές συνέπειες

---

184. Ομοσπονδία Οικοδόμων, συνέντευξη τύπου της 25^{ης}/10/1991, ό.π.

185. Βλ. σχετικά συνέντευξη Τύπου ΕΚΑ-ΕΙΝΑΠ στις 13/7/1993, στο Κατοσρίδας Δημήτρης, “Ξένοι (;) εργάτες στην Ελλάδα”, εκδ. ΙΑΜΟΣ, 1994., σελ. 97-102.

186. Βλ. σχετικά, Καψάλης Απόστολος, “Το θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης: το δικαίωμα διαμονής και η απασχόληση των μεταναστών”, εισήγηση στην επιστημονική Διημερίδα του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών στις 5-6/11/2004 με κεντρικό θέμα: “Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική και οι προοπτικές βελτίωσης”.

για την οικονομική κατάσταση των ασφαλιστικών ταμείων. Η διεκδίκηση ίσων ασφαλιστικών δικαιωμάτων βασίζεται στην παραδοχή ότι η ανασφάλιστη εργασία πλήττει βάνανυσα τα δικαιώματα των αλλοδαπών εργατών, λειτουργεί ως μοχλός πίεσης προς χαμηλότερες αποδοχές για το σύνολο των εργαζομένων και αυξάνει αδικαιολόγητα το κέρδος της εργοδοτικής πλευράς.

Αναφορικά με το δεύτερο σκέλος, παρά το γεγονός ότι στην περίπτωση της μετανάστευσης προς την Ελλάδα δεν κυριάρχησε το μοντέλο της επίσημης “μετάκλησης” αλλοδαπών εργατών, η εμπειρία της ελληνικής κοινωνίας από την μετανάστευση ελλήνων εργατών σε άλλες χώρες ήταν καθοριστική. Η νομική εξασφάλιση των ελλήνων μεταναστών και η αντίστοιχη στάση των συνδικάτων στις χώρες υποδοχής, κατέστησε σχεδόν αυτονόητη την πρωτοπόρα (ακόμη και με τα σημερινά δεδομένα) διεκδίκηση της αναγνώρισης των ασφαλιστικών δικαιωμάτων των μεταναστών στις πατρίδες τους, μέσα από την υπογραφή διακρατικών συμβάσεων.

Ειδικότερα για τους εποχιακούς εργάτες, το Εργατικό Κέντρο Μεσολογγίου προτείνει¹⁸⁷ για την περίπτωση των βουλγάρων αλλά και των υπολοίπων μεταναστών “να υπάρξει μια διακρατική συμφωνία, όπως με τους Αιγυπτίους, ώστε να απολαμβάνουν όλοι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι ίσα δικαιώματα με τους Έλληνες συναδέλφους”. Σε κείμενο της ΓΣΕΕ το 1997 και στις προτάσεις της Συνομοσπονδίας για το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων των μεταναστών, στο 8^ο σημείο εμπεριέχεται η απαίτηση να “γίνονται διακρατικές συμφωνίες για την μεταφορά συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων”¹⁸⁸.

Πέρα από τις έγκαιρες διακηρύξεις του, το συνδικαλιστικό κίνημα

187. Κείμενο προς το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ το Φεβρουάριο του 1992, βλ. Λινάρδος-Ρυλιών Πέτρος, ό.π., σελ. 59.

188. ΕΚΑ, “Ρατσισμός και ξενοφοβία, πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, Πρακτικά συνεδρίου, 1997, σελ.7.

έπρεπε να κάνει πράξη την αλληλεγγύη προς τους μετανάστες εργαζόμενους, χωρίς, όμως, καμία σχετική εμπειρία και με ελάχιστη επιστημονική συνδρομή για την καλύτερη οργάνωση των μελλοντικών του δράσεων. Έτσι, το δίπτυχο “κατανόηση του φαινομένου της μετανάστευσης -προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών”, συνοδεύει τις δραστηριότητες των συνδικαλιστικών οργανώσεων μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90.

Το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ προσπαθεί αρχικά να καταγράψει την ποσοτική και ποιοτική διάσταση της απασχόλησης αλλοδαπών σε Νομούς κυρίως της βορείου Ελλάδος. Η ανταπόκριση πολλών Εργατικών Κέντρων¹⁸⁹ είναι άμεση και στα έγγραφα τα οποία αποστέλλονται τίθονται τρία θέματα: α) ο αριθμός των επίσημων αλλοδαπών εργατών με βάση τα στοιχεία της αστυνομικής διεύθυνσης ή άλλων φορέων του Νομού (π.χ. επιμελητήρια), β) οι ιδιαίτερες συνθήκες εργασίας και τα προβλήματα των επισήμων ή μη αλλοδαπών και γ) η παρουσίαση των ειδικών ενεργειών, οι οποίες έχουν υλοποιηθεί σχετικά με την συνδικαλιστική παρέμβαση στο ζήτημα της διαμονής και της εργασίας αλλοδαπών στην περιοχή.

Το 1993 ακολουθεί η πρώτη εμπειρισταωμένη μελέτη από την μεριά των συνδικάτων η οποία, όπως αναφέρεται στο πρόλογο της, συγκαταλέγεται στις πρώτες δέκα επιστημονικές έρευνες του νεοσύστατου Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ¹⁹⁰. Με την μελέτη αυτή σφραγίζεται οριστικά η οποιαδήποτε συζήτηση από πλευράς συνδικαλιστικού κινήματος γύρω από το ζήτημα της (συν)διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών. Στο κεφάλαιο με τα καθήκοντα των συνδικάτων διευκρινίζεται ότι “από την φύση του το συνδικαλιστικό κίνημα δεν μπορεί να στοχεύει στον επηρεασμό των ποσοτικών

---

189. Πρόκειται ενδεικτικά για τα ΕΚ Ιωαννίνων, Κιλκίς, Καβάλας, Δράμας, Κομοτηνής, Έδεσσας και Αλμωπίας, Θηβών, Μεσολογγίου, Κέρκυρας κλπ

190. Έτος ιδρύσεως το 1991. Πρόκειται για την μελέτη του Λινάρδου-Ρυλιών Πέτρος, “Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα”, ό.π.

*μεταβολών στην σύνθεση και την αριθμητική δύναμη του εργατικού δυναμικού. Ρόλος του είναι, όμως, να προστατεύσει τα δικαιώματα των εργαζομένων σε μεταβαλλόμενες [...] συνθήκες*¹⁹¹.

Στα τέλη του 1994 το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ διοργάνωσε με μεγάλη επιτυχία ένα Σεμινάριο με θέμα “Ισότητα ευκαιριών - Εθνικές μειονότητες και ξένοι εργάτες” διάρκειας 5 ημερών, από τις 17 έως τις 21/10/1994. Στα πλαίσια του Σεμιναρίου με συμμετοχή συνδικαλιστών από όλους τους κλάδους απασχόλησης, καθώς επίσης και συνδικαλιστών από χώρες με παράδοση στην υποδοχή αλλοδαπών, αναλύθηκαν όλες οι πτυχές του μεταναστευτικού φαινομένου.

Παρουσιάστηκε κριτικά το νομικό πλαίσιο που περιέβαλε την εργασία των οικονομικών μεταναστών και αναλύθηκαν εκτενώς οι οικονομικές συνέπειες της αδήλωτης απασχόλησης στην αγορά εργασίας. Επίσης, η τέταρτη ημέρα ήταν αφιερωμένη στην συνδικαλιστική παρέμβαση και συζητήθηκε διεξοδικά η πολιτική της Συνομοσπονδίας των Ευρωπαϊκών Συνδικάτων απέναντι στην στρατηγική της Ε.Ε. και ειδικότερα οι προοπτικές και οι μηχανισμοί συσπείρωσης των αλλοδαπών εργατών στα ελληνικά συνδικάτα.

Το 1995 το ΕΚΑ, σε συνέχεια του 21ου Συνεδρίου, εξέδωσε ένα εγχειρίδιο με τίτλο “Όλοι διαφορετικοί-όλοι ίσοι”, το οποίο αφορούσε στους “παράνομους” αλλοδαπούς εργαζόμενους. Το δεύτερο μέρος της μελέτης αποτελείται από τα συμπεράσματα δημοσκοπήσης, η οποία διενεργήθηκε τους μήνες Σεπτέμβρη-Οκτώβρη 1995¹⁹² σε 600 άντρες και γυναίκες στην περιοχή του Λεκανοπεδίου Αττικής.

Η έρευνα εστιάζει κυρίως στις “παρενέργειες” της μετανάστευσης

---

191. Το ίδιο σελ. 29-30.

192. Από την ΚΑΠΑ Research για λογαριασμό του ΕΚΑ.

στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση των ελλήνων εργαζομένων, όπως επίσης, και στην γενικότερη αντιμετώπιση των αλλοδαπών εργαζομένων απ' το σύνολο της κοινής γνώμης. Σε μία σειρά από ερωτήσεις τα αποτελέσματα αποδείχθηκαν άκρως ανησυχητικά, γεγονός που καθιστούσε αναγκαία την “νομιμοποίηση” των ανεπίσημων μεταναστών προκειμένου να αποκατασταθούν οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης τους και να βελτιωθούν οι σχέσεις τους με τους έλληνες πολίτες¹⁹³.

Στις αρχές του επομένου έτους, πραγματοποιείται με πρωτοβουλία της ΓΣΕΕ η Α' Βαλκανική Συνδικαλιστική Συνδιάσκεψη στις 29-30 Ιανουαρίου 1996 με τη συμμετοχή πολυμελών αντιπροσωπειών από συνολικά 10 χώρες της περιοχής. Ενδεικτική της σπουδαιότητας, η οποία αποδίδεται στον ρόλο της μετανάστευσης, όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ των χωρών της Βαλκανικής, είναι η επιλογή να αποτελέσει η μετακίνηση αλλοδαπών εργατών προς την Ελλάδα, το θέμα μιας από τις δύο εισαγωγικές ομιλίες της διοίκησης της ΓΣΕΕ, στο άνοιγμα των εργασιών της Συνδιάσκεψης¹⁹⁴.

Τον Νοέμβριο του 1996 εκδόθηκε μια μελέτη του ΤΕΙ Καβάλας με την συνδρομή και του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, στην οποία αναλύονται, τόσο η ποσοτική διάσταση του φαινομένου στον Νομό, όσο και οι συνέπειες του στην αγορά εργασίας. Η μελέτη αυτή στηρίχθηκε επίσης στην διεξαγωγή συνεντεύξεων με παράγοντες και φορείς του Νομού και καταλήγει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα και στην, μάλλον, θετική αποτίμηση της εργασίας των αλλοδαπών¹⁹⁵.

Κατά την διάρκεια του ίδιου έτους, το ΕΚΑ συνεχίζει τις προσπάθειες

---

193. Σύμφωνα με την τοποθέτηση του εκπροσώπου του ΕΚΑ στην συνέντευξη τύπου η οποία παραχωρήθηκε στις 4/10/1995 προκειμένου για την παρουσίαση της έρευνάς.

194. Με τίτλο “Ειρήνη-φιλία-συνεργασία, αλλοδαποί εργάτες και μειονότητες”, Πρακτικά Α' Βαλκανικής Συνδικαλιστικής Συνδιάσκεψης, ΓΣΕΕ, 1993, σελ. 36-44.

195. ΤΕΙ Καβάλας/Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, “Ξένοι εργάτες, στο νομό Καβάλας: Επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και κοινωνία”, 1996.

κατανόησης των ειδικότερων θεμάτων που ανακύπτουν από την εργασία ανεπίσημων κυρίως μεταναστών και κατ' εντολή του πραγματοποιούνται άλλες δύο παράλληλες δημοσκοπήσεις. Η μία από αυτές αφορά σε 2000 Έλληνες και αποτελεί στην ουσία συνέχεια της αντίστοιχης έρευνας του περασμένου έτους, αλλά διευρύνεται γεωγραφικά στο σύνολο της χώρας. Η δεύτερη διενεργήθηκε μεταξύ 400 αλλοδαπών του Λεκανοπεδίου της Αττικής και αποτελεί την πρώτη μεθοδευμένη απόπειρα καταγραφής και ερμηνείας των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των οικονομικών μεταναστών της χώρας από τα συνδικάτα.

Στην ημερίδα, η οποία διοργανώθηκε από το ΕΚΑ στις 17 Απριλίου 1997 για την παρουσίαση των πορισμάτων των δύο δημοσκοπήσεων, το συνδικαλιστικό κίνημα έχει την ευκαιρία να διατυπώσει για δεύτερη φορά τις θέσεις του και τις προτάσεις του σχετικά με την νέα νομοθετική πρωτοβουλία της Πολιτείας. Την εποχή εκείνη, η Κυβέρνηση είχε, ήδη, επεξεργαστεί δύο Προεδρικά διατάγματα με την επιδίωξη να καταγραφούν και να νομιμοποιηθούν όλοι οι ανεπίσημοι μετανάστες της χώρας.

Απουσία οποιουδήποτε θεσμικού διαλόγου ανάμεσα στο Υπουργείο και τους κοινωνικούς εταίρους γύρω από την ουσιαστική αντιμετώπιση της “μαύρης εργασίας”, τα συμμετέχοντα στην ημερίδα συνδικάτα και οι οργανώσεις των μεταναστών διατυπώνουν τις δικές τους εντυπώσεις από την νέα νομοθετική πρωτοβουλία¹⁹⁶.

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 η εργασία των οικονομικών μεταναστών στο σύνολο των χωρών της Ε.Ε. αξιοποιείται πλέον συστηματικά στην προσπάθεια να δικαιολογηθούν τα αδιέξοδα της φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Απέναντι στην κατασκευή

---

196. Στην ημερίδα συμμετέχουν εκπρόσωποι του ΠΑΣΟΚ, της ΝΔ, του ΚΚΕ, του ΣΥΝ, του ΔΗΚΚΙ, του Υπουργείου εργασίας, της ΓΣΕΕ, του ΕΚΑ, της ΟΕΚΙ-ΔΕ, του Φόρουμ των μεταναστών και πολλών άλλων κοινοτήτων αλλοδαπών. Βλ. αναλυτικά τις παρεμβάσεις στο ΕΚΑ, “Ρατσισμός και ξενοφοβία, πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, Πρακτικά συνεδρίου, 1997.

των γνωστών αποδιοπομπαίων τράγων και στην ταύτιση της μετανάστευσης με την επιδείνωση της εργασιακής και κοινωνικής υγείας των πολιτών, τα συνδικάτα δεν στερούνται πια επιστημονικών αντεπιχειρημάτων.

Στην ετήσια έκθεση της ΓΣΕΕ για την απασχόληση καταρρίπτονται όλοι οι μύθοι που θεμελιώνουν τον αποκαλούμενο “οικονομικό ρατσισμό”. Ειδικότερα αναλύεται εκτενώς η θέση ότι η απασχόληση των μεταναστών είναι επωφελής για την ελληνική οικονομία και δημιουργεί θέσεις εργασίας για Έλληνες, οι οποίες είναι περισσότερες από όσες ενδεχομένως μεταποπίζει¹⁹⁷.

Το 2001 ψηφίζεται ο εν ισχύ έως και σήμερα Νόμος 2910/2001, αλλά τα συνδικάτα των εργαζομένων δεν προσκαλούνται να παρουσιάσουν τις απόψεις τους στους υπεύθυνους για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής. Δεν απομένει στο συνδικαλιστικό κίνημα παρά να συνεχίσει την διττή προσπάθεια επιστημονικής ανάλυσης και πολιτικής τοποθέτησης και δράσης στο μείζον κοινωνικό ζήτημα της εργασίας των οικονομικών μεταναστών.

Το 2003, η Ελλάδα αναλαμβάνει την προεδρία του Συμβουλίου της Ε.Ε., κατά την διάρκεια της οποίας επρόκειτο να πραγματοποιηθεί ένα ακόμη βήμα προς την κατεύθυνση της κοινοτικοποίησης της μεταναστευτικής πολιτικής. Η αντίδραση του συνδικαλιστικού κινήματος είναι άμεση. Η ΓΣΕΕ και το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ διοργανώνουν διημερίδα στις αρχές της εξάμηνης προεδρίας (16-17/01/2003), έχοντας προηγουμένως εκπονήσει μια έρευνα για την λειτουργικότητα του θεσμικού πλαισίου¹⁹⁸ και μια μελέτη για την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική¹⁹⁹.

---

197. “Μετανάστες, απασχόληση και νομιμοποίηση”, Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση-Ετήσια Έκθεση, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2000, σελ. 145-157.

198. Η οποία δημοσιεύτηκε στα Τετράδια του ΙΝΕ λίγους μήνες αργότερα: “Η νέα μεταναστευτική πολιτική”, Τετράδια ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 5-45.

199. Μπάγκας Χρήστος, Παπαδοπούλου Δέσποινα, “Μεταναστευτικές τάσεις και

Στην διημερίδα συμμετέχουν οι υπεύθυνοι του τομέα μετανάστευσης των κυριότερων Συνομοσπονδιών από 5 ευρωπαϊκές χώρες, εκπρόσωποι της πολιτικής ηγεσίας των Υπουργείων και των κοινοτήτων των μεταναστών και πολλοί συνδικαλιστές της βάσης. Το κεντρικό θέμα της διημερίδας εμπεριέχεται στον τίτλο αυτής: “Για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική: συμβολή του συνδικαλιστικού κινήματος στην προώθηση της αρμονικής ενσωμάτωσης των αλλοδαπών εργαζομένων στις κοινωνίες όπου ζουν και εργάζονται”²⁰⁰.

Το 2004 στα πλαίσια του κοινοτικού προγράμματος Equal, τα ελληνικά συνδικάτα εξασφάλισαν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την πραγματοποίηση νέων επιστημονικών μελετών και την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων. Το ΕΚΑ και η ΟΕΚΙΔΕ²⁰¹ συνεργάστηκαν προκειμένου για την καταγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των προβλημάτων των μεταναστών σε τρεις κλάδους απασχόλησης: την οικοδομή, την ένδυση και τα πρατήρια βενζίνης.

Η έρευνα στηρίχθηκε στην διεξαγωγή συνεντεύξεων με 500 αλλοδαπούς εργάτες στο χώρο εργασίας τους καθ’ όλη την διάρκεια του εξαμήνου Φλεβάρης-Ιούλιος 2004. Το αποτέλεσμα ήταν οι συγγραφή τριών επιμέρους εκθέσεων για κάθε ένα κλάδο απασχόλησης και μία εκτεταμένη συνθετική μελέτη²⁰² με την παρουσίαση των συμπερασμάτων της έρευνας και την συγκριτική αποτίμησή τους.

ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική”, Μελέτη ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2002.

200. Στις εργασίες της διημερίδας αυτής είναι αφιερωμένο ένα τεύχος της μηνιαίας έκδοσης του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΥ, με τίτλο, “Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική”, Ενημέρωση, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003.

201. Ομοσπονδία Εργαζομένων στην Κλωστοϋφαντουργία Ιματισμού και Δέρματος. Στο υποέργο συμμετείχαν επίσης δύο Κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης.

202. Καψάλης Απόστολος, “Παρουσίαση των αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης”, Δεκέμβριος 2004.

Τον Οκτώβρη του 2004, εκπρόσωποι του ΕΚΑ και του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ κλήθηκαν να συμμετάσχουν στο πρώτο Συνδικαλιστικό Συνέδριο των πρωτευουσών της Νοτίου Ευρώπης και της Βορείου Αφρικής, με θέμα “*Τα βορειο-αφρικανικά μεταναστευτικά ρεύματα στην Ευρώπη του Νότου*”. Κατά την διάρκεια του συνεδρίου συζητήθηκε εκτενώς το ζήτημα του συντονισμού της συνδικαλιστικής δράσης στις δύο πλευρές της Μεσογείου, με σκοπό την διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου αντίδρασης απέναντι στις (αντί)μεταναστευτικές πολιτικές πρωτοβουλίες της Ε.Ε²⁰³.

Τέλος, το Νοέμβρη του 2004 το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ σε συνεργασία με το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, εν όψει της επικείμενης τροποποίησης του νομικού πλαισίου για την μετανάστευση, διοργάνωσε επιστημονική διημερίδα με θέμα “*Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική και οι προοπτικές βελτίωσης*”. Η πρωτοβουλία αυτή εντάσσεται στην επιθυμία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος να παρέμβει δημόσια και να αρθρώσει επίσημα συγκεκριμένες προτάσεις στο θέμα της χάραξης της μεταναστευτικής πολιτικής της χώρας, ανεξάρτητα από τις προθέσεις της Πολιτείας για δημόσιο διάλογο.

Παράλληλα, συνεπείς στην δεύτερη βασική αρχή της άμεσης συνδρομής στις προσπάθειες των μεταναστών για μια καλύτερη ζωή, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διοργάνωσαν την πρώτη επίσημη συνάντηση με τον αρμόδιο Υπουργό τον Γενάρη του 2005, συνοδεύοντας και στηρίζοντας το Φόρουμ των μεταναστών κατά την παρουσίαση των διεκδικήσεών του²⁰⁴. Οι οποίες δεν αφορούν μόνο σε εργασιακά προβλήματα, αλλά στο σύνολο των παραμέτρων της διαμονής των αλλοδαπών στην Ελλάδα.

---

203. Σχετικά με τις εργασίες του Συνεδρίου βλ. Καψάλης Απόστολος, “*Η ευρωμεσο-γειακή συνεργασία (Euromed) και η μετανάστευση*”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος Φεβρουαρίου 2005, υπό δημοσίευση.

204. Η ΓΣΕΕ, το ΕΚΑ και το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

2.2.2. Η προώθηση της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών

Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, αν και πρωτόπειρο σε θέματα, τα οποία σχετίζονται με την διαμονή μεγάλου αριθμού αλλοδαπών στην χώρα, υιοθέτησε εξαρχής μια συνολικότερη θεώρηση της μετανάστευσης. Εκτός από την εργασία των οικονομικών μεταναστών, τα ελληνικά συνδικάτα ασχολήθηκαν εξίσου με τον κίνδυνο εξάπλωσης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, αλλά και με την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των μετακινούμενων πληθυσμών.

Από τις αρχές, ήδη, της δεκαετίας του '90 τα συνδικάτα, μέσα από τα πρώτα κείμενα τους, υποδεικνύουν συγκεκριμένους δρόμους κοινωνικής ένταξης, κάποιους από τους οποίους μόλις πρόσφατα κατοχύρωσε θεσμικά η Ε.Ε. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το δικαίωμα στην οικογενειακή επανένωση και η καθιέρωση του καθεστώτος των επί μακρόν διαμενόντων μεταναστών.

12 χρόνια πριν την υιοθέτηση της κοινοτικής Οδηγίας 2003/86, το ΕΚΑ προτείνει να επιτρέπεται η οικογενειακή συνένωση μετά την πάροδο δύο ετών διαμονής στην χώρα²⁰⁵. Στο δικαίωμα αυτό αναφέρονται και άλλες συνδικαλιστικές οργανώσεις²⁰⁶ σε μια περίοδο κατά την οποία οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, κυρίως, από την Αλβανία εμφανίζονται από τα ΜΜΕ της χώρας σαν κοινωνική απειλή.

Το 1997, 6 χρόνια πριν την έκδοση της κοινοτικής οδηγίας 2003/109, και με αφορμή τον σχολιασμό των δύο Προεδρικών Διαταγμάτων για την καταγραφή και την νομιμοποίηση των

---

205. Υπόμνημα ΕΚΑ περί τον Ν.1975/1991 της 21/10/1991.

206. Ομοσπονδία Οικοδόμων και συναφών επαγγελματιών Ελλάδος, Λινάρδος-Ρυλιόν Πέτρος, "Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα", ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1993, σελ. 43.

ανεπισημών αλλοδαπών, το ΕΚΑ αναφέρει: “για μετανάστες που αποδεδειγμένα διαμένουν στην Ελλάδα πάνω από 5 χρόνια, να τους χορηγείται κάρτα παραμονής αορίστου διάρκειας”²⁰⁷. Σημειωτέον ότι αφενός, δεν γίνεται λόγος για “νόμιμη” διαμονή αλλά για αποδεδειγμένη διαμονή και αφετέρου, ο Ν.2910/2001 επιτρέπει την απόκτηση άδειας παραμονής αορίστου διάρκειας έπειτα από δέκα χρόνια “νόμιμης” διαμονής.

Ο σεβασμός της προσωπικότητας και της πολιτιστικής ταυτότητας των μεταναστών διέπει καθολικά τις τοποθετήσεις του συνδικαλιστικού κινήματος, το οποίο μάλιστα διεκδικεί την οικονομική βοήθεια από την πλευρά της Πολιτείας για την ίδρυση συλλόγων και πολιτιστικών κοινοτήτων των αλλοδαπών²⁰⁸. Το ίδιο ισχύει και για τα πολιτικά δικαιώματα τους, ενώ προτείνεται να δοθεί δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές σε όλους τους μετανάστες, μετά την συμπλήρωση 5 ετών διαμονής στην Ελλάδα²⁰⁹.

Όμως, στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού συμπεριλαμβάνεται και η αδυναμία πρόσβασης σε μια σειρά κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες, η οποία μπορεί να προκαλείται έμμεσα, εξαιτίας αντικειμενικών δυσχερειών. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και η έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με την διαδικασία ή τις νομικές προϋποθέσεις μιας ενέργειας. Τα συνδικάτα δεν έμειναν αδιάφορα απέναντι σε αυτές τις δυσκολίες²¹⁰.

---

207. Όπως προβλέπεται πλέον από την σχετική οδηγία, ΕΚΑ, “Ρατσισμός και ξενοφοβία, πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, Πρακτικά συνεδρίου, 1997, σελ. 11.

208. Ομοσπονδία Οικοδόμων και συναφών επαγγελματιών Ελλάδος, ό.π. και ΕΚΑ, κείμενο προβληματισμού του 18^{ου} Απολογιστικού Συνεδρίου του ΕΚΑ, τον Ιούλιο του 1991.

209. ΕΚΑ, το ίδιο.

210. Βλ. Παπαδοπούλου Δέσποινα (επιμ.), “Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό”, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2004.

Κατά την διάρκεια του 2004 το ΕΚΑ και η ΟΕΚΙΔΕ, στα πλαίσια του προγράμματος Equal, εξέδωσαν και διένειμαν οδηγούς εργασιακών δικαιωμάτων σε τέσσερις ξένες γλώσσες και ήδη προετοιμάζεται ένα έντυπο σε άλλες τέσσερις γλώσσες. Το ίδιο είχε πράξει νωρίτερα και το Συνδικάτο των οικοδόμων μοιράζοντας ευρέως έναν αντίστοιχο οδηγό σε 8 ξένες γλώσσες. Στους οδηγούς αυτούς, εκτός από την παρουσίαση της εργατικής νομοθεσίας, υποδεικνύονται οι τρόποι διεκδικήσεως ενός αιτήματος και οι αρμόδιες υπηρεσίες.

Επίσης, στο ΕΚΑ λειτουργεί από το 2000 υπηρεσία μεταναστών και παρέχεται νομική συμβουλευτική στήριξη σε αλλοδαπούς εργαζόμενους σε υποθέσεις προάσπισης εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων ή ανανέωσης των αδειών. Πολύ συχνά πραγματοποιείται τηλεφωνική ή επιτόπου παρέμβαση σε αρμόδιες υπηρεσίες ή στον εργοδότη προκειμένου για την άμεση επίλυση των προβλημάτων. Από την μεριά της ΓΣΕΕ, η ανάλογη συμβουλευτική συνδρομή εντάσσεται στις δραστηριότητες του ΚΕΠΕΑ²¹¹, το οποίο λειτουργεί για όλους αδιακρίτως τους εργαζομένους.

Δύο, όμως, είναι οι περιπτώσεις όπου ήταν αναγκαία και, το κυριότερο, καθοριστική από πλευράς συνδικαλιστικού κινήματος η δυναμική αντίδρασή του προκειμένου για την ουσιαστική προστασία της προσβασιμότητας σε κοινωνικά αγαθά. Ο λόγος για την υγεία και την εκπαίδευση των οικονομικών μεταναστών και των οικογενειών τους.

Όσον αφορά στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας²¹², θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η δυνατότητα αυτή κατοχυρώνεται μόνο για τους επίσημους οικονομικούς μετανάστες και για τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειάς τους. Κατά συνέπεια, η προσπάθεια για “νομιμοποίηση” όλων των ανεπίσημων αλλοδαπών,

211. Κέντρο Πληροφόρησης Εργαζομένων και Ανέργων.

212. Βλ. σχετικά Καψάλης Απόστολος, “Μετανάστες-υγεία και κοινωνικός αποκλεισμός”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 112, Δεκέμβριος 2004, σελ. 14-69.

στην πραγματικότητα καταφέρει ένα καίριο χτύπημα (και) στον κοινωνικό αποκλεισμό στο τομέα της υγείας. Εντούτοις, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών, η προστασία της υγείας είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και ως τέτοιο αντιμετωπίστηκε από το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα.

Το 2000 με εγκύκλιο του Υπουργείου υγείας ανατίθενται αστυνομικά καθήκοντα σε όλο το προσωπικό των δημοσίων νοσοκομείων, διατάζοντας το να μην συναλλάσσεται -παρά μόνο για επείγοντα περιστατικά- με ανεπίσημους αλλοδαπούς, αλλά να ειδοποιεί την αστυνομία. Η αντίδραση της Ένωσης Ιατρών Νοσοκομείων Αθηνών-Πειραιώς (ΕΙΝΑΠ) ήταν άμεση. Πιστοί στην αρχική τους τοποθέτηση για το θέμα της κοινωνικής ανισότητας στον χώρο της υγείας²¹³ οι νοσοκομειακοί γιατροί αρνήθηκαν να εφαρμόσουν την εγκύκλιο απειλώντας, ακόμη, και με διαγραφή των “επίορκων” συναδέλφων από τους ιατρικούς συλλόγους.

Σε συνέντευξή του²¹⁴, ο πρόεδρος της ΕΙΝΑΠ χαρακτήρισε “απάνθρωπη” την απόφαση του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικών Υποθέσεων τονίζοντας ότι είναι απίθανο να αρνηθούν ποτέ οι γιατροί να περιθάλψουν μετανάστες με βάση το καθεστώς “παράνομης” διαμονής τους, αλλά να αναφέρουν στην αστυνομία αυτές τις περιπτώσεις. Σε σχέση με τα ασφαλιστικά δικαιώματα των μεταναστών ανάλογη στάση είχε κρατήσει νωρίτερα και η Ομοσπονδία εργαζομένων ΙΚΑ (ΠΟΣΕ-ΙΚΑ) κάνοντας λόγο για συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα σε κάθε είδους ασφαλιστικές εισφορές²¹⁵.

Έτσι, μέχρι σήμερα και παρά το γεγονός ότι το πνεύμα της

213. Όπως αυτή αποτυπώθηκε στην συνέντευξη τύπου της 13^{ης}/07/1993 με θέμα: Παρέμβαση της ΕΙΝΑΠ στην συζήτηση για τους μετανάστες, στο Κατσουρίδας Δ., “Ξένοι (;) εργάτες στην Ελλάδα”, εκδ. ΙΑΜΟΣ, 1994., σελ. 103-106.

214. Στην αγγλόφωνη ημερήσια εφημερίδα Athens News στις 29 Ιουλίου 2000.

215. “Καταργούνται τα ασφαλιστικά δικαιώματα των αλλοδαπών”, Εφημ. Αυγή, Παρασκευή 23 Ιουνίου 1995, σελ. 5.

εγκυκλίου παρέμεινε ζωντανό στο άρθρο 51 του Ν.2910/2001, το συνδικαλιστικό κίνημα των εργαζομένων στην Υγεία κατήργησε στην πράξη την διάταξη αυτή και προσατέψε, ίδια πρωτοβουλία, την πρόσβαση των μεταναστών στις υπηρεσίες υγείας. Στην περίπτωση της εκπαίδευσης, στο άρθρο 40 του Νόμου προβλέπεται ότι για την εγγραφή των ανηλίκων αλλοδαπών στα σχολεία απαιτούνται τα αντίστοιχα με τα προβλεπόμενα για τους ημεδαπούς δικαιολογητικά.

Η συγκεκριμένη διάταξη είχε συμπεριληφθεί αυτούσια και στο σχέδιο του Νόμου (άρθρο 42) και είχε προκαλέσει άμεσα την αντίδραση της ΟΛΜΕ. Συγκεκριμένα σε ανακοίνωση της Ομοσπονδίας στις 15/12/2000 αναφέρεται ότι το περιεχόμενο του άρθρου συνιστά “σαφή παραβίαση των θεμελιωδών παιδαγωγικών και ανθρωπιστικών αξιών και των διακηρύξεων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Παιδιού που έχει υπογράψει η Ελλάδα”.

Επειδή, όμως, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν περιορίζεται μόνο στις τυπικές προϋποθέσεις για την πρόσβαση στα σχολεία, αλλά επεκτείνεται και στην ουσιαστική συμμετοχή στις διαδικασίες μόρφωσης, το έτος 2000 η ΟΛΜΕ παρουσίασε τρεις ενδιαφέρουσες εκδόσεις. Πρόκειται για έναν οδηγό αντιρατσιστικής εκπαίδευσης²¹⁶ και δύο σχετικά εγχειρίδια για τον μαθητή και τον εκπαιδευτικό αντίστοιχα²¹⁷. Η Διδακταλική Ομοσπονδία Ελλάδος αυτήν την εποχή πραγματοποιεί έρευνα σε σχέση με την πορεία της ενισχυτικής διδασκαλίας, τα συμπεράσματα της οποίας αναμένεται να δημοσιευτούν το καλοκαίρι του 2005.

Επίσης, στα πλαίσια του προγράμματος Equal το ΚΕΜΕΤΕ της ΟΛΜΕ υλοποίησε την πρωτοβουλία “ΜΜΕ και Ρατσισμός: ο ρόλος

216. Τσιάκαλος Γιώργος, “Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης”, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

217. Με τίτλο “Σχολείο χωρίς σύνορα”, Κέντρο Τεκμηρίωσης και Μελετών (ΚΕΜΕΤΕ) της ΟΛΜΕ, 2000.

του Σχολείου” με διαγωνισμό κειμένων και φωτογραφίας, ενώ ετοιμάζεται και ένα διδακτικό πακέτο στο θέμα αυτό.

Σε γενικές γραμμές, τα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας απασχόλησαν το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας. Το 1994 το Εργατικό Κέντρο Πειραιά αποφασίζει²¹⁸ να αναλάβει δραστηριότητα για την προληπτική θεραπεία της κοινωνικής αυτής μάστιγας. Σε συνεργασία με το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ διοργανώνεται διημερίδα²¹⁹ πολιτικού και επιστημονικού προβληματισμού κατά την διάρκεια της οποίας, ταυτόχρονα με την ανάλυση των γενεσιουργών αιτίων των ρατσιστικών συναισθημάτων στις χώρες υποδοχής, αναζητούνται και οι ενδεδειγμένοι τρόποι για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους.

Το 1997, το ευρωπαϊκό έτος ενάντια στο Ρατσισμό, αποτέλεσε σταθμό για την ουσιαστική ενασχόληση των ελληνικών συνδικάτων με το ζήτημα του ρατσισμού και των διακρίσεων με βάση την καταγωγή²²⁰. Δεν είναι τυχαίο ότι μέχρι αυτή την χρονολογία σε καμία από τις προηγούμενες Εθνικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας δεν είχε γίνει αναφορά στους αλλοδαπούς εργαζομένους. Από την ΕΓΣΣΕ του 1996-1997 και έπειτα αφιερώνεται, σχεδόν πάντα, ένα άρθρο αναφορικά με τον ρατσισμό, άλλοτε με τίτλο “Ρατσισμός και ξενοφοβία” και άλλοτε με θέμα “Σεβασμός της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των εργαζομένων”.

Ενδεικτικό της διάθεσης του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος να παρέμβει ουσιαστικά στα καθημερινά προβλήματα των

---

218. Έγγραφο του ΕΚΠ προς όλες τις συνδικαλιστικές οργανώσεις στις 10/02/1994.

219. 13-14/05/1994 με τίτλο “ Κοινωνικός ρατσισμός - ξενοφοβία και κοινωνικός αποκλεισμός”.

220. Τον Απρίλη του 1997 το ΕΚΑ διοργάνωσε ημερίδα και εξέδωσε τα πρακτικά αυτής με τον ομώνυμο τίτλο “Ρατσισμός και ξενοφοβία: πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”.

αλλοδαπών είναι και το περιεχόμενο του άρθρου 19 της ΕΓΣΣΕ 2004-2005, με τίτλο “Αλλοδαποί εργαζόμενοι”. Με την διάταξη αυτή αναγνωρίζεται ότι οι μετανάστες πρέπει να διευκολύνονται στην εργασία τους, ιδίως, με την παροχή οποιουδήποτε απαραίτητου εγγράφου, προκειμένου να διεκπεραιώνουν διατυπώσεις που έχουν σχέση με την άδεια παραμονής και εργασίας.

Όμως, ακριβώς επειδή η δράση και η συμβολή του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος ήταν σημαντική και καρποφόρα καθ' όλη την διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, η εξέταση της απήχησης της δραστηριότητας αυτής στους ίδιους τους οικονομικούς μετανάστες δεν στερείται ενδιαφέροντος. Άλλωστε, η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών εργατών συντελείται και μέσα από την ενεργό συμμετοχή τους στα συνδικάτα και στις διεργασίες της συλλογικής δράσης.

3. Οι μετανάστες απέναντι στο συνδικαλιστικό κίνημα της Ελλάδας

Με εξαίρεση, ίσως, την οργανωμένη παρέμβαση της ΓΣΕΕ, αλλά μόνο για τα τελευταία 5 χρόνια, όλα όσα αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της έρευνας αυτής αφορούν περισσότερο σε μεμονωμένες ή περιστασιακές αντιδράσεις, παρά σε επιμέρους ενέργειες ενός γενικότερου και συντεταγμένου πλάνου δράσης από την μεριά των συνδικάτων. Αφορμή για την συνδικαλιστική παρέμβαση αποτέλεσε τις περισσότερες φορές μια νέα νομοθετική ρύθμιση της Πολιτείας, ένα κρούσμα ρατσισμού στο χώρο εργασίας ή κάποιο επετειακό συμβάν.

Η διαπίστωση αυτή δικαιολογείται σε μεγάλο βαθμό και από την μικρή διάρκεια εμφάνισης του φαινομένου της μαζικής μετανάστευσης αλλοδαπών εργατών στην Ελλάδα και από την ελάχιστη πρότερη εμπειρία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Άλλωστε, σε πολλές χώρες με παράδοση στην υποδοχή μεταναστών, οι

συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν έχουν να επιδείξουν αξιοσημείωτες πρωτοβουλίες παρά σχετικά πρόσφατα, κυρίως, από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά. Για παράδειγμα το σημαντικότερο έργο της CFDT της Γαλλίας, μία πολύ αξιόλογη μελέτη με τίτλο «Ο ρατσισμός στην εργασία», εκδόθηκε μόλις το 1997²²¹.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, όσον αφορά, ιδίως, στα πρωτοβάθμια σωματεία, πολύ σπάνια η προάσπιση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών γίνεται στη βάση προκαθορισμένων πολιτικών. Επίσης, σε εξαιρετικές περιπτώσεις διατηρείται αρχείο μελών με κριτήριο την εθνική καταγωγή των εργαζομένων, μολονότι πολλοί από αυτούς είναι αλλοδαποί. Για τον λόγο αυτό, σε ό,τι αφορά στην ποσοτική διάσταση της συμμετοχής των μεταναστών στα σωματεία πολύ λίγα στοιχεία είναι διαθέσιμα.

Μερικά από αυτά αποτελούν προϊόν της πρόσφατης έρευνας που διενεργήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος Equal για την καταπολέμηση των διακρίσεων, με την συμμετοχή της ΟΕΚΙΔΕ και του ΕΚΑ. Έτσι, πολλά από τα αριθμητικά δεδομένα τα οποία παρατίθενται εδώ (3.1.) όπως, και τα συμπεράσματα για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της σχέσης των αλλοδαπών με το συνδικαλιστικό κίνημα (3.2.), εμπεριέχονται στην συνθετική μελέτη²²² με την οποία ολοκληρώθηκε η εν λόγω έρευνα.

3.1. Ποσοτική διάσταση της σχέσης

Σε ό,τι αφορά στον κοινωνικό αποκλεισμό των μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι, πολύ συχνά,

---

221. Bataille Philippe, "Le racisme au travail", éd. La Découverte, Paris 1997. Η μελέτη έγινε για λογαριασμό της Γαλλικής Δημοκρατικής Συνομοσπονδίας Εργασίας (CFDT).

222. Καψάλης Απόστολος, "Παρουσίαση των αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης", Δεκέμβρης 2004, (στο 8^ο κεφάλαιο το οποίο είναι αφιερωμένο στο συνδικαλισμό), σελ 124-144.

η ανάλογη διαδρομή έχει ως αφετηρία μια νομική διάταξη, έτσι ώστε εύστοχα σε αυτές τις περιπτώσεις να γίνεται λόγος για θεσμικής φύσης εμπόδια στην κοινωνική ένταξη τους. Προκειμένου για την εγγραφή και την ισότιμη συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων στα σωματεία του κλάδου ή της επιχείρησής τους, στην ελληνική έννομη τάξη εντοπίζονται δύο τέτοια παραδείγματα.

Στο άρθρο 7 παρ. 1 εδαφ. β' του Νόμου 1264/1982 ορίζεται ρητά ότι *“...αλλοδαποί, εργαζόμενοι νόμιμα μπορούν να είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων”*, άρα και να είναι ιδρυτικά μέλη αυτών. Από το γράμμα του Νόμου προκύπτει ότι, όσοι εργαζόμενοι δεν είναι εφοδιασμένοι με τις απαιτούμενες άδειες εργασίας και διαμονής, δεν έχουν το δικαίωμα να αποτελούν μέλη ενός συνδικάτου.

Η Ομοσπονδία Οικοδόμων και Συναφών Επαγγελματιών Ελλάδος έλαβε ρητά την απόφαση να εγγράφονται στα σωματεία του κλάδου όλοι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι ανεπίσημοι και επίσημοι²²³. Όσον αφορά στην Ομοσπονδία Εργατοϋπαλλήλων Κλωστοϋφαντουργίας Ιματισμού-Δέρματος εφαρμόζεται ακριβώς η ίδια τακτική και έτσι τα πρωτοβάθμια σωματεία του κλάδου εγγράφουν, επίσης, χωρίς περιορισμούς όσους αλλοδαπούς το επιθυμούν.

Επίσης, το άρθρο 107 του ΕισΝΑΚ απαγορεύει ρητά την συμμετοχή αλλοδαπών στην διοίκηση τους αναφέροντας συγκεκριμένα: *“Όσοι διοικούν σωματεία πρέπει να είναι έλληνες πολίτες. Προκειμένου για σωματείο, στο οποίο, εξαιτίας του σκοπού του συμμετέχουν αναγκαστικά αλλοδαποί, μπορεί να επιτραπεί, με διάταγμα που υπόκειται σε ανάκληση, η συμμετοχή στο διοικητικό συμβούλιο και αλλοδαπών σε ίσο αριθμό με τους έλληνες”*.

---

223. Βλ. σχετικά, Πετρινώτη Ξανθή, “Η μετανάστευση προς την Ελλάδα, μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση”, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1993, σελ.75.

Ανεξάρτητα από την κατάργηση της ανωτέρω διάταξης, έμμεσα, από το άρθρο 7 του Νόμου 1264/1982 ή, αυτόματα, από τα άρθρα 11 και 14 της διεθνούς σύμβασης της Ρώμης²²⁴, στην πράξη τα ίδια τα συνδικάτα δεν υποβάλλουν τους αλλοδαπούς εργαζόμενους σε κανέναν τέτοιου είδους περιορισμό.

Για τις ανάγκες αυτής της έρευνας, η προσπάθεια, η οποία καταβλήθηκε, ώστε να συγκεντρωθούν τα συγκεκριμένα αριθμητικά δεδομένα της συμμετοχής των αλλοδαπών στα συνδικάτα και εντός των χρονικών ορίων τα οποία τέθηκαν, δεν είχε ευτυχή κατάληξη. Αιτία, όχι τόσο η έλλειψη διάθεσης από τους έλληνες συνδικαλιστές, όσο η πρακτική αδυναμία τους να ανταποκριθούν σε αυτή την προσπάθεια.

Για τον κλάδο της οικοδομής, όπου απασχολείται ένα μεγάλο ποσοστό αλλοδαπών, τα επίσημα στατιστικά στοιχεία επιβεβαιώνονται από την καταγραφή του συνδικάτου, αλλά και από τα αποτελέσματα της έρευνας στα πλαίσια του προγράμματος Equal. Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, το ποσοστό συνδικαλισμού των αλλοδαπών οικοδόμων είναι πολύ υψηλό και ξεπερνά το 37% του συνόλου των μεταναστών του κλάδου, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα. Το ποσοστό αυτό φαίνεται ότι ανταποκρίνεται στην πραγματική διάσταση της συμμετοχής των συνδικαλισμένων αλλοδαπών στο σύνολο των συνδικαλισμένων εργαζομένων του κλάδου στην περιοχή της Αττικής.

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ για το δεύτερο τρίμηνο του 2003, οι άντρες αλλοδαποί εργαζόμενοι στον κατασκευαστικό κλάδο στην περιφέρεια της Αττικής ήταν 46.498. Σύμφωνα με τα στοιχεία του συνδικάτου των οικοδόμων του Ιουνίου του 2004, πριν καν

---

224. Η οποία κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974. Σχετικά με το θέμα βλ. Κουκιάδης Ιωάννης, “Εργατικό δίκαιο”, 1997, τόμος α’, σελ. 282 και Ληξουριώτης Ιωάννης, “Το νομικό καθεστώς του μετανάστη εργάτη στην Ελλάδα”, 1998, σελ. 438-445.

ολοκληρωθεί η καταμέτρηση όλων των αλλοδαπών στο σύνολο των συνδικαλισμένων, μέλη του συνδικάτου είναι τουλάχιστον 13.729 μετανάστες, με βάσιμες ελπίδες στο τέλος της διαδικασίας ο συνολικός αριθμός να φτάσει τις 18.000²²⁵.

Ακόμα και αν γίνει δεκτό ότι όλοι οι 46.498 αλλοδαποί του κλάδου είναι οικοδόμοι, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία του συνδικάτου, μέλη του είναι τουλάχιστον το 29.65% των μεταναστών ενώ, αν οι προηγούμενες εκτιμήσεις για τον συνολικό αριθμό επαληθευτούν, συνδικαλισμένοι είναι το λιγότερο το 38.71% των αλλοδαπών του κλάδου. Κατά συνέπεια το ποσοστό το οποίο καταγράφηκε στην έρευνα μάλλον επιβεβαιώνεται από την πραγματικότητα.

Για τους κλωστοϋφαντουργούς του δείγματος τα αντίστοιχα στοιχεία έχουν ως εξής: σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του συνδικάτου των εργαζομένων στην ένδυση της περιοχής της Αττικής, μέλη του σωματείου είναι 5.557 εργαζόμενοι. Από αυτούς αλλοδαποί είναι 217 άτομα, κυρίως μετανάστες από το Μπαγκλαντές, δηλαδή ποσοστό 3.9%, ενώ στο σύνολο των συνεντεύξεων στον κλάδο αυτό το αντίστοιχο ποσοστό είναι σχεδόν τριπλάσιο, δηλαδή 12.35%.

Από τους αλλοδαπούς του δείγματος 128 εργαζόμενοι, δηλαδή το 25.91% του συνόλου ή το 27.52% των επισήμων μόνο μεταναστών, είναι μέλη του συνδικάτου. Οι 128 συνδικαλισμένοι εργαζόμενοι αντιπροσωπεύουν στο σύνολο των 398 συνολικά ερωτηθέντων των δύο κλάδων, της οικοδομής και της ένδυσης, το 32.2%. Επιπλέον στο σύνολο των 128 συνδικαλισμένων του δείγματος, οι 98 συνδικαλίστηκαν στην Ελλάδα για πρώτη φορά. Δηλαδή, το 76.56% των μεταναστών, οι οποίοι συμμετέχουν σε κάποιο σωματείο δεν είχαν καμία συμμετοχή σε ανάλογες διαδικασίες πριν μεταναστεύσουν.

---

225. Στο σύνολο 64.000 μελών για την περιοχή της Αττικής. Πηγή των στοιχείων αυτών είναι τα στατιστικά δεδομένα τα οποία διατηρεί το συνδικάτο οικοδόμων.

Με βάση, πάντα, τα όσα περιέχονται στην συνθετική μελέτη στα πλαίσια του προγράμματος Equal, από τους 494 συνολικά συμμετέχοντες στην έρευνα μόνον οι 5 έδωσαν θετική απάντηση στο ερώτημα. εάν αποτέλεσαν ποτέ υποψήφιοι σε συνδικαλιστικές εκλογές στην Ελλάδα, δηλαδή, ποσοστό 1.01%. Πρόκειται για τρεις οικοδόμους (0.94% του συνόλου αυτών) και για 2 εργαζομένους στην ένδυση (2.45% αυτών).

Επίσης, βρέθηκαν τρεις συνδικαλιστές αλλοδαποί, όλοι τους εργαζόμενοι στον κλάδο της ένδυσης. Συγκεκριμένα, οι δύο από αυτούς κατάγονται από το Πακιστάν και ο ένας από το Μπαγκλαντές, αλλά μόνον ο τελευταίος είναι εκλεγμένος στο εργατικό σωματείο των εργαζομένων. Οι δύο Πακιστανοί είναι εκλεγμένοι στις διοικήσεις δύο διαφορετικών μεταναστευτικών σωματείων της ευρύτερης περιοχής της Αττικής.

Η πραγματική εικόνα στους δύο κλάδους απασχόλησης, στους οποίους υπάρχουν εργατικά σωματεία, είναι η εξής: δεν είναι γνωστό πόσοι ακριβώς είναι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι στον κλάδο της ένδυσης, αλλά οι μετανάστες-μέλη του σωματείου αντιπροσωπεύουν το 3.9% του συνόλου των μελών, ενώ στο 17μελές διοικητικό συμβούλιο του συνδικάτου της Αθήνας μόνον ένας είναι αλλοδαπός (ποσοστό 5.88%) και κατάγεται, όπως προαναφέρθηκε, από το Μπαγκλαντές. Κανένας αλλοδαπός δεν είναι εκλεγμένος στην διοίκηση της Ομοσπονδίας.

Για τους οικοδόμους, αλλοδαποί είναι το 36.1% των απασχολούμενων στις κατασκευές στην περιοχή της Αττικής και το 38.71% των μελών του συνδικάτου στην Αθήνα. 20 αλλοδαποί είναι εκλεγμένα μέλη στις διοικήσεις των παραρτημάτων σε σύνολο 180 περίπου αντιπροσώπων (ποσοστό 11.11%) για την περιοχή της Αττικής, ενώ κανένας μετανάστης δεν συμμετέχει στην διοίκηση της Ομοσπονδίας.

Τέλος, από τα στοιχεία τα οποία διαθέτει το ΚΕΠΕΑ για όσους αλλοδαπούς επισκέπτονται τις εγκαταστάσεις του για την παροχή νομικής συνδρομής το διάστημα 2000-2004, στο σύνολο όσων ρωτήθηκαν αν είναι μέλη ενός εργατικού σωματείου, το 14% απάντησε θετικά. Αν το ποσοστό των συνδικαλισμένων, το οποίο κατέγραψε το ΚΕΠΕΑ, ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (παρά τον περιορισμένο αριθμό του δείγματος-μόλις 215 ερωτηθέντες σχετικά), τότε το ποσοστό συνδικαλισμού των μεταναστών εργατών βρίσκεται πολύ κοντά στο αντίστοιχο των ελλήνων εργατών του ιδιωτικού τομέα, το οποίο εκτιμάται γύρω στο 15%.

Την ίδια διάσταση καταγράφουν ανάλογες μελέτες σε άλλες χώρες της Ε.Ε. Στην Αυστρία, μολονότι η ÖGB δεν είναι σε θέση να γνωρίζει πόσοι από τα μέλη της είναι αλλοδαποί, παλαιότερες στατιστικές έρευνες κατέγραψαν τα ίδια ποσοστά συνδικαλισμού για τους αυστριακούς και τους μετανάστες εργαζόμενους στην χώρα²²⁶. Πολύ υψηλό είναι και το ποσοστό των συνδικαλισμένων αλλοδαπών στην Γερμανία, το οποίο έφτασε το 1985 να είναι 36% και συγκεκριμένα μεταξύ των Τούρκων εργατών 48%²²⁷.

Άλλωστε, η συμμετοχικότητα των οικονομικών μεταναστών στα εργατικά σωματεία αποτελεί τμήμα της γενικότερης συζήτησης γύρω από την εμπιστοσύνη των εργαζομένων στα συνδικάτα τους και την κρίση του συνδικαλιστικού κινήματος στο σύνολό του σε μια χώρα. Για την περίπτωση της Ελλάδος στην περίοδο 1993-2003, η οποία συμπίπτει με την παρουσία μεγάλου αριθμού αλλοδαπών, η συνδικαλιστική συμμετοχή στον ιδιωτικό τομέα παρουσιάζει μείωση κατά 13% και στον δημόσιο τομέα κατά 8.1%²²⁸.

---

226. Δηλ. 55% το έτος 1983. Dufour Ch., "Travailleurs étrangers, des hôtes par nécessité", *Chronique Internationale de l' IRES*, no 84, septembre 2003, pp. 122-132.

227. Hege A. "La difficile reconnaissance de la réalité migratoire", *Chronique Internationale de l' IRES*, no 84, septembre 2003, pp. 107-121.

228. EIRO 2004, www.eiro.eurofound.eu.int.

3.2. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της σχέσης

Τα υψηλά ποσοστά της συνδικαλιστικής συμμετοχικότητας, τα οποία παρατηρούνται στους οικοδόμους, δεν ερμηνεύονται μόνο από τον συνολικά μεγάλο αριθμό αλλοδαπών που απασχολούνται στον κλάδο. Είναι περισσότερο το αποτέλεσμα της μακροχρόνιας και συνεπούς παρέμβασης την οποία εφήρμοσε από την πρώτη στιγμή το συνδικάτο έχοντας σαν στόχο την ουσιαστική προάσπιση των δικαιωμάτων των αλλοδαπών εργατών.

Αφετηρία της δράσης του συνδικάτου αποτέλεσε η πεποίθηση ότι, παρά τα ιδιαίτερα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζει η συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών (άδειες εργασίας και διαμονής), είναι δεδομένη η διάθεση κάθε εργαζόμενου να προσπαθήσει να βελτιώσει τις συνθήκες και τους όρους εργασίας του, μέσα από συλλογικές μορφές διεκδίκησης και πάλης, όταν αυτές είναι υπαρκτές.

Δεν είναι, εντούτοις, λίγα και τα παραδείγματα συλλογικών αντιδράσεων των αλλοδαπών ακόμα και σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει σωματείο, πολλές φορές μάλιστα με απώτερο στόχο την δημιουργία ενός συλλογικού οργάνου. Η περίπτωση του σωματείου της “Αλεξάντερ Φάσιον” στην Κω είναι ευρύτετα γνωστή για την καθολική συμμετοχή των Φιλιπινέζων εργατών στην απεργιακή κινητοποίηση²²⁹. Το 1995 απροειδοποίητα απολυμένοι φιλιπινέζοι εργαζόμενοι στην Ρόδο με αγωνιστικές κινητοποιήσεις και συλλογή υπογραφών διεκδίκησαν και τελικά πέτυχαν να παραταθεί εξαιρετικά η άδεια διαμονής τους στην χώρα μέχρι την δικαστική εκκαθάριση των διαφορών τους με τον εργοδότη²³⁰. Σήμερα η Ένωση Φιλιπινέζων Μεταναστών στην Ελλάδα συνεργάζεται

229. Μαρβάκης Αθανάσιος, Παρσάνογλου Δημήτρης και Παύλου Μίλτος (επιμ.), “Μετανάστες στην Ελλάδα”, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2001, σελ. 342-343.

230. Αυδής Λέων, “Εργασία αλλοδαπών και ζητήματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου”, ΔΕΕ 11, 1995, σελ. 949-954.

άμεσα με τα ελληνικά συνδικάτα, ενώ τα γραφεία της στεγάζονται στο κτήριο του ΕΚΑ.

Πολύ σημαντικές συλλογικές κινητοποιήσεις έχουν, επίσης, υλοποιήσει και οι εργάτες γης σε πολλές περιοχές της Ελλάδος, για την διεκδίκηση καλύτερων όρων εργασίας και υψηλότερες αμοιβές. Μολονότι εργαζόμενοι κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες χωρίς την ελάχιστη συνδικαλιστική εμπειρία και προστασία, πραγματοποίησαν συχνά νικηφόρες απεργιακές κινητοποιήσεις διεκδικώντας δωρη εργασία, ασφαλιστική κάλυψη και αξιοπρεπείς απολαβές. Τέτοιες κινητοποιήσεις είδαν το φως της δημοσιότητας στον Νομό Μαγνησίας (Μάιος 1998), στον Μαραθώνα και σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου και της Βορείου Ελλάδος²³¹.

Τέλος, προσπάθειες οργάνωσης των αλλοδαπών εργαζομένων σε σωματεία γίνονται συνήθως στην Επαρχία, όπως, στην Λάρισα, με την ουσιαστική συνδρομή του Εργατικού Κέντρου του Νομού²³² μέσα από την παραχώρηση χώρου για την εγκατάσταση γραφείων. Ιδιαίτερα πρωτότυπη και αξιόλογη είναι η προσπάθεια των εργαζομένων της Ικαρίας να συστήσουν σωματείο με την επωνυμία “Πολυεθνικοί Εργάτες Ικαρίας”, η οποία βρίσκεται στο στάδιο της δικαστικής αναγνώρισης. Από τους 30 ιδρυτές του σωματείου μόνον οι 6 είναι έλληνες και στην 9μελή διοικούσα επιτροπή οι 8 είναι μετανάστες εργάτες.

Επιστρέφοντας στην έρευνα, η οποία διεξήχθη σε μετανάστες εργαζόμενους στο χώρο εργασίας τους, από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων αποδείχθηκε ότι, πολύ συχνά, σε απαντήσεις επί ερωτήσεων σχετικά με εργασιακά, κυρίως, χαρακτηριστικά, καταγράφονταν διαφορεικά ποσοστά με βάση την συμμετοχή ή

231. Βλ. σχετικά Γιαννίρη Νίκος, “Οι σύγχρονοι μπαρμπα-Θωμάδες”, εφημ. Ελευθεροτυπία, 15/03/2004.

232. Βουνάτσος Γιώργος, “Σβήστε την κακή μας εικόνα, Αλβανίδα “οργανώνει” τους συμπατριώτες της στην Λάρισα”, εφημ. Τα Νέα, 12/05/2003, σελ. 51.

μη του ερωτώμενου εργαζόμενου στο συνδικάτο. Όσον αφορά, για παράδειγμα, στο μέσο προφίλ των συνδικαλισμένων και των ασυνδικάλιστων του δείγματος παρατηρούνται οι εξής διαφορές:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Μέσο προφίλ συνδικαλισμένων και ασυνδικάλιστων

Αριθμητικά στοιχεία	Συνδικαλισμένοι (128)	Ασυνδικάλιστοι (358)	ΔΞ/ΔΑ (8)
Ηλικία (έτη)	34.37	31.75	33.38
Διαμονή στην Ελλάδα (έτη)	8.92	6.95	4.63
Με τίτλο διαμονής (έτη)	5.85	4.51	3.13
Χωρίς τίτλο διαμονής (έτη)	3.08	2.4	1.5
Προϋπηρεσία (έτη)	6.69	4.74	2.23
Μ.ο. ημερησίας εργασίας (ώρες)	7.63	8.05	9.19
Μέσο ημερομίσθιο (ευρώ)	40.93	32.94	25.29

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Προκειμένου να αποφευχθεί η αλλοίωση των τελικών αποτελεσμάτων, ο συνδυασμός των διαθέσιμων στοιχείων επικεντρώνεται, ακολούθως, στις απαντήσεις των μεταναστών, οι οποίοι απασχολούνται στους κλάδους των κατασκευών και της ένδυσης (398 άτομα), δεδομένου ότι για την περίπτωση των εργαζομένων σε βενζινάδικα δεν έχει συσταθεί κανενός είδους σωματείο.

Κατά την εξέταση της ερώτησης, εάν η αναγνώριση των ασφαλιστικών δικαιωμάτων στην χώρα καταγωγής θα αποτελούσε σοβαρό λόγο επιστροφής, διαπιστώθηκε ότι, όσοι απάντησαν θετικά, αμείβονται καλύτερα, διαμένουν στη χώρα περισσότερο χρόνο και διαθέτουν

μεγαλύτερη συνολική προϋπηρεσία στο επάγγελμα σε σχέση με όσους απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση. Τα ίδια, ακριβώς, χαρακτηριστικά συγκεντρώνουν, όπως φαίνεται στον επόμενο πίνακα, και οι συνδικαλισμένοι σε σχέση με τους ασυνδικάλιστους μετανάστες.

Κατά συνέπεια αναμενόμενο θα ήταν οι συνδικαλισμένοι εργαζόμενοι να έχουν απαντήσει σε μεγαλύτερο ποσοστό θετικά στην ερώτηση σχετικά με την παλιννόστηση σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους, οι οποίοι είναι ασυνδικάλιστοι. Οι απαντήσεις, όμως, με κριτήριο την συμμετοχή στο συνδικάτο καταγράφονται διαφορετικές:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Τάση Παλιννόστησης

Αναγνώριση δεδουλευμένων λόγος επιστροφής	Συνδικαλισμένοι (128) %	Ασυνδικάλιστοι (270) %
ΝΑΙ	64.84	71.38
ΟΧΙ	33.59	25.65
ΔΞ/ ΔΑ	1.56	2.97

Πηγή: Καρύλλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Η προηγούμενη υπόθεση τελικά δεν επιβεβαιώθηκε. Το ένα τρίτο των συνδικαλισμένων μεταναστών επιθυμεί να παραμείνει για πάντα στην Ελλάδα ενώ, μόνον ένας στους τέσσερις ασυνδικάλιστους εξέφρασε την ίδια επιθυμία. Η κοινωνική ένταξη των μειονεκτουςών ομάδων του πληθυσμού, η οποία αποτελεί πλέον και επίσημα έναν από τους πρωταρχικούς στόχους της κοινωνικής Ευρώπης, δεν επιτυγχάνεται μόνον μέσα από την υιοθέτηση νομοθετικών κειμένων που την κατοχυρώνουν θεσμικά. Πρόκειται για μια διαδικασία, η

οποία προβλέπει πολλές διαδρομές και πολλά στάδια μέχρι την τελική επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. Ένα από αυτά είναι και η (απρόσκοπτη) συμμετοχή των αλλοδαπών στα συλλογικά όργανα των εργαζομένων.

Μια εξίσου θετική εξέλιξη από αυτή την διαδικασία είναι η ενίσχυση της διάθεσης για βελτίωση των συνθηκών και των όρων εργασίας και πιο συγκεκριμένα για την ουσιαστική προληπτική αντιμετώπιση του εργασιακού κινδύνου στον χώρο δουλειάς. Στην αντίστοιχη ερώτηση, σχετικά με την δυνατότητα άρνησης εκτέλεσης μιας εργασίας, από την οποία πιθανολογείται ότι πρόκειται να προκληθεί σοβαρός κίνδυνος για την ζωή και την υγεία τους, οι εργαζόμενοι²³³ με βάση την συνδικαλιστική συμμετοχή έδωσαν τις εξής απαντήσεις:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Δυνατότητα άρνησης εκτέλεσης επικίνδυνη εργασία

Βαθμός δυσκολίας άρνησης εκτέλεσης επικίνδυνης εργασίας/οικοδόμοι	Συνδικαλισμένοι οικοδόμοι (118) %	Ασυνδικαλιστοι οικοδόμοι (199) %	Σύνολο εργαζ. βενζινάδικα (96) %
Πολύ εύκολο	22.88	23.11	16.67
Εύκολο	49.15	33.16	36.46
Δύσκολο	13.55	15.57	34.38
Εξαιρετικά δύσκολο	3.38	8.54	6.25

233. Η ερώτηση αυτή δεν έχει τεθεί στους εργαζόμενους στην ένδυση. Κατά συνέπεια ο συνδυασμός στον πίνακα ο οποίος ακολουθεί αφορά μόνο στην περίπτωση των εργαζομένων στις κατασκευές.

Βαθμός δυσκολίας άρνησης εκτέλεσης επικίνδυνης εργασίας/οικοδόμοι	Συνδικαλισμένοι οικοδόμοι (118) %	Ασυνδικάλιστοι οικοδόμοι (199) %	Σύνολο εργαζ. βενζινάδικα (96) %
Σχεδόν αδύνατον	11.01	19.09	1.04
Δεν ξέρω/ δεν απαντώ	-	0.5	5.21
Σύνολο	100%	100%	100%

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Συνολικά “εύκολο” ή “πολύ εύκολο” απάντησε το 72.03% των συνδικαλισμένων και μόλις το 56.27% των ασυνδικάλιστων οικοδόμων μεταναστών του δείγματος. Το αντίστοιχο ποσοστό των εργαζομένων σε βενζινάδικα, οι οποίοι είναι στο σύνολό τους ασυνδικάλιστοι, είναι 53.13%.

Μία εξίσου ενδιαφέρουσα απτηγή της συνδικαλιστικής δραστηριότητας των αλλοδαπών είναι η ενεργός συμμετοχή κατά την ανάδειξη των διοικήσεων στις εκλογικές διαδικασίες του σωματείου. Η σχέση αυτή αποτυπώνεται στον επόμενο πίνακα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Συμμετοχή στις συνδικαλιστικές εκλογές

Ψηφίζεις στις εκλογές του κλάδου	(%)	Άτομα
Ποτέ	26.56	34
Σπάνια	17.19	22
Συνήθως ναι	19.53	25
Πάντα	36.72	47
Σύνολο	100%	128

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Μόνο ένας στους τέσσερις συνδικαλισμένους μετανάστες του δείγματος δεν ψηφίζει ποτέ στις συνδικαλιστικές εκλογές του κλάδου του, ενώ οι περισσότεροι από τους ερωτούμενους απάντησαν ότι ψηφίζουν πάντα ή τις περισσότερες φορές σε αυτές.

Η συμμετοχή στο σωματείο των μεταναστών εργαζομένων των δύο συγκεκριμένων κλάδων καθορίζει σημαντικά και τις απαντήσεις, οι οποίες δόθηκαν στο ερώτημα, σχετικά με τον βαθμό ικανοποίησης από την ενασχόληση των ελλήνων συνδικαλιστών με τα ιδιαίτερα προβλήματα των μεταναστών:

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Βαθμός ικανοποίησης για τους Έλληνες συνδικαλιστές

Ασχολούνται οι έλληνες συνδικαλιστές με τα ιδιαίτερα προβλήματα των μεταναστών	Συνδικαλισμένοι (128)%	Ασυνδικάλιστοι (270)%
Ελάχιστα	25.78	50.19
Αρκετά, αλλά όχι όσο χρειάζεται	39.84	22.30
Πολύ	30.47	10.04
Πάρα πολύ	3.13	0.74
Δεν ξέρω/ δεν απαντώ	0.78	16.73
Σύνολο	100%	100%

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Όσοι είναι μέλη του συνδικάτου έχουν στο σύνολό τους διατυπώσει πολύ καλύτερη γνώμη σχετικά με την παρέμβαση των ελλήνων εκλεγμένων συναδέλφων τους στα ιδιαίτερα προβλήματα, τα οποία τους απασχολούν, σε σύγκριση με την άποψη, την οποία

εξέφρασαν οι ασυνδικαλιστοι εργαζόμενοι. Χαρακτηριστικός είναι επίσης ο επόμενος πίνακας, όπου συγκρίνονται οι απαντήσεις των ασυνδικαλιστων με αυτές όσων συνδικαλισμένων συμμετέχουν με αυξημένη συνέπεια στις εκλογικές διαδικασίες:

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Βαθμός ικανοποίησης για τους Έλληνες συνδικαλιστές

Ασχολούνται οι έλληνες συνδικαλιστές με τα ιδιαίτερα προβλήματα των μεταναστών	Συνδικαλισμένοι ψηφίζοντες συνήθως ή πάντα (72 άτομα) %	Ασυνδικαλιστοι (270) %
Ελάχιστα	23.61	50.19
Αρκετά, αλλά όχι όσο χρειάζεται	34.72	22.30
Πολύ	36.11	10.04
Πάρα πολύ	5.56	0.74
Δεν ξέρω/ δεν απαντώ	-	16.73
Σύνολο	100%	100%

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Σε ερώτηση προηγούμενης ενότητας του ερωτηματολογίου, το 80% του συνόλου των αλλοδαπών του δείγματος (494) έκρινε ότι η πλειοψηφία των ελλήνων εργαζομένων διάκεινται ευμενώς απέναντί τους. Αναζητώντας το μερίδιο συμμετοχής του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος σε αυτή την πραγματικότητα με κριτήριο και την συνδικαλιστική ένταξη καταγράφηκαν τα εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Βαθμός συμβολής συνδικάτου στην άμβλυνση ρατσιστικών αντιλήψεων

Συνέβαλε το συνδικάτο στην βελτίωση της στάσης των ελλήνων εργαζομένων απέναντι στους μετανάστες	Συνδικαλισμένοι (128) %	Ασυνδικάλιστοι (270) %
Καθόλου	17.19	26.39
Λίγο	28.13	34.94
Αρκετά	34.38	15.24
Πολύ	14.84	4.83
Δεν ξέρω/ δεν απαντώ	5.47	18.59
Σύνολο	100%	100%

Πηγή: Καψάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Οι μισοί συνδικαλισμένοι αλλά μόνον ένας στους πέντε ασυνδικάλιστους του δείγματος θεωρούν ότι η συνδρομή του σωματείου ήταν καθοριστική στην διαμόρφωση του θετικού κλίματος ανάμεσα στους Έλληνες και τους μετανάστες εργαζόμενους στην οικοδομή ή την βιοτεχνία ενδύματος. Και στο ζήτημα αυτό, δηλαδή, οι απαντήσεις των εργαζομένων των δύο κλάδων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την συμμετοχή ή όχι στο συνδικάτο του κλάδου.

Κατά συνέπεια και δεδομένου ότι η σπουδαιότητα της συνδρομής του συνδικάτου σε όλα αυτά τα ζητήματα είναι, ούτως ή άλλως, αναμφισβήτητη, κύριο μέλημα των εκλεγμένων αντιπροσώπων και κυρίως των ελλήνων συνδικαλιστών θα πρέπει να είναι η συστηματική προβολή της αποτελεσματικότητας των σχετικών δράσεων για την καταπολέμηση της ξενοφοβίας και των διακρίσεων σε βάρος των αλλοδαπών εργατών στους κλάδους αυτούς. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να γνωρίζουν οι εργαζόμενοι τους πραγματικούς λόγους,

για τους οποίους δεν παρατηρούνται φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας στον εργασιακό τους κλάδο, έτσι ώστε να γνωρίζουν επίσης και τον αποδοτικότερο τρόπο αντιμετώπισής τους στην περίπτωση που κάποια στιγμή στο μέλλον τέτοιου είδους περιστατικά κάνουν την εμφάνισή τους και στην Ελλάδα.

Στην συνέχεια, όλοι οι εργαζόμενοι, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να προσδιορίσουν, τι ακριβώς προσδοκούν από το σωματείο του κλάδου να πράξει το επόμενο διάστημα. Για τους εργαζομένους σε πρατήρια καυσίμων η ερώτηση ήταν έτσι τροποποιημένη, ώστε να ζητείται από αυτούς να αναφέρουν τις δράσεις, τις οποίες θα χρειαστεί να αναλάβει ένα σωματείο στον δικό τους κλάδο. Στην ερώτηση αυτή υπήρχε, επίσης, η δυνατότητα καταγραφής περισσότερων από μια απαντήσεων και ο σχετικός πίνακας διαμορφώνεται ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Επιθυμητές προτεραιότητες για το συνδικαλιστικό κίνημα

Το σωματείο θα χρειαστεί να προσπαθήσει κυρίως για	%
A/ Την βελτίωση του νομικού πλαισίου για την ανανέωση των αδειών	80.77
B/ Την εξίσωση των αμοιβών ελλήνων και μεταναστών εργαζομένων	32.19
Γ/ Την αύξηση του μεροκάματου για όλους τους εργαζόμενους	54.25
Δ/ Την αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων μεταναστών	7.09
Ε/ Την βελτίωση των μέτρων προστασίας/ την καταπολέμηση των εργατικών ατυχημάτων	25.10

Πηγή: Καγάλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Τέλος, όπως προκύπτει και από τον συγκριτικό πίνακα, ο οποίος ακολουθεί, οι συνδικαλισμένοι εργαζόμενοι απάντησαν συνολικά με μεγαλύτερα ποσοστά στην ερώτηση σχετικά με τις προτεραιότητες του σωματείου:

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Επιθυμητές προτεραιότητες για το συνδικαλιστικό κίνημα

Το σωματείο θα χρειαστεί να προσπαθήσει κυρίως για	Συνδικαλισμένοι %	Ασυνδικάλιστοι %
Α/ Την βελτίωση του νομικού πλαισίου για ην ανανέωση των αδειών	93.75	77.93
Β/ Την εξίσωση των αμοιβών ελλήνων και μεταναστών εργαζομένων	46.04	27.93
Γ/ Την αύξηση του μεροκάματου για όλους τους εργαζόμενους	63.84	51.39
Δ/ Την αύξηση του αριθμού των συνδικαλισμένων μεταναστών	17.96	3.35
Ε/ Την βελτίωση των μέτρων προστασίας/ την καταπολέμηση των εργατικών ατυχημάτων	40.62	20.11

Πηγή: Καράλης Απόστολος, ΕΚΑ, 2004.

Σύμφωνα με το ποσοστό αναφοράς σε κάθε ένα από τα πέντε θεματικά πεδία της συνδικαλιστικής παρέμβασης, η προτεραιότητα την οποία προσδίδουν σε αυτά τα ζητήματα οι συνδικαλισμένοι και οι ασυνδικάλιστοι αλλοδαποί του δείγματος δεν μεταβάλλεται. Το ενδιαφέρον, όμως, το οποίο επέδειξαν για το περιεχόμενο και την σημασία αυτής της ερώτησης δεν είναι το ίδιο.

Το ποσοστό των συνδικαλισμένων, οι οποίοι απάντησαν ότι η αύξηση του αριθμού των μεταναστών μελών στα σωματεία θα πρέπει να απασχολήσει ιδιαίτερα το συνδικάτο, είναι εξαπλάσιο

από το αντίστοιχο των ασυνδικαλιστών. Διπλάσιο, επίσης, είναι και το ποσοστό όσων συνδικαλισμένων μεταναστών διατύπωσαν την άποψη ότι το σωματείο πρέπει να μεριμνήσει για την βελτίωση των μέτρων προστασίας και την καταπολέμηση των εργατικών ατυχημάτων.

Οι απαιτήσεις από το συνδικάτο είναι περιοσότερες και εντονότερες από τους συνδικαλισμένους μετανάστες, σε σχέση με ό,τι ισχύει για τους συναδέλφους τους, οι οποίοι είναι ανοργάνωτοι. Η συμβολή των οικονομικών μεταναστών και στην ποιοτική αναβάθμιση της λειτουργίας των ελληνικών συνδικάτων είναι σχεδόν βέβαιη.

Η διεκδίκηση ενός βελτιωμένου νομικού πλαισίου για την εργασία των οικονομικών μεταναστών δεν μπορεί παρά να αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των ελλήνων συνδικαλιστών. Είναι προς όφελος όλων των (ελλήνων) εργαζομένων, στις προσπάθειές τους για ένα καλύτερο μέλλον, να συμμετέχουν απρόσκοπτα και οι αλλοδαποί συνάδελφοι τους, απαλλαγμένοι από το άγχος της προσωρινής και υπό όρους επίσημης διαμονής ή το βάρος των αστυνομικών διώξεων και των απελάσεων.

Το ίδιο ισχύει και για την προσπάθεια εκ μέρους των συνδικαλιστών για την ένταξη και την ουσιαστική συμμετοχή όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού μεταναστών στα σωματεία. Οι νέοι σε ηλικία και σε συμμετοχή συνδικαλισμένοι αλλοδαποί αποτελούν για το συνδικαλιστικό κίνημα ό,τι και οι εισφορές όλων των μεταναστών για τα ασφαλιστικά ταμεία: την εγγύηση για την βιωσιμότητα και την ενίσχυσή τους τα επόμενα χρόνια.

Βιβλιογραφία

Αυδής Λέων, “Εργασία αλλοδαπών και ζητήματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου”, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 11, 1995, σελ. 949-954.

Δάμα Γεωργία, “ΕΙΝΑΠ υπέρ προσφύγων”, εφημ. Ελευθεροτυπία, 06/02/2002.

Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος, “Πολυπολιτισμική Κοινωνία, Πρακτικά διημερίδας”, 2000.

Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος-ΙΠΕΜ, “Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης”, Ιούνιος 2003.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Κείμενο για τους ξένους εργάτες στην Ελλάδα”, Απολογιστικό Συνέδριο του ΕΚΑ, Ιούλιος 1991.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Όλοι διαφορετικοί, όλοι ίσοι: έρευνα για τους παράνομους αλλοδαπούς και την εργασία”, Οκτώβρης 1995.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Οι θέσεις του ΕΚΑ για τους όρους νομιμοποίησης των οικονομικών μεταναστών”, 1996.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Ειρήνη, φιλία, συνεργασία”, 1996.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Ρατσισμός και ξενοφοβία. Προτοβουλίες για τη νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, 1997.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, “Ρατσισμός-Ξένοι εργάτες”, Απολογιστικό Συνέδριο του ΕΚΑ, Μάης 2004.

Εργατικό Κέντρο Πειραιά & ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, “Κοινωνικός ρατσισμός, ξενοφοβία, κοινωνικός αποκλεισμός”, 1995.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, “Αλλοδαποί: ζουν και εργάζονται σε άθλιες συνθήκες”, Ενημέρωση, Τεύχος 16, Ιούλιος Αύγουστος 1996, σελ. 12-20.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, “Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση”, Ετήσια Έκθεση 2000.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, “Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση”, Ετήσια Έκθεση 2003.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, “Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση”, Ετήσια Έκθεση 2004.

ΕΚΑ, “Ρατσισμός και ξενοφοβία, προτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών”, Πρακτικά συνεδρίου, 1997.

Καρασαβόγλου, Μαδυτινός, Νικολαΐδης, Κατσορίδας, “Ξένοι εργάτες στο Νομό Καβάλας, επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και κοινωνία”, ΤΕΙ Καβάλας, Νοέμβριος 1996.

Κασιμάτη Κούλα (επιμ.), “Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία”, Gutenberg/ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Αθήνα 2001.

Κασιμάτη Κούλα, “Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης, Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών”, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 2003, εκδ. Gutenberg.

Κατσορίδας Δημήτρης, «Οι ξένοι εργάτες στην Ελλάδα», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 4-5, Ιούνιος-Ιούλιος 1991, σελ. 29-35.

Κατσορίδας Δημήτρης, «Ξένοι (;) εργάτες στην Ελλάδα», εκδ. ΙΑΜΟΣ, 1994.

Καψάλης Απόστολος, “Ο νόμος 2910/2001 και η απασχόληση των μεταναστών”, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σελ. 39-52.

Καψάλης Απόστολος, “Συμπεράσματα της διημερίδας της ΓΣΕΕ με θέμα ‘Για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης’”, Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 2-9.

Καψάλης Απόστολος, Κατσορίδας Δημήτρης, “Η σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική: περιεχόμενο και αποτελέσματα”, Τετράδια του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 13-33.

Καψάλης Απόστολος, Κατσορίδας Δημήτρης, “ Η υποδοχή των προσφύγων στην Ελλάδα”, Τετράδια του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 34-45 και Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Οκτώβριος 2003, σελ. 74-84 (αναδημοσίευση).

Καψάλης Απόστολος, “Μετανάστες-υγεία και κοινωνικός αποκλεισμός”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 112, Δεκέμβριος 2004, σελ. 14-69.

Καψάλης Απόστολος, “Παρουσίαση των αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης”, Δεκέμβριος 2004, υπό έκδοση.

Καψάλης Απόστολος, “Η ευρωμεσογειακή συνεργασία (Euromed) και η μετανάστευση”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος Φεβρουαρίου 2005, υπό δημοσίευση.

Κουκιάδης Ιωάννης, “Εργατικό δίκαιο”, εκδ. Σάκκουλα, 1997, Τόμος Α΄, (ιδίως σελ. 52, 162, 283).

Κρητιζίδης Γιώργος, “Η μετανάστευση στην Ελλάδα”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 15-35.

Λαμπριανίδης Λότης & Λυμπεράκη Αντιγόνη, “Αλβανοί μετανάστες στην Θεσσαλονίκη”, εκδ. Παρατηρητής, 2001.

Λαμπρίνα Γιώτη, “Εκπαιδευτικοί και ευρωπαϊκή ενοποίηση: σχέση εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας”, Επιστημονικό Βήμα, ΙΠΕΜ-ΔΟΕ, τεύχος 2, Μάιος 2003, σελ. 95-107.

Λαφαζάνη Δώρα, “Νέα μετανάστευση προς την Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία: όψεις ενός πρώτου απολογισμού”, Κοινωνική Αλλαγή στην σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001), Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα 2004, σελ. 698-720.

Ληξουριώτης Ιωάννης, “Το νομικό καθεστώς του μετανάστη εργάτη στην Ελλάδα”, εκδ. Σάκκουλα, 1998, (ιδίως σελ. 438-445).

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, “Μετανάστευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Πρώτες διαπιστώσεις”, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 12-13, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1992, σελ. 37-44.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, “Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα”, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 23, Ιανουάριος 1993, σελ. 26-27.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, “Η κατάσταση των αλλοδαπών στην Ελλάδα”, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 44, Οκτώβριος 1994, σελ. 3-10.

Λινάρδος-Ρυλιόν Πέτρος, “Ζητήματα πολιτικής σχετικά με την νομιμοποίηση των αλλοδαπών στην Ελλάδα”, Τετράδια του ΙΝΕ, τ.18-19, 2000.

Λινάρδος-Ρυλιόν Πέτρος, “Η αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης της μετανάστευσης”, Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 19-27.

Μαυράκης Αθανάσιος., Παρσάνογλου Δημήτρης. και Παύλου Μίλτος (επιμ.), “Μετανάστες στην Ελλάδα”, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Μαυρίκος Γιώργος, “Ειρήνη, φιλία, συνεργασία. Αλλοδαποί εργάτες-μειονότητες”, ΓΣΕΕ-Πρακτικά Α΄ Βαλκανικής Συνδικαλιστικής Συνδιάσκεψης, 1998, σελ. 36-44.

Μπάγκαβος Χρήστος, Παπαδοπούλου Δέσποινα, “Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική”, Μελέτη ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2002.

Νανούρης Δημήτρης, “Χειμαριώτες εργαζόμενοι στην Ελλάδα”, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 38-39, Απρίλιος-Μάιος 1994, σελ. 55-59.

Νικολάου Γιώργος, “Δίγλωσσα προγράμματα σπουδών: Τυπολογία και ο επιστημονικός διάλογος σχετικά με την σκοπιμότητα εφαρμογής”, Επιστημονικό Βήμα, ΙΠΕΜ-ΔΟΕ, τεύχος 2, Μάιος 2003, σελ. 65-78.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Σχολείο χωρίς σύνορα, βιβλίο της καθηγήτριας και του καθηγητή”, ΟΕΔΒ 2000.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Σχολείο χωρίς σύνορα, μαθητικά γυμνάσια στα ανθρώπινα δικαιώματα”, ΟΕΔΒ 2000.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Ρατσισμός και ΜΜΕ”, Ενημερωτικό Δελτίο, Ιούνιος 2003, τεύχος 1^ο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Final report of ΚΕΜΕΤΕ’s programme, “Racism and the media. The role of the school”, Αθήνα, Μάιος 2004, αδημοσίευτο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Attitudes of the Greek school community members towards the children of immigrants”, Report, Αθήνα, Μάιος 2004, αδημοσίευτο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, “Ρατσισμός και ΜΜΕ”, Ενημερωτικό Δελτίο, Άνοιξη 2004, τεύχος 2^ο.

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, “Σχολείο και ετερότητα, ο ρόλος του φιλολόγου στη σύγχρονη σχολική πραγματικότητα”, 1998.

Παπαδοπούλου Δέσποινα (Επιστ. Υπεύθυνος), “Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό”, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2002.

Πετρονάτη Ξανθή, “Η μετανάστευση προς την Ελλάδα, μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση”, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1993.

Πετρονάτη Μαρίνα και Τριανταφυλλίδου Άννα, “Βιβλιογραφία κοινωνικών επιστημών για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία-σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα”, ΕΚΚΕ, 2003.

Πολυζωγόπουλος Χρήστος, “Σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική. Μετανάστες ισότιμοι πολίτες”, Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 10-18.

Ρομπόλης Σάββας, “Πολιτικές μετανάστευσης στην Ελλάδα και την

Ευρωπαϊκή Ένωση”, Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 2-9.

Τομαράς Αθανάσιος, “Συμμετοχή αλλοδαπών εις επαγγελματικά σωματεία εν Ελλάδι”, Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, τόμος 31, 1972, σελ.1120-1122.

Τομαράς Αθανάσιος, “Συμμετοχή αλλοδαπών εις σωματεία”, Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, τόμος 34, 1975, σελ.513-515.

Τριανταφυλλίδου Άννα, “Βιβλιογραφία κοινωνικών επιστημών για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία-σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα”, ΕΚΚΕ, 2003.

Τσιάκαλος Γ., “Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης”, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Χαραμής Παύλος, “Σεβασμός της διαφορετικότητας”, Πληροφοριακό Δελτίο ΟΛΜΕ, τεύχος 650, Ιούνιος-Αύγουστος 1996, σελ.21.

“Παραδειγματική πρωτοβουλία του Ε.Κ. Καβάλας για τους ξένους εργάτες”, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, τεύχος 6-7, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1991, σελ.9.

“Καταργούνται τα ασφαλιστικά δικαιώματα των αλλοδαπών, καταγγέλλει η Ομοσπονδία Εργαζομένων ΙΚΑ”, εφημ. Αυγή, 23/06/1995, σελ. 5.

“Παλέψτε μέσα από τα συνδικάτα, Πλατιά σύσκεψη στις 23/02/2003 στο συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας”, εφημ. Ριζοσπάστης, 18/02/2003, σελ. 18.

“Η θεσμική Νέα Μηχανιώνα”, εφημ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 02/11/2003, σελ. 43-45.

“Έχουμε κοινό συμφέρον, να αποκτήσουμε και κοινό στόχο”, εφημ. Ο Παλμός των Οικοδόμων, φύλλο 120, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2003, σελ. 12-15.

“Παράπλευρες ζημιές στην “Αθήνα 2004”, εφημ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 02/05/2004, σελ. 43-47.

Bataille Philippe, «Le racisme au travail», éd. La Découverte, Paris 1997.

Bataille Philippe, «Le syndicaliste face à l'espace du racisme», Hommes & Migration no 1211 janvier-février 1998 p.16-26.

Bataille Philippe, «Agir syndicalement contre le racisme au travail», Etudes et Recherches, no 158, 1997, p. 71-82.

Bunel Jean, «Nationalismes et syndicalismes en Espagne», La revue de l'IRES no 34 de mars 2000 p.59-89.

CES, «Programme d'action de la CES pour l'intégration des travailleurs migrants et contre le racisme et la xénophobie», Document de 9 novembre 1992.

Collectif, «Racial discrimination and trade union policy», European industrial relations review no 277 February 1997 p.26-28.

Confédération Européenne des Syndicats-CES, “Résolution: Lutter contre le racisme et la xénophobie, une priorité de la CES!” Document du 12/13 décembre 1996.

Fakiolas Rossetos, «Preventing racism at the workplace», EIRO, WP/95/45/EN, 1995, (ιδίως pp. 64-66).

Fakiolas Rossetos, “Recent efforts to regularize undocumented immigrants”, EIRO, WP/97/40/EN, 1997, (ιδίως p.p. 41-48).

Fédération Européenne Des Métallurgistes de la Communauté-FEM, “Résolution sur les droits des travailleurs migrants, le racisme et la xénophobie”, Document du 18/19 juin 1987.

Grammatikopoulou Angéliki, “Immigration étrangère en Grèce, le temps des définitions politiques et sociales”, Migrations Société, no 74, Mars-Avril 2001, p. 138-148.

ETUC, «For the integration of migrant workers against racism and xenophobia- Etuc action Programme» Document 1992.

ISERES-FSE, “Organisations syndicales, immigrants et minorités ethniques en Europe”, rapport final, 2001.

Szymansky Marcela, “Des “oiseaux” migrants?”, Le monde syndical, no 4, avril 2001, p. 15-16.

Triandafyllidou Anna, «The political discourse on immigration in southern Europe: a critical analysis», Journal of Community & Applied Psychology, 2000, 10, 5, pp. 373-389.

Triandafyllidou Anna, «“Racists? Us? Are you joking?”, The discourse of social exclusion of immigrants in Greece and Italy», in Russel King, Gabriella Lazaridis and Charalambos Tsardanidis (eds), «Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe, Basingstoke, Macmillan, 1999, pp. 186-205.

Tripier Maryse “L’ immigration dans la classe ouvrière en France” 1990.

Vanoye Jean, “Contre la discrimination raciale: la logique de la CFDT”, Economie & Humanisme, n° 354 octobre 2000, p.91-94.

Viprey Mouna, “Positions et actions syndicales face aux discriminations raciales”, Document de travail IRES, septembre 2000.

Wrench John, «European Compendium of good practice for the prevention of racism at the workplace», EIRO, 1997, (ιδίως pp. 68-77).

“Sans papiers. Le créneau syndical”, Le peuple, no 1442, 26/09/1996, p. 105-108.

«Racial discrimination and trade union policy», EIRR no 277, February 1997, p.26-28.

“Immigration clandestine, la nouvelle ligne Maginot”, CFDT Magazine, no 265, Décembre 2000.

“Osons l'égalité”, Le peuple, no 1538, Mars 2001, p. 3-15.

“Mouvements et politiques migratoires, les enjeux sociaux”, Chronique Internationale de l'IRES, no 84, Septembre 2003.

8

Διαχείριση των διακρίσεων στην απασχόληση: ο ρόλος της εργοδοτικής πλευράς²³⁴

1. Εισαγωγή

Παρά το γεγονός ότι το σύγχρονο φαινόμενο μαζικής μετανάστευσης προς την Ελλάδα συμπληρώνει, ήδη, περισσότερα από 15 χρόνια διάρκειας, η μελέτη του ειδικότερου θέματος της διαχείρισης των διακρίσεων στην απασχόληση μόλις τώρα συγκαταλέγεται δειλά-δειλά στις ερευνητικές επιλογές της επιστημονικής κοινότητας.

Στην χώρα μας οι μελέτες με αμιγές περιεχόμενο την αντιμετώπιση του φαινομένου των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση ή στον χώρο εργασίας είναι ελάχιστες, ενώ οι αναλύσεις ή οι περιγραφές των επιμέρους ζητημάτων, που συνθέτουν το γνωστικό αυτό πεδίο, προσεγγίζονται επιδερμικά ή εντοπίζονται διάσπαρτες σε κείμενα με ευρύτερη θεματική.

Η φτωχή σχετική βιβλιογραφία αντανακλά, ασφαλώς, την γενικότερη κοινωνική αντίδραση απέναντι στο φαινόμενο των διακρίσεων. Η

---

234. Απόστολου Καψάλη, 2007. Το παρόν κείμενο συντάχθηκε για λογαριασμό του ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ, με τίτλο, *Οδηγός διαχείρισης των διακρίσεων στην εργασία*, στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας Equal, και ειδικότερα του έργου «Παρατηρητήριο και δίκτυο δομών για την ενδυνάμωση των οικονομικών μεταναστών και των προσφύγων στην αγορά εργασίας» που υλοποιείται από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Ενδυνάμωση των οικονομικών μεταναστών και των προσφύγων στην αγορά εργασίας» με συντονιστή το ΚΕΚ-ΙΝΕ/ΓΣΕΕ και με χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

συνδρομή μιας σειράς ιδιαίτερων οικονομικών και κοινωνικών-εργασιακών παραγόντων, οι οποίοι θα αναπτυχθούν αναλυτικά στην συνέχεια, είχε σαν συνέπεια οι διακρίσεις με βάση την εθνοτική ή την φυλετική καταγωγή στην απασχόληση να μην έχουν λάβει ανησυχητικές διαστάσεις μέχρι σήμερα.

Απουσία μειζόνων ή, έστω, ιδιαίτερα εμφανών κρουσμάτων κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας, το θέμα φαίνεται ότι δεν έχει προβληματίσει σε μεγάλο βαθμό τους υπεύθυνους για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής, δεν προσελκύει συχνά το ενδιαφέρον των ΜΜΕ, όπως, επίσης, δεν έχει προκαλέσει ιδιαίτερη ανησυχία και στις τάξεις των κοινωνικών εταίρων.

Όμως, από την πλευρά των ενώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών προέρχονται, τελικά, οι πρώτες μεθοδευμένες και συγκροτημένες απόπειρες καταγραφής των διαστάσεων, που έχουν λάβει οι φυλετικές διακρίσεις, με απώτερο στόχο την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους. Μάλιστα, πρόκειται για συντονισμένες και κοινές προσπάθειες, στον πυρήνα των οποίων βρίσκεται η μέριμνα και η συν-αντίληψη περί την αναγκαιότητα της έγκαιρης πρόληψης γενικευμένων διακριτικών συμπεριφορών σε βάρος των μεταναστών.

Έτσι, αυτός εδώ ο Οδηγός προβλέφθηκε να συνταχθεί στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας Equal, από το σχήμα μιας αναπτυξιακής σύμπραξης, στην οποία συμμετέχουν ως εταίροι αυτής - μεταξύ άλλων- εργοδοτικοί και εργατικοί φορείς, όπως τα ΚΕΚ της ΓΣΕΒΕΕ και του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, τα Εργατικά Κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά, ή το τμήμα επιστημονικής υποστήριξης του Εργατικού Κέντρου της Θεσσαλονίκης.

Ο Οδηγός διαχείρισης των διακρίσεων στην απασχόληση απευθύνεται, κατά κύριο λόγο, στους εργοδότες-μέλη της ΓΣΕΒΕΕ

και στους μεμονωμένους εργοδότες, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, είτε ως εν δυνάμει συμβαλλόμενους με μετανάστες μισθωτούς είτε, ακόμη, ως συναδέλφους μεταναστών, οι οποίοι ασκούν ελεύθερα επαγγέλματα. Βασική επιδίωξη του Οδηγού είναι η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση του συνόλου των εργοδοτών, ως κοινωνικό εταίρο στην χώρα μας, για το εύρος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φαινομένου των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση και στον χώρο εργασίας.

Σε κάθε χώρα, η επιλογή των ενδεδειγμένων λύσεων και πρωτοβουλιών απέναντι στις διακρίσεις, αποτελεί, συνθήως, το επιστέγασμα μιας περιόδου ζυμώσεων, συζητήσεων και ερευνών (και) από την πλευρά των εργοδοτών. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όμως, δεν φαίνεται να είναι εφικτή η κατά προτεραιότητα διεξαγωγή μιας τέτοιας μακροχρόνιας διαδικασίας, δίχως τον κίνδυνο να εδραιωθούν ανεπιστρεπτί οι γνωστές δυσάρεστες συνέπειες, που αντιμετωπίζουν σε κοινωνικό επίπεδο οι χώρες με παράδοση στην υποδοχή μεταναστών στην γηραιά Ήπειρο.

Εντούτοις, το παρόν κείμενο δεν στοχεύει στην υποβολή συγκεκριμένων προτάσεων προς το σύνολο των εργοδοτών στο θέμα της καταπολέμησης των διακρίσεων, αλλά στην έμπνευση ενός γενικότερου προβληματισμού σχετικά με την αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός σχετικού πλαισίου δράσης και ακολούθως των μεθόδων υλοποίησής του.

Υπό την έννοια αυτή δεν πρόκειται για Οδηγό διαχείρισης με την στενή έννοια του όρου, με την μορφή που αυτός έχει λάβει, για παράδειγμα, στην γαλλική Χάρτα της διαφορετικότητας ή στον αγγλικό Κώδικα καλών πρακτικών, αλλά περισσότερο για ένα κείμενο στοχασμού και συζήτησης γύρω από την προοπτική σύνταξης ενός ανάλογου «δεσμευτικού» κειμένου (Οδηγού, Κώδικα ή Χάρτας) καλών πρακτικών και στην Ελλάδα.

Ακόμη και από τα επίσημα χείλη εκπροσώπων των αρμόδιων πολιτειακών οργάνων για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στις κλασικές ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής μεταναστών γίνεται, πλέον, δημόσια παραδεκτή η εξής πραγματικότητα:

ότι η ανάληψη της μιας ή της άλλης εθνικής πολιτικής ή πρωτοβουλίας αποφασίζεται εξ αφορμής ή εξ αιτίας των σημαντικών και αναμφισβήτητων ευρημάτων μιας²³⁵ ευρείας και ανεξάρτητης επιστημονικής έρευνας εθνικής εμβέλειας με κεντρικό θέμα τις διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση.

Στην Ελλάδα αυτή η πρώτη απαραίτητη «φάση» δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, εάν, βεβαίως, θεωρηθεί ότι έχει έστω ξεκινήσει. Κατά συνέπεια, με βάση όσα προηγήθηκαν, κρίνεται απαραίτητο η δομή του συγκεκριμένου Οδηγού να περιλαμβάνει τις ακόλουθες τρεις θεματικές ενότητες:

Στην **πρώτη ενότητα** θα γίνει μια συνοπτική επισκόπηση των πολιτικών ένταξης και καταπολέμησης των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο με έμφαση, όπου αυτό είναι δυνατόν, σε μοντέλα ή πρωτοβουλίες, στις οποίες η εμπλοκή των εργοδοτικών ενώσεων είναι άμεση. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στις εργοδοτικές πρακτικές διαχείρισης των διακρίσεων της Γαλλίας, μιας χώρας η οποία βιώνει εντονότερα από κάθε άλλη τα συμπτώματα μιας διαδεδομένης κατάστασης αποκλεισμού (2).

Η **δεύτερη ενότητα** είναι αφιερωμένη στην ελληνική περίπτωση και περιλαμβάνει, μια ολοκληρωμένη σκιαγράφηση του φαινομένου των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών. Αναλύονται τα πεδία, στα οποία εντοπίζονται διακριτικές συμπεριφορές εναντίον τους και επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση των στάσεων και των αντιλήψεων των εργοδοτών σε σχέση με τους μετανάστες εργαζόμενους (3).

---

235. Ή και περισσότερων.

Τέλος, στην **τρίτη ενότητα** προτείνονται ορισμένες ενέργειες, τις οποίες θα μπορούσε να αναλάβει άμεσα η εργοδοτική πλευρά στην Ελλάδα, ώστε να επιδιώξει την επίτευξη ενός διπλού στόχου: αφενός, της στενής παρακολούθησης και της πλήρους κατανόησης του προβλήματος των διακρίσεων και του αποκλεισμού στην απασχόληση και αφετέρου, της κατάληξης στην διαμόρφωση ειδικότερων μέτρων και πρακτικών πρόληψης και αντιμετώπισης των διακρίσεων στην επιχείρηση σε εθνικό επίπεδο (4).

2. Εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Πλούσια σε δραστηριότητες για την ισότητα και την εξάλειψη των διακρίσεων είναι η ευρωπαϊκή εμπειρία και αφορά, ιδίως, σε κατευθυντήριες γραμμές ή ακόμη και σε ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε κοινοτικό επίπεδο (2.1).

Το ίδιο ισχύει και σε ό,τι έχει να κάνει με πρωτοβουλίες που πραγματοποιούνται στο εσωτερικό των κρατών μελών. Κάποιες από αυτές είναι αξιωματικώς και ιδιαίτερα σημαντικές ως πρωτοπόρες, στο βαθμό, μάλιστα, που προέρχονται αυτοτελώς από την πλευρά των εργοδοτών ή προϋποθέτουν την εξ αρχής συνδρομή και συμφωνία τους (2.2).

2.1. Σύγχρονες τάσεις καταπολέμησης των διακρίσεων με βάση την εθνοτική ή φυλετική καταγωγή στην απασχόληση: από την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, στην προώθηση των ίσων ευκαιριών

Το έτος 2007 έχει ανακηρυχθεί ως το *Ευρωπαϊκό Έτος της Ισότητας των ευκαιριών για όλους*. Στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία δημιουργήθηκε στα πλαίσια αυτού του ευρωπαϊκού έτους, περιγράφονται με ευκρίνεια όλοι οι επιδιωκόμενοι στόχοι, καθώς, επίσης, και οι λόγοι που οδήγησαν στην αναγόρευση του 2007 ως έτους ίσων ευκαιριών.

Ο αναγνώστης-επισκέπτης της ιστοσελίδας²³⁶ αυτής θα διαβάσει ότι βασική επιδίωξη αποτελεί η ευαισθητοποίηση όλων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης γύρω από την προοπτική μιας Ευρώπης, όπου ο καθένας θα μπορεί να διάγει μια ζωή χωρίς διακρίσεις, μέσα από τον απόλυτο σεβασμό του θεμελιώδους δικαιώματος του στην ίση μεταχείριση σε όλα τα πεδία της δραστηριότητάς του.

Επιπλέον, γίνεται μνεία στο πλούσιο νομοθετικό έργο, το οποίο έχει παραχθεί τα τελευταία χρόνια αναφορικά με την καταπολέμηση των διακρίσεων και δεν πρέπει να μείνει αναξιοποίητο. Αναφέρεται, τέλος, ότι η οικεία νομοθεσία δεν αρκεί σε καμία περίπτωση από μόνη της να εγγυηθεί την πλήρωση των στόχων, που τέθηκαν κατά την υιοθέτησή της στο εσωτερικό ενός ευρωπαϊκού χώρου, ο οποίος χαρακτηρίζεται ολοένα και πιο έντονα από το στοιχείο της **διαφορετικότητας**.

Για τους λόγους αυτούς και καθ' όλη την διάρκεια του 2007 η στρατηγική της Επιτροπής συμπυκνώνεται σε τρεις επιμέρους άξονες παρέμβασης:

- α) στην συνειδητοποίηση από την πλευρά των πολιτών του συνόλου των δικαιωμάτων τους για ίση μεταχείριση και μια ζωή δίχως διακρίσεις λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή δόγματος, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού,
- β) στην προώθηση των ίσων ευκαιριών για όλους,
- γ) στην προώθηση μιας γενικότερης συζήτησης σχετικά με τα οφέλη της διαφορετικότητας για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και τους ιδιώτες.

---

236. http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/index.cfm?&.

Για την κατανόηση, τόσο της αναγκαιότητας για ένα ευρωπαϊκό έτος αφιερωμένο στις ίσες ευκαιρίες, όσο και του ειδικότερου περιεχομένου αυτής της πρωτοβουλίας, είναι απαραίτητη μια σύντομη αναδρομή στην πορεία της ευρωπαϊκής πολιτικής ενάντια στις διακρίσεις με έμφαση στα ποιοτικά χαρακτηριστικά, που έχει λάβει κατά καιρούς.

Μολονότι οι διακριτικές συμπεριφορές ενδέχεται να πηγάζουν στην πράξη από οποιονδήποτε από τους παραπάνω παράγοντες, από το φύλο και την ηλικία έως τον σεξουαλικό προσανατολισμό, εκείνο το κριτήριο της διάκρισης, που βρίσκεται, συνήθως, πίσω από κάθε βήμα της σύγχρονης ευρωπαϊκής πολιτικής για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης, είναι αυτό της εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής.

Το κριτήριο αυτό, σε ό,τι αφορά τουλάχιστον την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών-μελών (έως τον Μάιο του 2004 δηλαδή) έχει να κάνει, κυρίως, με τα πρόσφατα μεταναστευτικά ρεύματα στην Ευρώπη μετά την κατάρρευση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης, αλλά και με ζητήματα ένταξης των μεταναστών 2^{ης} και 3^{ης} γενιάς, δηλαδή, των απογόνων των αλλοδαπών εργατών από προηγούμενες μαζικές μετακινήσεις την δεκαετία του '60 ή του '70.

Ενώ οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών ή των αναπήρων πολιτών υφίστανται από τότε που υπάρχει η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι κοινοτικές νομοθετικές και πολιτικές δράσεις για την καταπολέμηση όλων των μορφών των διακρίσεων «συμπίπτουν» χρονικά με την μαζική και αρρυθμική εγκατάσταση υπηκόων τρίτων χωρών στο εσωτερικό των χωρών μελών με κύριο σκοπό την αναζήτηση εργασίας.

Μόλις το 1997 γίνεται η πρώτη συντονισμένη προσπάθεια χάραξης μιας κοινής πολιτικής για την ίση μεταχείριση στα πλαίσια μάλιστα του Ευρωπαϊκού Έτους για την καταπολέμηση του Ρατσισμού και

της Ξενοφοβίας. Το ίδιο έτος ψηφίζεται η συνθήκη του Άμστερνταμ, το άρθρο 13 της οποίας αποτελεί ακόμη και σήμερα τον θεμέλιο λίθο της κοινοτικής πολιτικής ενάντια στις διακρίσεις.

Όμως, τα βασικότερα νομικά κείμενα που θεμελιώθηκαν σε αυτή την διάταξη, οι οδηγίες 2000/43²³⁷ και 2000/78²³⁸ οφείλουν την υιοθέτησή τους, και μάλιστα σε χρόνο ρεκόρ, στην εκλογική επιτυχία του ναζιστικού κόμματος του Χάϊντερ στην Αυστρία του 1999, η οποία αντικατοπτρίζει πολύ καθαρά ένα αναπτυσσόμενο αίσθημα φόβου και εχθρότητας απέναντι στους “νέους” και τους “παλαιούς” μετανάστες σε όλες, σχεδόν, τις χώρες της Ευρώπης των 15.

Η μετανάστευση και ειδικότερα τα ζητήματα, που αφορούν στην ένταξη των οικονομικών μεταναστών στην απασχόληση, στην πραγματικότητα λειτουργούν σαν καύσιμα, με τα οποία τροφοδοτείται διαρκώς η κοινοτική μηχανή, που επεξεργάζεται και υλοποιεί δράσεις και πολιτικές για την καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει κανείς παρατηρώντας την πορεία των προτεραιοτήτων που τέθηκαν στα πλαίσια της προσπάθειας για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική.

Το 1992 (Συνθήκη του Μάαστριχτ) προέχει η φύλαξη των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης και η διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου για την είσοδο και την διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών. Το 1995 (Συμβούλιο Βαρκελώνης) και το 1997 (Συνθήκη Άμστερνταμ) βασική μέριμνα αποτελεί η σταδιακή εγκαθίδρυση ενός χώρου ελευθερίας ασφάλειας και δικαιοσύνης στο εσωτερικό της Ένωσης, καθώς, επίσης, και η θωράκιση των εξωτερικών της συνόρων (Συμφωνίες Σένγκεν).

237. Περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής.

238. Για την διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία.

Το 1999 (Συμβούλιο Τάμπερε) και το 2000 (Συμβούλιο Σεβίλλης), παράλληλα με την ανάγκη για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, την επέκταση των συμφώνων επανεισδοχής με τις τελευταίες χώρες προέλευσης και την διαχείριση-θωράκιση των κοινών συνόρων, τονίζεται και η μέριμνα για την ίση μεταχείριση των αλλοδαπών πολιτών.

Το 2001 (Συμβούλιο Λάακεν) γίνεται για πρώτη φορά λόγος για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού και δημιουργείται το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης. Το 2003 (Συμβούλιο Θεσσαλονίκης) επισημοποιείται οριστικά το δίπολο που περιλαμβάνει από την μία, την κοινωνική ένταξη των νομίμων μεταναστών στις χώρες-μέλη και από την άλλη, την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Είναι, όμως, γεγονός ότι στο εξής η **προτεραιότητα της ευρωπαϊκής πολιτικής** απομακρύνεται σταδιακά από τους αρχικούς στόχους της καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης, της φύλαξης των συνόρων και των κοινών ρυθμίσεων για την υποδοχή των μεταναστών. Η πολιτική πρωτοβουλία αφορά, πλέον, κατά κύριο λόγο, μια προσέγγιση βασισμένη στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστών, στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην προσπάθεια διαχείρισης των οικονομικών μεταναστεύσεων.

Ακόμη και στη θεματολογία των επίσημων κειμένων η αντικατάσταση των όρων “καταπολέμηση” και “φύλαξη”, από άλλους όπως “ένταξη”, “διακριτική μεταχείριση” ή “προσέγγιση/διαχείριση” σηματοδοτεί αυτήν την ριζική μεταστροφή στην αντιμετώπιση της μετανάστευσης. Από μια άμεση απειλή, η μετεγκατάσταση υπηκόων τρίτων χωρών θεωρείται, βαθμηδόν, μια νέα πραγματικότητα, την οποία τα κράτη-μέλη και η Ένωση οφείλουν να διαχειριστούν, όχι με γνώμονα την ασφάλεια των κοινωνιών τους, αλλά στη βάση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστών.

Κατά συνέπεια, τα βασικότερα κοινοτικά κείμενα για την μετανάστευση, ήδη, από το 2003 είναι, μεταξύ άλλων, η Ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο *Μετανάστευση, ένταξη και απασχόληση* (2003), η Πρώτη ετήσια Έκθεση για την μετανάστευση και την ένταξη (2004) και η Πράσινη Βίβλος για μια κοινοτική προσέγγιση της διαχείρισης των οικονομικών μεταναστεύσεων (2004).

Το ψηφιδωτό των σχετικών κειμένων για την μετανάστευση διανθίζουν, τόσο η Πράσινη Βίβλος για την ισότητα και τη μη διακριτική μεταχείριση στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση (2005), όσο και η Ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο *Απαγόρευση των διακρίσεων και ίσες ευκαιρίες για όλους*, όπου ιδιαίτερο βάρος αφιερώνεται στους μετανάστες και στις μειονότητες των χωρών-μελών.

Η εξέλιξη αυτή δικαιολογείται ως ένα μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές παθογένειες και τα κρούσματα κοινωνικού αποκλεισμού, περιθωριοποίησης και φτώχειας που εμφανίστηκαν έντονα και ταχύτατα στο εσωτερικό πολλών κρατών-μελών, εξ αιτίας, κυρίως, της αντι-μεταναστευτικής πολιτικής που ακολούθησαν, σε εναρμόνιση με την ευρύτερη κοινοτική αντιμετώπιση της μετανάστευσης.

Δραματική επιβεβαίωση αυτής της σχέσης αιτίου και αιτιατού συνιστά η εξέγερση στα προάστια-γκέτο των «μεταναστών» σε μεγάλες πόλεις της Γαλλίας και άλλων χωρών τον Φθινόπωρο του 2005, με πρωταγωνιστές νεαρούς, αυτόχθονες πολίτες, μεταναστευτικής οικογενειακής καταγωγής.

Στο πιθανό εύλογο ερώτημα γιατί το 2007 επιλέχθηκε να είναι ένα ευρωπαϊκό έτος για την προώθηση των ίσων ευκαιριών, η απάντηση μοιάζει αυτονόητη: διότι τα γεγονότα που μετέτρεψαν για εβδομάδες το Παρίσι, τις Βρυξέλλες και άλλες πόλεις σε εμπόλημα ζώνη, εκτυλίχθηκαν στα τέλη του 2005 και ήταν, πλέον, αργά για

να ανακληθεί η ανακήρυξη του 2006 ως έτους αφιερωμένο στην κινητικότητα των εργαζομένων.

Έτσι, οι προσπάθειες ερμηνείας των αιτιών αυτών των κοινωνικών δυσλειτουργιών και αναταραχών κατέληξαν σε ένα καθοριστικό συμπέρασμα. Σύμφωνα με αυτό, οι **διακρίσεις** που αντιμετωπίζουν **στην απασχόληση** οι μετανάστες, οι «μετανάστες» δεύτερης και τρίτης γενιάς ή τα μέλη ορισμένων μειονοτήτων ευθύνονται σχεδόν αποκλειστικά για τα γενικευμένα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Το πεδίο μάλιστα, όπου εντοπίζονται τα μεγαλύτερα προβλήματα, είναι αυτό της πρόσβασης σε μια θέση απασχόλησης, δηλαδή, στο στάδιο της **πρόσληψης**, για νεαρά σε ηλικία άτομα, τα οποία ανήκουν σε αυτές τις “ευάλωτες” πληθυσμιακές ομάδες. Στο σημείο αυτό, η συζήτηση καταλήγει, μοιραία, στον παράγοντα “εργοδότες”, δεδομένου ότι, κατά κανόνα, από αυτούς εξαρτάται αποκλειστικά η έναρξη μιας σχέσης εργασίας σε οποιαδήποτε επιχείρηση.

Είναι, πάντως, αλήθεια ότι αυτή η διαπίστωση είχε αρχίσει να αποκρυσταλλώνεται στο εσωτερικών αυτών των ευρωπαϊκών χωρών, ήδη, από το 1997, όταν τα πρώτα σημάδια ρατσισμού, μισοξενίας και διακρίσεων άρχισαν να γίνονται ολοένα και πιο ορατά.

2.2. Η περίπτωση των ευρωπαϊκών χωρών υποδοχής μεταναστών: από την διαπίστωση και πιστοποίηση του προβλήματος, στις πρώτες προσπάθειες αντιμετώπισής του

Σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα ποσοστά ανεργίας των ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού παραμένουν από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα πολύ υψηλότερα από τα αντίστοιχα των εθνικών μέσων όρων και φυσικά υψηλότερα από τα αντίστοιχα των πολιτών

εκείνων, οι οποίοι δεν κατατάσσονται σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες.

Σε ορισμένες χώρες ο προσδιορισμός των ομάδων αυτών γίνεται στην βάση της καταγωγής των γονέων, της φυλής, της ράτσας ή του χρώματος του δέρματος, ενώ σε όσες περιπτώσεις απαγορεύονται οι “εθνοτικές στατιστικές”, η στατιστική κατηγοριοποίηση των πολιτών γίνεται με την βοήθεια στοιχείων της κοινωνικής και γεωγραφικής καταγωγής τους.

Πάντοτε, όμως, η διαπίστωση παραμένει κοινή: ο κίνδυνος να παραμείνει κάποιος άνεργος και γενικότερα να υποστεί τις συνέπειες διακριτικών σε βάρος του συμπεριφορών στην απασχόληση είναι μεγαλύτερος, εάν ανήκει σε μια ορισμένη κατηγορία πολιτών, από ό,τι θα συνέβαινε, εάν δεν ανήκε σε αυτή.

Η διαπίστωση αυτή, όσο καθολική και ομόθυμη και αν ήταν, δεν επαρκούσε, ώστε να θεμελιωθεί ένα αμάχητο τεκμήριο, (όχι βεβαίως, με την νομική έννοια, αλλά σε πολιτικό επίπεδο), αναφορικά με την λειτουργία μηχανισμών συστηματικών διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση και ειδικότερα στο πιο νευραλγικό σημείο, αυτό της πρόσληψης σε μια θέση εργασίας. Έτσι, η πιστοποίηση αυτής της γενικευμένης κοινωνικής ανισορροπίας έπρεπε να γίνει με ανεξάρτητα επιστημονικά μέσα.

Με πρωτοβουλία του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας και με εργαλείο την μέθοδο της «πιστοποίησης των πραγματοποιηθέντων συμπεριφορών»²³⁹, την γνωστή μέθοδο του «testing», κατά την διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '90 και σε διάφορες χώρες του κόσμου, έγινε μια προσπάθεια καταγραφής της πιθανότητας-κινδύνου διακριτικής αντιμετώπισης, που αντιμετώπιζαν

---

239. Test des pratiques effectives.

νέοι πολίτες, ανήκοντες σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες σε τρεις φάσεις της διαδρομής της αναζήτησης μιας θέσης εργασίας:

α) στο στάδιο της πρώτης επικοινωνίας με την επιχείρηση,

β) στο στάδιο της κλήσης σε συνέντευξη, και

γ) στο στάδιο της προσφοράς μιας θέσης εργασίας.

Στην **Ολλανδία** η μελέτη²⁴⁰ συνέκρινε την διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση που έτυχαν από τους εργοδότες οι νέοι μαροκινής καταγωγής σε σχέση με νέους Ολλανδούς στην προσπάθεια ανεύρεσης μιας θέσης εργασίας διαθέτοντας, πάντα, αντίστοιχα προσόντα. Η έρευνα κατέληξε στην διαπίστωση διακρίσεων στο 23% των περιπτώσεων σε βάρος των νέων μαροκινής καταγωγής. Η αναλογία αυτή είναι μάλιστα υψηλότερη, όσο εξετάζονται οι διαδοχικές φάσεις, για να αγγίξει το 36% στο τέλος της διαδρομής.

Στο **Βέλγιο** η σύγκριση αφορούσε στην υποδοχή, της οποίας έτυχαν οι νέοι μαροκινοί σε σχέση με την αντίστοιχη των νέων γηγενών²⁴¹ σε τρεις περιοχές της χώρας, τις Βρυξέλλες, την Φλάνδρα και την Βαλλονία. Οι διακρίσεις έπληξαν το 19% των υποψηφιοτήτων των νέων μαροκινών στην πρώτη φάση της διαδικασίας πρόσληψης και το 33% στο τελικό στάδιο.

Στην **Ισπανία**, η αντίστοιχη έρευνα²⁴² στις περιοχές της Βαρκελώνης, της Μαδρίτης και της Μάλαγας, αφορούσε, επίσης, σε νέους μαροκινούς, σε βάρος των οποίων διαπιστώθηκαν διακριτικές

240. Bovenkerk F. Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in Netherlands, Geneva, ILO, 1995.

241. Arrijn P., Feld S., Nayer A., Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin: the case of Belgium, Geneva, ILO, 1999.

242. Prada Angel M., Labour market discrimination against migrant workers in Spain, Geneva, ILO, 1996.

συμπεριφορές στο πρώτο στάδιο της πρόσληψης σε ποσοστό 25% για να ξεπεράσει το 36% στο τελευταίο στάδιο.

Στην **Γερμανία**, στο κρατίδιο της Ρηνανίας-Βόρειας Βεσφαλίας οι ερευνητές κατέγραψαν²⁴³ ένα ποσοστό 13% στο πρώτο και 19% στο τελευταίο στάδιο της διαδικασίας πρόσληψης σε βάρος των νέων Τούρκων εργαζομένων.

Στην **Ελβετία** η έρευνα εμπεριείχε και συγκριτικά αποτέλεσμα για τις υποκατηγορίες των κοινοτικών και των εξω-κοινοτικών αλλοδαπών σε σχέση με τις διακρίσεις που πιστοποιήθηκαν κατά την προσπάθεια κάλυψης μιας θέσης εργασίας. Οι νέοι Πορτογάλοι έτυχαν συμπεριφοράς όχι εξαιρετικά δυσμενέστερης αυτής των νέων Ελβετών συναδέλφων τους, όμως, οι Τούρκοι και οι αλβανόφωνοι Γιουγκοσλάβοι αντιμετώπισαν διακρίσεις σε πολύ υψηλότερα ποσοστά.

Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνονται συγκριτικά τα ελάχιστα ποσοστά διακρίσεων, που πιστοποιήθηκαν από αυτές τις μελέτες²⁴⁴ στο ειδικό στάδιο της πρόσληψης σε συνέντευξη πρόσληψης για τις υπό εξέταση κάθε φορά κατηγορίες πολιτών.

---

243. Goldberg A., Mourinho D. et Kulke U., Labour market discrimination against foreign workers in Germany, Geneva, ILO, 1996.

244. Περισσότερες πληροφορίες για όλες αυτές τις έρευνες του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας στο Fibi Rosita, «Discrimination dans l'accès à l'emploi des jeunes d'origine immigrée en Suisse», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 45-58.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συγκριτικά ελάχιστα ποσοστά διακρίσεων

Κατηγορία Πολιτών	Χώρα	Ποσοστό διακρίσεων
Πορτογάλοι	Γαλλόφωνη Ελβετία	9%
Τούρκοι	Γερμανία	13%
Μαροκινοί	Βέλγιο	19%
Μαροκινοί	Ολλανδία	23%
Μαροκινοί	Ισπανία	25%
Τούρκοι	Γερμανόφωνη Ελβετία	30%
Αλβανόφωνοι Γιουγκοσλ.	Γερμανόφωνη Ελβετία	48%

Πηγή: Fibi, Kaya, Piguet, 2003.

Είναι προφανές ότι οι Μαροκινοί αντιμετωπίζουν παρόμοια ποσοστά διακρίσεων στο Βέλγιο, την Ολλανδία και την Ισπανία, αλλά υψηλότερα από τα αντίστοιχα των Πορτογάλων στην γαλλόφωνη Ελβετία ή χαμηλότερα των Τούρκων ή των Αλβανόφωνων στην Γερμανόφωνη Ελβετία.

Επίσης, δεν υφίστανται όλες οι μειονότητες σε κάθε χώρα τα ίδια προβλήματα διακριτικής μεταχείρισης και αυτή η παραδοχή τελεί σε άμεση συνάρτηση με τα στερεότυπα, τα οποία κυριαρχούν στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και τα οποία δεν αφήνουν ανεπηρέαστους τους εργοδότες κατά την επιλογή του κατάλληλου εργαζομένου για την επιχείρησή τους.

Τα συμπεράσματα των ανεξάρτητων αυτών ερευνών έπειτα, ιδίως, από μια ευρεία καμπάνια διάδοσής τους μέσα από τα ΜΜΕ των χωρών, στις οποίες διενεργήθηκαν, είχαν άμεσο κοινωνικό και πολιτικό αντίκτυπο. Για πρώτη φορά η γενική και αφηρημένη κοινή αίσθηση για τις διακρίσεις των μελών των μειονεκτουσών ομάδων του πληθυσμού στην απασχόληση «ποσοτικοποιείται», ενώ γίνεται

ευχερέστερη και η θεμελίωση της σύνδεσης των υψηλών ποσοστών ανεργίας των πολιτών αυτών με τις διακριτικές συμπεριφορές που αντιμετωπίζουν στο στάδιο της πρόσληψης.

Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι από το 1997 και μετά το σύνολο των πολιτικών που υιοθετήθηκαν στο Βέλγιο σχετικά με την προώθηση της ίσης μεταχείρισης οφείλονται άμεσα στην έρευνα πιστοποίησης που διενεργήθηκε²⁴⁵, με την οποία καταρρίφθηκαν και οι τελευταίες αμφιβολίες για την λειτουργία διαδεδομένων διακριτικών συμπεριφορών στην αγορά εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για τις υπόλοιπες χώρες, ενώ, σε όσες δεν είχε πραγματοποιηθεί μια ανάλογη απόπειρα ταυτοποίησης των διακρίσεων, τα κοινά πορίσματα των προηγούμενων έδωσαν το απαραίτητο έναυσμα, ώστε να ακολουθηθεί η ίδια διαδικασία.

Η Γαλλία δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Μόλις πρόσφατα, στις 14 Μαρτίου 2007 ανακοινώθηκαν στην κοινή γνώμη τα συμπεράσματα μιας αντίστοιχης έρευνας, η οποία διεξήχθη στα πρότυπα του υποδείγματος του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας στις περιοχές της Λιλ, της Λιόν, της Μασσαλίας, της Νάντης, του Παρισιού και του Στρασβούργου στη βάση 2.440 αγγελιών για εργασία.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε στον γαλλικό Τύπο, είναι προτιμότερο να ονομάζεται κανείς Julien αντί για Farid, εάν επιθυμεί να βρει δουλειά. Στα 4/5 των περιπτώσεων προσλήφθηκε τελικά ένας μη μειονοτικός υποψήφιος και συγκεκριμένα:

- μόνο το 11% των εργοδοτών τήρησαν απόλυτα σε όλη την διάρκεια της διαδικασίας πρόσληψης την αρχή της ίσης μεταχείρισης,

---

245. Ilke Adam, «La discrimination ethnique à l'embauche à l'agenda politique belge», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 11-25.

- στο 70% των περιπτώσεων προτίμησαν ένα υποψήφιο μη αφρικανικής καταγωγής, ενώ
- στο 19% αυτών προτίμησαν έναν υποψήφιο, ο οποίος δεν ανταποκρίνεται στο μοντέλο του γάλλου πολίτη.

Αυτή την φορά, οι γάλλοι εργοδότες δεν περίμεναν την δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων αυτής της έρευνας, για να αναλάβουν δράση. Γνώριζαν εκ των προτέρων ότι και στην γαλλική περίπτωση, αν όχι κυρίως σε αυτή, οι διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών 2^{ης} ή 3^{ης} γενιάς αποτελούν καθημερινό φαινόμενο.

Και αυτό, παρά το γεγονός ότι στην Γαλλία οι “εθνικές στατιστικές” δεν επιτρέπονται, οπότε οι συγκριτικές μετρήσεις γίνονται, συνήθως, με κριτήριο την γεωγραφική καταγωγή, την διαμονή, δηλαδή, σε ευαίσθητα προάστια, τα οποία συγκεντρώνουν παραδοσιακά πολλές μειονοτικές οικογένειες.

Στις αρχές του 2004 στα πλαίσια μιας Έκθεσης με τίτλο «Οι ξεχασμένοι της ισότητας των ευκαιριών²⁴⁶» διαμορφώθηκε η ιδέα μιας **Χάρτας της διαφορετικότητας** με σκοπό να ενθαρρυνθούν οι επιχειρήσεις να αποτυπώσουν στο προσωπικό τους τις διαφορετικές συνιστώσες της γαλλικής κοινωνίας και να καταστήσουν την ίση μεταχείριση και την διαφορετικότητα στρατηγικούς άξονες της πολιτικής τους.

Πολλοί μεμονωμένοι εργοδότες ανταποκρίθηκαν άμεσα σε αυτήν την πρόκληση με αποτέλεσμα η Γαλλική Ένωση Ιδιωτικών Επιχειρήσεων (AFEP) να αναλάβει μέσα σε διάστημα λίγων μόλις μηνών να συνδράμει ενεργητικά στην σύνταξη και διάδοση αυτής της Χάρτας, η οποία εκπονήθηκε με ευθύνη του αρμόδιου Υπουργείου για την Προώθηση της Ισότητας των Ευκαιριών. Στις

246. Yazig Sebeg et Laurence Méhaignerie, *Les oubliés de l'égalité des chances*, Janvier 2004.

22 Οκτωβρίου του 2004, 314 εκπρόσωποι μικρών, μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων υπογράφουν για πρώτη φορά την Χάρτα και δεσμεύονται:

1. Να ευαισθητοποιήσουν και να εκπαιδεύσουν τους διευθυντές τους και τους συνεργάτες, οι οποίοι εμπλέκονται στην διαδικασία πρόσληψων, την κατάρτιση και την εξέλιξη της εργασιακής σχέσης, αναφορικά με το διακύβευμα της μη-διάκρισης και της διαφορετικότητας.
2. Να σεβαστούν την εφαρμογή της αρχής περί μη διάκρισης σε όλα τα πεδία της διαχείρισης των ανθρωπίνων πόρων όπως είναι, ιδίως, η πρόσληψη, η κατάρτιση, η επαγγελματική πρόοδος και ανέλιξη των συνεργατών.
3. Να αναζητήσουν τρόπους, ώστε να αντανακλάται στο προσωπικό τους η πολιτιστική και εθνική διαφορετικότητα της γαλλικής κοινωνίας.
4. Να κοινοποιήσουν στο σύνολο των συνεργατών τους την δέσμευση αυτή σε σχέση με την μη-διάκριση και την διαφορετικότητα και να τους ενημερώνουν για τα έμπρακτα αποτελέσματα αυτής της δέσμευσης.
5. Να καταστήσουν την διαμόρφωση και την εφαρμογή της πολιτικής της διαφορετικότητας ένα θέμα διαβούλευσης με τους αντιπροσώπους των εργαζομένων.
6. Να συμπεριλαμβάνουν στην ετήσια Έκθεση προόδου ένα κεφάλαιο με την περιγραφή της δέσμευσης αυτής: εφαρμοσμένες δράσεις, πρακτικές και αποτελέσματα.

Τον Μάρτιο του 2006 ψηφίζεται ο νέος Νόμος για την ισότητα των ευκαιριών, ενώ λίγους μήνες αργότερα κατά την έκδοση της πρώτης ετήσιας Έκθεσης του Υπουργείου για την περίοδο Ιουνίου 2005-

Ιούνιος 2006, οι υπογράφουσες επιχειρήσεις ανέρχονταν σε 600 και στα τέλη του ίδιου έτους ξεπερνούσαν τις 2000.

Μια τέτοιας εμβέλειας πρωτοβουλία δεν θα ήταν δυνατόν να αφήσει αδιάφορες τις υπόλοιπες χώρες με παράδοση στην υποδοχή μεταναστών, είτε οι διακρίσεις στο επίπεδο της πρόσληψης είχαν προσδιοριστεί ποσοτικά, είτε όχι. Κατά την διάρκεια της 7^{ης} διπλωματικής γαλλογερμανικής συνάντησης στις 12 Οκτωβρίου 2006 στο Παρίσι αποφασίστηκε η επέκταση της Χάρτας της διαφορετικότητας και στην Γερμανία.

Έτσι, στις 23 Ιανουαρίου 2007, όταν ο αρμόδιος γάλλος Υπουργός παρουσίαζε στο Παρίσι την Έκθεση για την ένταξη και την ισότητα των ευκαιριών, τέσσερις γερμανικές επιχειρήσεις είχαν, ήδη, υπογράψει την γερμανική Χάρτα της διαφορετικότητας. Είναι βέβαιο ότι, ανεξάρτητα από την προς τούτο δέσμευση της γερμανικής προεδρίας κατά την διάρκεια του έτους 2007 για την ισότητα των ευκαιριών, ανάλογες προσπάθειες θα αναπτυχθούν αυτόνομα στο εσωτερικό και άλλων χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε πολλές από αυτές η εργοδοτική πλευρά έχει αναλάβει από καιρό δράση στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών και των μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού, αναλόγως της έκτασης, που έχουν λάβει οι διακρίσεις στην απασχόληση.

Τι ισχύει όμως στην ελληνική περίπτωση σε σχέση με την διαπίστωση και την καταγραφή των διακρίσεων;

3. Η ελληνική περίπτωση

Στην Ελλάδα, τα βασικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης, άλλοτε είναι κοινά και άλλοτε διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από αυτά, τα οποία συναντώνται στις υπόλοιπες χώρες υποδοχής μεταναστών, είτε αυτές δέχθηκαν κατά την διάρκεια της δεκαετίας

του '90 για πρώτη φορά υπηκόους τρίτων χωρών ως οικονομικούς μετανάστες, είτε είχαν βιώσει ανάλογες εμπειρίες στο έδαφός τους σε προηγούμενες δεκαετίες.

Το κοινό γνώρισμα του τελευταίου μεταναστευτικού κύματος προς πολλά κράτη-μέλη είναι η αυθόρμητη και ανοργάνωτη μετακίνηση αλλοδαπών πολιτών, απουσία επίσημης διακρατικής συμφωνίας με τις χώρες προέλευσης και φυσικά δίχως την πρότερη σχετική προετοιμασία υποδομών υποδοχής.

Πολλά εκατομμύρια οικονομικών μεταναστών εγκαταστάθηκαν στο εσωτερικών των χωρών αυτών με αποκλειστικό σκοπό την αναζήτηση εργασίας και έπειτα από την πάροδο ενός σύντομου, συνήθως, χρονικού διαστήματος προσαρμογής, άρχισαν να φιλοξενούν και τα μέλη της οικογένειάς τους, που είχαν παραμείνει στις πατρίδες τους.

Η ένταξη των εργαζομένων αυτών στις εθνικές αγορές εργασίας πραγματοποιήθηκε μέσα από την λειτουργία του μηχανισμού της προσφοράς και της ζήτησης, ενώ το επίπεδο επιτυχίας μιας τέτοιας διαδικασίας είχε να κάνει, πάντοτε, με τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε οικονομίας, την ταχύτητα προσαρμογής της στα νέα δεδομένα και την δυνατότητα άμεσης απορρόφησης του νέου εργατικού δυναμικού.

Η σπάση που υιοθετήθηκε από τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής επιτάχυνε ή διευκόλυνε αυτές τις διεργασίες, οσάκις καταβλήθηκε προσπάθεια να ρυθμιστούν και να οργανωθούν οι αλλαγές στην οικονομία και στην απασχόληση, αλλά σε καμία περίπτωση δεν τις αναχαίτισε, όταν επιχειρήθηκε κάτι τέτοιο.

Διαφορετικός, λοιπόν, είναι ο βαθμός επιτυχίας της ενταξιακής προσπάθειας που κατέβαλαν και καταβάλλουν ακόμα οι οικονομικοί μετανάστες σε κάθε κοινωνία υποδοχής. Όπως, αναφέρθηκε

προηγουμένως, σχεδόν σε όλες τις σύγχρονες χώρες εγκατάστασης εξω-κοινοτικών μεταναστών, τα μέλη των μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας σε σχέση με τους μη ανήκοντες σε αυτές τις ομάδες.

Τι ισχύει στην χώρα μας σε ό,τι αφορά τις διακρίσεις με βάση την καταγωγή στο στάδιο της πρόσληψης σε μια θέση εργασίας (3.1.); Σε ποιους άλλους τομείς της απασχόλησης μπορούν να ανιχνευτούν διακριτικές συμπεριφορές σε βάρος των μεταναστών μέσα από τις διαθέσιμες ερευνητικές εργασίες, που έχουν εκπονηθεί (3.2.);

3.1. Οι διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών κατά την πρόσληψη σε μια θέση εργασίας

Κατ' αρχήν θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι, αναφορικά με την γνώση των κεντρικών αξόνων της θεματικής, η οποία εξετάζεται στο κεφάλαιο αυτό, η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα στην κατάσταση, στην οποία βρίσκονταν οι χώρες του Βορρά της Ευρώπης πριν την διεξαγωγή των ερευνών πιστοποίησης των διακριτικών συμπεριφορών, όπως περιγραφικά παρουσιάστηκαν στην πρώτη ενότητα αυτού του κειμένου.

Κατά συνέπεια, εκτός από ορισμένες βάσιμες υποψίες, απόρροια των διδαγμάτων της καθημερινής πείρας και παρατήρησης, ο μόνος αξιόπιστος τρόπος προσέγγισης του θεματικού πεδίου της προσβασιμότητας των μεταναστών στην αγορά εργασίας²⁴⁷ είναι η επεξεργασία των καταγραφών της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας.

---

247. Πολλά από τα στοιχεία που ακολουθούν εμπεριέχονται σε σχετικό κεφάλαιο του γράφοντος, στο 1^ο Τεύχος - Έκθεση του ευρωπαϊκού προγράμματος με τίτλο «Αξιολόγηση της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση στην Ελλάδα, περιπτώσεις ενεργούς γήρανσης και ένταξης των μεταναστών στην αγορά εργασίας», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ 2006-2007, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.inegsee.gr/esa.htm

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας εργατικού δυναμικού της ΕΣΥΕ κατά το πρώτο τρίμηνο κάθε ημερολογιακού έτους, οι μετανάστες και συγκεκριμένα οι αλλοδαποί εργαζόμενοι της χώρας, συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά εξ ολοκλήρου διαφορετικά από αυτά, τα οποία σημειώνονται σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή αγορά εργασίας.

Τα ποσοστά ανεργίας των μεταναστών είναι χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των ελλήνων με βάση το φύλο του εργαζόμενου:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ποσοστά ανεργίας ελλήνων/αλλοδαπών

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΕΤΗ		
	2006	2005	2001
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	8,8	9,6	10,4
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	8,8	9,7	10,4
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	7,5	8,1	11,4

ΑΝΔΡΕΣ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	5,6	5,8	6,9
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	5,7	5,9	6,9
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	4,0	4,4	7,5

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	13,4	15,2	15,9
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	13,4	15,3	15,8
ΞΕΝΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	12,9	14,2	17,9

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τρίμηνα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Με εξαίρεση τις αρχές της δεκαετίας, τα ποσοστά των μεταναστών και των μεταναστριών είναι σήμερα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των ελλήνων και των ελληνίδων. Επιπλέον, ο ρυθμός και ο βαθμός μείωσης των ποσοστών ανεργίας είναι σημαντικότερος

στην περίπτωση του μεταναστευτικού πληθυσμού από ό,τι για τον γηγενή.

Μάλιστα, η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ό,τι αφορά την σχέση του μεριδίου της ανεργίας των μεταναστών ως προς το μερίδιο συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. Όταν, για παράδειγμα, οι μετανάστες αντιπροσωπεύουν το 5% του εργατικού δυναμικού και το 5% των ανέργων μιας χώρας, τότε αυτή η σχέση λέγεται ότι είναι ίση με την μονάδα.

Κατά μέσο όρο την διετία 2002-2003 αυτή η σχέση εμφανίζεται αρνητική, δηλαδή, μικρότερη της μονάδας, μόνο στην περίπτωση της Ελλάδος, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Eurostat τα οποία εμπεριέχονται σε μια πρόσφατη έρευνα²⁴⁸.

Όμως, και από τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΣΥΕ για το 2006 προκύπτει ότι, πράγματι, οι μετανάστες αντιπροσωπεύουν το 6,5% του εργατικού δυναμικού, αλλά μόνο το 5,5% των ανέργων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Συμμετοχή αλλοδαπών στην απασχόληση

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%) ΞΕΝΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΕΤΗ		
και τα δύο φύλα	2006	2005	2001
Απασχολούμενοι	6,5	6,7	4,1
Εργατικό Δυναμικό	6,4	6,6	4,2
Άνεργοι	5,5	5,6	4,5

248. Πρόκειται για την μελέτη του Κ. Φωτάκη (Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής), η οποία παρουσιάστηκε στην εισήγησή του με τίτλο «Δημογραφικές εξελίξεις, μετανάστευση και ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική», κατά την διάρκεια συνεδρίου του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου στις 25 και 26 Μαΐου 2006 με θέμα «Η κοινωνική πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: προκλήσεις και προοπτικές».

Άνδρες	2006	2005	2001
Απασχολούμενοι	6,7	7,0	4,3
Εργατικό Δυναμικό	6,6	6,9	4,3
Άνεργοι	4,8	5,2	4,7

Γυναίκες	2006	2005	2001
Απασχολούμενοι	6,2	6,4	3,8
Εργατικό Δυναμικό	6,2	6,3	3,9
Άνεργοι	5,9	5,9	4,4

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τρίμηνα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Με απλά λόγια, σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί στις υπόλοιπες χώρες υποδοχής μεταναστών, η πρόσβαση σε μια θέση εργασίας είναι ευχερέστερη για τους οικονομικούς μετανάστες από ό,τι για τους γηγενείς.

Σημειωτέον, ότι από τα δεδομένα αυτά δεν δείχνουν να επιβεβαιώνονται οι δυσοίωνες προβλέψεις που διατυπώθηκαν πριν το 2004, σύμφωνα με τις οποίες η ολοκλήρωση των ολυμπιακών έργων θα εκτόξευε την ανεργία, ιδίως, των αντρών μεταναστών στα ύψη. Το ποσοστό ανεργίας αυτών είναι πολύ χαμηλό, σχεδόν κατά 50% χαμηλότερο σε σχέση με την περίοδο προετοιμασίας των ολυμπιακών εγκαταστάσεων με πυρετώδους ρυθμούς.

Η εικόνα αυτή, η οποία καθιστά την Ελλάδα μια χώρα, όπου οι μετανάστες απορροφώνται με χαρακτηριστικά ευκολία στην αγορά εργασίας, δεν είναι ανεπιθύμητο. Σχετίζεται, μάλιστα με μια σειρά από χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ελληνικής οικονομίας και με ορισμένες ιδιαιτερότητες της εκδήλωσης του φαινομένου της μετανάστευσης στην ελληνική περίπτωση.

Από τις αρχές τις δεκαετίας του '90, όταν άρχισαν να εκδηλώνονται τα πρώτα μεταναστευτικά ρεύματα μέχρι και σήμερα, η Ελλάδα σημαδεύτηκε από μια αύξηση της ζήτησης σε χειρόνακτες μισθωτούς και γενικότερα σε χαμηλής ειδίκευσης ή εκπαιδευτικού επιπέδου εργατικά χέρια σε μια σειρά από κλάδους της οικονομίας. Δίχως καμία αναπτυξιακή στρατηγική προσανατολισμένη στην καινοτομία, την έρευνα και την αύξηση της ποιότητας της εργασίας και του παραγόμενου προϊόντος, το 70% των εργαζομένων της χώρας είναι σήμερα απόφοιτοι Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου²⁴⁹.

Μέσα σε τέτοιες συνθήκες οι εκατοντάδες χιλιάδες των μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην χώρα προσανατολίστηκαν, σχεδόν αυτόματα, σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι δεν γνώριζαν απαραίτητα ραγδαία ανάπτυξη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο κλάδος των κατασκευών, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το αντρικό αλλοδαπό εργατικό δυναμικό. Αντίθετα απ' ό,τι ενδεχομένως πιστεύεται, ούτε η αθρόα είσοδος των μεταναστών στην Ελλάδα, ούτε η απορροφητικότητα των αντρών μεταναστών στην απασχόληση συνδέεται άρρηκτα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Και αυτό για δύο λόγους.

Πρώτον, επειδή, από το σύνολο των σχετικών επιστημονικών μελετών προκύπτει, ότι στην πλειοψηφία τους οι μετανάστες, άντρες και γυναίκες, εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα μέχρι λίγο μετά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990 και κατά κύριο λόγο έως το 1995, πολύ πριν ανατεθεί στην χώρα η ευθύνη της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων.

Δεύτερον, επειδή, και οι γυναίκες, αλλά και οι υπόλοιποι άντρες

---

249. Βλ. Ρομπολής Σάββας, Ανάπτυξη και ιδιωτικά ΑΕΙ, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 26/01/2007, σελ. 6.

απορροφήθηκαν εξίσου εύκολα και στους άλλους κλάδους, στους οποίους συγκεντρώθηκαν οι μετανάστες, ενώ τα ποσοστά ανεργίας τους όχι μόνο δεν αυξάνονται, αλλά μειώνονται, ιδίως μετά το 2004.

Οι κλάδοι, λοιπόν, στους οποίους απασχολούνται ως επί το πλείστον οι μετανάστες, είναι οι κατασκευές, η μεταποίηση, ο τουρισμός-επισιτισμός και η γεωργία, ενώ ειδικά για την κατηγορία των μεταναστριών προστίθεται ο κλάδος της κατ' οίκον εργασίας, όπως προκύπτει από τους πίνακες που ακολουθούν.

Για τους άντρες οι σχετικές καταγραφές έχουν ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή αλλοδαπών αντρών ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΕΤΗ		
	2006	2005	2001
ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΔΡΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	100	100	100
Α. Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	7,8	7,6	2,4
Β. Αλιεία	0,1	0,3	0,2
Γ. Ορυχεία και λατομεία	0,4	0,4	0,2
Δ. Μεταποιητικές βιομηχανίες	17,9	16,3	21,5
Ε. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	0,4	0,3	
ΣΤ. Κατασκευές	49,2	51,8	45,1
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οχημάτων	8,8	9,4	13,4
Η. Ξενοδοχεία και εστιατόρια	7,2	6,7	6,4
Θ. Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	2,5	3,0	4,8
Ι. Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	*	*	0,5
Κ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2,3	1,4	2,3
Λ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα κλπ	0,6	0,1	0,3

Μ. Εκπαίδευση	0,4	0,3	0,6
Ν. Υγεία και κοινωνική μέριμνα	0,5	0,4	0,9
Ξ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	1,0	1,1	1,0
Ο. Ιδιωτικά νοικοκυριά	0,9	0,7	0,6
Π. Ετερόδοτικο οργανισμοί και όργανα	*	39,0	*

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τμήμα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Συμμετοχή αλλοδαπών αντρών στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΕΤΗ		
	2006 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)	2005 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)	2001 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΑΝΔΡΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ			
ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧ/ΜΕΝΩΝ ΑΝΔΡΩΝ	6,7	7,0	4,3
Α. Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	4,8	4,8	0,7
Β. Αλιεία	0,9	4,2	1,6
Γ. Ορυχεία και λατομεία	4,6	5,1	1,0
Δ. Μεταποιητικές βιομηχανίες	8,0	7,6	5,7
Ε. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	2,0	1,6	*
ΣΤ. Κατασκευές	25,7	27,1	16,5
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οχημάτων	3,5	3,8	3,5
Η. Ξενοδοχεία και εστιατόρια	7,8	7,6	4,7
Θ. Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	2,0	2,6	2,4
Ι. Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	*	0,8	0,9
Κ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2,8	1,7	2,1
Λ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα κλπ	0,4	0,0	0,2
Μ. Εκπαίδευση	0,6	0,5	0,6
Ν. Υγεία και κοινωνική μέριμνα	1,2	1,0	1,6

Ξ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	2,3	2,6	1,6
Ο. Ιδιωτικά νοικοκυριά	48,3	48,4	26,6
Π. Ετερόδοικοι οργανισμοί και όργανα	*	39,0	*

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τρίμηνα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Για τις μετανάστριες τα στατιστικά δεδομένα έχουν ως ακολούθως:

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Κατανομή αλλοδαπών γυναικών ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΕΤΗ		
	2006	2005	2001
ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ	100%	100%	100%
Α. Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	5,9	7,6	3,0
Β. Αλιεία	*	*	*
Γ. Ορυχεία και λατομεία	*	*	*
Δ. Μεταποιητικές βιομηχανίες	8,7	8,1	10,6
Ε. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	*	*	*
ΣΤ. Κατασκευές	0,9	1,0	1,6
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οχημάτων	7,1	9,6	6,4
Η. Ξενοδοχεία και εστιατόρια	16,2	15,8	19,9
Θ. Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	0,6	0,6	0,8
Ι. Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	0,7	0,4	*
Κ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	5,2	7,5	4,8
Λ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα κλπ	0,0	0,4	0,4
Μ. Εκπαίδευση	1,8	1,0	1,9
Ν. Υγεία και κοινωνική μέριμνα	3,5	3,1	2,1

Ξ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	2,9	4,3	2,1
Ο. Ιδιωτικά νοικοκυριά	46,5	40,8	46,5
Π. Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	0,2	*	*

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τμήμα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Συμμετοχή αλλοδαπών γυναικών στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΕΤΗ		
	2006 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)	2005 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)	2001 ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ (%)
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ			
ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	6,2	6,4	3,8
Α. Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	2,8	3,5	0,7
Β. Αλιεία	*	*	*
Γ. Ορυχεία και λατομεία	*	*	*
Δ. Μεταποιητικές βιομηχανίες	6,1	5,6	3,7
Ε. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	*	*	*
ΣΤ. Κατασκευές	11,7	17,0	16,9
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οχημάτων	2,3	3,2	1,4
Η. Ξενοδοχεία και εστιατόρια	13,1	12,4	9,3
Θ. Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	1,2	1,2	1,2
Ι. Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	1,3	0,7	*
Κ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,1	5,9	2,8
Λ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα κλπ	*	0,4	0,2
Μ. Εκπαίδευση	0,9	0,6	0,7

Ν. Υγεία και κοινωνική μέριμνα	2,5	2,3	1,0
Ξ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	4,3	6,1	2,2
Ο. Ιδιωτικά νοικοκυριά	71,0	67	58,2
Π. Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	34,5	*	*

Πηγή: ΕΕΔ της ΕΣΥΕ, β' τρίμηνα, Επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Η κυριαρχία των μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων και η τάση των νέων σε ηλικία (γηγενών) εργαζόμενων για αναζήτηση μισθολογικά ανώτερων και κοινωνικά καταξιωμένων επαγγελματίων προς αξιοποίηση του μορφωτικού επιπέδου τους λειτουργούν, τελικά, ως παράγοντες, οι οποίοι καθιστούν την ανάγκη για φτηνά και ανειδίκευτα εργατικά χέρια μόνιμη, διαρκή και έντονα πιθανολογούμενη για το άμεσο μέλλον στην χώρα μας.

Το υψηλό ποσοστό του συνόλου των μεταναστριών, που απασχολούνται σε ιδιωτικά νοικοκυριά (σχεδόν 50%) και το γεγονός ότι 7 στις 10 γυναίκες του κλάδου είναι μετανάστριες, δεν μπορεί παρά να συνδυαστεί με την σταδιακά αυξανόμενη εισόδο των ελληνίδων στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση και στην απασχόληση, φαινόμενο, το οποίο παρατηρείται την τελευταία 20ετία και είναι απόρροια των γενικότερων μετεξελίξεων, που σημειώνονται στην Ελλάδα, σε κοινωνικό, τουλάχιστον, επίπεδο.

Δεδομένου ότι η μετανάστευση προς την Ελλάδα δεν έλαβε ποτέ την μορφή οργανωμένων μετακινήσεων στην βάση ειδικών διακρατικών συμφωνιών με τις χώρες καταγωγής, οι μετανάστες αποδέχθηκαν εξ ορισμού την προοπτική αναζήτησης μιας θέσης εργασίας, που εμπίπτει στον διεθνώς αναγνωρισμένο προσδιορισμό «3D» (Dirty, dangerous, demeaning). Αυτό σημαίνει ότι παρατηρήθηκαν εξ αρχής από οποιαδήποτε προσπάθεια αξιοποίησης των γνώσεων και των

εμπειριών, με τις οποίες ήταν εκ των προτέρων εφοδιασμένοι και επιχείρησαν να καλύψουν επαγγέλματα, τα οποία -ούτως ή άλλως- οι έλληνες εργαζόμενοι απέφευγαν να ακολουθήσουν.

Εκτός, όμως, από τους προηγούμενους λόγους, τα μεγάλα ποσοστά πρόσβασης των μεταναστών στην απασχόληση εξηγούνται, επιπλέον, από την γεωγραφική και εθνοτική ιδιαιτερότητα, που χαρακτηρίζει ακόμη και σήμερα το μεταναστευτικό φαινόμενο στον ελλαδικό χώρο. Τρία είναι τα στοιχεία, τα οποία συνθέτουν αυτή την διάσταση:

- α) από το 1990 μέχρι πολύ πρόσφατα η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία συνόρευε αποκλειστικά με τρίτες χώρες και ιδίως με πρώην ανατολικές χώρες, απ' όπου προήλθε το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών στην σύγχρονη ευρωπαϊκή μεταναστευτική ιστορία.
- β) ως συνέπεια του προηγούμενου παράγοντα, το 65% των μεταναστών της χώρας προέρχεται από τρεις γειτονικές-συνορεύουσες χώρες και,
- γ) η Ελλάδα παραμένει η μοναδική περίπτωση χώρας υποδοχής, στην οποία περίπου το 58% του συνόλου των μεταναστών κατάγεται από μια μόνο συγκεκριμένη χώρα, την Αλβανία.

Κατά συνέπεια, τα οικογενειακά και φιλικά δίκτυα, που έτσι κι αλλιώς αναπτύσσονται σε τέτοιες περιπτώσεις, λειτούργησαν και ως άτυπα κανάλια διασύνδεσης με την αγορά εργασίας, ιδίως, για τους μετανάστες, οι οποίοι ακολούθησαν λίγο αργότερα τα πρώτα κύματα των συμπατριωτών, συντοπιτών ή και συγγενών τους, στις απαρχές της δεκαετίας του '90.

Η ταχύτητα και η πρακτική ευκολία μετακίνησης των νέων μεταναστών από την χώρα καταγωγής στην Ελλάδα μέσα από αυτά

τα δίκτυα, αποτέλεσε σίγουρα ένα παράγοντα που «εγγυήθηκε» εκ των προτέρων την αυξημένη πιθανότητα πρόσβασης σε έναν ορισμένο κλάδο απασχόλησης και, όχι σπάνια, ακόμη και την κάλυψη μιας συγκεκριμένης θέσης εργασίας στο εγγύς επαγγελματικό περιβάλλον του, ήδη, εγκαταστημένου συμπατριώτη τους.

Το ίδιο ισχύει και κατά την αντίστροφη πορεία. Η σύντομη διάρκεια της μετακίνησης προς την χώρα καταγωγής επέτρεψε, καθ' όλη την διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, την εκεί μόνιμη ή προσωρινή επιστροφή σε περίπτωση παρατεταμένης εξόδου από την αγορά εργασίας ή σε βραχεία διαστήματα ανεργίας.

Με άλλα λόγια η γεωγραφική εγγύτητα των χωρών αποστολής λειτούργησε και λειτουργεί έως σήμερα ευεργετικά ως προς την επιλογή ανεπίσημων οδών εποχικής ή ακόμη και κυκλικής μετανάστευσης, απουσία, συνήθως, οποιασδήποτε σχετικής κρατικής μέριμνας και οργάνωσης αυτών των ιδιαίτερα διαδεδομένων στην πράξη μορφών διασυνοριακής μετακίνησης αλλοδαπού εργατικού δυναμικού.

Έτσι, σε σχέση με την δυνατότητα κάλυψης μιας θέσης εργασίας για τους οικονομικούς μετανάστες της χώρας τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία αρκούν για την θεμελίωση των απαραίτητων ενδείξεων ως προς τη μη διαδεδομένη διακριτική μεταχείριση εναντίον τους.

Έχει, παρόλα αυτά, ξεχωριστή σπουδαιότητα, η προσπάθεια εντοπισμού ιχνών διακριτικής συμπεριφοράς και αντίληψης από την πλευρά των εργοδοτών σε άλλα επίπεδα της εργασιακής σχέσης ή συνολικά στις στάσεις και τις προκαταλήψεις αυτών απέναντι στους μετανάστες.

3.2. Διακριτικές συμπεριφορές σε βάρος των μεταναστών κατά την εξέλιξη της εργασιακής σχέσης

Για τους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, στους οποίους κατευθύνθηκαν μαζικά οι οικονομικοί μετανάστες, ανεξάρτητα από μορφωτικό επίπεδο και επαγγελματική εμπειρία και για τους λόγους, οι οποίοι αναπτύχθηκαν προηγούμενα, δεν τίθεται σοβαρά ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης κατά το στάδιο της προσπάθειας σύναψης μιας σχέσης εργασίας.

Σε πολλές, όμως, χώρες υποδοχής οι μετανάστες είναι συχνά θύματα παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε ό,τι αφορά τους μισθούς, τα ασφαλιστικά δικαιώματα, την προαγωγή ή την επαγγελματική ανέλιξη. Επίσης, στο επίπεδο των αντιλήψεων των εργοδοτών, οι τάσεις και τα στερεότυπα που κυριαρχούν για μια σειρά από ζητήματα, υπό προϋποθέσεις, συνιστούν στοιχεία ικανά, να οδηγήσουν σε διακριτικές συμπεριφορές στο εσωτερικό της επιχείρησης.

Όπως αναφέρθηκε, ήδη, στο γνωστικό αυτό πεδίο οι σχετικές ερευνητικές καταγραφές στον ελληνικό χώρο είναι ελάχιστες και τα διαθέσιμα στοιχεία περιλαμβάνονται σε μελέτες, που καταπιάνονται με γενικότερα ζητήματα γύρω από το μεταναστευτικό φαινόμενο. Ένα πρώτο πεδίο αναζήτησης αποτελούν οι αμοιβές των μεταναστών σε σύγκριση με τις αντίστοιχες των ελλήνων συναδέλφων τους.

Βέβαια, προκειμένου για την αποτύπωση ασφαλών συγκριτικών συμπερασμάτων απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ταυτόχρονη γνώση των αμοιβών των ελλήνων εργαζομένων στον ίδιο κλάδο, επάγγελμα ή επιχείρηση και μάλιστα όλων εκείνων των βασικών παραγόντων, βάσει των οποίων διαμορφώνεται το τελικό ύψος του μισθού ή του ημερομισθίου. Τέτοια κριτήρια είναι, ενδεικτικά, οι αναγνωρισμένες τριετίες, το πιστοποιημένο εκπαιδευτικό επίπεδο, τα ανατεθειμένα

καθήκοντα και η επαγγελματική ειδικότητα. Κατά συνέπεια, πολλές τέτοιες ερευνητικές προσπάθειες στηρίζονται, κυρίως, στο υποκειμενικό στοιχείο της εκτίμησης, την οποία έχουν διαμορφώσει προσωπικά οι ίδιοι οι μετανάστες μέσα από συζητήσεις με τους έλληνες συναδέλφους τους.

Σε μια μελέτη για τους Αλβανούς μετανάστες στη Θεσσαλονίκη²⁵⁰ οι ερευνητές καταλήγουν σε δύο συμπεράσματα: αφενός, ότι το 69,5% των μεταναστών έχουν χαμηλότερη αμοιβή από τους αντίστοιχους συναδέλφους τους στην ίδια επιχείρηση, όμως, αφετέρου, *«αντίθετα με την ιδιαίτερα διαδεδομένη αντίληψη ότι οι Αλβανοί αμείβονται με πολύ χαμηλότερες αμοιβές από αυτές που απολαμβάνουν οι Έλληνες ομόλογοί τους, ακόμα και στον ίδιο εργοδότη, αυτό δε φαίνεται να ισχύει πια με απόλυτο τρόπο»*. Μάλιστα υπάρχει και ένα αξιοσημείωτο ποσοστό μεταναστών (13,2%) που έχει υψηλότερες αμοιβές από τους Έλληνες που κάνουν την ίδια δουλειά στον ίδιο εργοδότη.

Άλλωστε, οι μετανάστες εργάζονται κατά κύριο λόγο σε μια μόνο εργασία, από την οποία κατά κανόνα αμείβονται με ποσά, που τους επιτρέπουν να συντηρήσουν τις οικογένειές τους. Το γεγονός αυτό συνηγορεί στην διαπίστωση ότι οι αμοιβές τους συνολικά δεν μπορεί να είναι πολύ κατώτερες από αυτές των ελλήνων εργαζομένων.

Συγκεκριμένα σύμφωνα με έρευνα του 2002²⁵¹, κατά την διάρκεια της οποίας πραγματοποιήθηκαν τον Σεπτέμβρη του 2000 συνεντεύξεις με 1074 συμμετέχοντες στο πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών (84%) απάντησε ότι έχει μια μόνο εργασία. Επίσης, με βάση τα στοιχεία, που αφορούν αυτήν

250. Λαμπριανίδης Λόης και Λυμπεράκη Αντιγόνη, Αλβανοί μετανάστες στην Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001. Το εμπειρικό υλικό συνίστατο σε 500 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια.

251. Καβουνίδου Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002.

την μοναδική ή κύρια απασχόληση των μεταναστών, προκύπτει ότι τα εισοδήματά τους δεν είναι συνολικά μονοσήμαντα χαμηλά. Μάλιστα, περίπου οι μισοί μετανάστες είχαν εισόδημα κάτω από 200.000 δραχμές και οι άλλοι μισοί πάνω από 200.000, ενώ ειδικότερα ένα σημαντικό ποσοστό (21%) δήλωσε εισόδημα πάνω από 250.000 δραχμές.

Στην ίδια εικόνα καταλήγει και μια πιο πρόσφατη έρευνα²⁵² που αναφέρεται επίσης σε συνεντεύξεις. Στο σχετικό ερώτημα, το 82% των ερωτηθέντων απάντησε ότι εργάζεται σε μια μόνο εργασία. Επίσης, στο ερώτημα, εάν το (συνολικό) ετήσιο εισόδημα αρκεί στον μετανάστη για να ζήσει, τα 2/3 των ερωτηθέντων απάντησαν ότι αξιολογούν τα εισοδήματά τους μέτρια ή επαρκή.

Σε μια έρευνα του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου της Αθήνας²⁵³ επιχειρήθηκε μια προσπάθεια διερεύνησης της μισθολογικής κατάστασης 494 οικονομικών μεταναστών σε σύγκριση με την αντίστοιχη των ελλήνων συναδέλφων, συνδυάζοντας τις υποκειμενικές εκτιμήσεις με τις αντικειμενικές καταγραφές. Σε γενικά πλαίσια το ημερομίσθιο των ερωτηθέντων κυμαίνεται από 12 έως 60 ευρώ, με μέσο ημερομίσθιο τα 35 ευρώ και για τους τρεις κλάδους.

Σε ό,τι αφορά τα αντικειμενικά στοιχεία, με εξαίρεση κάποιες ειδικότητες στον κλάδο των κατασκευών, οι μετανάστες μισθωτοί και των τριών κλάδων αμείβονται με ημερομίσθια ανώτερα από τα νόμιμα κατώτατα όρια ανά κλάδο και επαγγελματική ειδικότητα. Σε όσες περιπτώσεις τα ημερομίσθια των οικοδόμων είναι χαμηλότερα

252. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, Αθήνα 2004.

253. Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πρωτοβουλίας Equal.

από τα επιτρεπτά, η απόκλιση ήταν πολύ μικρή από το κατώτατο ανά περίπτωση όριο.

Σε σχέση με τον υποκειμενικό παράγοντα και στο ερώτημα εάν οι έλληνες του κοντινού εργασιακού τους περιβάλλοντος αμείβονται καλύτερα από τους ίδιους, οι απαντήσεις ήταν μοιρασμένες: το 43% απάντησε θετικά, 42% απάντησε αρνητικά και ένα σημαντικό ποσοστό δεν τοποθετήθηκε καθόλου στο ερώτημα.

Τα πλέον αξιόπιστα συγκριτικά δεδομένα σε ό,τι αφορά τα εισοδήματα των ελλήνων και των μεταναστών μισθωτών θα μπορούσαν να προέρχονται από τις επίσημα στοιχεία που διατηρεί η στατιστική υπηρεσία του ΙΚΑ, του ασφαλιστικού φορέα στον οποίο υπάγεται η μεγάλη πλειοψηφία των οικονομικών μεταναστών. Δυστυχώς τα διαθέσιμα στοιχεία που αφορούν στους μετανάστες είναι εξαιρετικά ελλιπή μην επιτρέποντας την εξαγωγή ασφαλών και αναντίρρητων συμπερασμάτων στο θέμα της διακριτικής μισθολογικής μεταχείρισης σε βάρος του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού της χώρας.

Γεγονός, πάντως, είναι ότι οι μετανάστες αμείβονται λιγότερο από τους έλληνες σε απόλυτα μεγέθη σύμφωνα με πρόσφατη επεξεργασία των στοιχείων²⁵⁴ που κατέγραψε η Διεύθυνση Αναλογιστικών Μελετών και Στατιστικής του ΙΚΑ για το έτος 2003. Για τις κοινές επιχειρήσεις το σύνολο των αποδοχών ανά ημέρα εργασίας είναι 41,28 ευρώ για τους έλληνες και 26,07 για τους αλλοδαπούς, ενώ η απόκλιση είναι πολύ μικρότερη στα οικοδομοτεχνικά έργα, δηλαδή, 48,98 έναντι 41,09 αντίστοιχα για τις δύο εθνικές κατηγορίες. Επιπλέον, οι κοινωνικές εισφορές των ελλήνων αντιπροσωπεύουν το 37,8% των αποδοχών τους έναντι 43,1% για τους αλλοδαπούς. Με άλλα λόγια οι αλλοδαποί πληρώνουν περισσότερες εισφορές από τους έλληνες σε σχέση με το επίπεδο των αμοιβών τους.

254. Μαράτου-Αλιπράντη Λαούρα και Γκαζόν Έρικ, Μετανάστευση και Υγεία-Πρόνοια, ΕΚΚΕ, 2005.

Σε ανάλογο συμπέρασμα καταλήγει και η αναλογιστική μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για τον συγκεκριμένο ασφαλιστικό φορέα²⁵⁵. Σε σχέση με τους μετανάστες οι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι «η άποψη που υποστηρίζεται ότι η οικονομική συμμετοχή των ασφαλισμένων μεταναστών στα έσοδα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ είναι ανάλογη με τον αριθμό τους, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα». Αυτή η διαπίστωση βασίζεται σε δύο λόγους:

- στους χαμηλότερους μέσους μισθούς, που απολαμβάνουν οι μετανάστες έναντι των ελλήνων και
- στις λιγότερες ημέρες εργασίας, που πραγματοποιούν οι μετανάστες έναντι των ελλήνων σε όλες τις ηλικίες.

Πράγματι, στην προαναφερθείσα έρευνα του ΕΚΚΕ αναφέρεται ότι ο σχετικός μέσος όρος για τους μετανάστες είναι πολύ χαμηλότερος από τον αντίστοιχο των ελλήνων ασφαλισμένων στο ΙΚΑ, όπως αποτυπώνεται στον πίνακα που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Αριθμός ημερών ασφάλισης ανά ασφαλισμένο

Υπηκοότητα	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Ελληνική	220,11	201,38	211,42
Αλλοδαπή	190,40	186,45	188,77
Αλβανική	192,46	164,51	182,59
Σύνολο	216,78	199,99	209,08

Πηγή: ΙΚΑ, Διεύθυνση Αναλογιστικών Μελετών & Στατιστικής. Ετήσια στοιχεία απασχόλησης, έτος 2003, κοινές επιχειρήσεις.

Ακόμη πιο διάσπαστα και περιγραφικά είναι τα στοιχεία, τα οποία θα μπορούσαν να επιτρέψουν την διαμόρφωση μιας πρώτης εκτίμησης σε σχέση με τα υπόλοιπα πεδία, στα οποία εντοπίζονται,

255. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αναλογιστική μελέτη για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, 2005.

συνήθως, διακριτικές συμπεριφορές σε βάρος των μεταναστών, όπως είναι η εξέλιξη της εργασιακής πορείας ή η ιδιαίτερη θέση στο επάγγελμα. Στο σημείο αυτό, μόνο η διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων των εργοδοτών εν γένει θα προσέφερε αυξημένες πιθανότητες εξαγωγής αξιοποιήσιμων πορισμάτων.

Η μοναδική γνωστή σχετική εργασία διεξήχθη στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας Equal το έτος 2004 και αφορούσε στην καταγραφή των θέσεων της εργοδοτικής πλευράς, με την μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων με 400 έλληνες εργοδότες της περιοχής της Αθήνας²⁵⁶. Οι κλάδοι απασχόλησης ήταν αυτοί των κατασκευών-οικοδομών, των βιοτεχνιών ένδυσης, των πρατηρίων βενζίνης και των συνεργείων καθαρισμού και περιελήφθησαν “μικρές” και “μεγάλες” επιχειρήσεις, είτε απασχολούσαν μετανάστες, είτε όχι.

Η συγκεκριμένη έρευνα και τα ειδικότερα ευρήματα αυτής, με κριτήριο το μέγεθος της επιχείρησης ή το γεγονός της απασχόλησης μεταναστών ή όχι, παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, για τον επιπλέον λόγο ότι οι ερωτήσεις δεν απαιτούσαν μόνο μια καταφατική ή αρνητική απάντηση, αλλά περιελάμβαναν διαφορετικά επίπεδα διαστρωμάτωσης των εκτιμήσεων και των αντιλήψεων των εργοδοτών.

Ο συντάκτης της έρευνας αυτής συνοψίζοντας τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων καταλήγουν στο γενικό συμπέρασμα ότι *«οι αντιλήψεις των εργοδοτών για τους ξένους εργαζόμενους, σχετικά με τα διάφορα κοινωνικά και οικονομικά θέματα καθώς και αναφορικά με την αξιολόγηση διαφόρων χαρακτηριστικών για συγκεκριμένες εθνικότητες κυμαίνονται στα περισσότερα ζητήματα από “αρνητικές” έως “ουδέτερες”, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων»*. Τα βασικότερα ποιοτικά συμπεράσματα, μεταξύ άλλων, καταγράφονται

256. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έρευνα αντιλήψεων των εργοδοτών για τους ξένους εργαζόμενους, 2004.

συνοπτικά ως εξής:

- Η παρουσία των ξένων εργαζομένων στην αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται ως "πρόβλημα" από τους μισούς εργοδότες της έρευνας και εντονότερα από εργοδότες που δεν απασχολούν μετανάστες.
- Η αναγκαιότητά τους στην αγορά εργασίας εκτιμάται πάνω από "μέτρια".
- Σε ένα ποσοστό 56% οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι οι μισθοί και τα ημερομίσθια δεν επηρεάζονται από τους μετανάστες, ενώ ένα 36,1% θεωρεί ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την μείωση των μισθών.
- Ισορροπημένη, συμμετρική και ομοιόμορφη είναι η αντίληψη του συνόλου των εργοδοτών σχετικά με την παραγωγικότητα-απόδοση της εργασίας (μείωση = 26,1%, ουδέτερη στάση = 52,2% και αύξηση = 26,1%).
- Όσον αφορά στις θέσεις εργασίας, οι εργοδότες θεωρούν ότι οι μετανάστες «παίρνουν τις δουλειές» από τους Έλληνες, αντί να «δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας» με αναλογία 3 προς 1.
- Η συνολική προσφορά των μεταναστών εργαζομένων στην ελληνική κοινωνία έχει έντονη αρνητική χροιά σε ποσοστό 43,2%, έναντι του αντιθέτου με ποσοστό 16,6%.

Όσο αντιφατικές και αυθόρμητες και να ήταν οι αντιδράσεις των εργοδοτών, είναι προφανές ότι συχνά συμβαδίζουν με τα γενικότερα στερεότυπα που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία, ιδιαίτερα ως προς ορισμένες εθνικότητες ή κατηγορίες επαγγέλματος, παρά το γεγονός ότι η πραγματικότητα στην ίδια την επιχείρησή τους είναι συχνά, εντελώς διαφορετική.

Με αφορμή αυτήν την παρατήρηση, πρέπει να σημειωθεί, ότι σε αντίθεση με ό,τι ισχύει για οποιαδήποτε άλλη κατηγορία πολιτών, η γενικότερη στάση που θα υιοθετήσει τελικά το σύνολο των εργοδοτών μιας χώρας στο θέμα της πρόσληψης ή της εξέλιξης της εργασιακής σχέσης, θα έχει αμεσότερη και καθοριστικότερη επίδραση στο τομέα της κοινωνικής ένταξης των μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού σε εθνικό επίπεδο.

Ο ρόλος της ελληνικής εργοδοτικής πλευράς αποδεικνύεται, τελικά, πρωταγωνιστικός, ιδίως, σε ό,τι αφορά το άμεσο μέλλον των παιδιών των πρώτων μεταναστών των αρχών της δεκαετίας του '90.

4. Προτάσεις για ανάληψη δράσης από την πλευρά των ελλήνων εργοδοτών

Είναι γεγονός ότι η μη διαπίστωση γενικευμένων διακριτικών συμπεριφορών σε βάρος των μεταναστών κατά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και ειδικότερα στο στάδιο της πρόσληψης σε μια επιχείρηση δεν θα πρέπει, σε καμία περίπτωση, να εμπνεύσουν ένα αίσθημα επανάπαυσης και εφησυχασμού για δύο βασικούς λόγους.

Αφενός, γιατί διατυπώνονται σοβαρές υπόνοιες για την λειτουργία μηχανισμών δυσμενούς μεταχείρισης σε άλλα πεδία της εργασίας, όπως στην ισότητα των αμοιβών ή στα θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Αφετέρου, γιατί ακόμη και σε ό,τι αφορά την πρόσληψη, η εικόνα που διαμορφώνεται μέχρι σήμερα είναι πολύ πιθανό να διαφοροποιηθεί στο άμεσο μέλλον, ιδίως, σε σχέση με τους μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Έτσι, η δράση των εργοδοτικών ενώσεων στο ζήτημα της διαχείρισης των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση εκτείνεται εκ των πραγμάτων σε ένα ευρύτερο θεματικό πεδίο. Κατά πρώτον, περιλαμβάνει την επιχειρηματικότητα των μεταναστών,

την ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητά τους και τους όρους λειτουργίας της, τόσο στο εσωτερικό των ενώσεων των εργοδοτών, αλλά και γενικότερα στο εσωτερικό της ελληνικής αγοράς εργασίας και κοινωνίας (4.1.).

Οι ενώσεις των εργοδοτών, όπως και οι αντίστοιχες συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων ή οι κοινότητες των μεταναστών, δεν αποτελούν παρά ενώσεις συμφερόντων και συγκεκριμένα ενώσεις φυσικών και νομικών προσώπων με κοινά προβλήματα και επιδιώξεις.

Ανεξάρτητα από τα όρια ανεκτικότητας μιας χώρας, τα κοινωνικά αντισώματα που έχουν αναπτυχθεί απέναντι στον ιό του ρατσισμού ή τα διαθέσιμα μέσα καταπολέμησης των στερεοτύπων, οι εργοδότες θα πρέπει, επιπλέον, να αναλάβουν στο εσωτερικό τους μια συζήτηση για τα οφέλη, τα κοινωνικά, αλλά και τα αμιγώς οικονομικά, που προκύπτουν από την διαχείριση των διακρίσεων στην απασχόληση (4.2.).

Τέλος, η καταπολέμηση και ιδίως η πρόληψη των διακρίσεων στην επιχείρηση απαιτεί την χάραξη μιας συνολικότερης εθνικής στρατηγικής, παρόμοιας με αυτή που υιοθετήθηκε σε άλλες χώρες υποδοχής μεταναστών. Είτε πρόκειται για το μερίδιο ευθύνης, που αναλογεί αποκλειστικά στους εργοδότες, είτε για μια ευρύτερη κοινωνική συμφωνία με άλλες ενώσεις συμφερόντων, σήμερα περισσότερο από ποτέ είναι ευχερέστερη, όσο και κατεπείγουσα, η κοινωνική διαβούλευση και η κοινή συμφωνία σε ορισμένες βασικές αρχές (4.3.).

4.1. Η επιχειρηματικότητα των μεταναστών

Όταν η μετανάστευση διέπεται από δομικά χαρακτηριστικά και εμφανίζει εντονότερα το στοιχείο της μονιμότητας, είναι επόμενο οι οικονομικοί μετανάστες, οι οποίοι αρχικά απασχολούνται,

κατ' αρχήν, αποκλειστικά σε καθεστώς εξαρτημένης εργασίας, να προσανατολίζονται, σταδιακά, στην ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα. Σε μια τέτοια εύλογη και αναμενόμενη εξέλιξη η αντίδραση των γηγενών εργοδοτών απέναντι στους “νέους” συναδέλφους τους δεν είναι αυτονόητη.

Ακριβώς, όπως, σε οποιαδήποτε χώρα υποδοχής είναι πιθανό να εκδηλωθούν συναισθήματα επιφυλακτικότητας και ανησυχίας από τους γηγενείς εργαζόμενους απέναντι στους μετανάστες μισθωτούς, έτσι δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο από εργοδοτικής πλευράς να εκφραστεί μια ανάλογη αντίδραση απέναντι στους αλλοδαπούς επιχειρηματίες.

Συχνά, μια τέτοια αμυντικογενής συμπεριφορά καταλήγει στην άσκηση πιέσεων με αποδέκτες τους υπεύθυνους για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της θέσπισης αυστηρών κανόνων για τη πρόσβαση στην επιχειρηματικότητα, με απώτερο στόχο την αποτροπή των επίδοξων αλλοδαπών επιχειρηματιών. Από πολλές πλευρές ακούγεται ότι οι σχετικές διατάξεις του τελευταίου ολοκληρωμένου Νόμου 3386/2005 για την μετανάστευση στην χώρα μας έχουν υπαγορευθεί από μια τέτοια αντίληψη.

Ειδικότερα, ενώ οι γενικότεροι όροι πρόσβασης στην ανεξάρτητη επιχειρηματική δραστηριότητα παραμένουν οι ίδιοι σε σχέση με τον προηγούμενο Νόμο 2910/2001, ως προς την απόδειξη της επάρκειας των οικονομικών πόρων εισάγεται, πλέον, μια σημαντική διαφοροποίηση (Ν. 3386/2005, άρθρο 24): απαιτείται στο εξής η ύπαρξη οικονομικών πόρων ύψους 60.000 ευρώ κατατεθειμένων σε λογαριασμό του αιτούντος και σε αναγνωρισμένο τραπεζικό ίδρυμα.

Γίνεται, βεβαίως, άμεσα αντιληπτό ότι αφενός, ένα τόσο υψηλό ποσό είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποταμιευτεί από οποιονδήποτε

πολίτη, πόσο μάλλον από ένα οικονομικό μετανάστη και αφετέρου, εάν κάτι τέτοιο γινόταν κατορθωτό, τα χρήματα αυτά στην χώρα καταγωγής του μετανάστη θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε πολλαπλάσιο βαθμό, από ό,τι στην Ελλάδα.

Παράλληλα, σύμφωνα με τον Ν. 3377/2005, απαγορεύεται στο εξής η απόκτηση άδειας υπαίθριου εμπορίου από υπηκόους τρίτων χωρών, δραστηριότητα η οποία αφορούσε μέχρι πρόσφατα σε μεγάλο αριθμό μεταναστών, ενώ η σχετική αρμοδιότητα για την έκδοση ανάλογων αδειών μεταφέρεται από την τοπική αυτοδιοίκηση στο Υπουργείο Ανάπτυξης.

Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται σε μια πολύ πρόσφατη μελέτη του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής²⁵⁷, *«κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών το νομοθετικό πλαίσιο, που αφορά την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας των αλλοδαπών γίνεται πιο περιοριστικό. Τόσο ο 3386/2005 με τη θέσπιση των 60.000 ως ελάχιστο ποσό επαρκών πόρων για την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας, όσο και ο 3377/2005 με την απαγόρευση έκδοσης άδειας υπαίθριου εμπορίου σε υπηκόους τρίτων χωρών, αποτελούν σημάδια ενός πιο περιοριστικού νομοθετικού πλαισίου για την ανάπτυξη αλλοδαπής επιχειρηματικότητας».*

Τα ερωτήματα, τα οποία θα πρέπει να απασχολήσουν τους συλλογικούς φορείς των εργοδοτών το αμέσως επόμενο διάστημα είναι τα εξής δύο:

- πρώτον, εάν η νέα σχετική νομοθεσία ως προς την πρόσβαση των μεταναστών στην επιχειρηματική δράση είναι δυνατόν να θεμελιώσει αδικαιολόγητη δυσμενή μεταχείριση εναντίον τους και στην περίπτωση θετικής απάντησης, ποιες θα πρέπει να είναι

---

257. Μαυρομάτης Γιώργος, Μετανάστευση και επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, ΙΜΕΠΟ 2007, υπό έκδοση.

οι σχετικές εισηγήσεις των εργοδοτών προς την Πολιτεία στο άμεσο μέλλον και,

- δεύτερον, εάν τελικά μια τέτοιου είδους θεσμική παρεμπόδιση της επιχειρηματικότητας των μεταναστών θα μπορούσε, έστω, να αποβεί προς όφελος των γηγενών επιχειρηματιών ή όχι, εάν δηλαδή θα μπορούσε να απαντά στην ανάγκη προάσπισης των οικονομικών συμφερόντων των ελλήνων επιχειρηματιών.

Για πολλούς λόγους, οι οποίοι προφανώς δεν περιορίζονται μόνο στο οικείο νομικό καθεστώς, τα επίπεδα αυτο-απασχόλησης των ελλήνων και των αλλοδαπών δεν είναι ομοιόμορφα. Στα πλαίσια της μελέτης του ΙΜΕΠΟ και έπειτα από την επεξεργασία των διαθέσιμων στοιχείων της ΕΣΥΕ (ΕΕΔ, β' τρίμηνο 2006), προκύπτουν τα εξής:

- Τα επίπεδα αυτό-απασχόλησης των γηγενών ανέρχονταν στο 31,3% του συνόλου των ελλήνων απασχολούμενων.
- Το ποσοστό αυτό-απασχόλησης των υπηκόων άλλων κρατών μελών της Ε.Ε. των δεκαπέντε (15) ήταν 31,5%.
- Σε σχέση με τους υπηκόους της Ε.Ε. των δέκα νέων κρατών-μελών, παρατηρείται ότι το ποσοστό αυτό-απασχόλησης τους ανέρχονταν μόλις στο 6,4 % του συνόλου των απασχολούμενων.
- Τέλος, σε σχέση με τους υπηκόους Τρίτων Χωρών, το ποσοστό αυτό-απασχόλησης τους ήταν 8%.

Στοιχεία για την επιχειρηματικότητα των μεταναστών προκύπτουν²⁵⁸, επίσης, από το σύστημα καταγραφής των ασφαλισμένων του Ταμείου Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Ελλάδος (ΤΕΒΕ), αλλά και από το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών (ΕΒΕΑ).

---

258. Μαυρομάτης Γιώργος, ό.π.

Σε ό,τι αφορά το ΤΕΒΕ προκύπτει ότι το 1^ο εξάμηνο του 2005 ο αριθμός των ασφαλισμένων αλλοδαπών ανήλθε στους 13.725, εκ των οποίων οι 12.017 ή το 87,5% των συνολικών εγγραφών του Ταμείου (1965-2005) πραγματοποιήθηκαν μετά το 2001. Επίσης, οι Αλβανοί αυτό-απασχολούμενοι αποτελούν το 34,2% του συνόλου των ασφαλισμένων και ακολουθούν άλλες εθνικότητες με πολύ μικρότερα ποσοστά συμμετοχής, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο (6,3%) ή η Γερμανία (4,1%).

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την προαναφερθείσα μελέτη του ΕΚΚΕ²⁵⁹, και με βάση επιστολή από την μηχανογράφηση του ΤΕΒΕ στους ερευνητές, οι εγγεγραμμένοι αλλοδαποί του Ταμείου ανέρχονταν το 2003 σε 9.075 και ότι το 34% αυτών ήταν αλβανικής καταγωγής.

Ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας των αλλοδαπών τα στοιχεία που διατηρεί το ΤΕΒΕ είναι εξαιρετικά ελλιπή, όμως σύμφωνα με εμπειρικές εκτιμήσεις ανωτέρων στελεχών του Ταμείου, όπως καταγράφονται στην μελέτη του ΙΜΕΠΟ «*οι περισσότεροι ασφαλισμένοι αλλοδαποί ασκούν ανεξάρτητες οικονομικές δραστηριότητες υπό τη μορφή παροχής υπηρεσιών (κατασκευές, τεχνίτες, συνεργία καθαρισμού κτλ.). Στην περίπτωση που ορισμένοι από αυτούς δραστηριοποιούνται στον τομέα των εμπορικών επιχειρήσεων, οι περισσότερες από αυτές αποτελούν μικρές μικρό-επιχειρήσεις που σχετίζονται με το λιανικό εμπόριο και την εστίαση (καφετέριες-μπαρ, είδη ένδυσης και υπόδησης κτλ.)*».

Συνοψίζοντας, εξαιρετικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε μια προσπάθεια καταγραφής των πρόσφατων στατιστικών δεδομένων, που αφορούν στους αλλοδαπούς επιχειρηματίες, καθώς, επίσης, και των άμεσων ή έμμεσων επιπτώσεων, που θα είχε η εφαρμογή

---

259. Μαράτου-Αλιπράντη Λάουρα και Γκαζόν Έρικ, Μετανάστευση και Υγεία-Πρόνοια, ΕΚΚΕ, 2005.

του νέου θεσμικού πλαισίου στην πρόσβαση των μεταναστών στην επιχειρηματικότητα.

Η επιχειρηματικότητα των μεταναστών, είτε συνιστά διέξοδο στην δυσκολία εκπλήρωσης κοινωνικο-ασφαλιστικών αναγκών και συνεπώς ανανέωσης των αδειών διαμονής, είτε αυτοτελή και συνειδητή επαγγελματική επιλογή, πρέπει να διερευνηθεί στην χώρα μας και από την σκοπιά της ίσης μεταχείρισης, τόσο ως προς την δυνατότητα ανάληψης μιας ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας, όσο και ως προς τους όρους λειτουργίας της.

4.2. Οφέλη και κόστη της καταπολέμησης των διακρίσεων

Σε καμία χώρα υποδοχής μεταναστών η επιτυχία της εξάλειψης ή της πρόληψης των διακρίσεων στην αγορά εργασίας δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την προαγωγή των αρχών της ίσης μεταχείρισης ή των πανανθρώπινων αξιών της αλληλεγγύης, της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας. Τα ξеноφοβικά στερεότυπα, οι ρατσιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, η διακριτική μεταχείριση των μεταναστών και των απογόνων τους, θεμελιώνονται στην πραγματικότητα σε αμιγώς οικονομικά στηρίγματα.

Στην περίπτωση των εργαζομένων, η προσπάθεια καταπολέμησης της ξеноφοβίας περνά αναπόφευκτα μέσα από την αντιμετώπιση των θεωριών του λεγόμενου και «οικονομικού ρατσισμού» και, ειδικότερα, από την κατάρριψη των επιχειρημάτων, τα οποία έχουν να κάνουν με τις δυσμενείς επιπτώσεις της μετανάστευσης στην απασχόληση, στο εισόδημα και στην ποιότητα των εργασιακών σχέσεων των γηγενών εργαζομένων.

Σε ό,τι αφορά τους εργοδότες, η εγκαθίδρυση ενός κλίματος ίσης μεταχείρισης κατά την πρόσληψη ή την εξέλιξη της εργασιακής σχέσης στην επιχείρηση, προϋποθέτει την ευαισθητοποίηση και

την ενημέρωση των εργοδοτών για τα οφέλη και τα ενδεχόμενα εμπόδια, που θα μπορούσαν να προκύψουν από την υιοθέτηση ενός μοντέλου επιχειρηματικής δραστηριότητας χωρίς διακρίσεις.

Οι εργοδότες δεν μπορούν να κατανεμηθούν σε εξ ορισμού ξενοφοβικούς και μη ξενοφοβικούς. Η επιλογή από κάποιον εργοδότη στο Βέλγιο ανάμεσα σε έναν βέλγο, έναν γερμανό ή έναν μαροκινό εργαζόμενο δεν γίνεται ούτε με κριτήριο την ανωτερότητα της μιας ή της άλλης φυλής, ούτε επειδή το χρώμα του δέρματος είναι παράγοντας ικανός να εγγυηθεί μεγαλύτερη αποδοτικότητα κατά την εκτέλεση των επαγγελματικών καθηκόντων.

Ενδέχεται, όμως, η εργοδοτική προτίμηση ενός ευρωπαίου αντί ενός ασιάτη ή ενός αφρικανού μισθωτού να απαντά σε προηγούμενες οικονομικές «αναλύσεις», οι οποίες καθιστούν «αναγκαία» μια τέτοια διακριτική συμπεριφορά. Τέτοιες είναι, για παράδειγμα: α) η εκτίμηση ότι οι πελάτες ενός καταστήματος προτιμούν, να εξυπηρετούνται από ένα ομοεθνή τους γηγενή υπάλληλο είτε, β) η επίδραση διαδεδομένων στερεοτύπων περί τον υψηλότερο βαθμό εργατικότητας της μιας ή της άλλης εθνικότητας.

Συνήθως, σε ανάλογες περιπτώσεις διαφεύγει της προσοχής η βασική λεπτομέρεια ότι οι πελάτες μιας επιχείρησης στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν διαμορφώνουν αφηρημένα ένα εθνικά συμπαγές σύνολο από αυτόχθονες πολίτες, αλλά προέρχονται από διάφορες εθνικότητες και φυλές.

Έτσι, σε κοινοτικό επίπεδο, παράλληλα με τις αναληφθείσες δράσεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων στην απασχόληση, έχουν από καιρό δρομολογηθεί προσπάθειες διάδοσης κειμένων και ερευνών, στα οποία τίθενται ζητήματα πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων, που μπορεί να συνεπάγεται η προώθηση της διαφορετικότητας στην απασχόληση.

Την πιο ολοκληρωμένη, ίσως, μορφή ενός τέτοιου εγχειριδίου αποτελεί η μελέτη²⁶⁰ «*Τα οφέλη και τα κόστη της διαφορετικότητας, έρευνα των μεθόδων και των δεικτών μέτρησης της σχέσης κόστος-αποτελεσματικότητα των πολιτικών προώθησης της διαφορετικότητας στην επιχείρηση*». Η έρευνα περιελάμβανε μεταξύ άλλων μια καταγραφή σε 200 επιχειρήσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 8 μελέτες-περιπτώσεων προγραμμάτων προώθησης της διαφορετικότητας σε 6 χώρες-μέλη και 48 συνεντεύξεις με εταιρείες, οργανώσεις εργοδοτών, εθνικές κυβερνήσεις, συνδικάτα εργαζομένων και μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Τέσσερα είναι τα κεντρικά πεδία αναζήτησης αυτής της μελέτης, τα συμπεράσματα της οποία θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να διαχυθούν και να συζητηθούν από το σύνολο των εργοδοτών και στην Ελλάδα:

- 1) Οι εταιρείες οι οποίες αναλαμβάνουν μια συγκεκριμένη πολιτική προώθησης της διαφορετικότητας των εργαζομένων διαπιστώνουν σημαντικά οφέλη αύξησης της ανταγωνιστικότητας τους σε μακροχρόνια βάση και σε ορισμένες περιπτώσεις εντοπίζουν μια ποιοτική αναβάθμιση των εργασιών τους σε μέσο ή βραχύ χρονικό διάστημα.
- 2) Καθίσταται απαραίτητη η καταμέτρηση και πιστοποίηση των πλεονεκτημάτων αυτών για τις επιχειρήσεις, που προωθούν την διαφορετικότητα, έτσι ώστε να προβληθούν τα κατάλληλα οικονομικά επιχειρήματα προς την πλευρά των επιχειρήσεων, οι οποίες δεν θεωρούν απαραίτητη μια τέτοια πρωτοβουλία.
- 3) Διαπιστώνονται πολλά εμπόδια, νομικής, διοικητικής και κοινωνικής φύσης, για την διάδοση των προγραμμάτων

260. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση για την Απασχόληση, τις εργασιακές σχέσεις και τις κοινωνικές υποθέσεις, Οκτώβρης 2003.

προώθησης της διαφορετικότητας, για την υπερπήδηση των οποιών είναι απαραίτητη η συνδρομή της Πολιτείας.

- 4) Τέλος, τα οικονομικά επιχειρήματα σχετικά με τα οφέλη της προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης για την επιχείρηση βρίσκονται ακόμη σε εμβρυακή μορφή.

Παρόλα αυτά, η διοργάνωση σεμιναρίων και εργαστηρίων με αφορμή την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων αυτής της έρευνας, θα αποτελούσε μια πολύ καλή αφορμή, ώστε να επιχειρηθεί και στην Ελλάδα μια προσπάθεια ανάλογης προσέγγισης από την πλευρά των εργοδοτών των οικονομικών πτυχών της προώθησης της διαφορετικότητας και της ίσης μεταχείρισης.

Μια σχετική προσπάθεια στην ελληνική περίπτωση είναι απαραίτητο να εστιάζει στην μελέτη των χαρακτηριστικών απασχόλησης και των επαγγελματικών προσανατολισμών των μεταναστών 2^{ης} γενιάς, καθώς επίσης και στην διερεύνηση των τάσεων και των προδιαθέσεων των εργοδοτών απέναντι σε αυτούς τους μετανάστες.

4.3. Στοχευμένες δράσεις για μια κοινή πολιτική διαχείρισης των διακρίσεων

Τα στατιστικά στοιχεία, τα οποία παρουσιάστηκαν στο δεύτερη ενότητα αυτού του κειμένου σε σχέση με την προσβασιμότητα των μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας, αφορούν κατά κύριο λόγο στους μετανάστες πρώτης γενιάς, στους πρώτους οικονομικούς μετανάστες, που εγκαταστάθηκαν στην χώρα στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '90.

Τα συμπεράσματα που περιγράφουν έναν μεγάλο βαθμό απορρόφησης τους στην απασχόληση και για τους λόγους, οι οποίοι αναφέρθηκαν, δεν είναι βέβαιο ότι θα εξακολουθούν να ισχύουν

και για τους απογόνους των πρώτων οικονομικών μεταναστών, οι οποίοι προοδευτικά ολοκληρώνουν την εκπαιδευτική τους διαδρομή και αναζητούν εργασία. Και αυτό γιατί, κατ' αρχήν δεν θα ισχύουν οι ίδιοι κοινωνικοί και οικονομικοί λόγοι, που οδήγησαν σε αυτή την θετική ελληνική πραγματικότητα.

Για τα παιδιά των μεταναστών, τους μετανάστες 2^{ης} γενιάς, οι οποίοι γεννιούνται και μεγαλώνουν στην χώρα, η προσπάθεια πρόσβασης στην αγορά εργασίας αναμένεται να διεξαχθεί με τους ίδιους όρους και με τις ίδιες επιδιώξεις, που πραγματοποιείται και για τους έλληνες συνομηλίκους τους. Κανείς από αυτούς δεν θα δεχθεί εκ των προτέρων να αναλάβει μια εργασία η οποία αφενός, θα είναι αναντίστοιχη των ενδιαφερόντων του και αφετέρου, κατώτερη των προσδοκιών που συνοδεύουν το ειδικό μορφωτικό του επίπεδο.

Με άλλα λόγια το ζήτημα των διακρίσεων στην απασχόληση και ειδικότερα κατά την πρόσληψη σε μια θέση εργασίας αφορά, κυρίως, στους νέους μεταναστευτικής καταγωγής, οι οποίοι θα επιδιώξουν πρωτίτως, να αξιοποιήσουν τα εκπαιδευτικά ή άλλα προσόντα, που έχουν αποκτήσει στην χώρα μας.

Εάν στο άμεσο μέλλον η μη ελληνική καταγωγή ή υπηκοότητα αποδειχθεί σε μεγάλο βαθμό μειονέκτημα και κριτήριο δυσμενούς μεταχείρισης σε βάρος τους, τότε σε συνδυασμό με την εικαζόμενη απροθυμία τους να εργαστούν ως οικιακοί βοηθοί ή στον κλάδο της κτηνοτροφίας, τα ποσοστά ανεργίας τους δεν πρόκειται να παραμείνουν το ίδιο χαμηλά με τα αντίστοιχα σημερινά των γονέων τους, οι οποίοι είχαν εξ αρχής αποδεχθεί πλήρως την προοπτική να εργαστούν σε οποιοδήποτε κλάδο, ανεξάρτητα από μορφωτικό επίπεδο και επαγγελματική εμπειρία.

Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση διευρυμένων και διαδεδομένων διακριτικών συμπεριφορών απέναντι σε αυτήν την πληθυσμιακή

ομάδα θα πρέπει να γίνει χωρίς καθυστέρηση. Επειδή η είσοδος των μεταναστών αυτών στην αγορά εργασίας δεν έχει λάβει ακόμη μεγάλες διαστάσεις, λόγω της μικρής κατά μέσο όρο ηλικίας των μεταναστών δεύτερης γενιάς, η έμφαση θα δοθεί αναπόφευκτα στη πρόληψη τέτοιων φαινομένων.

Η εργοδοτική πλευρά, έχει την ευκαιρία να κινηθεί έγκαιρα και αποτελεσματικά, αποτρέποντας την δημιουργία ενός άδικου και εχθρικού περιβάλλοντος απασχόλησης για τους νέους μετανάστες, αντίθετα από ό,τι συνέβη σε άλλες χώρες υποδοχής μεταναστών, όπου η αντίδραση των εργοδοτών έγινε με μεγάλη καθυστέρηση. Η σχετική δράση περιλαμβάνει ειδικότερα τρία επιμέρους πεδία.

Κατά πρώτον, είναι λογικό να δοθεί ιδιαίτερο βάρος στην ανίχνευση και στην καταγραφή των κινδύνων, οι οποίοι ελλοχεύουν. Στην παρούσα κατάσταση μια ανάλογη εργασία δεν θα μπορούσε παρά να περιλαμβάνει την διαπίστωση των διαθέσεων και των αντιλήψεων των εργοδοτών απέναντι στην προοπτική να απασχολήσουν μετανάστες, όχι πλέον σε ανειδίκευτες και χειρονακτικές εργασίες, αλλά σε οποιαδήποτε θέση απασχόλησης στο εσωτερικό της επιχείρησης.

Η κατάρτιση και διακίνηση ερωτηματολογίων με στόχο την ανακάλυψη των στάσεων και των πιθανών στερεοτύπων θα προσέφερε την δυνατότητα για την συλλογή ενός ενδιαφέροντος υλικού για προβληματισμό. Σε ποιο βαθμό είναι διατεθειμένοι, για παράδειγμα, οι ιδιοκτήτες ξένων γλωσσών να απασχολήσουν καθηγητές αγγλικών ή γερμανικών αλβανικής ή πακιστανικής καταγωγής;

Επίσης, η διεξαγωγή πιλοτικής έρευνας για την πιστοποίηση της προδιάθεσης των εργοδοτών όλων των επαγγελματικών κλάδων για διακριτική μεταχείριση σε βάρος των μεταναστών στην πρόσληψη, ενδεχομένως να είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στην κοινή γνώμη

και κατ' επέκταση στους ίδιους τους εργοδότες, εάν μπορούσε να αποτυπωθεί με την βοήθεια μιας ποσοτικής ανάλυσης.

Η χρήση της μεθόδου του testing, του ελέγχου των διακρίσεων μέσω της πιστοποίησης των πραγματοποιηθέντων συμπεριφορών, που ακολουθείται κατά κόρον σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ενδεχομένως να προσέφερε στην ελληνική εμπειρία χρήσιμες γνώσεις και εμπειρίες, δεδομένου ότι η αναζήτηση εργαζομένων μέσα από αγγελίες αποτελεί μια ευρέως διαδεδομένη πρακτική και στην χώρα μας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, πιθανόν, στην βάση των ευρημάτων, που θα προέκυπταν από προηγούμενες ανάλογες ερευνητικές προσπάθειες, η ευαισθητοποίηση των εργοδοτών καθίσταται μια σπουδαία προτεραιότητα. Είναι προφανές ότι τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις σε βάρος της μιας ή της άλλης μειονοτικής ομάδας του πληθυσμού δεν θεμελιώνονται, παρά κατ' εξαίρεση, σε ολοκληρωμένες και απόλυτα τεκμηριωμένες ρατσιστικές και ξενοφοβικές ιδεολογίες.

Είναι, επίσης, βέβαιο ότι οι ιδιαίτεροι κοινωνικοί παράγοντες, που διασφάλισαν μέχρι σήμερα μια ομαλή εργασιακή διαδρομή στους οικονομικούς μετανάστες της χώρας, οφείλονται και για το μικρό ενδιαφέρον, τόσο των εργαζομένων, όσο και των εργοδοτών γύρω από τα θέματα που σχετίζονται άμεσα με τις διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών στην απασχόληση.

Η σφαιρική γνώση, όμως, των διαστάσεων αυτού του κοινωνικά επικίνδυνου φαινομένου είναι σίγουρο ότι θα είχε ως αποτέλεσμα, να συμπεριλάβουν άμεσα οι εργοδότες στην ατζέντα των προτεραιοτήτων τους την μελέτη των κατάλληλων τρόπων αντιμετώπισής του.

Σε αυτήν την κατεύθυνση ενδείκνυται δράσεις, όπως η διοργάνωση σεμιναρίων ή συνεδρίων με θέμα την προώθηση της διαφορετικότητας και της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η με κάθε τρόπο ενημέρωση των εργοδοτών σχετικά με τις κοινοτικές πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση των διακρίσεων, καθώς επίσης και με την ελληνική νομοθεσία, η οποία αφορά στην ίση μεταχείριση (Ν. 3304/2005).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το μεταναστευτικό φαινόμενο στην χώρα μας διέπεται από μια σπάνια μοναδικότητα, απόρροια, ίσως, πολλών ιστορικών και κοινωνικοπολιτικών παραγόντων: σήμερα, οι τοποθετήσεις και οι προτάσεις των οργανώσεων, από την μια των εργαζομένων και από την άλλη της πλειοψηφίας των εργοδοτών (μικρομεσαίες επιχειρήσεις) σε γενικές γραμμές είναι συγκλίνουσες.

Με αφορμή την υιοθέτηση του Ν. 3536/2007, με τον οποίο τροποποιείται ο τελευταίος βασικός Νόμος για την μετανάστευση (3386/2005) και στο στάδιο της διαβούλευσης των κοινωνικών συνομιλητών στα πλαίσια της Κοινωνικής και Κοινωνικής Επιτροπής²⁶¹, οι απόψεις των εκπροσώπων και των εμπειρογνομόνων της ΓΣΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ σχεδόν ταύτιστηκαν. Αυτή η διαπίστωση δεν αφορά μόνον στις επιμέρους διατάξεις του υπό έκδοση, τότε, νομοθετικού κειμένου, αλλά και στα ζητήματα των βασικών αρχών και επιδιώξεων, όσον αφορά στην χάραξη μιας γενικότερης συγχροτημένης μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα.

Ιδιαίτερα ελπιδοφόρο είναι το γεγονός ότι υπήρξε κοινή συμφωνία ως προς την αναγκαιότητα της προαγωγής της ένταξης των μεταναστών δεύτερης γενιάς σε όλες τις κοινωνικές διεργασίες και ειδικότερα στην απασχόληση. Οι συγκεκριμένες τριτοβάθμιες οργανώσεις θα έχουν την ευκαιρία να συνεργαστούν και να

---

261. Και στα πλαίσια της διαμόρφωσης της Γνώμης 165 της ΟΚΕ.

διαμορφώσουν ομόφωνες θέσεις όχι μόνο αναφορικά με το μέλλον των μεταναστών, που θα ζήσουν και θα εργαστούν στην Ελλάδα, αλλά και συνολικότερα για την κοινωνική και οικονομική πορεία της χώρας.

Η Εθνική Επιτροπή για την Κοινωνική Ένταξη των μεταναστών που ιδρύεται με τον Ν. 3536/2007 είναι η κατάλληλη αφορμή για μια επιπλέον συντονισμένη και στοχευμένη δράση εργαζομένων και εργοδοτών. Όμως, προκειμένου αυτή η προσπάθεια να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα, είναι απαραίτητο, αυτοτελώς και στο εσωτερικό των εργοδοτικών και των εργατικών οργανώσεων να αναληφθεί η μέριμνα για την μελέτη και την έμπρακτη προώθηση της διαχείρισης των διακρίσεων στην απασχόληση.

Βιβλιογραφία

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έρευνα αντιλήψεων των εργοδοτών για τους ξένους εργαζόμενους, 2004.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση για την Απασχόληση, τις εργασιακές σχέσεις και τις κοινωνικές υποθέσεις, Οκτώβρης 2003.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, Αθήνα 2004.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αναλογιστική μελέτη για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, 2005.

Καβουνίδου Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002.

Καφάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πρωτοβουλίας Equal.

Λαμπριανίδης Λότης και Λυμπεράκη Αντιγόνη, Άλβανοί μετανάστες στην Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001.

Μαράτου-Αλιπράντη Λαούρα και Γκαζόν Έρικ, Μετανάστευση και Υγεία-Πρόνοια, ΕΚΚΕ, 2005.

Μαυρομιμάτης Γιώργος, Μετανάστευση και επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, ΙΜΕΠΟ 2007, υπό έκδοση.

Ρομπόλης Σάββας, Ανάπτυξη και ιδιωτικά ΑΕΙ, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 26/01/2007, σελ. 6.

Arriijn P., Feld S., Nayer A., Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin: the case of Belgium, Geneva, ILO, 1999.

Bovenkerk F. Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in Netherlands, Geneva, ILO, 1995.

Fibi Rosita, «Discrimination dans l' accès à l' emploi des jeunes d' origine immigrée en Suisse», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 45-58.

Goldberg A., Mourinho D. et Kulke U., Labour market discrimination against foreign workers in Germany, Geneva, ILO, 1996.

Ike Adam, «La discrimination ethnique à l' embauche à l' agenda politique belge», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 11-25.

Prada Angel M., Labour market discrimination against migrant workers in Spain, Geneva, ILO, 1996.

Sebeg Yazig et Méhaignerie Laurence, Les oubliés de l' égalité des chances, Janvier 2004.

9

Αντί επιλόγου: αδήλωτη απασχόληση και μεταναστευτική πολιτική²⁶²

Πάνω από 15 χρόνια αφότου η μεταναστευτική πολιτική βρέθηκε στο επίκεντρο των συζητήσεων για τις στρατηγικές που αφορούν στο ανθρώπινο δυναμικό στην Ελλάδα, είναι χρήσιμο να αναζητηθούν, χάρη στον αναλυτικό απολογισμό που πραγματοποιείται σε αυτό τον τόμο, τόσο οι μακροχρόνιες επιλογές και τάσεις των οικείων πολιτικών, όσο και τα αποτελέσματά τους σε ό,τι αφορά τη μετανάστευση, το ανθρώπινο δυναμικό και την οικονομία.

Είναι πριν απ' όλα αναγκαίο να διαπιστώσουμε ότι το «μεταναστευτικό θέμα» επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντων οι οποίοι έχουν πλέον αποκτήσει σταθερά χαρακτηριστικά:

- Όπως δείχνει η ανάλυση της δαιδαλώδους πραγματικότητας των καταγραφών του μεταναστευτικού πληθυσμού (πώς μπορεί, άραγε, να χαραχθεί μια συγκροτημένη μεταναστευτική πολιτική χωρίς λεπτομερείς και αξιόπιστες στατιστικές;), υπάρχει μια έντονη **τάση σταθεροποίησης του μεταναστευτικού πληθυσμού** κατά τη σημερινή περίοδο, η οποία θα έπρεπε να μετατοπίζει συνεχώς το βάρος της μεταναστευτικής πολιτικής από τη ρύθμιση των ροών, στην ένταξη ενός πληθυσμού μεταναστών, που βρίσκονται στην Ελλάδα για πολύ καιρό καθώς και των απογόνων τους. Χρειάζεται βέβαια να μην ξεχνάμε ότι προβλέπεται για τις επόμενες

262. Πέτρου Λινάρδου-Ρυλιών, 2007.

δεκαετίες μια φθίνουσα πορεία του εγχώριου πληθυσμού, που είναι πιθανόν να ανατρέψει τη σχέση προσφοράς και ζήτησης ανθρώπινου δυναμικού, και να οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης για οικονομικούς μετανάστες.

- Παράλληλα με αυτή την εξέλιξη παρατηρείται και μια σαφής **σταθεροποίηση του φαινομένου της αδήλωτης απασχόλησης**, στο οποίο προστίθενται όλο και περισσότερα φαινόμενα συστηματικής παραβίασης πολλών πλευρών της εργατικής νομοθεσίας (ωράρια, αμοιβές, πληρωμές υπερωριών, σεβασμός των συλλογικών συμβάσεων, τήρηση των κανόνων για την υγεία και ασφάλεια των εργαζομένων). Αυτό σημαίνει ότι είναι αποδεκτή σε σταθερή βάση από την Πολιτεία και τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της η παραβίαση της εργατικής και κοινωνικής νομοθεσίας από τις επιχειρήσεις για την περαιτέρω μείωση τους κόστους εργασίας. Σε πρόσφατη συνάντηση της Επιτροπής Παρακολούθησης του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων στο Υπουργείο Οικονομίας, όταν τέθηκε από τον εκπρόσωπο της ΓΣΕΕ το ερώτημα για την πολιτική και τους στόχους του Υπουργείου Απασχόλησης σχετικά με την αδήλωτη απασχόληση, οι εκπρόσωποι του εν λόγω Υπουργείου κατέφυγαν σε μια φιλοσοφική συζήτηση με θέμα *«τι είναι τελικά η αδήλωτη απασχόληση και πώς μετριέται;»*.

- Συγχρόνως **έχει σταθεροποιηθεί**, μέσω, κυρίως, των αναλύσεων του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως, η **προσέγγιση ότι το κόστος εργασίας είναι υψηλό στην Ελλάδα** και ότι η αδήλωτη απασχόληση είναι η απόδειξη αυτού του γεγονότος. Με αυτό τον τρόπο νομιμοποιείται η πολιτική μείωσης του κόστους εργασίας, ακόμη και με παράνομα μέσα και επιπλέον αυτό το επιχείρημα ενσωματώνεται στην υποστήριξη μιας οικονομικής στρατηγικής, η οποία συνδέει την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας με τη

συγκράτηση του εργατικού κόστους και τον υποτιθέμενο κύκλο, κερδοφορία, επενδύσεις, απασχόληση και ανταγωνιστικότητα, που δεν βλέπουμε ποτέ να ολοκληρώνεται. Βυθίζεται έτσι η προσέγγιση του διαρθρωτικού προβλήματος της οικονομίας, στη στήριξη μιας παρωχημένης παραγωγικής δομής, σε συνδυασμό με τη μείωση της φορολογίας και την αυξανόμενη επιδότηση των επενδύσεων.

Παρόλο που τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι έχουμε αύξηση της κερδοφορίας και των επενδύσεων, καθώς οι επενδύσεις του επιχειρηματικού τομέα αυξάνονται και έχουν φθάσει το πολύ υψηλό ποσοστό του 22% του ΑΕΠ (Παρατηρητήριο της Λισαβόνας της ΟΚΕ), η ελληνική οικονομία συνεχίζει να είναι έντονα ελλειμματική και με χαμηλή συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας έχει ξεπεράσει τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι τα προβλήματα τεχνολογίας, αποτελεσματικής οργάνωσης και επομένως ποιότητας των προϊόντων, παραμένουν πολύ σοβαρά, και ότι αυτά είναι που δημιουργούν την ανάγκη για αυξημένες επιδοτήσεις διαφόρων ειδών, συμπεριλαμβανόμενης της μείωσης του εργατικού κόστους.

Σήμερα μπορούμε να πούμε ότι επιβεβαιώνεται μια διαπίστωση (που ήταν δυνατόν να γίνει και παλαιότερα), σύμφωνα με την οποία **η έλευση των οικονομικών μεταναστών συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός είδους νέου “οράματος” των οικονομικών και πολιτικών ελίτ:** οι ελίτ αυτές, από τις οποίες απουσίαζε (και απουσιάζει) μια κουλτούρα των χώρων εργασίας και μια κουλτούρα σχεδιασμού και προγραμματισμού, δεν πίστεψαν ούτε στιγμή στο κοινοτικό διαρθρωτικό βερμπαλισμό και θεώρησαν ότι αυτή η ισχυρή ένεση εργατικών χεριών, υπεραξίας και εργοδοτικής αυθαιρεσίας ήταν, μαζί με τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, ότι καλύτερο μπορούσε να συμβεί στον τόπο, σύμφωνα, μάλιστα, και με την παράδοση

της άσκησης οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, δηλαδή, με την μαζική μεταφορά πόρων προς επιλεγμένες κοινωνικές κατηγορίες και τάξεις, ή ακόμα και συγκεκριμένα άτομα.

Το “όραμα” αυτό ήρθε να “δέσει” με τις κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες επιλογές, σε μια ελληνική σύνθεση, η οποία έχει αποδειχθεί πολύ ισχυρή. Η αποδυνάμωση του παράγοντα εργασία πήρε τη μορφή της ανοχής απέναντι στην εκτεταμένη καταπάτηση της εργατικής και κοινωνικής νομοθεσίας, η αμφισβήτηση των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων γλίστρησε προς την ανοχή της αμφισβήτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ, η εμμονή του νεοφιλελευθερισμού για τη μεταφορά πόρων προς τις επιχειρήσεις και την αύξηση της κερδοφορίας τους μετατράπηκε σε νομιμοποίηση κάθε διεκδίκησης προς αυτές τις κατευθύνσεις, ακόμα και αν αυτές οδηγούν σε προφανή σπατάλη δημόσιων ή κοινωνικών πόρων, ή σε στηρίξη δραστηριοτήτων χωρίς προοπτική. Το αποτέλεσμα είναι ότι η αδήλωτη απασχόληση αντιμετωπίστηκε και αντιμετωπίζεται ως διαρθρωτικό, πλέον, χαρακτηριστικό της οικονομικής στρατηγικής.

Τα αποτελέσματα, όμως, αυτού του οράματος δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπήρξαν θετικά, ή ότι χάραξαν, έστω και εν μέρει, μια νέα προοπτική για την ελληνική οικονομία:

1) Η **στρατηγική της φτηνής εργασίας** δεν μπόρεσε να ξεκολλήσει από την προσφορά ενέσεων που αναβάλλουν τη φθορά παραδοσιακών κλάδων, οι οποίοι δεν κατορθώνουν να βρουν ένα νέο δυναμισμό. Δεν υπάρχει ένας κλάδος της οικονομίας ο οποίος να ακολούθησε μια ανοδική τροχιά λόγω της ύπαρξης μιας αγοράς φτηνής εργασίας σε σχέση με την ισχύουσα νομιμότητα. Φαίνεται, επομένως, ότι μια κοινωνία δεν πάει εύκολα “προς τα κάτω” σε ό,τι αφορά την θέση της εργασίας, όταν έχει, ήδη, διανύσει μια απόσταση, σε σχέση με τις χώρες, όπου τρέχουν οι επενδυτές για να αξιοποιήσουν την πολύ φτηνή εργασία.

2) Αλλά το πιο εντυπωσιακό φαινόμενο είναι **η ταχύτητα, με την οποία ενσωματώθηκαν οι οικονομικοί μετανάστες** της τελευταίας δεκαπενταετίας στο ελληνικό περιβάλλον, ακόμα κι αν ταλαιπωρούνται μόνιμα από τις αρχές σχετικά με τις ανανεώσεις των χαρτιών τους. Για ένα μεγάλο μέρος των οικονομικών μεταναστών (κυρίως αυτών που προέρχονται από τις βαλκανικές χώρες), οι αμοιβές έχουν φθάσει τα επίπεδα των ελλήνων, οι επαγγελματικές διαδρομές και οι οικογενειακές στρατηγικές, έχουν και αυτές σε μεγάλο βαθμό εξομοιωθεί, ενώ η αλληλεγγύη των νέων και υποψήφιων οικονομικών μεταναστών, έχει αντικατασταθεί από τον έλεγχο των δικτύων, που ασκούν αυτοί που βρίσκονται, ήδη, στην Ελλάδα.

Καθώς η ανοχή απέναντι στις παραβιάσεις της νομιμότητας σημαίνει, επίσης, και αποχή από συστηματικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας, οι αρχές -εθνικές ή τοπικές- δεν μπορούν να κάνουν τίποτα απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις. Οι υποψήφιοι μετανάστες δεν εξαρτώνται μόνο από τους εξατομικευμένους μηχανισμούς προσκλήσεων, αλλά διαμορφώνουν τις απαιτήσεις τους με βάση τις ορατές περιπτώσεις επιτυχημένων συμπατριωτών τους. Συγκρατείται έτσι η μεταναστευτική ροή, αλλά συγχρόνως υπονομεύεται η ανανέωση της αγοράς φτηνής εργασίας, που είχε διαμορφωθεί κατά την δεκαετία του 90. Πρόκειται για εξελίξεις που έρχονται σε αντίθεση με τη στάση ανοχής απέναντι στην αδήλωτη εργασία και τις δυσκολίες που συναντούν, ακόμα, οι μετανάστες για να «νομιμοποιηθούν» και ευνοούν τις προσωπικές διαδρομές προς τη «νομιμότητα», που γίνονται περισσότερο προσιτές, όσο σταθεροποιείται η παραμονή τους στην χώρα.

3) Τελικά, όσοι χαιρέτησαν τη μετανάστευση της δεκαετίας του 90, ως **παράγοντα αναζωογόνησης της αγροτικής οικονομίας**, πρέπει να αναγνωρίσουν ότι επρόκειτο για μια προσωρινή αναλαμπή, η οποία δεν σταμάτησε την παρακμή της ελληνικής αγροτικής

οικονομίας. Ένας βασικός λόγος ήταν ότι η διατήρηση στην ελληνική ύπαιθρο μιας αγοράς φτηνής εργασίας οικονομικών μεταναστών, σε συνθήκες συνεχούς αβεβαιότητας ως προς την απασχόληση, αλλά και ως προς την ίδια την κατοικία, χωρίς την παραμικρή παρέμβαση των αρχών, ήταν μια φαντασίωση που δεν μπορούσε να υλοποιηθεί. Υπήρχε βέβαια η δυνατότητα αξιοποίησης των διακρατικών συμβάσεων για εποχική απασχόληση, η οποία ελάχιστα χρησιμοποιήθηκε. Ανανεώθηκε βέβαια σε κάποιο βαθμό το δυναμικό των μισθωτών στις αγορές εργασίας της υπαίθρου, αλλά με την ταυτόχρονη ενσωμάτωσή τους στις μορφές πολύ-απασχόλησης, που είναι χαρακτηριστικές αυτών των αγορών εργασίας και συνυπάρχουν με τις συνεχείς προσπάθειες μετάβασης στην κατηγορία των ιδιοκτητών και των ειδικευμένων τεχνιτών.

- 4) Δεν είναι πολύ διαφορετική η κατάσταση που διαμορφώθηκε στον **τομέα των υπηρεσιών και ιδιαίτερα του τουρισμού**. Οι ελπίδες για φτηνούς εποχικούς που έρχονται από το πουθενά για να δώσουν μια ώθηση στην κερδοφορία ξεπερασμένων ξενοδοχείων, έχουν περιοριστεί, καθώς σταθεροποιείται το δυναμικό των μεταναστών, που απασχολούνται και καθώς εντάσσονται σε τοπικές κοινωνίες, όπου παραμένει το πρόβλημα της διαθεσιμότητας μισθωτών για την απασχόληση στις τουριστικές επιχειρήσεις, αλλά και το πρόβλημα της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών. Από την άλλη μεριά αποδεικνύεται ότι η κερδοφορία των ανταγωνιστικών επιχειρήσεων δεν βλάπτεται από την «ελληνοποίηση» των συνθηκών απασχόλησης των μεταναστών.
- 5) Παράλληλα η **ανεργία των νέων και των νέων πτυχιούχων** ειδικότερα, άσκησε έντονες πιέσεις στις αμοιβές και τις συνθήκες απασχόλησης αυτών των κατηγοριών, αλλά τίποτα δεν αποδεικνύει ότι-όπως ισχυρίζεται ο ΟΟΣΑ-αν είχαν μικρότερες απαιτήσεις θα εύρισκαν πιο εύκολα μια θέση εργασίας, ή δεν

θα «ανάγκαιζαν» τους εργοδότες τους να μη τους δηλώνουν στο ΙΚΑ. Η εικόνα που εμφανίζει η αγορά εργασίας των ελλήνων πτυχιούχων ή των απόφοιτων άλλων σχολών, είναι ότι υπάρχουν επιχειρήσεις που τους απασχολούν σεβόμενοι τα δικαιώματά τους και ότι οι επιχειρήσεις αυτές είναι κατά κανόνα κερδοφόρες και ανταγωνιστικές.

Οι επιλογές από πολλές επιχειρήσεις της συγκράτησης των αμοιβών σε χαμηλά επίπεδα ή ακόμα της παραβίασης της νομοθεσίας σε σχέση με τα ωράρια και τις υπερωρίες, ή την κοινωνική ασφάλιση, συνδέεται με ορατό τρόπο, είτε με εσωτερικά οργανωτικά ή τεχνολογικά προβλήματα, είτε με πιέσεις για αύξηση της κερδοφορίας σε ακόμα υψηλότερα επίπεδα. Σε μια οικονομία όπου είναι μεγάλη η βαρύτητα των επιχειρήσεων, ή και ολόκληρων κλάδων, που προσπαθούν να διατηρήσουν την κερδοφορία τους μόνο μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας, είναι μεγάλος ο πειρασμός μιας συμμαχίας αυτής της κατηγορίας επιχειρήσεων με αυτές που επιδιώκουν, απλώς, να βελτιώσουν την εικόνα τους στο χρηματιστήριο.

Το όραμα της ανανέωσης του δυναμισμού της οικονομίας με μια φτηνή αγορά εργασίας, έχει πλέον καταρρεύσει, για να αντικατασταθεί από την επιδίωξη της διατήρησης με κάθε δυνατό μέσο της κερδοφορίας των επιχειρήσεων, ειδικότερα αυτών που αδυνατούν να εισέλθουν σε μια νέα περίοδο καινοτομίας, ή τεχνολογικών και οργανωτικών αλλαγών. Αυτή την αμυντική και αδιέξοδη προοπτική υπηρετεί η συνεχιζόμενη ανοχή απέναντι στην αδήλωτη απασχόληση, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη επιδότηση και τη μείωση της φορολογίας. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι από την πλευρά του επιχειρηματικού κόσμου και των υπευθύνων της οικονομικής πολιτικής, κανείς δεν φαίνεται διατεθειμένος να αναγνωρίσει ότι αυτό το μείγμα πολιτικών στήριξης της “επιχειρηματικότητας” δεν έχει προοπτική.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '90 ζήσαμε μια περίοδο ενοχοποίησης της μετανάστευσης για το φαινόμενο της αδήλωτης απασχόλησης, την ίδια στιγμή που η ελίτ της χώρας χειροκροτούσε αυτή την ανέλπιστα διεύρυνση της αγοράς φτηνής εργασίας, και η μεταναστευτική πολιτική ισχυριζόταν ότι συνδυάζει επιλεκτική “νομιμοποίηση” και αποθάρρυνση της εισροής νέων μεταναστών, ενώ στην πραγματικότητα διευκόλυνε την ενίσχυση της αγοράς αδήλωτης εργασίας. Τώρα πλέον η μεταναστευτική πολιτική δίνει δικαιολογημένα μεγαλύτερη έμφαση στην ένταξη των μεταναστών, αλλά καλείται και πάλι να σηκώσει το βάρος της καταπολέμησης της αδήλωτης απασχόλησης, την ίδια στιγμή που οι κρατικές πρακτικές ενισχύουν, αντί να περιορίζουν, τις παραβιάσεις της κοινωνικής και εργατικής νομοθεσίας.

Έτσι, αντί η μεταναστευτική πολιτική να οργανώνει, σε σχέση με έναν σταθεροποιημένο -σε μεγάλο βαθμό- μεταναστευτικό πληθυσμό, την εγκαθίδρυση του πλήρους σεβασμού των δικαιωμάτων σε σύντομο χρονικό διάστημα, συνεχίζει να ορθώνει εμπόδια διαδικαστικά και διοικητικά, τα οποία δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να σπρώχνουν στα όρια της «νομιμότητας» μεγάλο μέρος αυτού του πληθυσμού. Αυτή η εμμονή, που κινητοποιεί μια σύνθεση των παλαιών και νέων προκαταλήψεων -η μετανάστευση πρέπει να αποθαρρύνεται, αλλά η απασχόληση των μεταναστών είναι αναπόφευκτη- συνεχίζει να υπάρχει σε συνδυασμό με την εκτεταμένη ανοχή της παραβατικότητας των εργοδοτών, καθώς ο ορίζοντας της οικονομικής στρατηγικής συρρικνώνεται, και από την αναπροσαρμογή του εργατικού κόστους με στόχο ένα νέο δυναμισμό, έχει περιοριστεί στην αναγκαστική χρήση του συντελεστή εργασίας για τη διαχείριση, των αδιεξόδων της οικονομίας και των επιχειρήσεων χωρίς όραμα και προοπτική.

Συνολική Βιβλιογραφία

Ελληνική

«Έχουμε κοινό συμφέρον, να αποκτήσουμε και κοινό στόχο», εφημ. Ο Παλμός των Οικοδόμων, φύλλο 120, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2003, σελ. 12-15.

«Η θεσμική Νέα Μηχανιώνα», εφημ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 02/11/2003, σελ. 43-45.

«Καταργούνται τα ασφαλιστικά δικαιώματα των αλλοδαπών, καταγγέλλει η Ομοσπονδία Εργαζομένων ΙΚΑ», εφημ. Αυγή, 23/06/1995, σελ. 5.

«Παλέψτε μέσα από τα συνδικάτα, Πλατιά σύσκεψη στις 23/02/2003 στο συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας», εφημ. Ριζοσπάστης, 18/02/2003, σελ. 18.

«Παραδειγματική πρωτοβουλία του Ε.Κ. Καβάλας για τους ξένους εργάτες», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, τεύχος 6-7, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1991, σελ.9.

«Παράπλευρες ζημιές στην “Αθήνα 2004”», εφημ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 02/05/2004, σελ. 43-47.

Alpha Bank, «Οι οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα: από τη νομιμοποίηση στην ένταξη και προσέλκυση», Οικονομικό Δελτίο (τριμηνιαία έκδοση της Alpha Bank), Σεπτέμβριος 2005, τεύχος 95.

Baldwins-Edwards Martin, Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα, ΜΜΟ/ΙΑΠΑΔ, Νοέμβριος 2004.

COATES, Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, έγγραφο Α3-221/91.

Green Nancy, Οι δρόμοι της μετανάστευσης, εκδ. Σαββάλας, 2004.

Van den BRINK Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «σχετικά με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική», 20 Οκτωβρίου, έγγραφο Α3-0280/92, 1993.

Αναγνωστόπουλος Κ., «Οι μετανάστες από την Αλβανία και το ζήτημα της κατοικίας τους στην πόλη της Πάτρας», περιοδικό Γεωγραφίες, Άνοιξη, τεύχος 3, 2002.

Αυδής Λέων, «Εργασία αλλοδαπών και ζητήματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου», Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 11, 1995, σελ. 949-954.

Βουνάτσος Γιώργος, «Σβήστε την κακή μας εικόνα, Αλβανίδα “οργανώνει” τους συμπατριώτες της στην Λάρισα», εφημ. Τα Νέα, 12/05/2003, σελ. 51.

Γιαννίρης Νίκος, «Οι σύγχρονοι μπαρμπα-Θωμάδες», εφημ. Έλευθεροτυπία, 15/03/2004.

Γλυτσός Νίκος, Προσφορά και ανάγκες σε εργασία στην ελληνική οικονομία, κατά περιφέρεια και επάγγελμα, μέχρι το τέλος του αιώνα και δυνατότητες απασχόλησης πολιτικών προσφύγων και Ποντίων, Υπουργείο Εξωτερικών (Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού) και Πάντειο Πανεπιστήμιο (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Αθήνα 1993.

Δάμα Γεωργία, «ΕΙΝΑΠ υπέρ προσφύγων», εφημ. Ελευθεροτυπία, 06/02/2002.

Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος, Πολυπολιτισμική Κοινωνία, Πρακτικά διημερίδας, 2000.

Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος-ΙΠΕΜ, Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, Ιούνιος 2003.

Δρεπτάκης Μανώλης, Εισροή μεταναστών και υπογεννητικότητα 1991-2000, Αθήνα 2002.

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έρευνα αντιλήψεων των εργοδοτών για τους ξένους εργαζόμενους, 2004.

Εργατικό Κέντρο Πειραιά & ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Κοινωνικός ρατσισμός, ξενοφοβία, κοινωνικός αποκλεισμός, 1995.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, «Ρατσισμός-Ξένοι εργάτες», Απολογιστικό Συνέδριο του ΕΚΑ, Μάης 2004.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, «Ρατσισμός και ξενοφοβία, πρωτοβουλίες για την νομιμοποίηση των ξένων εργατών», Πρακτικά συνεδρίου, 1997.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, Ειρήνη, φιλία, συνεργασία, 1996.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, Οι θέσεις του ΕΚΑ για τους όρους νομιμοποίησης των οικονομικών μεταναστών, 1996.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, Όλοι διαφορετικοί, όλοι ίσοι: έρευνα για τους παράνομους αλλοδαπούς και την εργασία, Οκτώβρης 1995.

Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας, «Κείμενο για τους ξένους εργάτες στην Ελλάδα», Απολογιστικό Συνέδριο του ΕΚΑ, Ιούλιος 1991.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα Απογραφών Πληθυσμού, 1991 και 2001.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, 1991-2001.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αναλογιστική μελέτη για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, 2005.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2004.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2004.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2003.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2000.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, «Αλλοδαποί: ζουν και εργάζονται σε άθλιες συνθήκες», Ενημέρωση, Τεύχος 16, Ιούλιος-Αύγουστος 1996, σελ. 12-20.

Ιωακείμογλου Ηλίας, «Οι μετανάστες και η απασχόληση», στο συλλογικό τόμο με τίτλο, Μετανάστες στην Ελλάδα (επιμέλεια: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου, Μ. Παύλου), εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.

Ιωακείμογλου Ηλίας, «Οι μετανάστες και η ανεργία», εφημερίδα Η Αυγή, 14 Ιουλίου, 1999.

Ιωακείμογλου Ηλίας, «Η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών και οι επιπτώσεις της στην απασχόληση και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας», περιοδικό Ενημέρωση (ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ), Ιούνιος 1997, τεύχος 26.

Καβουνίδα Τζένη, Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002.

Καβουνίδα Τζένη, Χαρακτηριστικά μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, ΕΙΕ, εκδ. Σάκουλα, 2002.

Καβουριάης Μάκης, «Για την αξία της εργατικής δύναμης», Η Εποχή, 9 Οκτωβρίου, 2005.

Καλλωνιάτης Κωνσταντίνος, «Δεν ευθύνονται οι ξένοι εργάτες για την ανεργία», εφημερίδα Εξπρές, 8 Οκτωβρίου, 1995.

Καραμεσίνη Μαρία, «Νομιμοποίηση από την πλευρά των μεταναστών», εφημερίδα Η Εποχή, 7 Ιουλίου, (1996).

Καρασαββόγλου Αναστάσιος, «Ο ρόλος της μετανάστευσης στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και ειδικότερα στις εργασιακές σχέσεις και η περίπτωση της Ελλάδας», στο Χ. Ναξάκης - Μ. Χλέτσος (επιμέλεια), Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001.

Καρασαββόγλου Αναστάσιος, «Μετανάστευση, αγορά εργασίας και ελληνική οικονομία», στο συλλογικό τόμο με γενικό τίτλο, Ανεργία: Μύθοι και πραγματικότητα, σε συνεργασία με Χλέτσο Μ., Κατσορίδα Δ., Ναξάκη Χ., Ιωακείμογλου Η., Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1998.

Καρασαββόγλου Α.- Μαδυτινός Δ.- Νικολαΐδης Μ.- Κατσορίδας Δ., Ξένοι εργάτες στο Νομό Καβάλας. Επιπτώσεις στην τοπική

οικονομία και κοινωνία, έκδοση του ΤΕΙ Καβάλας-Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Καβάλα, 1996.

Κασιμάτη Κούλα, «Γυναικεία μετανάστευση από Αλβανία και Πολωνία-Απασχολήσεις και διαφορετικότητες», στο Κασιμάτη Κούλα, Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης, Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 2003, εκδ. Gutenberg, σελ. 136.

Κασιμάτη Κούλα, Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης, Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 2003, εκδ. Gutenberg.

Κασιμάτη Κούλα (επιμ.), Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία, Gutenberg/ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Αθήνα 2001.

Κασίμης Χαράλαμπος, Οι επιπτώσεις της εγκατάστασης και απασχόλησης του ξένου εργατικού δυναμικού στην ελληνική ύπαιθρο, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων-Πανεπιστήμιο Πατρών, 2004.

Κατσορίδας Δημήτρης και Καψάλης Απόστολος, «Η σύγχρονη ελληνική μεταναστευτική πολιτική: περιεχόμενο και αποτελέσματα», Τετράδια ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 19-33.

Κατσορίδας Δημήτρης, «Ξένοι(;) εργάτες στην Ελλάδα», εκδ. ΙΑΜΟΣ, 1994.

Κατσορίδας Δημήτρης, «Οι ξένοι εργάτες στην Ελλάδα», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 4-5, Ιούνιος-Ιούλιος 1991, σελ. 29-35.

Καψάλης Απόστολος, «Η ευρωμεσογειακή συνεργασία (Euromed) και η μετανάστευση», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 114, Φεβρουαρίου 2005.

Καψάλης Απόστολος, Παρουσίαση αποτελεσμάτων από την διεξαγωγή συνεντεύξεων με μέλη της ομάδας-στόχου των εργαζομένων μεταναστών στους κλάδους της οικοδομής, των πρατηρίων βενζίνης και της ένδυσης, ΕΚΑ, 2004.

Καψάλης Απόστολος, «Μετανάστες-υγεία και κοινωνικός αποκλεισμός», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 112, Δεκέμβριος 2004, σελ. 14-69.

Καψάλης Απόστολος, «Συμπεράσματα της διημερίδας της ΓΣΕΕ με θέμα “Για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης”», Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 2-9.

Καψάλης Απόστολος, Κατσορίδας Δημήτρης, «Η υποδοχή των προσφύγων στην Ελλάδα», Τετράδια του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 24, Απρίλιος 2003, σελ. 34-45 και Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Οκτώβριος 2003, σελ. 74-84 (αναδημοσίευση).

Καψάλης Απόστολος, «Ο Ν. 2910/2001 και η απασχόληση των μεταναστών», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σελ. 39-52.

Κουκιάδης Ιωάννης, Εργατικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 1997, Τόμος Α΄.

Κρητιζίδης Γιώργος, «Οι μετανάστες στις Περιφέρειες της χώρας», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 110, Οκτώβριος 2004, σελ. 10-25.

Κρητιζίδης Γιώργος, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 15-35.

Λαμπριανίδης Λόης - Λυμπεράκη Αντιγόνη, Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2001.

Λαμπρίνα Γιώτη, «Εκπαιδευτικοί και ευρωπαϊκή ενοποίηση: σχέση εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας», *Επιστημονικό Βήμα, ΙΠΕΜ-ΔΟΕ*, τεύχος 2, Μάιος 2003, σελ. 95-107.

Λαφαζάνη Δώρα, «Νέα μετανάστευση προς την Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία: όψεις ενός πρώτου απολογισμού», *Κοινωνική Αλλαγή στην σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα 2004, σελ. 698-720.

Ληξιουριώτη Ιωάννης, *Το νομικό καθεστώς του μετανάστη μισθωτού στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα, 1998.

Λιανός Θεόδωρος, *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*, ΚΕΠΕ, μελέτες 51, Αθήνα 2003.

Λιβιεράτος Δημήτρης, «Ελληνική οικονομία και μετανάστες», *περιοδικό Σπάρτακος*, Δεκέμβριος 1998, τεύχος 52.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, «Μορφές διεθνοποίησης και ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής», στο Κούλα Κασσιμάτη (επιμέλεια), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, «Η αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης της μετανάστευσης», *Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ*, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 19-27.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, «Ζητήματα πολιτικής σχετικά με την νομιμοποίηση των αλλοδαπών στην Ελλάδα», *Τετράδια του ΙΝΕ*, τεύχος 18-19, 2000.

Λινάρδος-Ρυλμόν Πέτρος, «Η κατάσταση των αλλοδαπών στην Ελλάδα», *Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ*, τεύχος 44, Οκτώβριος 1994, σελ. 3-10.

Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, «Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 23, Ιανουάριος 1993, σελ. 26-27.

Λινάρδος-Ρυλιμόν Πέτρος, «Μετανάστευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Πρώτες διαπιστώσεις», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 12-13, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1992, σελ. 37-44.

Μαράτου-Αλιπράντη Λάουρα και Γκαζόν Έρικ, Μετανάστευση και Υγεία-Πρόνοια, ΕΚΚΕ, 2005.

Μαυράκης Αθανάσιος, Παρσάνογλου Δημήτρης και Παύλου Μίλτος (επιμ.), Μετανάστες στην Ελλάδα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Μαυρίκος Γιώργος, «Ειρήνη, φιλία, συνεργασία. Αλλοδαποί εργάτες-μειονότητες», ΓΣΕΕ-Πρακτικά Α΄ Βαλκανικής Συνδικαλιστικής Συνδιάσκεψης, 1998, σελ. 36-44.

Μαυρομάτης Γιώργος, Μετανάστευση και επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, ΙΜΕΠΟ 2007.

Μουσιούρου Λουκία, Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Μπάγκαβος Χρήστος και Μωυσίδης Αντώνης, Το Νέο Δημογραφικό Τοπίο του 21^{ου} Αιώνα: Εξελίξεις, Επιπτώσεις, Πολιτικές, Gutenberg, Αθήνα, 2004.

Μπάγκαβος Χρήστος, Χρήστος Δημογραφικές μεταβολές, αγορά εργασίας και συντάξεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, Gutenberg, Αθήνα, 2003.

Μπάγκαβος Χρήστος, Παπαδοπούλου Δέσποινα, Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, Μελέτη ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2002.

Νανούρης Δημήτρης, «Χειμαριώτες εργαζόμενοι στην Ελλάδα», Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 38-39, Απρίλιος-Μάιος 1994, σελ. 55-59.

Ναξάκης Χαράλαος, «Το “οικονομικό θαύμα” οφείλεται (και) στους μετανάστες», στο Χ. Ναξάκης-Μ. Χλέτσος (επιμέλεια), Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001.

Νικολάου Γιώργος, «Δίγλωσσα προγράμματα σπουδών: Τυπολογία και ο επιστημονικός διάλογος σχετικά με την σκοπιμότητα εφαρμογής», Επιστημονικό Βήμα, ΙΠΕΜ-ΔΟΕ, τεύχος 2, Μάιος 2003, σελ. 65-78.

Νιτσιάκος Βασίλης -Μάντζος Κώστας, «Μετανάστευση και σύνορα. Η Ήπειρος μετά το 1990. Η περίπτωση της επαρχίας Κόνιτσας», περιοδικό Γεωγραφίες, Καλοκαίρι 2003, τεύχος 5.

OECD, Trends in International Migration, SOPEMI Report, Paris, (ετήσιο).

ΟΚΕ, Γνώμη 133, της 11ης Ιουλίου 2005.

ΟΚΕ, Γνώμη 38, της 7ης Φεβρουαρίου 2000.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Attitudes of the Greek school community members towards the children of immigrants, Report, Αθήνα, Μάιος 2004, αδημοσίευτο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Final report of ΚΕΜΕΤΕ’s programme, “Racism and the media. The role of the school, Αθήνα, Μάιος 2004, αδημοσίευτο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Ρατσισμός και ΜΜΕ, Ενημερωτικό Δελτίο, Άνοιξη 2004, τεύχος 2^ο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Ρατσισμός και ΜΜΕ, Ενημερωτικό Δελτίο, Ιούνιος 2003, τεύχος 1^ο.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Σχολείο χωρίς σύνορα, βιβλίο της καθηγήτριας και του καθηγητή, ΟΕΔΒ 2000.

ΟΛΜΕ-ΚΕΜΕΤΕ, Σχολείο χωρίς σύνορα, μαθητικά γυμνάσια στα ανθρώπινα δικαιώματα, ΟΕΔΒ 2000.

Παναγόπουλος Ανδρέας, «Το 20% του ελληνικού ΑΕΠ από λαθρομετανάστες», εφημερίδα Επενδυτής (στο ένθετο «Οικονομικά Θέματα»), 30-31 Μαΐου, 1998.

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, Σχολείο και ετερότητα, ο ρόλος του φιλολόγου στη σύγχρονη σχολική πραγματικότητα, 1998.

Παπαδημητρίου Ζήσης, «Ρατσισμός και μετανάστευση», εφημερίδα Η Εποχή, 14 Νοεμβρίου, 1993.

Παπαδοπούλου Δέσποινα (Επιστ. Υπεύθυνος), Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2002.

Παπαισιώπη-Παισιά Ζωή, Δίκαιο καταστάσεως αλλοδαπών, εκδ. Σάκκουλα, 2004.

Πετρινιώτη Ξανθή, Η μετανάστευση προς την Ελλάδα, μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα, 1993.

Πετρονώτη Μαρίνα και Τριανταφυλλίδου Άννα, Βιβλιογραφία κοινωνικών επιστημών για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία-σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα, ΕΚΚΕ, 2003.

Πολυζωγόπουλος Χρήστος, «Σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική.

Μετανάστες ισότιμοι πολίτες», Ενημέρωση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 10-18.

Ρομπόλης Σάββας, «Ανάπτυξη και ιδιωτικά ΑΕΙ», εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 26/01/2007, σελ. 6.

Ρομπόλης Σάββας, Ρωμανιάς Γ., Μαργιός Β. και Χατσηβασιλογλου Ι., Αναλογιστική Μελέτη για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ- Βασικά συμπεράσματα και προτάσεις, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα, 2005.

Ρομπόλης Σάββας, «Πολιτικές μετανάστευσης στην Ελλάδα», περιοδικό *Επειδή*, Μάϊος-Ιούνιος 2004, τεύχος 4.

Ρομπόλης Σάββας, «Πολιτικές μετανάστευσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», Ενημέρωση ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τεύχος 104, Μάρτιος 2004, σελ. 2-9.

Σαρκής Αλέξανδρος, Λιανός Θεόδωρος κ.ά., Μετανάστευση και Τοπικές Αγορές Εργασίας στη Βόρεια Ελλάδα, Κέντρο Ερευνών Διεθνούς Οικονομικής και Ανάπτυξης (Κ.Ε.Δ.Ο.Α)-Ινστιτούτο Ανάπτυξης και Βαλκανικής Στρατηγικής. (Ι.Α.Β.Α.Σ.), Αθήνα, 1994.

Σπινθουράκης Μάνος, «Οι μετανάστες “έφεραν” το Δ΄ ΚΠΣ», Το Βήμα, 22/2/2004.

Ταρπάγκος Ανέστης, «Ξένοι εργάτες και ελληνική κοινωνία», εφημερίδα Πριν, 28 Απριλίου, 1996.

Τζίμας Σταύρος, «“Γκρεμίζουν” τα σύνορα οι γείτονες», Η Καθημερινή, 5 Ιουνίου, 2005.

Τομαράς Αθανάσιος, «Συμμετοχή αλλοδαπών εις σωματεία», Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, τόμος 34, 1975, σελ.513-515.

Τομαράς Αθανάσιος, «Συμμετοχή αλλοδαπών εις επαγγελματικά

σωματεία εν Ελλάδι», Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, τόμος 31, 1972, σελ.1120-1122.

Τσιάκαλος Γιώργος, Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Φακιολάς Ρουσέτος, «Μετανάστευση. Δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις - Τα υπέρ και τα κατά της σημερινής κατάστασης στην Ελλάδα», Οικονομικός Ταχυδρόμος, 16 Μαρτίου 2000.

Φλέγκας Ηλίας, «Αλβανία: ένα έθνος που εργάζεται στο... εξωτερικό», Η Ναυτεμπορική, 10 Ιανουαρίου 2005.

Χαραμής Παύλος, «Σεβασμός της διαφορετικότητας», Πληροφοριακό Δελτίο ΟΛΜΕ, τεύχος 650, Ιούνιος-Αύγουστος 1996.

Χλέτσος Μιχάλης, «Μετανάστευση και αγορά εργασίας: Μία εναλλακτική προσέγγιση», περιοδικό Ουτοπία, Σεπτέμβριος 1996, τεύχος 21.

Ψημμένος Ιορδάνης, «Εργασία και μετανάστες στο χώρο της Αθήνας», στο συλλογικό τόμο, Κοινωνικός Αποκλεισμός για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε... (εισαγωγή-επιμέλεια: Δέσποινα Παπαδοπούλου), εκδόσεις Αρμός, Αθήνα, χ.χ.έ.

Ψημμένος Ιορδάνης Μετανάστευση από τα Βαλκάνια - Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, δεύτερη βελτιωμένη έκδοση, Αθήνα 2004.

Ψήνας Πολύβιος, «Οι διαφορετικές οικονομικές πραγματικότητες της μετανάστευσης: εργαλειοποίηση και σκοπιμότητες», Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Οκτώβριος 2005, τεύχος 40.

Ξενόγλωσση

«Immigration clandestine, la nouvelle ligne Maginot», CFDT Magazine, no 265, Décembre 2000.

«Mouvements et politiques migratoires, les enjeux sociaux», Chronique Internationale de l'IRES, no 84, Septembre 2003.

«Osons l'égalité», Le peuple, no 1538, Mars 2001, p. 3-15.

«Sans papiers. Le créneau syndical», Le peuple, no 1442, 26/09/1996, p. 105-108.

«Racial discrimination and trade union policy», EIRR no 277, February 1997, p.26-28.

Alvarado J. and J. Creedy, Population Ageing, Migration and Social Expenditure, Edward Elgar, Cheltenham (UK)/Northampton (USA), 1998.

Arriijn P., Feld S., Nayer A., Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin: the case of Belgium, Geneva, ILO, 1999.

Bagavos Christos, «Quantitative aspects of migration trends in Europe, with an emphasis on the EU-15», *sdf-puzzle* 02-2004, European Observatory on the Social Situation, Demography and Family-Austrian Institute for Family Matters, Vienna, pp. 1-17, 2004.

Bagavos, Christos, «Variations démographiques et croissance potentielle de l'emploi dans le cas des trois pays européens», in AIDELF (Association International des Démographes de Langue Française, Vivre plus longtemps, avoir moins d'enfants: quelles implications?, Paris, Editions PUF, 2002 pp. 557-569.

Bagavos Christos and Fotakis Constantinos, «Demographic dimension of labour force trends: national and regional diversities within the European Union», *Genus*, LVII, (n.1) 2001, pp. 83-107.

Baldwin-Edwards Martin, *Immigration into Greece, 1990-2003: a southern European paradigm?*, MMO, UNECE, 2004.

Bataille Philippe, «Le syndicaliste face à l'espace du racisme», *Hommes & Migration* n° 1211 janvier-février 1998 p.16-26.

Bataille Philippe, «Agir syndicalement contre le racisme au travail», *Etudes et Recherches*, n° 158, 1997, p. 71-82.

Bataille Philippe, *Le racisme au travail*, éd. La Découverte, Paris 1997.

Bilsborrow, Graeme, Oberai and Zlotnik, *International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems*, ILO, Geneva, 1997.

Bovenkerk Frank, *Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in Netherlands*, Geneva, ILO, 1995.

Bunel Jean, «Nationalismes et syndicalismes en Espagne», *La revue de l' IRES*, n° 34 de mars 2000 p.59-89.

Collectif, «Racial discrimination and trade union policy», *European industrial relations review* n° 277 February 1997, p.26-28.

Confédération Européenne des Syndicats-CES, «Résolution: Lutter contre le racisme et la xénophobie, une priorité de la CES!» Document du 12/13 décembre 1996.

CES, «Programme d' action de la CES pour l'intégration des

travailleurs migrants et contre le racisme et la xénophobie», Document de 9 novembre 1992.

Coomans Géry, Age shift and labour market in the European Union (1985-2015), ISMEA (Institut de Sciences Mathématiques Appliquées), Paris, 1997.

Dumont Jean-Christophe and Lemaître Georges, Counting immigrants and expatriates in OECD countries: a new perspective, OECD, 2003.

ETUC, For the integration of migrant workers against racism and xenophobia- Etuc action Programme, Document 1992.

Fakiolas Rossetos, «Regularizing undocumented immigrants in Greece: procedures and effects», Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 29, May 2003, No. 3, pp. 535-561.

Fakiolas Rossetos, «Recent efforts to regularize undocumented immigrants», EIRO, WP/97/40/EN, 1997.

Fakiolas Rossetos, «Preventing racism at the workplace», EIRO, WP/95/45/EN, 1995.

Fédération Européenne Des Métallurgistes de la Communauté-FEM, «Résolution sur les droits des travailleurs migrants, le racisme et la xénophobie», Document du 18/19 juin 1987.

Fibi Rosita, «Discrimination dans l'accès à l'emploi des jeunes d'origine immigrée en Suisse», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 45-58.

Goldberg A., Mourinho D. et Kulke U., Labour market discrimination against foreign workers in Germany, Geneva, ILO, 1996.

Grammatikopoulou Angéliki, «Immigration étrangère en Grèce, le

temps des définitions politiques et sociales», Migrations Société, no 74, Mars-Avril 2001, p. 138-148.

Ike Adam, «La discrimination ethnique à l'embauche à l'agenda politique belge», Revue Formation Emploi, No 94, Avril-Juin 2006, p.p. 11-25.

IOM, World Migration, 2003.

IOM, Etat de la migration dans le monde en 2000.

ISERES-FSE, Organisations syndicales, immigrants et minorités ethniques en Europe, rapport final, 2001.

Kanellopoulos Kostas, Gregou Maria and Petralias Athanasios, Illegally resident third country nationals in Greece: state approaches towards them, their profile and social situation (1st draft), KEPE/EMN, August 2005.

Lanzieri Giampaolo, Corsini Veronica, Statistiques en bref, Eurostat, 1/2006.

LeMaître Georges, La comparabilité des statistiques des migrations internationales. Problèmes et perspectives, Cahiers Statistiques OCDE, no 9, novembre 2005.

OCDE, Tendances des migrations internationales, SOPEMI 1997 (Paris 1998).

OECD, Trends in international migration-Greece, Annual Reports, SOPEMI, OECD, Paris.

Poulain, Perrin and Singleton, THESIM: Towards Harmonized European Statistics on International Migration, Presses Universitaires de Luvain, 2006.

Prada Angel, Labour market discrimination against migrant workers in Spain, Geneva, ILO, 1996.

Razemon Olivier, «Quand l'immigrant est immigrante», Le siècle des migrants, Le Monde/Dossiers & Documents, no 350, Février 2006, p.3.

Sebeg Yazig et Méhaignerie Laurence, Les oubliés de l'égalité des chances, Janvier 2004.

Szymansky Marcela, «Des "oiseaux" migrateurs?», Le monde syndical, no 4, avril 2001, p. 15-16.

Triandafyllidou Anna, «The political discourse on immigration in southern Europe: a critical analysis», Journal of Community & Applied Psychology, 2000, 10, 5, pp. 373-389.

Triandafyllidou Anna, «Racists? Us? Are you joking?», The discourse of social exclusion of immigrants in Greece and Italy», in Russel King, Gabriella Lazaridis and Charalambos Tsardanidis (eds), «Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe, Basingstoke, Macmillan, 1999, pp. 186-205.

Tripier Maryse «L'immigration dans la classe ouvrière en France»1990.

Tsimpos Kleon, «The impact of migration on growth and ageing of the population in a new receiving country: the case of Greece», International Migration, 2005.

United Nations, Recommendations on Statistics of International Migration: Revision 1, Statistical Papers, no 58, rev. 1.

Vanoye Jean, «Contre la discrimination raciale: la logique de la CFDT», Economie & Humanisme, n° 354 octobre 2000, p.91-94.

Viprey Mouna, Positions et actions syndicales face aux discriminations raciales, Document de travail IRES, septembre 2000.

Wrench John, European Compendium of good practice for the prevention of racism at the workplace, EIRO, 1997, (pp. 68-77).

ISBN: 978-960-7402-34-9

Copyright INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Ιουλιανού 24, 104 34 Αθήνα

Τηλ.:210 82 02 247, 210 82 02 239

Σελιδοποίηση - Εκτύπωση:

ΚΑΜΠΥΛΗ ADV.

Αντιγόνης 60 & Λένορμαν

Τηλ.: 210 5156820, Fax: 210 5156811

e-mail:info@kambili.gr

